

Medlemmar av "Föreningen för svensk undervisningshistoria" erhålla "Årsböcker i svensk undervisningshistoria" mot medlemsavgiften: 5 kronor pr år samt 45 öres porto pr årgång jämte eventuellt erforderlig postförskottsavgift (25 öre). Medlemskap och böcker kunna förvärfvas genom hänvändelse till *Lektor B. Rud. Hall*, Inedalsgatan 7 A *Sthlm*. De 13 första årgångarna erhållas för 50 kr. Varje volym f. o. m. nr 5 kostar 3 kr.

- Årg. I (1921): 1. *B. Rud. Hall*, Om Sveriges första läroverksstadga. Rör. reformations-tidens skola och skolfvågor. 156 sidor. Kr. 3:—.
 2. *G. A. Frykholm* m. fl., Ur Fryksände, Upplands-Lena, Skultuna, Snavlunda och Vålinge skolhistoria. 78 sidor. Kr. 2:—.
 3. *J. Karlsson*, *G. F. Lagerström*, *D. Nyström*, *J. C. Sandgren*, Självbiografier av lärare I—IV. 75 sid. Kr. 1:50.
 4. Sveriges allmänna läroverksstadgar I—III: 1561, 1611 och 1649 års skolordningar i avtryck och översättning. 191 sid. Kr. 3:50.
- Årg. II (1922): 5. Johannes Rudbeckii akademiska högtidstal översatta. 156 sid. Kr. 3:—.
 6. Lankasterskolor (i Dala-Husby, Huskvarna, Valleberga, Göteborg, Hamränge, Åsheda, Wallby o. s. v.). 187 sidor. Kr. 3:—.
 7. Sveriges allmänna läroverksstadgar IV—VI: 1693, 1724 och 1807 års skolordningar. 124 sidor. Kr. 3:—.
- Årg. III (1923): 8. Folkundervisning i Garpenberg, Levede, Strömsholm, Tådene, V. Vingåker, Västerhaninge, Västerljung. 187 s. Kr. 3:—.
 9. Sveriges allmänna läroverksstadgar VII: 1820. 117 sidor. Kr. 3:—.
 10. Till Rudbeckii karakteristik. Urkunder; kommentar. 96 sidor. Kr. 3:—.
- Årg. IV (1924): 11. Sveriges allmänna läroverksstadgar. VIII, IX: 1856 och 1859 års stadgar för elementarläroverken. 125 sidor. Pris 3 kronor.
 12. Ur Husby-Rekarne, Kroppa, N. Björke, Älvdalens, Silleruds, Odensjö, Tådene och Garpenbergs skolhistoria. 156 sidor. Kr. 3:—.
 13. Sveriges allmänna folkskolestadgar 1842—1921. 124 sidor. Kr. 3:—.
- Årg. V (1925): 14. Ur Växjö stifts folkundervisningshistoria 1795—1865. 190 sidor. Kr. 3:—.
 15. *K. F. Karlson*, *K. Thunander*, Minnen från Örebro, Ny- och Jönköpings läroverk samt Uppsala universitet. 99 sidor. Kr. 3:—.
 16. Ur Malmöhus läns folkundervisningshistoria. 100 sidor. Kr. 3:—.
- Årg. VI (1926): 17. Erasmi Gyldene Bok, Matthiæz adelskoleböcker. 108 sidor. Kr. 3:—.
 18. *Agardh*, *Fryxell* m. fl., Enhetskoletankar. 156 s. Kr. 3:—.
 19. *B. Rud. Hall*, Acta till folkdisciplineringens hist. I. 156 s. Kr. 3:—.
- Årg. VII (1927): 20. *Oskar I*, *Geijer*, *Wallin* m. fl., Enhetskoletankar. 140 s. Kr. 3:—.
 21. *B. Rud. Hall*, Acta till folkdisciplineringens hist. II. 157 s. Kr. 3:—.
 22. Sveriges allm. läroverksstadgar. X: 1878 års stadgar. Bilaga: 1820 års Anvisningar. 150 s. Kr. 3:—.
- Årg. VIII (1928): 23. *B. Rud. Hall*, Rudbeckii kyrkodisciplin m. förebilder I. 208 s. Kr. 3:—.
 24. Askersunds goss- och flickläroverk. Acta till 1817. 128 s. Kr. 3:—.
 25. Eneroths pedagogik. Valda uttalanden. Med biografi. 128 s. Kr. 3:—.
- Årg. IX (1929): 26. Askersunds goss- och flickläroverk. Acta 1817—1859. 128 s. Kr. 3:—.
 27. Folkpedagogiska stiftsstatuter. I: Tyskl., Balt., Finl. 144 s. Kr. 3:—.
 28. Om Lunds och Visby folkskoleseminarier. 148 s. Kr. 3:—.
- Årg. X (1930): 29. Skånska folkskolor. Minnesteckningar m. m. 164 s. Kr. 3:—.
 30. *B. Rud. Hall*, Rudbeckii kyrkodisciplin m. förebilder II. 224 s. Kr. 3:—.
 31. Sv. allm. lärov.-stadgar. XI: 1905. Recensioner. 112 s. Kr. 3:—.
- Årg. XI (1931): 32. *Almqvist*, *Cramér*, *Kryger*, *Siljeström* Enhetskoletankar. 160 s.
 33. *Gustav II Adolf*, *Skytte*, *Ratich*, *Comenius* Reformpedagogik. 192 s.
 34. Penalism vid läroverken. Källskrifter, skildringar. 148 s.
- Årg. XII (1932): 35. Folkpedagogiska stiftsstatuter. II: Rikssvenska stift. 128 s. Kr. 3:—.
 36. Hågkomster från folkskola o. folkundervisning. 180 s. Kr. 3:—.
 37. Läroverksminnen. 176 s. Kr. 3:—.
- Årg. XIII (1933): 38. Hågkomster från folkskola o. folkundervisning. 160 s. Kr. 3:—.
 39. Källförteckning t. sv. pedagog. historia. 168 s. Kr. 3:—.
 40. Läroverksminnen. Kr. 3:—.
- Årg. XIV (1934): 41. Seminarierna. Pedagog. källskrifter XII. 200 s. Kr. 3:—.

PRIS 3 KRONOR.

ENEROTH'S

PEDAGOGISKA

TANKE-MILJÖ

DONATORS OCH HANS FÖREBILDERS
IDÉER OM MÄNNISKANS FÖRÄDLING

URKUNDER MED KOMMENTAR AV

B. RUD. HALL

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1934] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ÅRG. XIV]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[Serievolym 42—43] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [Årsvolym 2, 3]

ENEROTHS
PEDAGOGISKA
TANKE-MILJÖ

DONATORS OCH HANS FÖREBILDERS
IDÉER OM MÄNNISKANS FÖRÄDLING

URKUNDER MED KOMMENTAR AV

B. RUD. HALL

DISTRIBUTION: C. W. K. GLEERUPS BOKFÖRLAG, LUND

Testamente.

[Enligt original i Stockholms högskolas arkiv.]

Såsom min yttersta vilja förordnar jag, att min efterlemnade förmögenhet öfverlemnas till Styrelsen för Stockholms Högskole Fond eller till Styrelsen för denna Högskola, så snart den blifvit stiftad, för att förvaltas till dess röntan uppnått ett belopp tillräckligt för bildandet af en professur i läran om sambandet mellan naturlagarne och människans sedliga och fysiska natur, med särskild hänsyn till det uppväxande slägtets uppfosttran till andlig och kroppslig helsa. Dock må, för hvarje gång detta embete är till återbesättande ledigt och ingen lämplig sökande skulle finnas, dess uppgift för den gången blifva Svensk kulturhistoria med allsidig omfattning. Skulle ingen person, lämplig att förestå någondera af dessa professurer, förefinnas, skall med professurens tillsättande anstå och kapitalet förräntas, till dess sådan man uppträdt, som genom sin verksamhet gifvit grundade förhoppningar om gagnarikt arbete på ettdera af de nämnda områdena. Skulle Stockholms fria Högskola icke komma till stånd inom 30 år efter min död eller upphöra, öfverlemnas medlen till annan inom landet stiftad fri Högskola. Om någon sådan då icke blifvit bildad, tillfalla medlen Upsala Universitet för det afsedda ändamålet.

Det åligger professorn i ettdera af nämnda ämnen, att, utom sina lagligen bestämda skyldigheter, af trycket utgifva åtminstone tio af sina hållna föreläsningar hvart tredje år, hörande dessa föreläsningar vara af sådan beskaffenhet att inga särskilda kostnader krävas för deras utgivande.

Af röntan skall, så länge min mor och syster lefva, till hvardera årligen utbetalas fyrahundrade Kronor.

Efter min moders död ökas min systers årliga lifränta till åttahundrade Kronor.

Mina Pomologica (handskrifter och afbildningar), öfverlemnas för att framdeles utgifvas, äfvensom mina bref, till Kongl. Biblioteket i Stockholm. De sednare få dock icke öppnas på 25 år. Till den som utgifver mina Dikter och öfriga skrifter, som

Anm. Enär den under 50 år fäfangt väutade tolkningen av Olof Eneroths donationsbrev har $\frac{3}{4}$ 1934 märkligt nog beslutats skola bli ett till tidernas ände sporadiskt återkommande föremål för särskilda beslut, har det ansetts behöfligt att få utgivna vissa källor och utredningar rörande de tankegångar, förhoppningar och strävanden, som hos donator samt hos åtskilliga av hans förebilder och själsfränder kretsat kring vad Eneroth i testamentet kallade "samband", "uppfosttran" samt "andlig och kroppslig hälsa" — alltså kring *människoförädlingsproblemet* med dess två brännpunkter eller "livsfrågor" i synnerhet rörande det uppväxande släktet, nämligen *naturenligen kraftutveckling* och *religiöst-sedlig handledning*. Hithörande skrifter att ösa ur äro legio. Många av dem äro dock så sällsynta, att de ej kunna fås för pengar. Också synes deras innehåll vara främmande för vår tids människor, fastän dessa dagligen brottas med samma slags problem som de ifrågavarande personerna och fastän människoförädling synes böra vara den allra viktigaste uppgiften i en tid, då det mesta av nyhetsmaterialet i dagspressen tyckes vittna om att mänsklighetens flertal står förskräckligt lågt i moraliskt hänseende. — Sveriges allm. folkskolläroreförenings Centralstyrelse har ekonomiskt stödt utgivandet. Bli det pekuniärt möjligt, komma flera sådana volymer att ut-sändas. — — — — — Förut ha utgivits: 1) "Eneroths pedagogik" (Fr. Bergs biografiska föredrag 1902; källavtryck; i Årsböcker nr 25); 2) "Olof Eneroths pedagogikprofessur" (dels uppsatser rörande testaments-tolkningar, dels ett flertal kortare avtryck). Båda upptaga en mängd ut-talanden av Eneroth o. a. av värde för tolkningen av E:s testamente. Till stor del ur samma synpunkt är urvalet i föreliggande bok gjort. Under sådana omständigheter och i anledning av utgivarens ohälsa må det vara lättare förlåtligt, att anskaffandet resp. utredigeringen av flertalet sak-uppgifter rörande sådana i boken nämnda personer och förhållanden måste uppskjutas, vilka icke äro av direkt betydelse för den nu (och alltid?) aktuella frågan: "Vilket läroämne åsyftade Eneroth i sitt första professur-alternativ?"

Disposition: se innehållsförteckningen sid. 302—304!

LUND 1934

Aktiebolaget Skånska Centraltryckeriet

möjligen förtjena att samlade ofentliggöras, lemnas ett tusen Kronor.

Till testamentsexekutorer utbedjer jag [senare överstrukna: Professor Doktor C. Y. Sahlin, Friherre Johan Nordenfalk] Professor Doctor Gustaf Lindström [överstruket: Vice Häradshöfding C. D. Uppström], hvilka af mitt bohag ega att öfverlemna till ofvannämnda släktingar, hvad dessa möjligen kunna önska. — Kärt är mig äfven att tänka, om mina executorer till ett minne af mig och till en erkänsla för sitt besvär ville ur min boksamling eller af mina taflor utvälja ett eller annat som synes dem värdt att ega.

Stockholm den 23 Mars 1876

Olof Eneroth

Att Herr Doktor Olof Eneroth, som vi personligen känna, med sundt förnuft och af fri vilja, i vår gemensamma närvaro förklarar förestående innehålla hans yttersta vilja och testamente och detsamma egenhändigt underskrifvit; det varder af oss, för ändamålet tillkallade, intygadt. Stockholm den 23 Mars 1876.

Gust. Blachet

Herman Säterberg

[Sjelfbiografi.]

Göteborgs Kungl. vetenskaps- och vitterhets samhälles arkiv. Sjelfbiografier sid. 183—196. Endast dateringen och namnunderskriften är av Eneroths hand, varjämte han tillagt några ord, streck och bokstavs-rättelser i texten. På första t. o. m. fjärde sidan äro några bokstäver eller småord bortrivna i övre yttre hörnet. Meningen är dock fullt klar; bokstäverna ha här i avtrycket ifyllts utan vidare anteckningar om vilka de äro.

Till Göteborgs kungliga Wetenskaps- och Vitterhets Samhälle!

Till efterföljd af 3 cap. 7 § i Samhällets stadgar, får under-tecknad härmedelst, efter att hafva blifvit hedrad med kallelse till medlem af nämnda samhälle, meddela följande biografiska anteckningar

Född den 15 April 1825 på Hägerstens gård vid Mälaren i Brännkyrke församling straxt utanför Stockholm.

Fadren, Olof Eneroth, Inspektor å nämnde gård, af upländsk släkt, död 1829. Modren, Eva Cronland, af skånska föräldrar, lever ännu, sedan 37 år egnande sig åt offentlig barna-uppfostran.

Wid 4½ års ålder inflyttad jemte modern till Stockholm och i det femte året satt i skola, nemligen i Vexelundervisnings-Sällskapets Normalskola, vid dennas första öppnande 1830. Derifrån 1833 flyttats till Maria församlings Trivialskola och derifrån 1840 till Stockholms Gymnasium. Student 1843. Filosofie Kandidat 1849. Promoverad Filosofie Doctor 1854.

Mitt lif intill 1849 endast skollif, dock med våldsam brytning 1845. Då, — efter att hafva genomgått större delen af Grekernas och Romarnes guldälders författare, filologiserat och botaniserat, — brutit med skolan och dess glosstudier, lyssnat till inre maning och börjat fritt sökande studie- och arbetslif. Svikit dock den inre maningen 1848 samt lydaktigt än en gång underkastat mig examensstudier och examen. Under de fria åren dessförinnan vunnit ett pris i Svenska Akademien 1846 för ett skaldestycke *Hake Sjökonung*, samt besökt Danmark 1845 och 1847, Norge 1848.

Hemsökt af ögonplågor, hyperæstesi och allmän öfverretning straxt efter tentamenstiden, fullständigt brutit med studie- och skrifbordslif, samt företagit en resa till södra Frankrike, Spanien och Brasilien 1852. Wid återkomsten derifrån 1853 beslutit kasta mig i modren naturens armar för att som yrkesarbetare lefva ett nytt lif och lära se lifvet från nya ursprungliga synpunkter. Dervid börjat såsom frivillig arbetare hos en handelsträdgårdsmästare. Efter ett års lif såsom sådan, 1854, samma dag jag för öfrigt promoverades i Upsala, tagit inträde såsom trädgårdsarbetare vid en Kungsgårds-trädgård och der med afbrott af tvenne höstmånader, som i följd af Atterboms tillskyndelse upplefdes i Säfstaholms trädgårdar för inhämtande af kännedom om landsbygdens arbetslif, uppehållit mig likaledes ett år eller till sommaren 1855. Då, efter ett par månaders deltagande i arbetena å Kongl. Landtbruksakademiens Experimentalfält, rest till norra Tyskland och der under några månader studerat växtodling och parkkonst.

Efter återkomsten till Sverige hösten 1855 börjat mottaga enskilda uppdrag för gamla parkers återställande och anläggning af nya.

Under vintern 1855—56, efter 6 års uppehåll, ånyo gripit till pennan och upptecknat de under föregående sommaren gjorda

erfarenheterna. Samtidigt åter upptagit de gamla studierna af samtida författare i religiös och filosofisk riktning såsom Kierkegård, Oersted, Martensen, Münster, Vinét, Schopenhauer, Büchner, Frauenstädt. m. fl.

Wåren 1856 fortsatt åtaga utarbeten i Södermanland, Westmanland och Gestrikland. — Under sommaren företagit en resa till Norrland och öfver fjellen till Norge för att lära känna den nordiska naturen och odlingens vilkor i dessa nordliga bygder. I Norge besökt Trondhjem samt deltagit i det allmänna landtbruksmötet i Hamar och naturforskaremötet i Christiania. Efter hemkomsten fortsatt arbeta som yrkesman, men på senhösten blifvit erbjuden och antagit plats som lärare vid Svenska Trädgårdsföreningens elevskola samt sekreterare i Föreningens styrelse mot 150 Rd:r R:mt. i årlig aflöning.

Wåren 1857 företagit med understöd af statsmedel en fyra månaders studie resa till Skottland, England och Frankrike.

Wåren 1858 antagits, med bibehållande af öfriga befattningar vid nämnda Trädgårdsförening, till föreståndare för densammans trädgård och Elevskola. Om hösten, enligt uppdrag af Föreningen företagit en ny kortare resa till Tyskland och dervid begagnat tillfället att idka pomologiska studier. Om vintern af förespeglar om medel för en resa till södra Europa, lockats söka och motvilligt mottagit ännu ett litet pris af Svenska Akademien, denna gång för en njupa smådikter från de närmast föregående åren. (Detta sistnämnda anföres endast för att icke göra mig skyldig till fördöljande af en begången svaghetssynd).

Samma år invalts till arbetande ledamot i Kongl. Landtbruksakademien.

Sommaren 1859 företagit en resa till Holland och Belgien för att studera dessa folks odlingslif på utansidan och, så mycket som tillfället medgaf i andra rummet, äfven till insidan.

Wåren 1861 begärt afsked från föreståndarebefattningarna vid Trädgårds Föreningen, då dennas beslut att öfvertaga jordområdena vid Hennes Majestät Enkedrottningens Rosendal å Kongl. Djurgården syntes mig komma att, till förfång för Elevskolan, inveckla Föreningen i ekonomiska svårigheter, dem min alltjemt vacklande helsa icke tillät mig att trotsa, och min håg för öfrigt stod till arbete på landsbygden, för att der lära känna

den allmänna folkuppfostrans vilkor, hvilkas förbättrande jag ännu mer än förr, under min verksamhet vid T. F. funnit böra förutgå, innan något kraftigare odlingsarbete, och särskildt innan Trädgårdsodlingen, kan vinna säkrare framgång och allmänare utbredning. Detta afsked som aldrig uttryckligen beviljades, utsträcktes å min sida år 1863 till all befattning med Svenska Trädgårdsföreningens angelägenheter och beviljades.

Sedan den tiden hafva mina krafter ånyo egnats åt yrkesarbete, författareskap och studier, det förra för att förvärfva ekonomiskt oberoende och bereda frihet för det sednare.

Åren 1862—63 om höstarne genomrest södra och mellersta Sverige för pomologiska studier.

År 1864 för samma ändamål ånyo besökt Tyskland.

Under dessa år medelst brevexling ingått förbindelser med utlandets förnämsta pomologer och derigenom blifvit satt i tillfälle att i en del svenska enskilda trädgårdar, som blifvit ställda under mitt öfverinseende, samla omkring 5000 exemplar i 1500 varieteter af Rysslands, Tysklands, Frankrikes, Englands, Danmarks m. fl. länders fruktsorter, allt med afsigt att iakttaga deras större eller mindre möjlighet af normal utveckling i våra nordliga bygder, — iakttagelser, hvilka ock under de sednare åren alltjemt fullföljts.

År 1866 kallats till ledamot af Rysslands *Trädgårdssällskap* i *S:t Petersburg*, och samma år erhållit Kongl. LandtbruksAkademien guldmedalj för arbetet: *Handbok i Svensk Pomologi*. I, II. År 1868 kallats till ledamot af *Have-Selskabet* i *Köpenhamn*, och samma år erhållit *Göteborgs Wetenskaps och Witterhets Samhälles* guldmedalj.

Samtidigt med de pomologiska studierna och efter 1866, då det arbete i *Svensk pomologi*, som med understöd af statsmedel år 1864 börjat af mig utgifvas, blifvit fullbordadt, mera uteslutande egnat mig åt folkskolestudier och för detta ändamål 1868 äfven besökt Danmark och Norge. (År 1866 om hösten företogs för samma ändamål en resa till Schweiz, hvilken dock af sjukdom redan i Basel afbröts).

I fråga om dessa skolstudier torde det icke anses olämpligt att här antyda, hurusom jag af skickelsen under större delen af mitt lif varit försatt i beröring med folkskolan. Från och med

femte till och med sjuttonde året stod jag i förbindelse med Lancasterskolan dels såsom lärjunge dels såsom bosatt i den samma gård, der den Lancasterska Normalskolan hade sina lärosalar, dels ock såsom alltjemt under dessa år deltagande i den derstädes bedrifna gymnastikundervisningen. Äfven i Upsala under hela min studenttid egde jag mitt hem i folkskolans gård, sedan jag 1843 lyckats öfvertala och bereda min mor att utbyta sin verksamhet såsom förestånderska vid Prins Carls inrättning för vanvårdade barn mot en plats såsom lärarinna vid småbarnsskolan i Upsala. Under åren 1856—61, slutligen, fick jag sjelf verka såsom ett slags folkhögskoleföreståndare, då trädgårdsskolan i viss mån skulle kunna jämföras med den så kallade folkhögskolan, såvidt som nemligen de flesta bland dessa sistnämnda skolor egna en del af deras verksamhet åt vissa vetenskapers tillämpning på den yttre odlingen och dess olika verksamhetsarter.

En viss oöfvervinnerlig motvilja mot embetslif och *skrän*, äfven sedan dessas hallstämpling upphört, har imellertid, i förening med saknaden af stadgad helsa, afhållit mig ifrån att söka någon slags befattning.

Innerst fästad vid våra menskliga centralfrågor, och derföre, så fort icke behovet af nödtröft för dagen eller yttre oberoende drivvit till yttre verksamhet, hemfallen åt studier, och detta mest af religionsfilosofiskt och historiskt innehåll, har jag i min verksamhet dock för det mesta kommit att röra mig kring punkter i omkretsen af mina inre behof och syften. Arbetet med pomologi och dylikt har varit en tillfällig undanflykt undan frågor, som jag, i känslan af otillräckliga krafter för deras besvarande, gång efter annan måst lemna åt ett tillsvidare. Arbetet med folkskolefrågorna åter har till sin syftning varit religiöst demokratiskt, — ett försök att i någon mån tillfredsställa ett sinne, som i politiken såväl som i religionen icke velat nöja sig endast med ord eller en blott kritisk verksamhet. — Skulle jag dock under sådana förhållanden hafva kunnat uträtta något godt, så känner jag väl med mig sjelf, att jag icke har att tillräkna mig någon som helst förtjenst deraf. Jag har blott lydt inre maningen och hängifvit mig som verktyg, i all vekhet trotsande det conventionelas makter, som så gerna vilja locka in på redan

banade vägar, — vägar, som med all deras släta bredd, och kanske just derför, komma mången vekare personlighet att förtrampas, såvidt han icke lyssnar till den inre röst, som imellanåt hänvisar till »afvägarne» och det myckna arbete, som äfven der liksom öfverallt i världen finnes att utföra.

Jag har i de ofvan tecknade dragen småningom låtit mig förledas att öfvergå från den biografiska uppgiften till sjelfbekännelsen. Stadgarnas fordran gäller dock icke sådan; och jag afbryter alltså för att enligt allmänt bruk meddela en förteckning öfver utgifna skrifter:

1. *Trädgårdsodling och Naturförsköningskonst. Studier. (Människans sedliga förhållande till naturen, — Trädgårdsodling som läroämne vid landtbruksskolan. — Trädskolor. — Växtodling i trädgårdar och växthus. — Naturförsköningskonst).* Stockholm 1857. Sidd. 1—123. 8:o

2. *Trädgårdsbok för allmogen.* Stockholm 1857. — 2:dra uppl. 1859. — 3:dje uppl. 1860. — 4:de uppl. 1868. Sidd. 1—80. 8:o. (Öfversatt på finska af F. v. P. och utgifven 1860 i Turussa med titel: Kaswutarha kirja etc. Olli Enerothilta).

3. *Trädgårdsodling och Naturförsköningskonst. Studier. Andra samlingen. (Carl Fredrik Wærn och Baldernäs. — Våra Kyrkogårdar. — Om Stadsparken. — Försök att besvara frågan: huru må trädgårdsskötseln befrämjas synnerligast bland de mindre bemedlade jordbrukarne. — Bref från Skottland.)* Stockholm 1859. Sidd. 1—132. 8:o

4. *Frukträdens plantering och vård* (aftryckt ur tidskriften: *Läsning för folket*). Stockholm 1860. — Andra upplagan Stockholm 1860.

5. *Litteratur och konst. Studier. (På Skenäs (tidsbeträktelse). — Vår tid och Poesien. — Industrien och Konsten. — Konstutställningen i Manchester 1857 och konsten i England. — Den svenska qvinnan i förhållande till bildande konst).* Stockholm 1860. Sidd. I—XVI. 1—137. 8:o.

6. *Holland. (1859). Några drag till en kulturbild.* Stockholm 1860. Sidd. 1—102. 8:o.

7. *Israel Hvasser och Anders Retzius. En minnesskrift.* 1860. Sidd 1—8. 8:o.

8. *Kort handledning vid Anläggningen och Skötsel af Sötvattens Aquarier*. Efter egen och andras erfarenhet utarbetad af O. E. Stockholm 1861. Sidd. 1—43. 12:o.

9. (Redigerat) *Svenska Trädgårdsföreningens Arsskrift* årgångarna 1857—61 och deri skrifvit åtskilliga uppsatser.

10. *Om Skolträdgårdar*. Norrköping 1862. Andra upplagan, med ett tillägg om *Seminariuträdgårdar* m. m. Stockholm 1863. — 3:dje upplagan. *Om Skolträdgårdar och Seminariuträdgårdar*. Stockholm 1864. Sidd. 1—32. 8:o.

11. *Om Sveriges Fruktträdsodling samt om Allmänna Fruktutställningar*. Stockholm 1862. Sidd. 1—31. 8:o

12. *Trädgårdsodling och Naturförsköningskonst*. Studier. Tredje samlingen (I. *Degeberg och Edvard Nonnen*. — II. *Utför stugan*. — III. *Om qvinnan och hemmets yttre vård*. — IV. *Berättelse om en pomologisk resa i Sverige*. — V. *Om renetterna och deras odling*. — VI. *Huru bör trädgårdsodlingen ställas för att blifva vinstgifvande?* — VII. *Om den svenska trädgårdsodlingens ställning och behof 1856 och 1863*. — VIII. *Om en pomologisk riksträdgård*). Stockholm 1863. Sidd. 1—194. 8:o.

13. *Om Folkskolan i Sverige*. Stockholm 1863. Sidd. I—VIII. Sidd. 1—150. 8:o.

14. *Handbok i Svensk Pomologi*. I. *Inledning till Fruktträdens och Trädfrukternas Beskrifning med särskildt afseende på Sverige*. Stockholm 1864. Sidd. 1—212. Stor oktav. — II. *Svensk Pomona eller Beskrifning öfver ädlare i Sverige på fritt land odlade Trädfrukt och Fruktträd*. Stockholm 1866. Sidd. I—XXI. 1—402. Stor oktav, med trädsnitt och färglagda afbildningar.

15. *Om Folkskolan i Sverige*. II. *Landstingen och Folkskolan*. Stockholm 1866. Sidd. 1—144. 8:o

16. *Om Folkskolan i Sverige* III. *Folkskolan, dess ändamål, medel och verkningar, jemte öfversigt öfver Folkskolans ställning i Sverige och Norge samt andra Kristna Länder*. Skrift, som vunnit det af Gefleborgs läns landsting utfästade pris. Stockholm 1867. Sidd. 1—295. 8:o — Andra upplagan. Stockholm 1868. Sidd. 1—V. 1—143. 8:o

17. *Herregårdar och Slott uti Södermanland*. Beskrifne af

Olof Eneroth. *Teckningar af Fr. Richardt*. 1864—1869. Lig-
gande quart. (Sexton [sedan skrivet ovanför: Tjugu] häften hit-
tills utgifna). Sidd. 1—300.

18. *Om Skolfester*. Göteborg 1868. Sidd. 1—20. 16:o

19. I åtskilliga tidskrifter och publicationer, af för det mesta ekonomiskt innehåll, såsom: *Läsning för Folket*, *Kongl. Landtb. Akad. Tidskrift*, *Kalmar Hushållnings Sällskaps tidskrift*, *Verhandlungen der Allgemeinen Versammlung deutscher Pomologen*, *Obst- und Weinzüchter in Reutlingen* 24.—27. September 1867, m. fl. åtskilliga uppsatser.

20. I *Tidskrift för Hemmet*, årgångarna 1860—68: åtskilliga uppsatser, såsom: *Om qvinnan och Folkskolan*; *Om qvinnan och jordbrukets betryck*; *Om qvinnans mensklighet och den så kallade humanistiska bildningen*; *Om qvinnan och fosterlandets försvar* o. s. v., jemte en del mindre skaldestycken.

21. I *Läsning wid husliga härden* 1861: utgifven af I. G. Carlén Stockholm. *Industrien och folkuppfostran*.

22. I *Svensk Månadsskrift för fri forskning och allmän bildning* utgifven af C. S. Warburg, Göteborg 1864: *Om Ungdomen och Poesien*; *Om det gamla Skolsystemets faror*; m. m.

23. I *Nordisk Tidskrift*, utgifven af Hamilton i Lund 1868: *Hvad vi ha att lära af hvarandra i Folkuppfostringsväg*. Några uppslagssatser. (Ett särskildt aftryck deraf utgafs i Lund samma år. Sidd. 1—45.)

24. I *Framtiden*. *Tidskrift för fosterländsk odling*, utgifven af Carl von Bergen. Stockholm 1868—69: *Om Folkundervisningen i Sverige* m. m.

25. Uppsatser af hvarjehanda innehåll samt skaldestycken i tidningarna: *Aftonbladet* (1858—69), *Svenska Arbetaren* (1861—64), *Göteborgs Handels och Sjöfartstidning* (1866—69), *Nya Dagligt Allahanda* (med anledning af en recension af *Litteratur och Konst*. i Jan. 1861), *Illustrerad tidning*, *Ny Illustrerad tidning*, *Dietrichssons Tidskrift för Nordisk Litteratur* m. fl. —

Stockholm 12 April 1869 Olof Eneroth.

Brev till S. A. Hedlund.

Breven till Hedlund och, ett enda, till Rydberg förvaras i Göteborgs stadsbibliotek.

d. 26 Maj 1857.

I dessa dagar för 6 år sedan fördes jag af min vän Axel Nyblæus genom Örebro för att på vestra kusten badas till lif. Under natten der i staden sökte du bereda mig några timmars sömn — Det var den enda stund jag varit i närmare beröring med dig. Tillåt mig, att i erinring deraf, sända dig medföljande Studier. Sinnet för naturen och dess vård behöfver väckas hos våra landsmän. Det skulle göra mig godt att veta dig gilla den väg jag valt, att verka för det ändamålet. Du eger ock ordets makt att gifva vigt åt det här framställda väckningsordet. Ett sådant ord torde ock få lättare insteg på våra vestliga kuster och det engelska sinne som der vårdar sig om omgifningen och odlingen.

I aktning
Olof Eneroth.

Broder Hedlund.

Då jag är öfvertygad om, att du skänker ditt warmaste deltagande äfven åt konsten, och isynnerhet den svenska konsten, och då jag tillika förmodar, att du anser det vara en god sak, om quinnan på konstens område kunde finna en väg ur förmaksindolensen upp till sjelfmedvetande och sann bildning, och då jag slutligen tror dig vilja motverka den lumpna åsigt, som med råhetens uttryck »mamselleri i konsten» vill stänga för quinnan denna väg, — tager jag mig friheten fästa din uppmärksamhet på en artikel i Aftonbl. för d. 28 sistl. Juni »*Den svenska quinnan i förhållande till bildande konst*», och skulle det synnerligen glädja mig, om du funne den förtjena att i din tidning återgifvas.

Jag begagnar detta tillfälle för att tacka dig för din i Aftonbl. återgifna artikel om tidskriften »Föreningen». —

Sista gången jag (i Uppsala) sammanträffade med vår gemensamme oförgätlige vän Rudensköld, — en quäll några månader före hans bortgång, och då han bland annat skildrade de

ideers genesis för hvilka han kämpade och sina öden med dem — berättade han mig, att jag blifvit hans efterträdare såsom mål för den ifrågavarande tidskriftens hån och beskyllningar. Jag har aldrig tagit vidare notis derom, ännu mindre svarat derpå; men jag har emellertid fått mig berättadt, att jag 4 à 5 gånger blifvit ånyo inför folkskolelärarna i riket framställd såsom den der vill folkskolan och folket och trädgårdsodlingen o. s. w. allt möjligt ondt. Något annat skäl till att den äran vederfarits mig än det att jag med någon större framgång än tidskriftens utgifvare offentliggjort en »trädgårdsbok för allmogen» — har jag ej kunnat finna; ty Handlingarne för Jönköpings Landtbruksmöte bevisa, att han mot bättre vetande sökt förste anledningen till tillfälle att angripa. —

Önskande just de nämnda makterne och intresserne allt det goda, som jag enligt min utrustning förmår, kan det icke annat än glädja mig, om en dylik demagogs ovisa nit eller rentaf brottsliga handlingssätt blir afslöjadt; och tackar jag dig därför.

Din Olof Eneroth.

G borg 9/6 60.

Tillåt mig att till tacksamhet för den mig här i Göteborg visade välvilja öfverlemna medföljande antal exempl. af en folkskrift, för att genom dig utdelas på det sätt du finner ändamålsenligast.

Atvidaberg och Adelsnäs 14/2 62.

Broder Hedlund.

På grund af ditt warma nit för folkets uppfostran, — hvilket ämne jag icke funnit någon svensk tidning lifligare förfäktat än Göteborg. H. o. S. T. — tager jag mig friheten öfversända till dig närlagda lilla häfte. Trädgårdsodlingen är för mig endast som en grön täckmantel med blomster uppå för befrämjandet af folkets sak. I denna förklädning går jag nu omkring i bygderna; och på denna grund vistas jag f. n. hos »den rike mannen», på hvilkens gamla Hartmansdorfianism, och, särskildt, fördomar i fråga om folkets undervisning jag på detta sätt, d. v. s. såsom »anguis in herba» hoppas slutligen kunna vinna. En folkskoleträdgård har jag också här fått anlägga. Från den såsom utgångspunkt går det lättare att intaga de »mäktige» i landet, som an-

nars hafva en så panisk förskräckelse för »halfbildning», när det gäller »folket», men annars sjelfva nöja sig dermed för egen del.

Det intresse du visat de idéer jag fått att efter min ringa förmåga förvalta har gifvit mig anledning till detta meddelande.

Jag har varit deran förr en gång att på detta sätt hemsöka dig. Det var med anledning af den oblygt osannfärdige skolmästaren Ekströms sätt, att med osanningens och dåliga passioners wapen förfäktat folkskolans sak, som dock bjuder wördnad mer än hvilken annan institution som helst. Det föll mig in en gång att jag skulle göra dig uppmärksam uppå, hurusom han bestämt mig till arftagare af de anfall, som den ädle Rudenskölds död icke tillät den olyckligt passionerade skolmästaren att mot honom fortsätta. Det syntes mig som skulle den sak, du mot den nämnde folkskoleläraren en gång dref, vinna en ny bekräftelse, om man upptoge till belysning det sätt, hvarpå samme skolmästare på sjelfgjorda anklagelsegrunder ansett sig haft rätt att mot mig och mina ringa sträfanden uppträda. Men — man har så mycket vīgīgare att göra än att syssla med sådana som blifva sämre i stället för bättre genom tillrättavisningar.

Sålunda afstod jag derifrån: och nämner det nu endast såsom ett ämne, hvilket dock kunnat blifva ett nytt uppslag till förfäktande af folkskolans sak mot dess farligaste fiender — lågt passionerade folkskolelärare.

Vänl. Olof Eneroth.

Atvidaberg och Adelsnäs 6/4 62.

Broder Hedlund.

Tack för ditt bref af d. 30 mars. Det gjorde mig hjertinnerligen godt. Det var något helt annat det än Sv. Trädg. F:s n.w.ordförandes eviga: »hvad fan skall det tjena till» eller dessa Egyptens — nej Sveriges — presters tystnad. Tack skall du ha. Resonnans... och det går. — Märkvärdigt, att Göteborg är så mottagligt. Det är väl din sak. I Stockholm hjälper det ej att predika. Det är ännu i vissa fall den stora öknen så som på Vitalis' tid. Drätselkommissionen och dess rådmän der påstå sig kunna lefva utan allt grönt och hafva det godt mellan rännstenarne, — Gud ske lof att Stockholm ej är Sverige. Det skall

glädja dig att höra det, och derföre vill jag meddela dig den min erfarenhet, att det i medelåldern nu ingående släktet äfven här i östra Sverige är synnerligen emottagligt för de bildningselementer som kunna spridas från trädgården. Petréerna i Gestrikland, Ekman på Finspong, landshöfdingen här i Östergötland, — lefvande folk, många andra att förtiga. Och så går det.

Det har synts mig viktigt att få ett prejudikat för möjligheten af skolträdgårdar äfven vid städernas folkskolor. Ugglas i Linköping har nyligen skaffat mig ett sådant. Genom hans bedrifvande har jag fått uppgöra plan både med penna och ritstift för en dylik trädgårds anläggande vid Ljungstedtska skolan i Linköping samt för undervisningens meddelande i saken der i förbindelse med undervisningen i samma sak för seminaristerna; alltså äfven trädgårdsundervisningens pedagogik! — Han har gifvit sitt bestämda löfte att drifva igenom frågan.

Afsigten med ifrandet för denna fråga grundar sig i öfvertygelsen att i folkskolan måste inrymmas något element som förmedlar arbetet och lexan. Våra folkskolor äro för litet arbets-skolor, för mycket skilda från arbetslifvet utanför skolan. Har jag orätt? Will du genomdrifva frågan i dina bygder, så — förlåt att jag råder — föreslå icke för stora jordrymder för dessa skolträdgårdar. Fem à 7 kappland är nog. Man skall annars icke orka med att sköta dem.

Härmed sänder jag dig nu en annan liten appell i trädgårdsväg. Vår Pomona är för god för att längre så skamligen värdas som nu i hundrade år varit fallet. Blommor äro täcka barn; men frukterna äro både täcka och af stor betydelse både i ekonomiskt och sanitärt hänseende. Wackra fruktträd kring våra gårdar och god frukt på hvarje bord — och Sverige skulle både se bättre ut och må bättre. — Skriften är egentligen ställd till Hush. Sällskapen; men — que faire för att sätta ert Hush. Sällsk. i verksamhet för fruktträdsodlingen? Hvem föreslår du till agitator inom detsamma? Dig sjelf? Ekman i Gammelstaden lär vara vän af fruktodling. Honom?

Min adress blir till månadens slut den ofvanskrifna. Sedan reser jag ut på arbete. Det är godt att hafva ett sådant yrke, att rosor, bokstafligen taladt, växa i ens spår, när man icke får wandra på rosor. — Att jag icke bibehållit den gamla adressen

på Stockholm, kommer deraf, att jag war för sjuklig och vek, men derjemte icke nog mjuk eller smidig, för att passa till quarnmat åt svärfaderslaget Odelberg och Akerman. Wid Rosendal blir det dessutom alltid hofluft i atmosfären. Det är renare luft ute i den fria naturen. Framtidsmusiken som höres från folkskolorna är i allt sitt ännu barbariska surrande dock bättre än regimentsmusiken på Ladugårdsgärde.

Skulle du vilja sända mig det nummer af H. T., hvori du ytt-
rat dig i trädgårdsfrågan?

Skulle du finna lämpligt att i H. T. införa utdraget ur Nonnens bref i Sv. Arb.? — Svårligen är väl någon tystnad orättvisare än den som iakttages öfver Richert. Icke blott Nonnen utan äfven Rudensköld sade mig, att det war han de hade mest att tacka för goda ingifvelser. Skola våra stora män begrafvas lefvande?

Din Olof Eneroth.

Atvidaberg, Adelsnäs 24/11 62.

Broder Hedlund.

I dessa dagar har jag ombestyrts öfversändning till dig såsom skänk till Museum från Bar. Adelsvärd de skolträdgårdsredskap, hvarom jag talade med dig vid mitt besök i Göteborg. De äro förfärdigade vid Forssaströms bruk (tillh. Adelsvärd och beläget 1 mil härifrån söderut) enligt af mig uppgifna mått, hvilka äfven vid begagnandet befunnits lämpliga. Krattan har dock för smal (6 1/2 tum) kam. Jag anser den bör hafva 9 tums kam. Af de två sända spadarne är den ena bestämd för museum, den andra för din skolträdgårdsräkning, i händelse du skulle vilja begagna den till modell.

Skolträdgården här i Atvid har gjort lycka. Barnen glädja sig så mycket åt densamma och åt arbetet der, att de frukta för att genom någon äfven den minsta oordentlighet göra sig förlustiga sitt trädgårdsland. Hvert och ett barn fick sjelf skörda och hemföra sin skörd till både deras och föräldrarnes belåtenhet. — Beredningen af excrementerna vid skolans afträde till gödningsämne har under året blifvit verkställd. Skolgården är derigenom befriad från stank; och skolträdgården har gödsel för nästa år både för egen räkning och till afsättning.

Hvad redskapen vidare angår, så har ett särskildt rum skrubb blifvit anslaget dertill. Hvarje barn har sålunda sin spik att hänga sina redskap uppå. Jag anser detta såsom en nödvändig sak, då annars den ytterst viktiga ordentlighet, som i allt bör råda inom skolan, icke skulle kunna genomföras med afseende på trädgårdsarbetet.

Priserna på de sända redskapen vid det nämnda bruket äro:

Trädgårdsspaden (med skaft)	1.50
————krattan D:o	2.25
————Gångskyffeln D	75.

Möjligen skall du vid Göteborg kunna få dem gjorda för bättre pris.

För en månad sedan lemnade jag andra upplagan af den lilla skriften om skolträdgårdar till tryckning. Jag har deri gjort ett tillägg om Seminarieträdgårdar, hvilka jag anser böra gifvas en större omfattning. Mätte man en gång komma till insigt och öfvertygelse om att våra seminarier behöfva egna localer med 3 å 4 tunnland jord. Bland de många föreslagna förbättringar af vårt folkskoleväsende anser jag denna vara en af de viktigaste. Ingenting vittnar mer om folkskolesakens låga ståndpunkt i allmänhet än våra seminariers närvarande skick och utrustning, att döma af de 6 seminarier jag under denna sommar haft tillfälle besöka.

Wid besöket i Willinska skolan i sällskap med J. Ekman öfverenskoms att en skolträdgård der skulle anordnas, och att afträdena skulle ombyggas med afseende på renlighet och tillgodogörande af excr. Jag glädjer mig åt att få uppgöra den lilla planen dertill.

Efter ankomsten hit har jag haft nöjet att få 11 kpl. till en trädgård (för barnen och ett stycke deraf för läraren) vid Bärbo grufva;

För att [icke] behöfva öka priset på den lilla afhandlingen om Skoltr., får jag dock ej intaga några flere planritningar deri.

Det skulle göra mig glad, om du gillade tillägget i den nya upplagan; liksom det å andra sidan skulle göra mig ondt, om jag genom sändningen af bokpaketet i somras förorsakat dig något obehag.

I December flyttar jag till Stockholm för att ega bättre tillgång till litterära materialier för min Pomona, hvarpå jag hoppas få arbeta tills våren bjuder på utarbete igen.

Wänliga helsningar.

Stockholm. Oxtorget 4. 26/12 63.

Broder Hedlund.

Du nämnde ett ord det der ögonblicket vi möttes i Göteborg i höstas. Det vore skam för Göteborg, att låta Pomona gå som ett gammalt wrak i sådana bygder som edra. Nåväl. Stunden kan vara kommen för hennes upprättelse der, om du vill jemte de andra männen derborta, med hvilka jag underhandlat om saken. Möjligen har J. J. Ekman redan talt med dig derom. Jag har gjort upp formulär till inbjudning, till program, till insändningslista för en stor utställning, hvartill jag ville att ni inbjöde hela westra Sverge, Norge, Danmark, norra Tyskl. trädskoleidkare, samt en engelsk och en tysk pomolog. Allt beror nu på Eder att skaffa medel. Med sådant folk att göra med som Ekman, Dickson, Silfverschöld, P v Möller m. fl. bör det ju kunna gå. Jag har uppgifvit huru mycket kunde behövas, oberäknadt utgiften för tillkallandet af de begge främmande pomologerna.

Det skulle vara att med ens få Pomonas dyrkan till lifs i de vestra bygderna. Ett par tusen Rd:s uppoffring vore väl ett sådant tag värdt. Undertecknad har därför offrat den summan multiplerad, i arbetstid m. m.

Att saken är det värd, derom behöfver jag icke bjuda till att öfvertyga dig. Jag tar mig friheten hänvisa till den boken med de åtta afhandlingarne jag sände dig i våras.

Efter att man pratat bort några tiotal af år om »horticulturernas» vikt, dess upphjelpande, dess betydelse särskildt för allmogens förädling, vore skäl att göra något mer därför. Utställningsvägen måste beträdas; skolvägen är den säkraste, men har intet att blanda med; och äfven sådant behöfs.

Möjligen yttrar jag allt detta i fåvitsko. Kanske har du redan slagit appell, med anledning af de der artiklarne: »Utanför stugan» »Pomologiska reseberättelser». Jag är nyss återkommen från mitt utarbete på bygden, och har ej haft tillfälle se många tidningar.

Ett ber jag dig dock om, om och när du engång griper dig an med *din* agitation i ifrågavarande fall; framhåll nödvändigheten af att fruktutställningarne blifva förenade med möten och samråd mellan fruktkännare och fruktodlare. Derförutan blir alltihop en gapstockslek för ett par dar och intet vidare. Jag har för min del sökt i programmet framhålla detta allvarligast.

Jag lemnade dig, om jag ej missminner mig, brochyren »Om Sverges fruktträdsodling samt om allmänna fruktutställningar»; den innehåller motivering och detaljanvisningar. Den accentuerar nödvändigheten för trädgårdsegare att kartlägga, samt numerera sina fruktträd både i trädgården och på kartan, — för att med gagn kunna deltaga i utställningar. Äfven detta måste intrumfas. Hushålln. Sällsk. borde sprida trumfkortet: men Göteb. Hush. Sällsk. samlar nästan alla sina inkomster till en fond och har Lindeberg till Sekreterare. Dear me.

Broder Hedlund. Jag har nu en 10 år och deröfver bråkat med dessa frågor i öfvertygelse om att, skall det gamla kyrkliga systemet för allmän bildnings utbredande kunna undergräfwat, besegras, så måste man hafva en hel hop annat påtagligt godt att sätta i stället. Snygg stuga, snygghet kring stugan, blommor och frukt inpå knutarne och midt upp i sådana bygder en skolstuga i blomster och frukter och grönt; — det gamla kyrkrucklet med dess spindelväfvar inuti och ruderatväxter utanför skall förlora på jmförelsen, och — folket till slut »flytta in i den nya skolan». Men för att få saken fram måste *alla*, höga som låga, intresseras därför. En Adelsvärd, en Bonde, en de Geer vilja föga eller intet göra för den *nya* kulturens frambringande, framtwingande *directe*; men på trädgårdswägen kan man helt oförmärkt narra dem till en hel hoper. Låtom oss därför icke förakta det der »småfnasket», . . . trädgården med dess alster och »påtiga» arbete. — För min del skulle jag icke hålla på dermed en enda dag längre, om jag ej betraktade det såsom ett *medel* för den sak, för hvilken det är värdt att lefva. Men den *är* ett sådant medel. Sedlighetens och skönhetens oförmärkta inträde i allmogens och landtmannens werld i allmänhet kan svärligen ske på någon annan väg, åtminstone ej på någon bättre. — Det går långsamt; men med litet mera samverkan mellan dem som hysa samma öfvertygelse i frågan skulle det gå lättare säkrare. Så

som ett bevis uppå, huru långsamt det går, kan jag berätta dig, att jag på förlaget till de tre samlingarne trädgårdsstudier ej haft mer än två procent i behållning, *oberäknadt* de år af arbete som både på det praktiska utarbetets och på skrifbordets vägar derpå blifvit nedlagda. Man anser nemligen ännu icke hos oss sådana idéer värda något. Men — antingen har jag eller allmänheten orätt. Framtiden må falla utslaget.

Detta i trädgårdsfrågan, som ju dock är mer än en fråga om trädgården bara. Nu skolfrågan. Du nämnde äfven ett ord som hastigast derom, d. v. s. om den brochyr jag skickade dig i våras. Det var som du ej skulle funnit den nödvändig. Och jag, som trott och tror, att sådana der slags väckelseskrifter ej kunna komma nog ofta. Är det icke just det nödvändiga att få folket varmt för sin egen sak! och blir det väl varmt genom organisationsförslager, metodstridsskrifter? Behöfves der icke litet som talar till deras fantasi och känsla? Behöfves der icke agitation beständigt? Behöfves der icke en warmare ström vid sidan av embetsmannarbetets kalla formalitetsarbete? Behöfves der icke en warmare ström vid sidan af embetsmannarbetets kalla formalitetsarbete? Behöfves det icke att så hetsigt som med god takt låter sig förenas framhålla lekmannaversamheten såsom den der skall göra't? Jo, utan tvifvel går du in på allt detta, du som mer än någon annan sjelf verkat på den vägen. Men kanske har jag icke lyckats göra boken så warm som conceptionen deraf var; jag som annars hade tänkt att inbjuda Hush. Sällskaperna till subscription på en godtköpsupplaga deraf. Eller... hvad säger du derom?

Alltid svarar du mig väl med någon rad, på ett eller annat sätt, på de frågor jag här framkastat. I afvaktan derpå förblifver jag under vänliga helsningar till din hustru, till V. R. m. fl.
din vän Olof Eneroth.

Modernt — barnsligt; men det skulle vara en glädje att ha dina drag för ögonen. Jag vet icke, hur du tar sådana önskingar; men grunden till denna önskan kan du icke misskänna.

Stockholm. Oxtorget 4. 6/1 65

Broder Hedlund.

Jag har nyss på ögonblicket haft nöjet mottaga de tre första numren af din tidning. Tack. — Men, besynnerliga sammanträf-

fande, de bragte mig den visserligen förutsedda men dock alltid gripande sorgeposten om Warburgs död.

Werkan deraf på mig var den att jag drog fram ett gammalt »stycke» ur den gamla graflagda poetiska konkursmassan: »Lef och därför lifvet våga». Så hade ju äfven Warburg gjort. — Jag tillade några ord för tillfället, och sänder dig nu begge bladen sammangjutna till ett, för att af dig, om du finner det lämpligt, göras till uttryck för många.

Jag tar mig friheten att dervid endast bedja dig om en sak: att de korta verserna bli satta med *stor* stil, ej med *petit* i likhet med rättegångssaker eller dylikt, så som poesi numera oftast annars sättes.

Det har på mig gjort ett nedslående intryck, att ingen velat eller ansett sig kunna öfvertaga redactions arbetet i Warburgs ställe. Hafva verkligen alla medel blifvit försökta?

Förlåt mig en begäran: i ett af mina sednare bref till Warburg bad jag om hans och Rydbergs conterfejer. Skulle du vilja skaffa mig dem? — Jag umgås med deras drag i min enslighet, finnande det umgänget uppbyggligt, men omöjlig att campera tillsammans med »operakällarns glada kunder» — dessa det litterära Stockholmslifvets koryfeer som tillsammans icke skola uträtta så mycket som — Warburg ensam.

Godt nytt år. Din vän

Olof Eneroth.

Jag sänder dig ett visitkort såsom ett uttryck af innerlig aktning och hängifvenhet.

Stockholm d. 8 Januari 1865.

Käraste Broder.

Jag tror, min själ, att du råkat ut för pessimistiska föreställningar om mig, *Du* den älskvärdaste och bäste bland alla optimister. Det är väl med anledning af det der poemet, hvarmed Warburg avslutade sin tidskrift, kan jag tro. Men — om du skulle bedraga dig? Om det endast vore hatet till en hel hop gammalt otyg, det der hindrar den nya vårfloden af undergörning varande godt att bryta igenom, som *ser så ut*? Eller tror du väl, att man skulle gå på i ullstrumporna som jag dock i all min svaghet gör (bland annat har jag under de sednare

ären rest omkring 8 à 900 mil inom landet hvarje år, och, bland annat, huru många privata små pudretfabriker, tror du väl, har jag icke dervid sökt få och verkligen fått i gång?), — om man icke vore full af hopp ända till bredden? Att man fräser till ibland, inte kommer det deraf att man är kall.

Att år ut och år in i ett dussin år hålla på med försöket att i minsta möjliga mynt utmynta och sätta i rörelse ända ner i de minsta kojor ens ungdoms bästa ingifvelser om skönt och godt (och hvad äro dessa trädgårdssträfvanden annat?), — icke är det väl en till atrofiskt snigellif afswalnad egoist (och hvad äro pessimister annat), som går tillväga på det sättet. — Eller att så som i den af Hr v. Beskows handtlangare förkättrade brochyren om »Litteratur och konst» söka gifva nutiden dess rätt i fråga om dessa ämnen mot denna gamla sterila uppfattning af litteraturen, industrien och konsten och quinnans verksamhet m. m. som karakteriserar våra liksom de flesta bland dessa medeltidsinstitutioner som kallas Academier, — är väl sådant att se i svart. Den som ser svart ser — ingenting, gör följaktligen ingenting, och *kan* icke göra någonting. —

Käraste broder; vi komma säkerligen öfverens om att det finnes en förtviflad pessimism liksom det finnes en förtviflad optimism; likaledes att det finnes en fadd pessimism och en fadd optimism. Men alla dessa former af lifsåskådning äro ofruktbara, och jag — förlåt skämtet — är den fruktsammaste människa i werlden. (Du skulle se, hvilket oerhördt arbete jag under de sista sju åren nedlagt på förarbetena till en Sveriges Pomona, — ett arbete som bör vara lika berättigadt som någonsin en Flora: ty våra vilda växter må förtjena all uppmärksamhet, — kulturväxterna förtjena det ej mindre, frukterna i synnerhet, dessa högsta utvecklingsformer af det europeiska kulturarbetet i förhållande till växtwerlden) —

Dömmom efter handling, efter gerningar, efter ett helt lif.

Det vore frestande att meddela sig i ett sådant ögonblick som detta. Men vi ha bättre, viktigare att göra hvar och en af oss på sitt håll.

Och därför: tack för din tidning. Stockholmarna skulle anse mig för en riktig swartalf till pessimist om jag sade att din tidning är den bästa i hela Sverge. Hvad min erkänsla in

natura beträffar, så har jag en liten uppsats: »hvarför sakna vi en odlingens historia?», som ursprungligen var ämnad Warburgs tidskrift. — Om den skulle passa att läsas någon quäll i Ert Göteborgska Witterh. och Wetensk. Samfund och sedan införas i ditt blad? Den behandlar en fråga, som länge förefallit mig vara i stort behof af att väckas och framhållas. Jag läste den härom quällen för Bergfalk, Fr. Bremer, Tersmeden, m. fl. och alla roppte *concedo*.

Helsa Rydberg.

Din vän Olof Eneroth.

Stockholm. Oxtorget 4. 26/1 65.

Broder Hedlund.

Du ser, jag är en flitig gäst, när jag *får* komma. Jag förmodar nemligen att så fortfarande är, och att din tystnad icke är protectionistisk eller portförbud.

Jag kommer denna gång med mitt — in natura i mera än *en* mening. Gillar du förslaget och uttrycket därför, så war god och låt det komma ostyckadt fram i dagsljuset. »I sjelfva verket» innehåller uppsatsen mitt sista ord i den fråga som afhandlas — åtminstone hvad Göteborg angår.

Eget nog har Göteborg *kommit efter* i (ekonomisk) fruktodling, under det att det står främst i andra trädgårdswägar. Min lilla agitation har haft effekt, har burit *frukt* i östra delen af Sverge i form af utställningar o. s. v. Men vid Göteborg och i westra Sverge i allmänhet besinnar man sig.

Sedan jag imellertid i mina reseberättelser framhållit en och annan sida af saken sådan den vid Göteborg visat sig, vill jag icke komma fram med samma sak i samma form. Så länge Lindeberg är Hush. Sällsk:s sekr. och så länge trädgårdsföreningen är blott promenad- och handelsinstitution blir väl heller ingenting utaf.

Men »tänk på ändan» heter det; och den uppsats jag skickar dig är ett sådant memento. Jag vill dessutom med den bidraga till frågan om Ert »Museum» och antyda den riktning, som vetenskapen der bör taga med afseende på växtwerlden.

Hvad säger du om saken? Tror du icke, att man skall kunna stoppa »æstetik», skönhet, smak, glädje öfver tillvaron i folk,

d. v. s. i folket, i »millionen» med hvarje äple man får det att odla. — I det hela taget: huru föga ha icke poesi och konst och dylikt, sådana de varit bedrifna af »de högre bildade» för dessa högre bildade klasser sjelfva, huru föga ha de dock inverkat på *folket*. Låt oss söka komma åt detta på de vägar, hvarpå det är lättast tillgängligt.

Jag språkar här med dig, som vore du en bundsförwandt. Och det är du ju.

Alltså ett par ord till. Jag har nu lemnat Carlsson förslag till proposition vid Riksdagen om medel för seminariernas förseende med fullständig trädgård och d:o organiserad undervisning af ordinarie vid läroverket anställd och bosatt trädgårdsmän. Det lyder på: 3 Tld, fullständigt beredd bästa trädgårdsjord; ekonomibyggnad och bostad åt trädgårdsläraren; anslag till anläggningens fullständiga ordnande för en gång: samt årligt anslag till lön m. m. Det hela går på en 10000 Rd till hvarje Seminarium för en gång: samt 2000 Rd årligen. — »För mycket», skall man säga: »måttligt skola».. ja, »kaplanerna», men ej skolorna »ha». — Saken är nemligen den, att genom denna åtgärd skulle, bättre än genom någon annan, såsom mig åtminstone synes, på en gång folkskolans praktiska karakter f. n. utvecklas, och bildningens utbredande på (indirekt) trädgårdsväg möjliggöras ända ner till minsta stuga.

Jag har hopp om frågans framgång. Jag har nemligen enskildt fått i uppdrag att föreslå den kurs, som folkskolelärarne borde inhemta i trädgårdsväg vid Seminarina, *under förutsättning att jord anslås till trädgårdar vid dem*.

Din vän Olof Eneroth

Min uppsats: »Hvarföre sakna vi en odlingens historia? är blott tre skrifna postpappersark.

Oxorget 4. 15/2 65.

Broder Hedlund.

Tack för brevet. — Jag kunde väl tro att der war någonting i olag. Jag väntade hvar dag få se min långa uppsats randad i ditt papper. — Bara jag nu får fatt i den. Skada, om den vore förlorad. Man skrifer ej med samma inspiration andra gången som man skrifer *första*, åtminstone ej straxt efter;

och — pomologien *måste* bli färdig i vinter enligt »nonum in annum».

Eget, att den der uppsatsen just gällde *Er fria akademi*, och hur denna bör taga *wäxlläran* samt dess bedrivande med afseende på samtidens kulturbehof. I botten låg opposition mot den n. w. akademiska och skolmessiga uppfattningen af botaniken och dess torra hö och — *nöt* (Detta i allmänhet och ödmjukast).

Efter min erfarenhet finnes för kulturväxternas upptagande i vetenskapens nåd hos oss ingen annan räddning än — den Göteborg kan gifva. Allt hvad Akademi heter är *hinder derför*. Dessa institutioner äro dessutom tillhåll för dessa vetenskapsyrkets schakaler, som gjort sina studier i det gamla systemets trånga trollkrets och hålla wakt om den såsom om willkoret för *deras* existens.

Hvad ditt förslag för våren angår, så kommer det för brådt öfver mig. Jag sitter fast i mitt äplemos öfver öronen och blir ej möjlig att ta i något annat förr än jag fått tvätta mig ren derifrån. Och sådan der nio års gammal smörja går ej af i en handvändning. — Jag har dessutom åtagit mig en hel del dagsverken som väl ej återtagas och ej afsägas utan ekonomiskt förderf.

16:de Febr. Min naturaprestation för din räkning är återfunnen. Victoria. Den kommer sålunda samtidigt härmed; men nu registrerad och fullklistrad. (Det är en skandal, att vårt postverk ej kan gå i författning om, att inländska bref kunna afsändas liksom de utländska ofrankerade, och ännu mer, att posten quarhåller alla bref som ej hafva fullt upp med postmärken! — Här hade nu fattats *ett* märke!)

Sedan du läst uppsatsen torde du hafva klart, hvart jag syftar i kulturbotaniskt hänseende. Jag upprepar det än en gång, här enskildt liksom i uppsatsen: efter flera hundra års odling af de ädlare kulturväxterna, stå vi ännu *vid början* af kändomen derom. De bolag eller s. k. trädgårdsföreningar som bildats hafva *intet* gjort för samlande och spridande af erfarenhet om wäxtrikets ädlaste skapelser, *frukterna*. (Ett just i dag från Löwenhielm på Klockhammar i Nerike erhållet bref underrettar mig om att den i Örebro nybildade trädgårdsföreningens styrelse i dessa dagar beslutat att köpa hela sitt förråd af fruktträd (moderträd till en länsträdskola!) från en tysk vid Ham-

burg, hvars katalog bewisar att mannen drifver handel med träd utan kännedom om Nordens behof af bestämda sorter. Om några år skall det alltså gå der vid Örebro så som det gått här och i Göteborg och *öfverallt*, att — man icke har ett enda frukt-träd i sin offentliga trädgård, åtminstone intet af verkligt väl grundadt val ditkommet egnadt att wara moder för hela släkten (generationen)

Alla mina sträfvanden (efter 12 års ganska allt annat upp-offrande arbete) i trädgårdswäg, *speciellt*, gå alltså ut på att få en pomologisk trädgård för landet till stånd, eller rättare en *kulturbotanisk*, med utredningen af kulturvarieteterna till hufvudsyfte. Alla andra åtgärder, hwarmed åtskilliga vederbörande i sin okunnighet och deraf följande sjelftillräcklighet syssla, äro *fruktlösa* fullkomligt i ordets bokstafliga betydelse.

Men — quel bruit pour une omelette!?. . . alls icke. Ett land utan frukt är ett barbariskt land, der fruktfrågan börjar och slutar med *inskränker sig till* — *fruktstöld* [»börjar . . . med» är skrivet ovanför »inskränker sig till», vilket förf. troligen tänkt stryka över.]

Får jag imellertid ej göra mer, så har jag imellertid uttalat den *riktning*, hvori vår högre växtodling måste ledas, om det skall bli något af efter århundradens fruktlösa försök. Hvad fruktvarieteterna särskildt beträffar, så skall det kanske roa dig att höra, att jag satt mig i förbindelse, sedan några år, med Tysklands, Frankrikes, Englands, Rysslands, Danmarks pomologer och sålunda redan fått ihop öfver 1000 varieteter till pröfning i våra svenska förhållanden, — alla nu växande i *andras träd* i skilda trädgårdar. Före denna sommars slut skall antalet wara nära 2000. Alla Europas varieteter, som äro möjliga att försöka hos oss, samlade; — början är ju icke illa. Men — en vacker dag är undertecknad en passerad frukt, . . . och då ha vi chaos igen i — fruktväg. Ergo: Göteborgarne skola bereda en pomologisk trädgård som i en snar framtid blir den fria akademiens kulturbotaniska trädgård.

Min uppsats, som jag förmodar du gillar, är en *inledande* och *ledande* artikel i frågan om hvilken och hvad slags plats växtwerlden skall inrymmas vid er akademi. Den »rena» botaniken har liksom så mången annan »ren» vetenskap, sådan den

hos oss blifvit bedrifven, haft det felet, att den lemnat vårt folks vetande i växtväg *rent* i viss mening eller liktydigt med *tomt*. Linnés folk har fått läsa sig dumt på Linnés system och på namnlistor, liksom det läst bort sitt religiösa vett i katekesen och sitt språk- och folkwett i gramatikan. Låtom oss taga saken litet mindre rent, men så mycket mera menskligt.

Föreläsningar kan jag ej komma att hålla hos er. »Ren» botanik vill jag ej läsa, kan jag ej läsa; och — pomologi (den nya akademien bör just befordra *nya* vetenskaper, liksom det var College de Frances upphof och första uppgifter att sådant göra) vill jag ej föredraga annat än bland fruktmassor. (Man har läst botanik utantill länge nog). Behöfs det ett föredrag för att göra uppsatsen mera begriplig och fyllig, så vill jag gerna tjena dermed men ej förr än i *höst*, så framt icke jordmonen skulle vara så mottaglig att man *genast* vill höra något mer för att kunna sätta sig i werket med förslaget utförande.

Det skall verkligen bli mig en stor fögnad att få höra hvad Rydberg tänker om mina funderingar att på yttre kulturväg komma åt millionens skönhetssinne, att ersätta den swarta skolan med den gröna, att med kultur af allmännaste, men menskligaste former fylla upp de stora trädesgårderna (både *utom* och *inom* oss) som ligga mellan de stora kyrkorna och skolhusen (den hebreiska och latinska kulturen). Hur kan man rätt älska sitt fosterland om man icke älskar dess — *kultur*, om man saknar verklig trefnad utom och inomhus och har till inre resurser — katekeslexor!

Hoppandes att min bortkomna unge nu omsider kommer dig tillhanda registrerad och fullmärkt

Din vän Olof Eneroth.

Rydberg kunde gerna glädja mig med sin fotografi

Sthlm — 1 mars 1865

Oxtorget 4.

Broder Hedlund

Tack för ditt glada bref. Western — Östern — Western (Göteborg) skall segra. Jag är dermed föga bekant; men det har alltid känts så. Lycka till det stora wärfvet! Det skall bli godt att dertill få bidraga.

Denna gång endast en vänlig anhållan om några exemplar af det tidningsnummer, hvori du intagit min uppsats om samtidens kultur och växtvärlden. Det hör till postverkets maktfullkomlighet, att sedan min uppsats fått ligga der i mscript i en månad, har den, *tryckt*, äfven blifvit der quarhållen. Atminstone har just exemplaret af N:o 42 (för den 20 Feb) aldrig kommit mig tillhanda.

Hvad säger du om — ett allmänt möte för folkskolefrågans behandling och bildande af allmän mening derutinnan?... ett möte af icke-folkskolelärare sammankalladt och afsett att sammanföra *medborgare* och icke ensamt fackmän?... ett möte, som bland hufvudfrågor satte den om hela vårt skolsystems *allmänna* ombildning och sålunda förnämligast öfverlade om grundsatserna för all offentlig uppfostran och undervisning; — ett sådant möte som sista kapitlet af boken om »Folkskolan i Sverge» afser (*först i boken tryckt*, ej såsom tidningsuppsats förut offentliggjord)?

I allmänhet taladt... oaktadt allt hvad skrifvits och talats i fråga om uppfostran och undervisning hos oss — huru svävande ljumt är icke deltagandet därför?

Borde icke en agitation i frågan göras så allmän som möjligt, indragande alla möjliga viljor deri! (Undertecknad har redan formulerat en del öfverläggningsfrågor).

Du nämnde ett ögonblick om den der folkskoleboken, att deri funnos en del misstag i detalj. Du gjorde mig en väntjänst, om du gjorde mig uppmärksam på *hvilka*. Frågan är icke afslutad inom undertecknads lilla fatabur. Men *ingen* enda har ännu gifvit mig någon rättelse.

Helsa Rydberg och tacka honom för det vänliga handtaget i trädgårdsväg.

Uppsatsen om bristen på en odlingens historia följer till det bruk deraf som jag i ett föregående nämnde och enligt ditt godfinnande för öfrigt.

Din vän Olof Eneroth

Stockholm. Kejserska huset. 15/1 66.

Broder Hedlund.

Heder och tack för rätt mycket godt under gamla året och

lycka till fortfaron under det ingångna af din mångsidiga väl-signelserika verksamhet!

För egen del saknande alltmer alla förutsättningar för en dylik utom möjligen en god vilja, lefver jag om vintrarne som knäckt björn i ide, men är kanske just mest genom denna nödtvungna enslighet så mycket mer hänvisad på det skrifna ordet såsom verkkningsmedel för de stora frågor, till hvilkas lösning repräsentationsförslagets framgång blott var ett uppslag.

Låt mig gå rakt på saken eller frågan för dessa rader. I ett bref till dig i fjol framkastade jag frågan, huruvida du icke ville sätta dig i rörelse för åstadkommande af ett allmänt folkmöte för folkskolefrågans (och möjligen äfven för de andra skolornas högskolan inberäknad) behandling till bildande af den allmänna Opinion, hvarpå blifvande folkliga riksdagar skulle kunna stödja sig. Du swarade med en häntydning på de många möten som för förra Sommaren redan voro bestämda. Tidsförhållandena voro också icke då lämpliga. Men nu, nu sedan den stora segern är vunnin, de stora löften gjorda och framtidens stora frågor hålla hvarje sinne i spänning, vore icke nu tiden inne för sådana möten? Detta är min öfvertygelse, enligt hvad du kanske sett af början till den der artikelserien i A.B. »Efter segern».

Låt mig här få meddela dig, hur jag tänkt mig möjligheten att få ihop ett sådant allmänt möte.

De större städerna äro kanske icke de lämpligaste för dylika möten. De försvinna der nog mycket i den stora rörelsen. Bland de allmänna landbruksmöten jag bevistat föreföll mig det i Jönköping såsom det mest lyckade. Derfor, när jag uppehöll mig i den staden i Somras, hörde jag mig före, huruvida man der vore böjd för att inbjuda till ett folkmöte för folkskolefrågan. L e m c h e n (hofrättsrådet, riksdagsmannen) och M o d i g h (stadens herde, en glad, praktisk man, lifvad för dylika frågor) voro särdeles beredvilliga och gingo i godo för att Jönköpingsboerne skulle med tacksamhet göra allt hvad på dem kunde ankomma. Men allt beror uppå, att alla goda krafter inom landet vilja medverka och kunna på förhand komma öfverens om sättet. Hvad säger du nu om Saken?

En af de första frågorna blir alltid den, af hvilka skall in-

bjudning utfärdas? — Bäst väl af s. k. »opartiska». Hvad säger du om de begge nämnda och ett par till bland Jönköpingsboerna, vidare Jonas Andersson från Häckenäs vid Wadstena (den väl betrodde folkskoleifraren, Riksdagsmannen, en af Östgöta-landstingets kommitterade för uppgörande af plan till folkskoleinspektionens ordnande inom Linköpings län), Carl Ekman (D:o D:o), Carl Hasselrot för Westergötland, prosten Schönbeck för Skåne, Dahm (rektorn) för Kalmar Län, Meijerberg för Stockholm, Petré eller prosten Landgren för Norrland, samt Du sjelf för de vestra landsändarne och Siljeström (hvars krafter fortfara sjunka, men hvars namn dock har och alltid kommer att hafva en god klang och som möjligen skulle lifvas med ett nytt lif vid anblicken af en gryende dag öfver folkskolan).

Skola alla förberedelser hinna ske, borde verket gripas an nu genast, för att allt må hinna vara klappadt och klart till början af augusti.

En öfverenskommelse mellan de nämnde männen eller andra, som möjligen må finnas, genom brevexling åvägbragt, och alla dessa satta i verksamhet att hvar i sin ort och hvar med sina medel drifva till ett talrikt besökt möte, inbjudning och väl beräknade frågor utfärdade i god tid så att mötesmännen må hinna väl förbereda sig och sina meningar, skulle det icke gå på det sättet!?

Utan tvifvel finnas de goda viljorna redan. Fordras blott att tillfälle för deras verksamhet beredes på rätt tid, på lämpligt rum och bäst beräknade sätt.

Att meddela dig, hur jag tänkt mig frågorna som böra uppställas, vore icke på sin plats. Alltså endast detta, Jag ställer mig till ditt förfogande. Mina helsoförhållanden tillåta mig dock ännu arbeta litet med pennen. Efter en 700-mils färd äfven under förra Sommaren är jag nu som jag icke skulle kunna färdas alls. Men med god vilja kan man ju alltid uträtta något äfven om krafterna äro ringa. Helsa Rydberg.

Din vän

Olof Eneroth

Få se, hvad du tycker om »Efter segern» II om de fria akademierna.

Redan i midten af 1850 talet hade jag kommit till de åsikter, i den frågan, jag i den antydda art., som väl redan är satt och kanske tryckt, när detta blad hinner dig, förfäktar. Redan 1857 (i Bergelins tidskrift) och i ett af häftena från 1859 »Trädgårdsodling och naturförsköningskonst» (som väl innehålla åtskilligt som icke är blott trädgårdsfantasier) förekommer också de satser som jag här bifogar.

I dessa dagar har jag funnit, huru lika vi tänka äfven i den frågan. Men du får verka för den. Och jag slutar som jag börjat: af allt mitt hjerta lycka till din omfattande wälsignelserika verksamhet.

Din O. E.

Efter näst sista stycket står en »högaffel», och en liknande finnes även på ett i slutet av brevserien nu liggande urklipp ur Joh. Theodor Bergelins Tidskrift för svenska landtbruket och dess binärningar 1857 upptagande andra spalten av sid. 377 och första spalten av s. 378. Eneroth har i marginen strukit för det som talar om Eldena. I not, hörande till sistnämnda ord, hänvisar förf. där till sin »Trädgårdsodling» 1857.

B. var f. d. elev till den av Eneroth avhållne Nonnen på Degeberg och sekr. i Stockholms läns hushållningssällskap.

Stockholm 26/2 66.

Broder Hedlund.

Tack för ditt svar af 19/1. Jag skulle hafva sagt detta förr, om jag kunnat. Nu, — det är tydligt, att sinnena behöfva långvarig förberedelse för ett sådant möte som det hvarom fråga war i mitt bref. Må den förberedelsen gå landstingsvägen. Detta år komma ju dessutom den stora utställningen och det nationalekonomiska mötet att ta allt lefvande folks sinnen i anspråk.

Här i Stockholm hörs numera inga akademiska funderingar utaf. Föreläsningarne, som första vintern »gjorde uppseende», refereras tillochmed icke i tidningarne, der man annars omtalar och »refererar» allting. Här behöfvas starka wäckelser. Jag är rädd för att man superar för mycket om nätterna och går något i bakrus om dagarne — vintertiden. —

I all enskildhet: tack för din blick på »pomologien» i fjol. Jag hoppas Norstedt, enligt min begäran, skickat dig det 1:sta häftet af andra delen. Det andra blir färdigt för bokhandeln om

några veckor. Det hela bör kunna vara färdigt i vår. Tänk om så i en framtid äplena skulle finnas smaka kultur, smaka »skönt», och man sålunda med hvarje äplebit skulle lyckas lundredra kultur och æsthetik i folk!

Jag är skyldig dig betalning »in natura» för ditt blad som du äfven i år består mig. Det har icke berott på min *vilja* att den skulden ännu är obetald

Broderlig helsning till Rydberg.

Din vän Olof Eneroth.

Will du teckna dig för en byst (naturlig storlek i gips) af Fr. Bremer. Jag har språkat med Quarnström derom, och han gör den. Affären går på 20 R.Rmt. Det hufvudet skulle ju passa bra i flickskolor och andra goda inrättningar.

Stockholm 1/4 April 1866.

Broder Hedlund.

Då det kan vara lärorikt att se, huru många processer (»färgstenar») ett färgtryck måste genomgå för att bli fullständigt nyanseradt, tar jag mig friheten att för Göteborgs Musei räkning sända dig inneslutna 4 fruktafbildningar med dertill hörande färg-afdrag.

Det är ju dock glädjande att vi hunnit så långt äfven i denna väg.

Afbildningarne (original-) äro under min ledning målade efter naturen af en svensk flicka, elev af slöjdskolan. (Hon hade aldrig försökt sig på sådan målning, då jag för 6 år sedan uppmanade henne därtill): och färgtrycket är äfven af *svensk* fabrik.

Framdeles torde jag sända dig ännu flera, om så önskas.

Sjelfva boken, hvaraf 11% i dessa dagar börjat expedieras till bokhandeln, och hvaraf jag hoppas Norstedt & Söner enligt min anhållan skickat dig exemplar, blir fullständigt färdigt om en par månader och således till den stora utställningen.

Det blir ju ett nöje att kunna visa det äfven Sverige sålunda har en Pomona (hurudan den nu må vara). Intet af de andra nordiska länderna har ännu någon tillstymmelse dertill. (Ryssland rustar sig till frambringandet af en sådan; d. v. s. en vid Petersburgs botaniska trädgård ss. direktor anställd tysk Dr Regel).

Atta års trägna mödor. Knappast ursäktligt i en tid, då så stora frågor äro under diskussion och den inre rösten har sina anspråk på att få vara med derom! Men det har varit godt mången stund att få lugna ut i växternas stilla verld och i de exacta iakttagelsernas perlstickararbete.

Apropos din anmälan af 1:sta delen. Der nämndes att ständigt nya varieteter aflösa hvarandra. Samnt i vissa fall i synnerhet om handelsträdgårdsmästarnes puffande för sina ännu opröfvade nya varieteter. Men en blick på den artikeln »Historia och utbredning», jag bifogat vid hvarje varietets beskrifning visar, att hvarje varietet har sin historia och att denna historia för en del äldre varieteter har 200 till 300 års kontinuitet. Äfven i detta fall har man för framtiden att motse en för Europa (och verden) gemensam *Pomona*. Jag har redan 1500 bestämda varieteter under profodling och hoppas sålunda om några år kunna bestämma en god del (välkända) varieteters gräns mot norden och dermed bidra till de *allmänna* Pomonan. Och kommer det så långt en gång skall väl den »rena» vetenskapens män erkänna att äfven den odlade växtverldens genom forskande har sin vetenskapliga betydelse. Nu räknas gymnasisters botaniska vandringar dit; men ej studiet af de odlade växterna. (I bref af Fries har jag dock fått ett visst erkännande deraf.)

Jag är brydd för att jag ännu icke detta år sändt dig någon betalning »in natura» för din tidning. Du ursäktar mig dock sannolikt, då du betänker, hur mycket annat arbete jag måst forcera. (De der sörmländska herrgårdsbeskrifningarna såsom ett försök till uppslag för en den yttre odlingens historia togo äfven en hel del krafter i anspråk). Imellertid hoppas jag alltjemt på möjligheten att slita löst ett blad ur de många, hvartill materialerna ligga förberedda inombords och skicka dig snart. Några drag till en jmförelse mellan det schweitziska och svenska folkskoleväsendets närvarande ställning skulle kanske göra dig nöje, — om du nemligen icke snart nog får sjelf göra dylika studier på ort och ställe.

Helsning till Rydberg.

Vännen Olof Eneroth.

Stockholm 2 Aug 1866

Broder Hedlund.

Dels såsom försök att afbetala min skuld för din tidning dels för att i min ringa mon medverka till att hålla ögonen uppe på dem, som i ett svagt ögonblick lätt skulle kunna i den nya riksdagen vara med om att invälja en del adelsmän, som med all sin »hygglighet» dock i all indolens skulle gerna låta folkskolan gå sin gång statskyrkvägen, sänder jag bifogade blad. Skulle du ej vilja taga den såsom din egen, så är den icke värd att tagas upp bland dina egna, för hvilka, ingen nämnd och ingen glömd, jag tackar dig af hela min själ. Måtte dina krafter aldrig svika dig i din ädla oförsagda kamp!

Din vän

Olof Eneroth

Stockholm 18 Maj 1867.

Broder Hedlund.

Till min ledsnad erfor jag i går, att Fru Quarnström *icke* skrifvit ditt namn på det bystemplar som kommer att sändas dig, oakadt det utlofvades omedelbart efter min skriftliga anhållan derom. Hon påstår nu, att *intet* exemplar funnits vid hennes mans död, om hvilket man med visshet kan säga att han varit ensam om dess retucherande.

Saken är en obetydlighet, men det förargar mig att hafva fått löfte och inberättat det till dig och så finna, att det varit munväder. Den frun är icke grannlaga.

Jag har velat meddela dig detta, på det du icke måtte tro mig hafva farit med prat.

Efter jag »har ordet», så — det var mig ett nöje att läsa din Pariserkorrespondents yttranden om konstens tillämpning på naturen i H. S. T N:o 113. Mitt lilla ropande i det fallet har också aldrig fått något gensvar annars än från — Göteborg och några få enskilda personliga vänner.

Som du vet, äro mina dagar kanske räknade. Åtminstone har jag f. n. ingen utsigt att vidare kunna verka för idéerna i det fallet. Men *du* skall lefva och fortfara att verka; och därför... se här några ord, hur det står till hos oss i fråga om »natu-

rens» vård och förädling. Jag skrifver härmed liksom ett testamente till dig.

Stockholm går till andan allt mindre framåt i jmförelse med många andra kommuner. Folkskolewäsendet — tack vare Siljeströms, just Siljeströms, ihärdiga kamp för att här få en kommunal styrelse satt i den kyrkligas ställe, är kanske det enda tecken af större betydelse att andan icke helt och hållet dött ut, och att det till och med finnes framtid och rik framtid äfven här. Men — hvad naturvård och naturförsköning angår — man gör här *intet*. Man har sina vackra omgifningar för *intet* och finner sig sålunda icke behöfva göra något inne i staden i den vägen. Men dessa vackra omgifningar *förfalla*. Alla våra Stockholmstraktens parker äro i djupt förfall. Träden äta upp hvarandra. Ogrästräden, asp och sälg, växa öfver de ädlare. Djurgårdens ekar skola om 50 år vara en hörsägen. Haga, Karlberg, Rosersberg, Drottningholm... det är nästan redan »för sent» att rädda dessas parker. En plantering behöfver *galbras*, lika väl som en trädgårdssäng. Men man har *aldrig* gallrat här.

Detta låter nu kanske såsom öfverdrift. Qui vivra verri. Med den vind som trädgårdsodlingen hade här en tid bortåt borde det väl icke stå så illa till. Men vinden gällde egentligen endast — krukorna, glashusen, flärden. Hela det närvarande trädgårdsmannaslägtet har icke wurmat, wurmar icke på annat än på krukväxter med latinska och andra exotiska namn, ungefär såsom skolmannaslägtet wurmar på sina glosor. Den naturvetenskapliga *allmänbildningen* har ännu icke hunnit göra sig gällande. Trädgårdsmännen få sålunda styra och ställa bäst de gitta, åhörda som orakler af de okunniga patronerna och patronessorna; och så får naturen förfalla, blott man har persikor och aprikoser och kökswäxter och krukor. Detta är ställningen.

Jag satte till min uppgift — för att här tala om mitt lilla sträfvande — att åstadkomma en reaction mot den nämnda falska riktningen. Men quid Saulus inter profetas? Hela skräet, manövreradt af Andersson, satte sig till motstånd: och här fanns *ingen*, som hade vilja eller förmåga att gifva en handräckning, ingen Dickson, ingen Ekman, ingen Kobb. Slutligen föll det Hennes Majestät Enkedrottningen eller hennes homme d'affaires Brauerhielm in, att Rosendal, hvars park och glashus kostat höga

wederbörande 8 à 10000 Rr i årligt underhåll, kunde bli underhållet för deras räkning för intet, om nemligen Trädgårdsföreningen öfvertog det. Herr Odelberg — en i min tanke hänsynslöst egennyttig man — gick Braunerhielms ärender. Andersson och hela sällskapet glädde sig åt att få Trädgårdsföreningen ut ur stan, sedan den ej längre fick tjena deras intressen, och — så flyttades eländet till Rosendal. Undertecknad förmodade ej ensam stå imot, utan drog mig ur spelet och egnade mig åt mina parkarbeten och pomologiska forskningar *fritt*, oberoende af dessa »institutioner», der *personligheter*na intriguera bort *sakerna*.

Men nu, — det kan ej blifva vid det närvarande. Så länge staten egnar sina omsorger äfven åt odlingen, måste det komma till en punkt, då den äfven på allvar tager i hop med den lilla trädgårdsfrågan. Det bär sig icke att staten kastar bort pengar på ett så förväntat sätt i den vägen som nu sker. Att t. ex. ena året offra 750 Rr för att Herr Andersson må kunna deltaga i en fyra dagars congress i Amsterdam, utan att derifrån hemföra ens en notis, — att andra året offra 1000 Rr för hans vistelse några dagar i Paris till uppläggande der af frukter, dem *han* icke känner, under det att man icke anser sig ha råd att skicka ut unga arbetare att lära hvad de icke här hemma kunna få lära; att årligen offra 8000 Rr på Rosendal, under det att allt färre och färre elever derifrån finna anställning, och allt detta under det att man vill återskänka Bergianska *trädgården* (icke husen) till donators arfvingar, — denna trädgård, som kunnat vara en pomologisk riksträdgård, men som blifvit en kräfte för Wetenskapsakademien och ett apanage åt dess botaniske intendent; att låta experimentalfältet vara en handelsträdgård, konkurrerande med den enskilde, då den bort vara en skola för moderträd och de tusentals *försök*, som så väl behöfde anställas; — detta är oriktig hushållning.

Derföre — när frågan en gång kommer på riksdagens bord — sök att verka för seminarie- och folkskoleträdgården! Mästare för sina glashus och sin trädgårdsflärd böra patronerna kunna skaffa sig sjelfva, utan att staten uppfostrar dem. Har staten något öfverskott, sedan den offrat allt hvad offras kan åt folkskolan — må den då dermed bereda framtids-gossar tillfälle att få

studera *naturvård* och *naturförsköningskonst* derute der sådan vård och sådan konst bedrifves; men må den upphöra att år efter år anslå 1000tals riksdaler för sex-veckors turist-resor åt »mästare» och för några dagars turer åt quasi-vetenskapliga »repräsentanter», hvilka ingen *nytta* göra, endast hålla frasernas flärd vid lif.

Beskärdes mig tid och krafter, så skulle jag fortfarande höja min röst i denna riktning. Men då det ser mörkt ut dermed...lägg in ett ord, du, i de framtida discussionerna åt det hållet.

Att jag särskildt vänder mig till dig med denna påstötning, kommer sig deraf, att egentligen ingen mer än du, sedan Lallerstedt gått bort, låtit mig erfara någon sympati för dessa mina ideer.

Jag vill endast tillägga, att jag, för att mina pomologiska åtgöranden icke skulle helt och hållet med mig afbrytas, beredt mig en elev, som jag fått anställd såsom länsträdgårdsmästare i Kalmar län. Hans namn är August Eriksson, och han är f. n. stationerad hos Kylberg på Ryssbylund. Jag lyckades få i hop några 100 Rr åt honom och dermed hålla honom ett par år ute vid det pomologiska institutet i Reutlingen (Württemberg). »Ille faciet.»

Jag nämner det, eftersom det kan vara dig godt att veta det vid tillfälle. —

Jag är viss om att du icke missförstår mig i detta. *Periculum in mora*. Jag har temligen tyst och tåligt underhållit min 10 års kamp mot de gamla magterna på det ifrågawarande fältet. Jag skulle icke sagt ett ord, hade icke förhållandena blifvit sådana de nu äro. Våra odlingssträfvanden ha alltid lidit af en viss brist på kontinuitet. Det har varit ett ständigt börjande på nytt. Undra icke, om jag bjuder till att söka bereda ett uppslag, hvaråt jag hän gifvit mig, någon *framtid*.

Helsa din goda hustru och Rydberg.

Din vän Olof Eneroth

Stockholm 27 Maj 1867.

Broder Hedlund.

Låt mig få tacka dig »på fläcken» för ditt warma hjertliga bref. Du har visst aldrig erfarit, hvad det vill säga att så

här långsamt marteras i enslighet; men du kände nog, hvilket hjertstyrkande handslag du gaf då du skref i förrgår så som du gjorde.

Låt mig också så swara dig, om äfven i största korthet.

Äfven jag tror på det godas och rättas seger. Hur skulle jag annars kunnat hålla ut i denna långvariga kamp. (Du minnes kanske hur det var mig 1851, då vi möttes i Örebro. Hela mitt lif sedan dess har varit en ganska hård dust, icke mindre ansträngande och mången gång icke så litet våldsamt, derföre att den varit *tyst*).

Liksom din är min grundstämning glädje öfver de segrar som det rätta alltmer vinner. Man behöfver icke se tillbaka ens så långt som 20 år för att känna sig innerligt tacksam för allt hvad man fått upplefva af det goda, som ingifver denna förtröstan om framtid, som är en anticipation på jag ville kalla den rätta lycksaligheten. Men detta hindrar icke att man — och detta ju verkare, ju mera *försvinnande* man känner sig blifva — lider af att se faror som hota; och jag tror att man här i Stockholm icke *kan* undgå att se dem, äfven om man är aldrig så stark. I länder af gammal centralisation är hufvudstaden äfven landets hufvud; och om detta hufvud är oklart och den af centralisationen framtvingade humbugen, som kallas »den högre kulturen», gör det hufvudet allt sterilare och mattigheten, som derifrån spridd sig till lemmanne, ännu synes vara långt ifrån att kunna öfvervinnas, då är *ögonblicket* tungt för *den*, som stationerad i den der hufvudpunkten förgäfves lyssnar till ett nytt friskt lufs pulslag. Det är i korthet min »malaise», — en opasslighet, som dock *icke* hindrar mig att hoppas, att individualismen i religiös måtto snart skall spränga den der stenen i lifvets ström, som heter statskyrkan, det svarta spöket, och att kommunallifvet skall bryta sig ut ur den gamla statsdvalan, och att den race, som räknar så nära släktskap med anglosaxerna som vår gör det, en gång skall återvända från sina romanska fransyska villfarelser och blifva sig sjelf. Ack, min ädle broder, låt oss blott få *män*, män af *vilja*, som kunna visa hvad den »högre (sken)kulturen» går för och som kunna leda folket vid grundläggandet af verkligt *folk*lif. Det är detta vi behöfva; och må så hvaroch en *arbete* så godt han förmår. Af hela mitt hjerta

önskar jag dig helsa och krafter länge länge att fortsätta ditt verk. Någon glädje har man alltid, om man förstår att glädjas. Jag glädjer mig öfver sådana som du. Om vi blott hade många; *här* lyssnar jag förgäfves till sådana stämmor. Men »när för-tviflan var som störst, gladde din tröst min själ».

Godt att du omsider fått det der vackra hufvudet af F[redrika] B[remer]. Jag vill med anledning af dina yttranden derom nämna, att det ursprungligen bestämda priset var 20 Rr. Fru Quarnström har låtit en oförskämnd snickare skörta upp sig och subskribenterna för inpackningslärarne. Hon påstår sig aldrig haft så mycket obehag som det hvilket den snickaren, förordad af Boklund, orsakat henne. Jag hoppas hon endast varit — opraktisk.

Wännen Hjalmar [Petre] satt hos mig hela quällen i går. Han gladde mig med den underrättelsen, att kommunaldebetsedlarna på bygden numera uppställas så, att första posten utvisar hvad presten har för sitt »besvär». Detta har allmogon icke sett förut, då kommunalutskylderna utdebiterats mera i klump. Det bör göra godt, att de få se, huru den »religiösa» hushållningen varit och är.

Ännu icke kunnat bryta upp. Ware det nog sagdt om mitt tillstånd. Mina 5000 ympar draga mig dock.

Bästa helsningar.

Din vän Olof Eneroth.

Stockholm 14:de Oct. 1867.

Broder Hedlund.

Härmedelst »Folkskolan». Godt att jag får sända den till dig med oblandad visshet om god resonans. Ty det är ju så? Jag får väl just icke annars räkna på mycken sådan. Pietister och radikaler och hierarker och byråkrater — skola de väl, hvar och en på sitt håll, vilja låta »en opartisk slippa in»?

Här nu endast några ord om sakens ekonomi. Du nämnde i ditt sista (tack derför) om »pris pr 100» för spridning genom hushållningssällskaper eller landsting. — Jag får med anledning deraf nämna, att jag, sådana förhållandena eller svårigheten (åtminstone för mig) äro att »kalkylera» i sådana mål, endast gjort en upplaga för bokhandeln på 1000 ex. och

dermed satt priset så lågt som möjligt (10 öre per ark) [Not: Boklåspriset är satt till 1.90.] med afseende på att åtminstone kunna få *något* med af täflingspriset belopp, hvilket jag till 6/10 nedlagt i förlaget till denna upplaga. Att lägga upp en större upplaga och ikläda mig risken därför var mig icke möjligt. Du skulle se redowisningen för mina förlager sedan tio år. Några få procent på mina kontanta förlagsutgifter. Voila tout! Sådant bär sig icke. Min förstuga rymmer icke retourpartierna, och hvem ansvarar för att icke »folkskolan N:o 3» äfven komme att hamna der? Det behöfves ju endast några ord af den radicala (=rotlösa) och pietistiska pressen samt litet passivt motstånd å folkskolebyråkratians sida, och det blefve »strut» af alltihop. Alltså först requisition, behof af waran, och så en stor upplaga. Icke sannt?

Med denna upplaga ville jag nu endast söka göra arbetet känt. Illa beräknadt kanske. Jag borde möjligtvis endast ha tagit ett till tvåhundra afdrag för det ändamålet. Men skulle då icke 900 ex. med denna snyggare uppsättning kunna finna afsättning (100 Ex. kommer jag alltid att *skänka* bort, — och detta just till dem som annars vore att påräkna såsom de säkrast gifna köparne)?

Detta om ekonomien, som troligen skall förefalla dig såsom en dålig ekonomi. Har du ett godt råd tillhands, så håller du nog ej derpå. Du räcker till för allt, du. —

Det är alltid en stor frestelse för mig att skriva långa bref till dig. Hur det är, men jag meddelar mig till ingen hellre än till dig. Men så som din tid och dina krafter äro tagna i anspråk, lägger jag band på mig. Annars, huru mycket hade jag icke att säga dig i dessa dagar, då det offentliga ordets kamp är ett *bellum omnium inter omnes*, och de, som, hoppfulla men derjemte bekymrade, sitta uppkastade på stranden af livvets ström, så väl behöfde att sluta sig tillsammans för att de, som föra ordet, skulle med samlad styrka kunna verka sitt verk. Åtminstone behöfdes något sådant för att det skulle kunna gå med folkskolans nya ordning så som det gick med den nya riksdagsordningen. —

Jag tillägger endast: Bazier måtte väl nu fått sin F. B.-byst? Det blir det andra Exempl. som går till N. Amerika. Jag

skaffade ett dylikt dit med f. d. minister-Residenten Campbell i våras.

War god skicka mig bidragen till Vitalis grafvård, *om* du har något sådant att skicka.

Helsa din goda hustru och vännen Rydberg.

Din Olof Eneroth

Exempl. till Ehrensvärd bifogas jemte bref.

[Följande är senare skrivet på ett särskilt papper samt medelst "hö-gaffel" angivet skola läsas näst efter det stycke, som slutar med ordet riksdagsordningen.]

Tale sak för sig sielf, och må personen hålla sig i all tysthet beskedligt bakom, heter det med rätta. Men i allt förtroende kan man dock söka göra reda för både saken och sig sjelf; och därför några ord till dig, hvarför jag skrivit den der boken så som skett.

Det gällde att tala till folket med hela hjertat utan att dock taga eld. Det gällde att behandla frågor, som höra till dagens mest »brännande» (rättare, brimmande?), som väcka split och förargelse hos pietister och rationalister, hos byråkrater och demagoger, och dock icke komma förargelse åstad. Det gällde att ställa sig öfver alla partier och dock söka att vinna dem alla. Det gällde att komma åt den stora tungrodda massan utan att använda retande medel, att häfva den utan att förhäfva sig. Det gällde att skildra förhållanden, som ännu äro i görningen, att samla och summera facta, som ännu ligga spridda öfver hela werlden. Det gällde att åstadkomma ett samladt intryck hos på en gång tunga och splittrade motståndsmännen och motståndskrafter. Det gällde att mellan kyrkans Scylla och byråkratians (»statens»(!)) Charybdis föra det enskilda pligtmedvetandets talan och detta i ett språk som kunde förstås af alla.

Det är förväget nog att sätta sig en sådan uppgift före; förlätligt, om man misslyckas; men, *om* man skulle lyckats?? Jag är icke nog förmäten att hoppas derpå; men nog blefve jag glad om det i någon mån vore skapligt hvad jag totat till.

Du låter ju mig höra ditt omdöme?

Din O. E.

Stockholm Röda Bodarne 1 8 Dec. 1867

Broder Hedlund.

Tack för din warma behandling af »Folkskolan». Med kännedom om din rättskaffenshet, hvilken icke tillåter dig att låta sak lida för personlig välviljas eller ovliljas skuld, får jag ju glädja mig oblandadt åt ditt bifall öfver arbetet; och under sådana förhållanden som de närvarande, då det tyckes som knappt två arbetare i vingården äro af samma mening rörande dess skötsel, är detta en stor lycka.

Genom offentliga anmälningar och enskilda bref har jag redan erfarit, huru skilda åsigtarna och viljorna äro. Det blefve för vidlyftigt att så här i bref ens antyda de meningsskiljaktigheter, som sålunda uppenbarat sig; men så mycket är visst, att, bildar sig der icke på något håll någon grundligare åsigt i frågan, så kommer den fortfarande icke ur fläcken. Vid våra akademier råda de doctrinära satserna; här i Stockholm har man för ögonblicket inom den »liberala» pressen mera öga och öra för hvad Danmark än hvad Sverige rör; i Linköping liksom inom folkskoleförvaltningen i allmänhet är man preussiskt-kristlig och afgjordt fiendtlig mot medborgerlighetens seger öfver kyrkligheten. På alla dessa tidens tecken har jag i dessa dagar fått svart på hvitt i bestämdare ordalag än någonsin. Det inbördes förståendet skall icke komma till stånd förr än konjunkturena blifva sådana, att folket sjelft står upp och frågar hvad det vill blifva af framtiden.

Under sådana förhållanden är godt att få hoppas uppå att i dig ega ett stöd i den frågan.

När du kommer upp till riksdagen, är du nog så hygglig och kommer upp till mig också någongång. Det vore mig då godt att få gifva dig del af de erfarenheter och dokumenter jag med anledning af »Folkskolan» i dessa sednare tider fått samla. Vigtigt är det dock att den n. v. folkskoleregimens eller dess förnämsta förvaltningsmedlemmars innersta tankar blifva kända; och i detta fall har jag fått åtskilligt som icke bör förblifva hemligheter. »Omöjligt att gilla sådana argumentationer till förmön för naturläran som de å sid. 70, 71 m. fl.»; »för att med stöd deraf att statskyrka är ett oting vilja bevisa, att länsskola vore bättre än statsskola, borde man ju först ådagalägga att

länsskyrka vore bättre än statskyrka»; — »betonandet af det menskliga sjelfarbetet, den egna dygdeutvecklingen, undanskjutandet af Kristi förtjenst, intresset för Kristusbarnet, uppskattandet af den esthetiska känslöstämningen under en viss farhåga för den klara (!) kunskapen» vittnar om »katholicism» — dessa och dylika satser förekomma väl ännu endast i bref; men de skola helt visst snart blifva offentligt uttalade. Och godt om detta sker. »Folkskolan» skulle sannerligen icke ha gagnat litet om den gäfve den närvarande regimen anledning att öppet och fullständigare uttala sina innersta tankar.

Hj. Petre, som reste hem i går, har helt visst helsat sjelf. Till yttermera visso helsar jag från honom.

Helsningar till Rydberg.

Din vän

Olof Eneroth.

Skulle det blifva något inköp af Folkskolan genom edert Hush. Sällsk., så — skulle man icke kunna taga exemplaren direkte från författaren?

Ehrensverd har ännu icke svarat något på mitt bref och min sändning —

Stockholm Nyårsdagen 1868

Broder Hedlund.

I förhoppning att snart få se dig här, hade jag ämnat få tacka dig mundtligen för ditt sista som alltid älskvärda bref af 16 December. Men vid årsskiftet gör man gerna upp sina räkningar, äfven hjertats, och så kan jag icke låta bli att, på samma gång jag ger luft åt mina välgångsönskningar öfver dig och de dina, tacka dig så väl för ditt sista som alla dina goda bref under det gångna året. Ja, heder och tack!

Om innehållet i detta ditt sista bref, hoppas jag imellertid få personligen meddela mig till dig vid din hitkomst.

På förhand vill jag endast med anledning af dina yttranden om upplagor af »Folkskolan» nämna att jag för min del icke planerat vidare. Bliar arbetet icke vidare föremål för någon discussion eller requisition, så är klart, att en ny upplaga, stor eller liten, var öfverflödig. Att jag, ehuru jag satte priset på den

nu gående (!) upplagan endast till 10 öre per ark, för att så medelst göra den tillgänglig äfven för skollärare och mindre penningstarkt folk, dock gerna vid Hush. Sällsk:s requisition sätter priset ännu lägre, om så önskas, är gifvet. Wäl behöfde jag »förtjena»; men jag gjorde det redan för många år sedan till plan för min hushållning, att förtjena såsom yrkesman för att vara ekonomiskt oförhindrad att arbeta för idéer med pennan utan att dervid afse penningvinst; och som denna plan ännu visar sig möjlig att följa, så...blott idéerna bli spridda,...

Du säger att du förundrar dig, att Stockholmstidningarne varit så tystlåtna i fråga om det ifrågavarande arbetet. Är du då verkligen optimist äfven ifråga om vår Stockholmspress?!

Hvad säger du då om mig, som skänkt bort omkring 80 exemplar af boken, men deraf endast ett exemplar till den pressen. Är det väl nemligen skäl att skicka »exemplar» i oändlighet, så som jag gjort af de föregående häftena, sedan man funnit dem endast spårlöst försvinna?

På de åttio exemplar jag utdelat har jag till dato icke fått ett svar med omdöme deröfver till innehåll mer än från två personer, och deraf är du den ene.

Helsning!

Wälkommen hit!

Din tillgifne

Olof Eneroth.

Ovanför ordet "behöfde" härövan ["Wäl behöfde jag förtjena;"] har förf. senare med blyerts skrivit inom parentes två ord, som se ut att vara: "nog alltid".

Stockholm 8 Jan. 1868.

Broder Hedlund.

Genom ditt telegram af i går, för hvilket jag härmed skyn-
dar att tacka dig, har jag erfarit ny glädje af det gamla arbetet och för detsammias framtid. I det hela taget är all misströstan synd och fåvitskhet; då ju ingenting, icke ens ett stoftgrand går förloradt i denna underbara werlds ekonomi; och icke heller har jag någonsin misströstat om morgondagen (jag har aldrig sökt vare sig embete eller lön). Men en del arbete, liksom en del idéer, kan skenbart gå förloradt för långliga tider, om conjuncturerna så arta sig, hvaruppå t.ex. en god del af frihetstidens och dess sträfvandens öde är bevis nog. Sådana conjuncturerna

nu arta sig, har jag också anledning att befara, det pomologien och i allmänhet naturförädling och naturförsköning, så vidt deras befrämjande beror af landtmannen och — vetenskapsmannen, kunna komma att ligga nere, och att det arbetet en gång kunde med stora bekymmer få börjas om på nytt. Under sådana förhållanden är hvarje bevis på deltagande därför af stor nytta, och därför kännes den personliga hugnaden dubbel.

Detta för ögonblicket som svar å telegrammet. Framför min tacksägelse till Gr. Ehrensvärd. På det officiella meddelandet får jag officiellt tacka en gång.

Tack äfven för Handels tidningen. Så fort det blir mig möjligt skall jag betala den på öfverenskommet sätt.

Om en vecka är du här. Jag hoppas då få hafva glädjen se och höra dig. Det är mig visserligen icke bättre nu än i fjol; men förmågan af glädje öfver det som är rätt och godt hoppas jag dock få behålla.

Helsa hjertligt de dina.

Din vän

Olof Eneroth.

Wingåker. Säfstaholm 17 Sept 1868.

Broder Hedlund.

I detta långa brev talar Eneroth huvudsakligen om fruktutställningar samt frågar i ett slags P. S. om råd huru den nya eller billighetsupplagan av Folkskolan III skall kunna bäst spridas. Han slutar på följande sätt.

...Om man kunde få allmogens bättre representanter att taga den och dess spridning om hand? — Jag har också sändt Ex. [utom till adressaten-riksdagsmannen] till Sven Nilsson, Carl Ifvarsson, Carl Anders Larsson, Jonas Andersson. Men är detta nog?

Endast dessa frågor. Jag gör dem tryggt därför att du nog känner, hur jag har det i fråga om *sak* i detta fall, att det nemligen icke är derföre att jag har så höga tankar om den lilla skriften men derföre att jag anser att något *måste* göras för att lära allmogen *få sigte på folkskolan*. Så länge den det ej fått, länder hvarken det officiella reglementerandet eller de enskilda tilltagen (folkhögskoleväsendet o. s. v.) till *verkligt gagn*.

Densamme.

Stockholm den 11 Okt. 68.

Broder Hedlund.

Jag ligger i mitt öppna fönster den 11 Oktober glädjande mig öfver den Sol, som lyser liksom af godhet öfver mig som öfver andra, och dikterar till dig följande rader. (Mitt tillstånd är nemligen fortfarande sådant, att jag icke sjelf kan föra pennen).

För några dagar sedan fick jag bref från presidenten i fredsligans centralutskott i Bern, Professor G. Vogt, af innehåll att jag skulle conferera med (!) Herr August Blanche ifråga om Sverges deltagande medelst 2 representanter i det möte, som ligans centralutskott ämnar hålla i Bern i slutet af November för ordnandet af dess organisation och öfriga angelägenheter. Sådan jag nu befinner mig, kan jag väl icke anse mig vara den rätta mannen att delta i värf, som fordra obruten kraft af folkens mest representativa män. Imellertid, då hvar och en bör söka betala med sin person så godt han kan, har jag öfverlagt med Blanche om hvad göras bör; och vi hafva dervid öfverenskommit om att jag skall skriva till Hierta, som för närvarande befinner sig i utlandet, och som ämnar uppehålla sig i södra Frankrike till i December, för att fråga honom, om han icke vid det nämnda tillfället skulle vilja representera Sverge, hvarom dock, i mellanmening sagdt, föga torde vara att hoppas. Med den värme för saken som jag af din artikel för några dagar sedan funnit dig fortfarande hysa, har jag ansett mig icke böra underlåta att så här enskildt meddela mig till dig, i händelse du skulle vilja och kunna göra något för ifrågavarande önskans uppfyllande, i hvilket fall jag ville bedja dig vända dig direkte till Blanche, då jag nemligen ämnar ju förr desto heldre företaga en utfärd till landsbygden och äfven möjligen till Danmark.

Vogts bref innehåller vidare, att han snart vill ånyo tillskriva mig för att få våra räkningar till dato uppgjorda. Detta yttrande torde icke gälla blott uppgörelse för de artiklar, jag sändt honom, utan äfven de svenska medlemmarnas namn och årsafgifter. Då nu vår lista i fjol genom misstag kom att sändas till Passy, men jag förmodar, att du, liksom jag, vill hafva detta misstag rättadt, och detta väl enklast sker derigenom, att vi,

jemte det att vi, om så behöfves, underrätta Passy om misstaget, sända en ny namnteckning, och denna till Vogt, så ville jag härmedelst bedja dig att, om du skulle erinra dig de i fjol tecknade namnen, du ville vara god och sända mig dem med omgående, då jag vill gå i författning om deras öfversändande till Vogt jemte dem jag sedermera lyckats värfva.

Sådan utgång som ligans andra kongress haft (Bakunin och consorter funno sig ju föranlåtna att utträda) vore det ju illa, om appellen till Sverge icke rönt ett godt svar; och jag hoppas derföre, att du för detta svar gör hvad du kan. För min ringa del hör jag icke till de abstrakt-liberala, — de må nu kallas gammal- eller nyliberala, — och jag inser väl, huru föga hopp om är, åtminstone i början, att vinna deltagande för fredsligan i vårt frihetslyckliga land. Men känslan af ideernas solidaritet bjuder oss väl att icke förblifva overksammas, då man appellerar till oss i de stora sanna ideernas namn. Det gäller arbetarens frigörelse på idéstridernas väg; och ett af verdens friaste folk, såsom vårt lyckligtvis är, bör väl vara ett af de första, som skynda att delta i de nya uppslagen till dessa strider.

»Ur dunkla djupet nya solar glimma,
Och förr'n den slagit seklets sista timma,
Kanske vårt kaos ordnats, och deri
En arbetsadel, segrande och fri,
Till slut förskingrar medeltidens dimma.

[Not av E:s hand: Litteratur och Konst, af en viss O. E.]

Jag tillägger några ord af enskildt innehåll. Såsom du af redogörelsen för Landstingens förhandlingar för i år torde hafva funnit, har min lilla skrift om Folkskolan rönt på många håll ett godt mottagande. Bland de Landsting, hvori motioner om inköp deraf blifvit väckta, ha endast två visat sig motvilliga, och det ena af dessa var, förunderligt nog, Rudenschölds, Kylbergs, Nonnens och Richerts folk, hvilket derföre hos dig rekommenderas till det bästa. Det andra var the Getapulier, som stå under Rundbäcks inspection, för hvilka boskapen synes hafva större betydelse än deras barns framtid, att dömma deraf, att de på förra årets Landsting anslogo 800 Rdr till boskapsutställningar och 200 till folkskoleväsendet. Emellertid hafva icke mindre än 8

Landsting beslutat inköpa och sprida skriften, hvarjemte 2 enskilda, Erik Svartz och Hjalmar Petre, för allmän spridning requirerat deraf, den förre för 100 Rdr, den sednare 400 exempl.

Detta är ju ett ganska vackert resultat. Jag glädjer mig deråt såsom åt ett förtroendevotum och såsom ett uttryck deraf att det dock icke är endast de pietister, som äro benägna för »kolportör»-verksamhet. Mätte nu bara den lilla boken hålla profvet och, om den förtjenar det, blifva rätt grundligt läst och icke endast hyllad d. v. s. lagd på hyllan. I fråga om bokens ekonomi vill jag endast tillägga, att jag har den »stående», hvilket visserligen kostar åtskilligt, men hvarigenom jag är i tillfälle att, om hushållningssällskaper eller andra skulle requirera den till spridning, efterhand låta trycka större partier deraf till det såsom jag vågar tro billiga priset af 75 öre. I slutet af denna vecka skola 2000 exemplar tryckas för att uppfylla Landstingens requisitioner. Skulle du hafva någon requisition att göra från Götheborg, så vore det godt att få den *nu*, alldenstund det är förenadt med större kostnad att låta trycka för spridda requisitioner.

Härmed slut för denna gång; ty att tala om fruktutställningen är väl icke värdt. Af ditt blad har jag sett, att mitt försök att väcka på äpplegubbarna i utställningsväg icke heller denna gång tagit skruf.

Helsningar från Rydberg och Hjalmar Petre.

Helsning till din hustru

från din vän Olof Eneroth.

Brev till Viktor Rydberg.

Stockholm 61 Drottninggatan 26 Febr. 1863.

Broder Rydberg.

Tack för sist. Lärde vi känna hvarandra? Jag vet ej; vet blott, att jag efter den stunden känner mig fästad vid dig i gemensamma intressen.

Jag skrifver af en anledning, som jag hoppas du skall gilla.

Hedlund är kanske vår varmaste, renaste, kunskapsrikaste,

talangfullaste och oförskräcktaste publicist; är han icke? Skulle icke, under närvarande förhållanden, särskildt med anledning af tryckfrihetsprocessen, en opinionsyttring vara på sin plats? Skulle icke publicistkallet en gång ställas i dess förtjenta bästa dager? Jag vet, hvad du skall svara. — Godt, skall du säga: men i så fall bör opinionsyttringen utgå från dem som stå utom tidningsredaktion.

Men ... om dessa ej af sig sjelfva falla på den idéen, skulle de ej kunna väckas dertill? Skulle du väl behöfva känna dig förhindrad att i enskildhet söka gifva en sådan väckelse?

Möjligen misstager jag mig, obekant såsom jag är med förhållandena inom Göteborg. Emellertid ... jag sänder dig ett gammalt stycke med några nya tillämpningsrader för tillfället. Passa de ej; och blir af det hela endast *ett enskildt förslag, i enskildhet dig meddeladt*, så återsänd mig bladet. Du kan deraf dock se, hur jag fattar publicistyrket i vår tid, och på hvad botten klandret och klagan öfver den kärnlösa leklitteraturen spela.

Din vän Olof Eneroth.

Brev till f. seminarierector Dahm, Kalmar.

Nordiska museets arkiv Ignellska samlingen. Denna innehåller tre långa brev från E. till O. E. L. Dahm. De avhandla mest trädgårdsfrågor och en del behöfliga rättelser till bland annat andra uppl. av E:s planteringsbok (jfr Kalmarposten 1861 n:r 93, 98), liksom även rörande vissa uttalanden om Eneroth i den statsunderstödda folkskoletidningen Föreningen (läraren Ekströms organ), vilka E. bemött utan att vinna gehör. Ifrågavarande n:r av tidningen har tydligen vidfogats, ty vi finna att E. senare begär återfå det. »Sv. Arb.» — förkortning för lektor Starbäcks utmärkta »kultur»-tidning Svenska Arbetaren, i vilken E. medarbetade. Anguis in herba = orm i gräset. Antydan i andra brevet om medel till tryckning av E:s fruktbok ledde till att Dahm frambar motion därom i riksdagen och så lyckades utverka statsanslag till »Svensk Pomologi». Dannfelt = Karl Matthias Dannfelt (1823—1904) var 1860—1880 intendent vid Lantbruksakademiens experimentalfält. — Om nedan nämnda fruktarter jfr E:s Svensk Pomologi II 1866 s. 5—6, 63, 74, 110, 118, 150. Bihang till d:o s. 20; Trädgårdsodling III, s. 85, 95 (där även om landshövdingen). Oberdieck, tysk trädgårdsskolechef. »Covall» = glasäpplets färg påminner om kovall, Melampyrum.

— — — — — Linien öster om Sommen — jfr den då pågående kampen om sträckningen av södra stambanan. — Uppsatsen »om quinnan och trädgårdsodlingen» kom att heta »Om den svenska quinnan i förhållande till hemmets yttre vård och försköning» samt ingick i Tidskrift för hemmet år 1862 sid. 1—23 och blev tryckt i Trädgårdsodling och naturförsköningskonst III 1863 s. 43—65. — Tydligtvis är det E., som till nämnda tidskrift lämnat uppgiften s. å. sid. 174, att Åtvidabergs ägare (!) uppgjort Plan till anläggandet af en slöjd- och arbetsskola för flickor med trädgårdsskötsel; se 1863 s. 157; så ock dels ett tillägg till förstnämnda artikel, dels en avskrift ur Skärkinds hushållsgilles protokoll ^{31/12} 1860 om kvinnan såsom trädgårdsodlare (aa 1863 s. 157—158). — T. F. = Trädgårdsföreningen. — Spenat med emalj = Vasaorden.

Åtvidaberg och Adelsnäs 14/12 61.

Broder Dahm.

... Ett godt fruktträd är ett litet kapital. Det kapitalets historia är värd att lära känna. Vi kunna på det sättet samla bidrag till vår kulturhistorie. Det är att taga ett äpple till utgångspunkt för den historien. Men äfven en sådan utgångspunkt duger. Wore vi ej sådana barbarer, som vi ännu till en icke ringa grad äro, så skulle vi ej förakta den historien så mycket som vi hittills gjort, för att i stället räkna upp kunganamn och dylikt bara.

... Apropos Sv. Arb. och mina artiklar deri, — säg mig vid tillfälle (d. v. s. under ferierna), gillar du katekes-formen för trädgårdsböcker åtminstone? Kan det icke leda till, att äfven trädgårdsundervisningen, om den slutligen blir införd vid skolorna, blir — utanlexa?... Blev icke derigenom den sista villan värre än den första? För min del fruktar jag något sådant. WetenskapsAkademien, dertill förmådd genom bearbetningar av min vän (!) N. J. Andersson, som, på sätt och vis rubbad i sina personliga planer genom undertecknads uppträdande vid Trädgårdsföreningen, consequent i fem år sökt sjelf och genom andra skada O. E.; har emellertid, genom det förord den gifvit åt den meranämnde Tit. E[kströms] bok, röstat för den katekesmessiga uppställningen af en trädgårdsbok. Det skulle vara mig, som sagdt, särdeles nyttigt att höra din åsigt i den frågan —

Och i sammanhang härmed — jag söker få reda på folkskolan och dess bedrifvande här i socknarne. Underliga saker (eller, nästan, vanliga) skulle jag kunna förtälja derom härifrån.

Om examen t. ex. här om dagen... Men det blefve för långt. Du kan wara trött redan, isynnerhet som jag skrifvit en stil, af hvilken min mor dömer, att jag ingenting lärt här i werlden...

Din Olof Eneroth.

Åtvidaberg och Adelsnäs den 16/2 62.

Käraste broder...

»Skolträdgårdarne»... skall det kunna gå fram dermed, tror du? Jag ser af redogörelsen för ert Hush. Sällsk:s sammankomst, att ni gjort sorgliga erfarenheter i den frågan. Norra Calm. Läns H. Sällsk. slår deremot på stort och anslår 1000 Rd dertill. Hvad vill det säga? Äro söder och norr hos er polariska mer än vanligt?... Likagodt. Men hvad mig beträffar, så, efter som du är en af de få som tagit mina fantasier i trädgårdswäg ad notam — nog har du märkt, att trädgårdsfrågan är för mig egentligen taget en *täckmantel*, en gammal vacker grön, blomsterströdd etc. täckmantel för mitt behof att medverka vid folkuppfostrans och folkundervisningens höjande. Jag är, om jag får säga det sjelf, en »*anguis in herba*» i en viss demokratisk riktning. Wåra grefvar och baroner och äfven en del gamla brukspatroner hafva ännu en viss fasa för — »packets halfbildning». De äro oåtkomliga om man, i den frågan, går dem rakt på lifvet. Kommer man på dem från trädgårds sidan, så går det bättre, och så kilar man i den compacta massan af den grefligt höga dumheten i folkuppfostrings frågan en och annan liten ide, inbakad i spenat och äplemos; och — så går det.

Apropos folkskolan.. så, — jag har satt det till en uppgift för mig att, till tacksamhet för den fristad naturen här skänkt mig, (samt för öfrigt för att tillfredsställa mitt eget samvete) tvinga igenom en reorganisation af skolwäsendet i den 5000 personer starka socknen, få en slöjd-skola organiserad o. s. w. — För detta ändamål har jag gjort mig förtrolig in i det minsta med skolwäsendet, fattigwård, fonder m. m. här och der vid upptäckt märkwärdiga förhållanden i vårt närvarande culturlifs hvardagshistoria: Frukten af allt detta har blifvit ett genomfördt förslag till den nämnda reorganisationen och tillbyggnaden, och nu gäller det, att få »den rike mannen» »den sjuke mannen» »den late mannen» »den gode mannen» att bryta med

sina gamla fördomar, antaga förslaget såsom sitt, anslå en större summa för dess »genomförande» och genomdrifva det. — Processen är redan börjad. Vi lefva liksom i ett visst spändt förhållande, sedan jag sagt rent ut, att... ja, det som måste sägas åt en man, som har kanske borttät 100.000 Rd om året i onödiga (i sjelfva verket nödiga) utgifter, men ännu icke gjort det minsta för folkskolan. Ty att han vid en grufva upprättat en skola som kostar honom några få hundra Rd om året, är ju så godt som ingenting. — »Rabulist», »filantrop», »paff, min herre»... heter det å ena sidan: »stock».. å den andra. — Men, hur det än låter, jag tror att i grunden äro de fritt utsagda åsigtorna verksammare än stocken vill tillstå inför sig sjelf.

— Men... jag skall ju icke vara skolkarl, utan — »pomolog», »rikspomolog» tillochmed. Heder och tack för ditt deltagande och din värma så för sak som för person. — Ja, icke har jag något emot, om det allmänna på ett eller annat sätt tillgodogjorde sig... hvad?... mitt intresse, ja väl... men »min — erfarenhet»?.. »paff, min herre», utan all falsk blygsamhet sagdt, — men, nog är den bra ringa för att så bemärkas. — Emellertid — det må gå hur det vill med min ställning till det allmänna, hvilken, såsom jag i ett föregående bref skref, kanske vore bäst, om jag af Hush. Sällsk. finge uppdrag att gå dem tillhanda med de råd och dåd och upplysningar, som det är möjligt för *en* person och en sådan som jag att hinna med. Allra enklast låte sig detta göra, om Landtbruks Akademien gjorde mig till sitt ombud i trädgårdsfrågor och jag af allmänna medel erhöle någon liten årlig ersättning såsom sådant dels såsom utgifvare af arbetet öfver våra frukter. — Men, — tillsvidare, d. v. s. till min helsa kommit sig i fogningarne igen, håller jag mig afsides och arbetar och arbetar. — Trädgårdsföreningen i Stockholm... du minnes Herr Odelberg som vid vintersammankomsten 1860 debuterade med förslaget att examen skulle hållas några månader efter terminens slut... det är nu han som styrer dock mest *genom* sin sons nyss blefne swärfar, den för-tjenstfulle teknikern, men nu gammal vordne, och af en galen trädgårdsmästare bitne J. Åkerman. Möjligen skall det bringa dig på andra tankar om mig, men det är ett factum, att de

frändömt mig all slags arfvodesberäkning under min tjenstledighet liksom äfven mina vindskupor der och föröfrigt ej vilja veta om, att jag gjort den institutionen någon nytta etc. — Ja, så är det. De mesta krafterna gå åt i — friction. Men »tiden helar alla sår»... och så kommer väl en dag, då äfven trädgårdsintresset blir allmänt nog, för att åstadkomma ett allmänare *deltagande* för dess befrämjande. Såsom det nu går, så saknas centralpunkt, hjerta. Trädgårdsföreningen i Stockholm kan ej blifva det: lika litet som L[andtbruks]Akademien kan blifva en sådan för landtbruket. Det måste blifva *ett stort allmänt landtbrukarSällskap för hela Sverige* med särskilda afdelningar för binärningar, som skall kunna blifva något sådant.

Punkt för i dag.

Din Olof Eneroth

Mitt opus om Sveriges trädfrukter fortskrider. Jag bör kunna få ett tryck färdigt under årets lopp och der med — börja.

Tilllägg 1. Jag har haft bref från »Pomologen» Oberdieck. Min fruktlåda har aldrig kommit fram. Trefligt. — Han råder mig att för Sverige »in pomologischer Hinsicht» göra — just hvad jag gjort. Och så talar han om en »*pomologische Reichsbaumschule*», — just en sådan som jag alltid haft i kikaren, och — i afhandlingsform liggande färdig i väntan på gynnsamma conjuncturer, men f. n. omöjligare än någonsin sedan Trädgårdsföreningen råkat ut för Hrr Odelb. et Dannfelt, hvilka *bakom* tred [=träd; tydligen åsyftas Trädgårdsföreningen] hafva för afsigt, att småningom få *allt* till — LandtbruksAkad. Experimentalfält — hvilket gud förbjude, såframt ej vinden blåser upp och blåser in i den Akademien så starkt att gubbarne — fly derur med häfvan.

En sak. Det skulle göra mig verkligen mycket ondt, om jag ej kan få reda på hvar den »äkta Holländska vinter kalvillen» från er exposition växer der i Calmartrakten. Den var högst anmärkningsvärd: *den enda verkliga* och goda röda vinterkalvill jag påträffat. För all del, — sök genom samspråk få reda derpå. — Jag håller just på med redactionen af kalvillerne. — Gud hjelpe mig! detta arbete växer mig öfver hufvudet. Endast *en* fruktsorts bestämmande och beskrifning, när den skall upp-

göras efter 4 års materialier, och avritas och åter jämföras... det är ett arbete, hvars bekymmer och tidsödande ingen skall ana. Och — medan frukterna växa under pennan... dör karln.

Den som blott finge vara hos dig en timme, för att få visa dig, huru det arbetet ser ut, och huru det går till, och för att få vidare råd: ty utan tvivel gör jag mig mycket onödigt besvär, för en sak, som kanske om 50 år kan uppskattas för hvad den är.

Målade har jag nu dina »covall i glas», glasäpplen och — oljäpplen, dsa sistnämnda en, sedan den gulnat till mognad, särdeles täck och god sort. — Men... huru få upplysning om sorterna, *wäxtsätt*, bördighet, härdighet, hållbarhet m.m. — De listor som åtföljde insändningarna till Sthlm voro lika magra och intetsägande som vanligt —

Från Wärnanäs (för att fortsätta med mina fnaskfrågor) har jag fått (vid Sthlm Expos.) en röd Sommarkalville (från Spalier) alldeles utomordentligt god. Skulle det vara omöjligt att få något mera reda på dess förhållanden, helsa etc. — Sådant är det som jag behöfde få veta: m. e. o. en »catalog raisonnée» öfver edra trädgårdar. För mycket begärtd.

War god och sänd mig åter det der månadsbladet af Tidsskriften »Föreningen». Jag behöfver det.

Din O E...

Ätvidaberg och Adelsnäs 31/3 62

Broder Dahm.

Det är, ta mig den och den, som hade jag förälskat mig i dig. Jag längtar efter bref från dig med en otålighet som är att förlikna vid dens som är i en så fatal belägenhet; och när de komma blir jag glad som... ja.. du förstår.

Och så bifall, och inviter och smekningar och allt sänt der... Frestare!

Och att under sådana förhållanden sitta här som ett inhysesshjon hos en lat baron och inte få resa till dig och taga dig i famn, inte kunna få säga, kom till mig; — förb... mig, jag kunde bli en anhängare icke blott af »linien öster om Sommen» utan af en rak Calmarlinie oberoende af hela det öfriga nätet.

Tack emellertid för brefvet — en riktig lifsdessert (dessert?), i hvilken fruktsmaken war af vänskap uppotentierad (magistern tittar fram) och af älskarens (älskarinnans) väntan stegrad till den grad att den skall följa mig lifvet igenom. — (Du ser, hur illa deran jag är: hur jag ville att dina ypperliga hästar redan stode för dörren att taga mig till dig).

Men — lock på hjertat! — Jag får ej vara mångordig i dag. Jag skrifver ihjel mig på bref på detta sätt. Tänk dig, att jag utom alla pomologiska skrifningar och beskrifningar, afhandlingar »om quinnan och trädgårdsodlingen» och hvarjehanda andra ämnen, skol-organisationsplaner (som ännu måste fortsättas för de *särskilda* skolorna här), måst *redan under detta år* skrifva 173 (säger 173) bref, de flesta *långa* och i trädgårdsväg; — jag som skulle draga mig ur arbetsjagten för att sköta mig och hemta krafter etc... [not: (Detta till gengäld för dina personalia i julas).]

Men i dag... »stilla, lugnt, [Libing?]].. endast det allra nödvändigaste.

Tack, som sagdt för brefvet och råden och meningarne. Till swar derå endast detta: att jag redan har skrifvit eller förberedt flere inledningskapitel af det innehåll som du önskar finna i boken om »Sveriges trädfrukter»; vidare att jag till CivilDepart. inskickat ansökan om anslag för att på ort och ställe få undersöka fruktträdgårdarne och fruktsorterna i de bygder, der fruktträdodlingen bör hafva den säkraste framtiden att påräkna (således äfven Calmartrakten); — och att jag alltså, ehuru jag borde hålla mig stilla med min spinalirritation, dock ämnar streta, icke emot dina goda afsigter med mig, men för deras förverkligande, offrande jag mig gerna. Det förefaller mig annars som det vore att sätta en vägvisare, en knäckt vägvisare, på raphöna, i s.t.f. att låta honom stå och visa vägen för dem som vilja fram den vägen.

Här följer nu den lille »boken» med hvilken jag, så obetydlig och enfaldig den än må synas och vara, ville »stir up» i äplefrågan. Hvad säger du väl: jag ville att Hush. Sällskapen köpte in den i hundra tal och mer, så att hvarje trädgårdsegare och trädgårdsmän finge den, med godo eller ondo, i handom. Hush. Sällskaperna skulle alltid i hvad fall som helst låta trycka for-

mulärer till insändningslistor. De kunde ju så gerna skicka ut min lilla skrift, så hade de motiverna med spridda. — Jag hade kunnat skriva mycket mer förstås »om Sveriges fruktträds odling», hvarom »volymer» kunde göras: men jag har gjort den så kort just för att derigenom göra den så mycket kraftigare och framförallt *icke tröttande*. Få nu se, hvad du tycker om den. Jag har inlemnadt den till Landtbr. Akad. — Få se, hvad gubbarne der vilja göra för den, och om Hr Odelberg med bistånd af sin sons svärfar *Akerman* (dessa begge utgörande Trädgårdsföreningens nuvarande allsmäktige, och mina — vedersakare) skola lägga sig deremot.

Apropos Odelberg, som debuterade inom T.F. just den qvällen då du var der, ... nej, tyst om Odelberg. Jag var ej klippt och skuren till redskap åt honom. Han har bestämt rätt, från sin ståndpunkt, att anse mig komplett oduglig: huruvida han också har rätt derutinnan, att jag ingenting uträttat, lem-nar jag naturligtvis derhän, i det hela taget böjd att tro honom ha rätt.

Gubben *Akerman*... en gedigen, bottenhederlig gråstensnatur, nu biten af en galen trädgårdsmästare, men förrostad dels af ursprunglig »inneboende» malm dels af ålderdom, och nu, i all sin ovanligt karaktersfasta sjelfständighet, ledd af sin nya slägtinge... han kunde behandlat mig som en son och skulle hafva gjort det, om jag varit en liten gråsten och tålt vid mala och malas i par med honom. Men nu var jag för vek, alldeles för vek; och så höll han på att mala ihjel mig; och jag ville heller bli till äplemos än till qvarnstensdamm. Det är den historien. Annars, för att måste tillägga ett par ord i det ämnet, jag kunde aldrig skriva honom till lags; förklarade jag att jag ämnade resa till allm. landtbr. mötet så fick jag till svar: »hvad fan skall det tjena till»: och när jag i bref på nyåret erbjöd mig att tjena Trädg. Föreningen som Sekreterare vid en Fruit-Committé inom Föreningen i likhet med den som finnes vid the horticulturel Society i London, så svarade han så som du kan se af det bref från honom, hvilket jag bifogar, och på hvilket jag ej kunnat swara, då den ton och de anspråk det uttalar, gör det omöjligt för mig att meddela mig till honom. — Men nu kom jag just in på ett hyggligt kapitel. Dock — efter som

jag var inne derpå — T.F. Styrelse anser mig ej lämplig, och den har utan tvifvel rätt. Jag duger ej att gå på mark, som undermineras af ledamöter inom sjelfva Styrelsen. Såsom du af *Akermans* bref kan se, är han i grunden välvilligt stämd mot mig, ehuru han blifvit förargad på min sjuklighet och deraf beroende tillbakadragande från Föreningen. Hans välvilja måtte dock tala något för, att jag icke varit alldeles oduglig på platsen; och den måste göra det så mycket mer, som han bäst känner hvad der gjorts under de sista 5 åren. —

Men nog om det sorgliga kapitlet. Jag skulle ej hafva rört vid den ömma punkten, om ditt bref ej gifvit mig anledning dertill — Jag lemnade Föreningens lifsfråga — flyttningen — i stället för att genomkämpa den. Ty min helsa gjorde det omöjligt, att *utan stöd* af någon, brännmärkt af vederbörande med den fatala spenat — med emalj i på fracken, som icke kunde förarga någon mer än den förargade mig sjelf, men som dock gjorde mig misstänkt hos *Blanche* och andra, hvilka dessutom hade ett horn i sidan till mig för mina litterära åsigter — att, säger jag, under sådana förhållanden *ensam* genomkämpa trädgårdsfrågan i Stockholm. — Tiden var dessutom [icke? inne?], att nu slå appell i den frågan. Hvad landet behöfver *hufvudsakligast* i den frågan har jag uttalat i en uppsats, som ligger färdig till offentliggörande vid första möjliga lämpliga tillfälle. Må T. Föreningen gå sin gång emellertid. Åtminstone skall icke jag af personliga motiver motverka den. Den är dock, man säge hvad man vill om dess nuvarande förhållanden, en institution som borde af alla patrioter understödjas, ty — hur skola vi få kunnige och skicklige trädgårdsmän om icke genom dylika institutioner. Må den alltså ut i frisk luft. Den kommer icke att dansa på rosor på Rosendal. Den kommer fastmer att råka ut för en afgörande kris der i backarne. Det vore godt att få lefva och söka medverka till en lycklig utgång af den krisen. Möjligen skall min ställning *utom* Föreningen göra det för mig lättare att så medverka. Man skall då åtminstone ej kunna misstänka mig för personliga åsigter. — Den som ändå hade *Nonnens* kropp och helsa (utan allt annat som han hade)! — hade en liten stuga och några tunnland jord och der finge, oberoende af ett tolfmannaråd och drätselkommisioner och skrämmän, upprätta en liten skola...

Men tiden är troligen icke inne ännu. En trädgårds-Nonnen skulle annars redan hafva uppträdt. Trädgårdsskolan kan ej komma annorlunda än som en blomma på landtbrukets utbildade växt. Den närvarande trädgårdsskolan och trädgårdslitteraturen är en vårblom som fryser och far illa; och undertecknad är en stackars trädgårdsfjäril, som landbrukarne på sin höjd — tycka synd om, och som trädgårdsmännen — förarga sig åt liksom åt alla trädgårdsinsekter i allmänhet, de må nu vara till nytta eller skada warande de i begge fallen lika okunniga. — Fast det är orätt af mig att så säga. Gjorde än Stockholms trädgårdskrå, manövrerad af (i hemlighet af N. J. Andersson) och (uppenbart) af krukpatarnes öfverste, »Direktören» på Haga (Eriksson), hvad ondt de kunde, så — tänka dock icke alla trädgårdsmän illa om mig, hvilket jag i dessa dagar haft glädjen att erfara, i det att (vare det berättadt utan att lukta illa) den nybildade trädgårdsmästare Föreningen i Westergötland invalt mig till »Hedersledamot».

— Men, jag skulle ju vara *kort*, vara mycket kort i dag... — Du ser, hur det är, Det är som ett rendez-vous; — det finnes »ingen håll».

Men nu måste det vara stopp. Alltså gör hvad du kan för den lilla frukt-agitations-skriften. Den 15:de april har L. Akad. sammankomst. Det yttrande Wahlberg då afgifver hoppas jag få del utaf. Blir det sådant att det kan användas, så utfärdar jag ett circulär (så framt ej Akad. gör det) och söker pracka min visdom på Hush. Sällskaperna. Ville du sedan gifva saken en puff i någon tidning, vore det godt, helst i någon Stockholms tidning, der ingen annan torde vilja göra sig besvär dermed, ty, säger Sohlman, det finnes ingen som *kan* och ingen som *vill*. (Mina 5 årsberättelser för T. Föreningen hafva därför också aldrig blifvit i någon Stockholms-tidning nämnda med ett enda ord: under det att hvarje nummer af Tidskr. »Föreningen» eller Huldbergs När och fjärran och dylikt är ut och är in anmäls.)

... Nej; det är omöjligt att sluta. Gånge det hur som helst, men du *måste* höra mig litet till.

Mitt nästa arbete blir nu, att låta *trycka fruktträdgårdskataloger* efter det formulär jag anser vara bäst. Jag beställer mig hos Norstedt en stereotyp form beräknad för helt skrif-

pappers format. Skall jag låta göra det på eget förlag?.. Jag tror det blir bäst, huru tråkigt än detta förläggareskap redan kännes. Redan 1500 rds skuld till Norstedt! — Men jag hoppas, att sådana färdigtryckta kataloger skola betydligt underlätta det arbete jag vill ha genomfördt i alla våra fruktträdgårdar. — Om några veckor skall du hafva dig en dylik katalog. Det skall blifva mig en glädje att skicka ut sådana. Har du någon erinran att göra i och för en sådan katalog, — hvilket du bör kunna hafva sedan du läst den lilla »boken», så gif mig del deraf med första. Jag skall vänta med beställningen hos Norstedt, tills jag fått inhemta ditt yttrande. —

Om några dagar torde du i A. B. få se en lång ramsa om och med anledning af Ljunggrens »Skånska Herregårdar». Få se, hvad du säger derom. Kanske är tonen deri icke nog afmätt efter samtidens hörselorganer. Men det är svårt att sjunga, om man skall beräkna alla olika åhörarens andliga trumhinnas beskaffenhet. — Tänk emellertid, om hvarje landskap finge sin Ljunggren och sin Gleerup. Du skall bli det för ditt Län. — om någon ville ha mig till det för min födelsebygd Södermanland, så ville jag försöka gå in derpå, så långt Pomona ville medgifva och *skolan*. Skolan?.. ja, kan du tro det, jag är så galen, att när jag på mina trädgårdswandringar får höra surret från en folkskola så blir jag Pomona och alla andra gudinnor otrogen. Det är för mig »*framtidsmusiken*», — lika gräslig och gräsligare än Wagners, men dock — *framtidsmusik*.

Och härmed punkt för denna gång. Skall jag nu sucka och längta efter ett ord från dig i två månader igen?.. Nej, icke så framt du gillar mitt förslag att trycka fruktträdgårdskataloger.

Din

Olof Eneroth.

Brev till Orvar Odd.

Riksarkivet Sturzenbecker-samlingen 2. Alla återges.

Herr Doctor Sturtzenbecker.

Ehuru obekant tar sig undertecknad härmedelst friheten att, då han ej som andra fick med glaset i hand igår helsa

Herr Doctorn välkommen, öfversända inneslutna småsaker såsom en gård af aktning och såsom »välkomma». Striden för sanning och rätt på det politiska området utesluter hos Hr Doctorn icke deltagandet för våra fredliga kulturfrågor

I djupaste aktning
Olof Eneroth

Stockholm. Oxtorget 4. d. 6 Aug. 1863.

Stockholm. Oxtorget 4. 30/11 64.

Herr Doctor.

Det var ett ögonblick på Rydbergs Hotell i fjol vår. Jag fick ett handslag för den fattiga aktningsgård jag hade tagit mig friheten öfversända. Kan det handslaget vara nog för att berättiga mig till att komma så här stappandes per penna på ett besök? Eller skulle icke det litterära umgängeslivet vara litet sans facon? — Jag vågar tro något sådant och därför vågar jag äfven komma så här.

Sohlman har berättat att Hr Doctorn blifvit trädgårdsman på egen torfva. Undertecknad, som fått till lefvebröd att på dagsverke åt andra plantera rosor (utan att sjelf få gå på dem) kände vid underrättelsen derom liksom hade trädgårdsfrågan derigenom fått »en försänkning» inom litteraturen, — och den bästa dylika den kunde få. Ty, — för att gå på lifvet — ingen bland våra skriftställare har så som Hr Drn sinne för det kulturhistoriska; och det är endast för ett sådant sinne som frågan om naturens wård och särskildt wäxtverldens förädling och konstbehandling, får den betydelse som den förtjenar att ega.

Gör jag väl sålunda en bock, om jag kommer till Hr Drn och »insinuerar» den fråga, för hvars »insinuerande» i vårt kulturlif och vårt allmänna kulturmedvetande, jag sedan 12 år arbetat — temligen ensam?

Man tror hvad man *önskar* tro, — det är »trons» historia här i werlden, och — jag tror sålunda, att Herr Doctorn ej skall ta illa emot mig.

»Nå, hvad vill Tit. egentligen» — tycker jag mig höra. — Jag vill sätta Herr Doctorn in i den tankegång som ledt mig ut (och in) i trädgårdarne och parkerna och markerna och bedja Hr Doctorn om ett handtag. (Förlåt om jag skulle falla in i pre-

dikoton (docent-ton åtminstone). Det händer så lätt när man skall afhandla ens lufsuggifter).

Allt ideelt arbete måste nu en tid bortåt gå ut på att — demokratisera ideerna, att wexla dem i småmynt, i gångbart mynt och sätta dessa i rörelse inom — millionen. Arbetet för skönhetens inlurendrejande i »millionens» hvardagslif har hos oss *nyligen* börjat genom godtköpsböcker och dylikt. Men i det hela taget äro de som skulle göra't plågade af den akademism, den aristokratism, som är en följd af hela vår historiska utveckling, men som föga duger för det nämnda, våra dagars viktigaste wärf. Skolhus, muséer allt med latin i namnen (kring *porten* åtminstone) resas ännu. Men de äro exponenter för den gamla disharmoniska bildningen, som kunde tala alla språk utom modersmålet och de *döda* språken bäst. Bättre exponenter var då — fruktträd vid hvarje koja, landtskolehus draperade med rankväxter, blomster kring hvarje knut.

Sådant skulle göra att vårt land komme att se ut som ett kulturland. Och det skulle ej kunna få *utseende* deraf utan att *wara* det.

Men hur skall det *bli* det? ... — Om det *vill*.

Nu kan det visserligen låta förmätet om man säger sig vilja *lära folket* att *vilja*, när det gäller ett så stort föremål. Men hur det än må *låta*, — jag har velat något dylikt och *vill* det. [Not: Jag har, förklädd till trädgårdsman, velat — plantera æsthetik, lägga æstetik i hvar enda äplebit.]

Men jag behöfver hjälp, eller, rättare, jag måste bedja starkare stämmor ta i och tuta genom pressen.

Detta war och är mitt *ärende* särskildt i detta ögonblick. Jag ville bedja Hr Drn, att, om frågan befinnes wård den uppmärksamheten, gifva den ett tag. (Jag hoppas, att de många år jag nu arbetat ensam, *utan att bedja någon om deltagande*, må kunna vittna, det min begäran ej gäller egen påse).

Särskildt ville jag få fästa Hr Drns blick för ett ögonblick på — pomologien, hvars Inledning härmed följer. — Det skulle bli för långrandigt att vidröra de synpunkter, från hvilka kulturväxternas (och isynnerhet de ädlaste) studium är af vigt. Jag *nämner* dem blott: den ekonomiska, sanitära, æsthetiska och vetenskapliga, och tar mig friheten, att, för de punkter, på

hvilka »pomologien» berör det stora kulturlifvet, hänvisa till sid. 16—24; 29—33; 38—53; 86—87; 206—207. Men — blott det factum, att vi svenskar i hundratals år odlat frukt-träd utan att ens göra oss reda för deras *namn*..., redan detta torde vara nog att visa, huru dan vår kultur i botten (eller, rättare, när man tittar litet åt toppen) är. I det öfriga Europa tror man också icke att Sverge kan frambringa frukt (haben Sie Ackerbau in Schweden?... frågade man mig i Tyskland), och skulle Tyskarne få hållas, så skulle de väl till slut lyckas öfverswämma våra marknadsplatser äfven med den varan. Men det är detta de icke skola få. *Sverge behöfver* inga slags frukter utifrån om det *sjelf vill*.

Äfven i detta fall har jag varit förmäten nog att tro det jag skulle kunna tjena med några upplysningar. Ätta år vid Pomonas altare. Men om ingen bryr sig om den produkt jag aflat med henne?... Om jag, såsom jag har anledning frukta, får sjunka, drunkna i detta chaos af tusentals varieteter och det sedan blir äplekaka af alltihop?...

Framtiden känner ingen. Men jag har ej ansett mig böra afhålla mig från försöket att skaffa både Pomona och vår yttre kulturs framtid i allmänhet en förespråkare — Englands yttre kultur har haft Ball, Addison, Pope, Kent; Tysklands har haft Schiller, Herder o. s. v. — Men hvad har Sverge haft? — Några Alexandriner efter Dellille af Oxenstjerna. —

Förlåt mig om jag varit tråkig: och tillåt mig tillägga, att — oberoende af allt annat — jag sänder de medföljande böckerna såsom uttryck af aktning för den kulturlifsflägt som går med frisk bris genom alla Herr Doctors skrifter.

Och nu bara ett enda ord till. Det har fallit några litteratörer (förut mina vänner) att bli onda på mig för en artikel om vår tid och poesien.¹⁾ »Skogsmenniska» sa' Böttiger, som ej kan tåla lingon förrän de blifvit syltade. — Håll efter honom... sad' Beskow åt sin Sander. — Karlens hufvud är på förfall och han ser därför förfall i allt... sad' Blanchen o. s. v. — Hr Drn är bestämdt alltför verklig skald för att icke förlåta en fattig syndare, om han ställt sitt ideal något högt. Högaktningsfullt

Olof Eneroth.

¹⁾ Senare har förf. skrivit ovanför: 1860 och i not: i »Litteratur och konst».

Stockholm, Röda Bodarne 1. 7 Mars 67

Bäste Broder.

Ja, det war ju så Du ville jag skulle ta dig i det der enda ögonblicket jag fick vara i din villa, det der sjelfständiga skaldehemmet vid sundet, det enda i sitt slag här i norden. Alltså: bäste broder. Jag sände dig för ett par år sedan ett stycke af min Pomona, pjedestalen åtminstone, och du skref mig ett recipe derpå af d. 28 Dec. 64 med en hand, som var myllig ännu efter nyss verkställd plantering af ett mullbärsträd. Nu frågar jag: har Du icke fått det återstående af arbetet, Pomonan menar jag? Norstedtarne ha lofvat mig skicka dig den, försäkra, att de gjort det, men hur skall jag få visshet derom? Du skulle väl icke vilja upplysa mig derom, så att jag finge klart i den frågan? Ditt bref den der gången lät mig hoppas uppå, att Du skulle vilja knäsetta min gudinna i vår litteratur. Undra icke uppå, om jag skulle känna mig glad, om det skedde. De närvarande förhållandena äro sådana, »paniquen» bland de annars lugna kogubbarne, menar jag, är sådan, att det är fara värdt, att jag arbetat dessa sista 12 år åt trädgårdshället förgäfvets. Och Akademierna, som skulle vara skyddsanstalter för sådana wärf, som ännu icke blifvit hallstämplade, de hafva ju icke sinena rätt friska. Om ett par gymnasister göra en botanofilisk fotresa och plocka ihop litet vilda örter, så anmäles sådant på Wetenskaps Akademiens högtidsdag såsom ett drag af vetenskaplig verksamhet; men nio års tjenst vid Pomonas altare föraktas naturligtvis såsom icke *ren* vetenskaplig gerning. Landtbruks Akademien åter tager sådant såsom lyx och lek i jernförelse med boskapsexport och dylikt. — Och »pressen»... pressen finner ingen pomolog att »anmäla». »Qui faire?» under sådana omständigheter?

Jag hade tänkt mig, att det dock skulle vara ett »factum» i våra kulturhäfder detta att Norden fick sig en Pomona, efter det att här i hundra tals år planterats och skördats pèle-mèle, och utländningen lefvat i den föreställningen, att här i Norden all dylik odling måste ske under glas och ram. Och nog skall det väl ock befinnas vara så, men om hundra år först... så framt det går med vårt kulturskifte så som med frihetstidens, hvilket först i våra dagar efter de gustavianska och romantiska och

götiska swärmerierna, börjar komma till heders igen. Men frågas kan dock alltid, om det är så lyckligt att sakerna gå en sådan gång.

Detta till fortsättning af vår correspondence i det ämnet. Du skall nog icke missförstå mig. Har man arbetat ett årtionde i all ensamhet och så godt som uteslutande för en sak, utan tanke på lönen därför, så är det väl nog ett bevis för att man arbetat för sakens skuld och icke för puff. Men man är dock liksom litet ängslig för att man icke får sitt syfte att ta skruf och därför ber man om ett handtag hos dem som hafva ett sådant att gifva; och det har *Du* den själfulla kulturhistoriens man.

Af förordet till andra delen ser Du, af hvilka tankar och känslor jag lifvats till och under det ifrågavarande arbetet. Döm det och mig derefter.

Och nu ett sista ord. Det är kallt på de ensliga höjderna, och pomonas altare är en dylik höjd. Men äfven du måste känna dig enslig i den närvarande litterära ställningen. Då jag vändt mig till dig, har det också varit därför, att du säkert skall förstå enslingens sökande efter samverkan.

Din vän Olof Eneroth

[Postskriptum i vänstra marginalen:] Jag sänder dig ett bref till *genomläsning* såsom bevis uppå, att Pomona har en viss skandinavisk betydelse.

Sthlm 29/3 67.

B. B.

Det skulle göra mig ondt om jag i någon den minsta mon sårat dig med min öppenhet. Jag har aldrig ett ögonblick tvekat om hvar Sverige har »Stanzernas» och »Flintas» skald. Det var sympathi som dref mig att göra tillägget till mitt sista. Det var en själfbekännelse och ett »Aufruf», *hur du behöfs*.

Just detsamma, som du säger om »godtköpspopulariteten», frasmakeriet satt i system för att icke behöfva lägga manken till, just detta samma och protesten derimot är det som gjort mig till enslig, till varg i veum.

Wi spela här i landet, — jag säger *vi*, ty solidariteten är

ju en social lag lika sträng som någon naturlag — ett lågt spel f. n., som snart nog kan, i annan mening, visa sig ha varit ett »högt» spel. Wi kunna en vacker dag lätt nog befinnas ha frasat bort vår egentliga tillvaro.

Det behöfves ovillkorligen, om det skall arta sig till framtid, en sammanslutning af alla renare bättre krafter. Men hvar finnes en tillstymmelse till något sådant?

Mitt Aufruf var ett nödrop. Förlåt mig, om jag deri inlade en dissonans. Till förklaring, — om sådant skulle behöfvas — vill jag endast nämna, att jag icke hör till något parti, och att mina uttryck sålunda icke vittna om annat än min egen ängsliga oro för litteraturens morgondag, om sådana som Du skulle öfvergifva oss.

Ty, för att säga det rent ut, det måste komma till ett uppror mot det parti som länge nog i deras själfviskhets bjudit till och lyckats i viss mån förnedra oss. Men hvilka skola göra det? Från de akademiska dogmatiska lägren är intet att vänta. Och här i Stockholm? Det är ju imot dessa abstracta liberalism, dess allt upplösande själfironi, dess sträfvan att göra »nil admirari» till tidens lösen, som upproret måste göras.

Det gafs ett uppslag. Det var Warburgs tidskrift. Men jag hörde en dag V. R. förswara sal. Bjursten, såsom den der kämpat för höga ideer, — och jag drog mig i tystnad inom mig. Och Hedlund — optimist quand même — finner ingen sak med det närvarande litterära tillståndet. Och dock — V. R. och Hedlund äro *bra*.

Och alltså — que faire? — Slå sig på en specialitet och arbeta i hjel sig seul. Voilà tout.

På bordet här framför mig står en bukett och doftar. Reseda och syrener och lackviol och hyacinth... oh! hvilket ljuft språk de tala! Det är välsignelse i hvarje atom af deras flygtiga olja. — Så tröstar sig *trädgårdsmästarn*. Ack, den som vore *blott* det!

Will du ha ett Rosenhägerträd, så skall jag skicka dig ett. Men frakten för *ett* träd blir dyr nog jemförelsevis. Tillåt mig dock handla efter ingivelse.

Jag reser i morgon eller öfvermorgon ner till Östergötland

(Åtvidaberg och Adelsnäs) och blir då i tillfälle att expediera telingen. Nog får jag väl hoppas på en vänlig rad ännu? Fram på våren expatrioterar äfven jag mig kanske för att på hafvet hemta luft och lif.

Wännen
Olof Eneroth.

Det skulle kosta på mig af bara fan, om du skulle tro mig att hafva yttrat mig så som i mitt sista [scilicet: bref] till någon annan än — dig sjelf. Jag har egen bitter erfarenhet utaf, hvilken harm det hos kotterierna väcker om någon finnes — vilja »wara sig sjelf». Och jag skulle hafva förmåtenheten att vilja stöta på andra i det fallet, jag!

Imellertid... jag ångrar ej, att jag kom till dig så der ängsligt öppenhetigt. Jag har derigenom fått erfara glädjen af ett dyrbart personligt meddelande..

»Det är som sig bör att fantasterna hålla tillhoppa» skref du i ditt förra. Nå väl. De göra det så mycket bättre, sedan de fått titta in i hvarandra litet djupare.

Du tror mig kanske wara en sådan der stockholmare du, derföre att jag bor i Stockholm om vintrarne. — Misstag min bror. Jag är ett utskum, en utböling, en högfärdig lymmel, af rättad af sin vän Blanche, en »halflitteratör», en »vagabond», ett intet. Jag sitter här ensam och knogar, lyss med hundra öron till tidens röster, glädjer mig åt hvarje fjät som det *rätta* gör här i verlden oaktadt alla snaror och snår som beati possidentes lägga derför, men väntar i bäfvande och ångestfullt hopp på den stora stormen som *måste* bryta löst en gång, som sångfåglarne, skaldesinnena förebåda med sin — tystnad och herrar Dupanloup m. fl. med sin[a] ilskna pamfletter.

Lifvet här får jag ej vara med om på annat sätt. Jag har ej kunnat wara utom dörren, de begge sista vintrarne. Jag är overworked och brokenhearted och såsom alla sådana tokar — öfvergifven. Någongång kommer en riksdagsman upp och gifver mig klaven till spelet som spelas — Det är allt.

Men detta spel... det artar sig redan så, att frasens enwäldsmagt snart måste finnas bruten. »Ett folk i vapen», ljus och medborgaranda i hvarje stuga... sådant *måste* bli en san-

ning om vårt lilla folk skall kunna stå sig, och sådant åstadkommes ej med den abstracta liberalismens prat och gnat och den sårade sjelfvisshetens vapeurer. Demokratiens största fara är demagogien. Man börjar redan ana det äfven på de håll der man hittills trott sig kunna affärda demagogien med ett förnämt leende. Det kan icke dröja länge förrän man genomskådat både den dolska conservatismens och den frasupplåsta men innehållstomma abstracta liberalismens oduglighet att lägga den nya grunden till det nya samhälle, som den mognade protestantismen har [=går?] hafvande med. Man fiskar som bäst i mullvadarnas egennytt. Men det är bara början till den räkning som man vill göra upp utan värden.

I dessa dagar just...huru falla ej fjällen från ögonen. Wi äro ett försvarslöst folk. oaktadt alla våra riddare och svenner och generaler, Hazelius och Peder August [=Sohlman] inbegripne. Sådant der kommer man ej till grundlig erfarenhet om utan att väckas till besinning. — Likaledes i fråga om vår »bildning». För det att 14.000 pojkar skola få läsa latin och grekiska betalas mer än för de 450.000 första och medborgerliga bildning. Sådant der hjälpas icke till rätta hvarken med »humanistiska» eller liberala fraser. Det gäller omsider att »betala med sin egen person» både på slagfältet, i skolan och i fråga om räkningen med vår herre, ty, hvad detta sista beträffar, statskyrkelyxen är lika mycket en frätande lyx som all annan statslyx.

Och så...alla män i repet. Frasen har hunnit sin kulmination. Det gäller *arbete*.

Och härmed — förlåt mig. Det har varit mig godt att få lätta mitt af ensligheten pressade sinne. Ditt bref påkallade det dessutom.

Sparreholm och Wibyholm (tillfällig adress)
ordinarie d.[=dito] Stockholm 8 Maj 1867

B. B.

Ute bland mina 5000 ungar (mina ympar från Ryssland, Tyskland, Frankrike, England, Danmark, Norge, Sverge, Amerika) kan jag icke stå emot frestelsen att skicka dig några. Afgå alltså med tåget i morgon till Helsingborg sex stycken förhoppningsfulla plantor af svensk race: *Akeröple*, *Svensk Ro-*

senhäger, Svensk Vintersurstof, (Grågylling) Hampus, Säfstaholms äple, Kesäters äple. Du tycker ju icke illa vara?

Kanske har du icke utrymme för dem. Qu' importe. Skänk bort dem då, låt dem bli bortbytingar. Bara jag får agitera och sprida våra svenska goda sorter, är jag belåten: kunde »villans värde» ökas, om ock blott till 20000, ... blefve jag förtjust. Så der är det att släppa fantasier på sig. Men hvarför har du också angifvit dig såsom en peu d'Alphonse Karr, du också?.. utan att besinna att du kunde bli tagen på orden af pomomaner och pomologer? —

Du har icke gladt mig med något svar på mitt sista, på min fråga om jag skulle få skicka dig ett Rosenhägerträd. För-låt mig nu, om jag det oaktadt handlar »efter ingivelse». Jag tror icke på ditt expatriement. Jag vill hellre tänka mig, att du småningom vidgar området kring din villa, liksom Karr i Nizza; att du en gång kommer att sprida ympar af de der sex svenska sorterne, att du vid blifvande skandinaviska fruktutställningar skall uppträda såsom prisvinnare för dina bidrag af Rosenhäger, Akeröäplen o. s. w. Du måste förlåta en den fredliga kulturens vän och ifrare att han tror hvad han hoppas och önskar.

Det faller sig litet kinkigt att sätta sig och språka då man icke är rätt säker på, huruvida man icke kommer olägligt. Men — du räknar nog icke så noga med en sådan [uteglömt: som] jag; och därför —

Det stundar till kamp inom vårt bondlugna kära Sverge. Man säge hvad man vill, — men de nio tiondelarnes behof och önskningsar måste göra sig gällande. Det må nu vara att »ställa till partier» och det må äfven vara, att man för ögonblicket icke egentligen kan säga att en partibildning är rätt naturlig. Men det måste komma derhän. Vår allmänna hushållning har länge nog varit den der fideikommissariens, som håller granna hästar och vagnar och betjenter och gästrum och obegagnade biblioteker och dylikt allt under det godsarne fått både moraliskt, intellectuellt och fysiskt svälta. Men den hushållningen bär sig icke längre: och därför... må de nio tiondelarne sjunga ut!

Man svär nu ve och förbannelse öfver min vän Siljeström,

såsom en partigångare etc etc. För ögonblicket kan det ock *se ut* som vore han en sådan; men jag tror mig veta, att han *icke* är det, men att han i själ och hjerta är en *folkets* man i motsats mot »beati possidentes» och att han drifves af gamla djupt rotade öfvertygelser.

Det är, som sagdt, vågadt att gifva sig så som jag nu åter gör det. Du skall kanske endast anse mig såsom en påflugnen herre. Men, ser du, när man en tjugu år bortåt har följt en man på hans bana, om ock på vederbörligt aktningfullt afstånd, och han så en dag tilltalar en så som du det gjorde i dina begge bref i vinter och man så kommer i beröring med honom, — då gifver man sig så som jag det gjort; och hoppar man i »galig» tunna, så tröstar man sig med att man gjorde det i bästa afsigt, »bona fide».

Men nu... hvarför det der framtidsperspektivet! Jo, därför, att, när man i många år wurmat för en bildning på bred folklig grund, för en reel kultur, ... då glädjer man sig åt de tecken som båda en sådan kulturs framtida möjlighet, och man ger luft åt sina förhoppningar. Voilå.

Hängifvet Olof Eneroth

Marstrand 23 Juli 1867.

»Har du något på hjertat, så kom hit med det»... stod der i det sista. — Jag har mycket på hjertat sedan dess, mycket äfven personligt, t. ex. inför »statuetten» Linné och den »skapelsens lyrik» hvarom den vittnade; — och dock har jag förblifvit tyst. Sjelfva handtaget, det warma och gladt sympathiska, förmådde ej skaka upp den qväfda flamman till — *yttring*.

Saken är: jag har sedan slutet af Maj varit stadd på färder invita natura, ej haft ro — förr än nu; och nu tack; heder och tack.

Wore det så som för två år sedan, sloge jag mig helt visst ned, som då, i Helsingborg på någon tid för att göra i vind och luft och med detsamma få titta ut imellanåt till skalden med det allt omfattande sinnet och då äfven gifva fullständigare uttryck åt de stämningar som hittills icke kommit längre än till en och annan antydning i brefform. Men så som det *nu* är, får jag väl blifva stilla här. Jag är utarbetad, utjätad, tillsvidare

ett liggande fæ, ett ting, ett oting, ett vegetabile, en klick äppelmos.

Endast detta tack, alltså, tillsvidare. Särskildt tack att du tog pomologien från den menckliga sidan. Wisserrligen är man sedan naturfilosofiens och Schellings dagar eller, rättare, från den deremot reactionära tiden misstänksam mot allt som skulle kunna anses vara romantik på den exacta forskningens område, och vissa »rena» botanister skola helt visst icke underlåta att söka göra pomologien med anledning af den dager, hvori den framstälts, misstänkt för swärmiskhet; men ingen fara. Det är icke de »rena» botanisterna, wäxtvetenskapens abcdarier, som skola behålla wäldet. Låt pomologien befinnas vara »praktisk», — och »praktiskt» folk har redan börjat finna den så vara — och det der menckliga skall så befinnas vara endast en förtjenst, »en förtjenst mer» kanske tillochmed. Den store statsekonomen Rydquist (som går här för att skölja af sig stridshingstens vinterlödder) må sålunda helsa mig dagligen med sitt »poet i allt» och på mina invändningar mot hans i werket satta agitation att få vetenskaps Akademien till att skänka Bergianska trädgården tillbaka till donators slägtingar (Bergius ämnade den annars till en riksträdskola, som så väl behöfdes!) swara: »det der begriper inte en poet och theoretiker som Herr Magistern» ...; skrattar bäst som skrattar sist, — statistiken, som söker utreda den menckliga verksamhetens både lyckliga och olyckliga frukter, blir allt mer och mer erkänd för vetenskap. Pomologien skall blifva det ock, och detta — ju menckligare den fattar sin uppgift och sjelf fattas. Och derfor tack för en sådan resonans som den du gifvit mig!

Endast en invändning. Du kallar mig Sv. Trädg. föreningens sekreterare. — Jag är det icke, har icke varit det på Sex år, eller allt sedan Hennes Maj:ts Enkedrottningens affärsman Herr Braunerhjelm genom bränvinsfabrikören Herr A. Odelberg fick trädgårdsföreningen flyttad ut till Rosendal, hennes Majestät till 10000 Rd:s årlig befattring men Sverges trädgårdssodling till ingen fromma och djurgården till skada och förhärjelse. Jag... skulle flyttat ut till Rosendal, jag, och hållit till godo med ladugårdsgärdes framtidsmusik! Non pas. Min »framtidsmusik» är den som ljuder från folkskolorna på bygden, i dalarne långt ifrån »höjderna».

Och så en fråga: hvem var den danske trädgårdsseigneuren? War det möjligen [Hofgartner?] Carlsen? I sådant fall var det en »competent» man.

Och en fråga till: Will du teckna ditt namn eller får jag å dina vägnar teckna det på den lista, som en af fredsvännerna eller inbjudarne till congrès international de la paix (Geneve, d. 5 September) sändt mig med anmodan att jag måtte derå samla deras namn, som dermed vilja gifva moralisk tyngd åt den vigt dessa franska fredswänner vilja lägga i vågskålen mot de gamla magternas krigspolitik? »La cotisation» är 25 cent. Min correspondent Ch. Lemounier skrifer, att bland tecknade räkna de redan John Stuart Mill, Garibaldi, Mazzoni, Eugène Pelletan, Jules Barni, Vacherot, Carnot m. fl. —

Din vän Olof Eneroth.

[A tergo: Herr Doctor O. P. SturzenBecker. Helsingborg. samt stämplat tolf öres frimärke.]

Stockholm. Röda Bodarne 1. 13 oct 1867.

Broder Sturzenbecker.

Efter det »förhållande» mellan oss, hvaråt du låtit mig glädja mig, kan jag hädanefter väl aldrig frambringa någon lifsfrukt utan gifva dig del deraf. Här alltså ett nytt häfte af »folkskolan».

Den blick du låtit mig kasta in i din närwarande inre situation låter mig hoppas på ditt bifall till mitt »skolwäsende».

Det gäller att lägga manken till och rulla fram sten till demokratiens byggnad. Folkskolan måste bli dess förgård, folkskolan nemligen fattad *medborgerligt*, icke confessionelt, kyrkligt, hierarkiskt, och icke heller byråkratiskt. Wi måste ha en verklig folkskola, nationalskola, kommunalskola, icke en *statsskola* som tager statskyrkan i arf.

Det häfte, jag härmedelst skickar dig, är eller vill åtminstone vara ett dylikt stycke sten, hugget och filadt såsom allt bör vara, det der bjudes åt *alla*. Jag vill önska åtminstone, att det befunnes sådant; ytterligheternas män, pietisterna och radikalisterna, må säga hvad de wilja.

Dina egna bekännelser i wåras ha framkallat dessa rader såsom genklang. Det är godt att förstå hvarandra.

Tack för den vänliga helsningen »Olofs-dagen»! Hur har du kunnat bli så hjertlig mot mig! Jag är ju dock så godt som en främling för dig. — Men också griper det så mycket djupare.

Häri från intet att meddela. Jag hör ej mer till det rörliga lifvet, sitter väl här och lyssnar till tidens knäppning men erfar ej just mycket af bråket inne i vår lilla verkstad. Fara värdt är, att icke mycket är derifrån att erfara. Troligen får du der nere vid sundet veta lika mycket af dagens inre historia som jag här uppe på näset vid strömmen. Så har du kanske hört talas om att Sohlman förlorat A. B:s skarpaste penna under de sista åren, Hedin. Han påstås icke hafva kunnat härda ut med S' regim, divide et impera. »Fäderneslandet» vinner troligen på den kuppen. Föröfrigt finnes ingen sammanhållning. Nästa riksdag kommer sannolikt att börja der den förra slutade. Något arbete under tiden märkes ej. Och det är dock *arbetet* som ensamt kan uträtta något bestående. Mannen, männen som skola göra't låta ännu vänta på sig. Konjunkturerna äro de jemmerligaste i verlden: litteraturens icke mindre än jordbrukets. Cessioner på alla [uteglömt: håll?]. Ingen kredit. Lycklig du som under allt detta sitter i orubbadt bo, och detta äfven såsom *skald!*

Apropos poesien: du såg kanske i våras att jag företog mig att känna publiken på pulsen och på pungen i den vägen, genom att inbjuda till teckning för en minnesvärd öfver Vitalis, hvars grafplats jag lyckats få reda på. Nå väl: på de framlagda listorna i Stockholms fem förnämsta boklådor ha tecknats in Summa 45 R. 25 öre, utgörande Manderströms teckning de[r]på (20 R.) nära halfva beloppet deraf. Så står det till med den gamla generationen med dess ungdomskärlek: Och så står det till med den unga generationens brist på sådan *här*. Imellertid har jag fått ihop 600 R. (160 R. deraf från Uppsala) och får helt säkert 200 till. En *sten* blir det alltså utaf; också det en *sten*. Förberedelserna för dess uppsättande, d. 4 Mars nästa år (på 40:de årsdagen efter skaldens död) äro redan vidtagna.

Nu lef väl. Lycka till en vacker höst med sång i det wackra färgspelet!

Vännen Olof Eneroth

E. karakteriserar Vig (och sig).

Olof Eneroth Ole Vig. I: Läsning för folket, Stockholm 1869 s. 33—53. Urval från s. 34—35; 44—48; 49—51.

Man kan förstå med vilken glädje Eneroth på Vor Frelser kyrkogård i Kristiania såg vid varandras sida Ole Vigs och Wergelands gravvårdar, sedan dessa män kämpat för ett och samma mål. När Eneroth tryckte nedanstående, hade han nyss (1868) för andra gången varit i sitt kära Norge och det speciellt för hans kära folkskoleuppgifters skull (bearbetningen av första upplagan av Folkskolan III, varigenom Norge (liksom Danmark) fick sig ett långt större utrymme tilldelat än i uppl. I). — Ole Vig, född 1824, dog 1857.

Utfallen mot de lärda och andra högre ståndspersoner ha flera motsvarigheter i de i föreliggande bok återgivna breven, och bland annat i Stockholms-Posten togs han för huvudet för dessa och o. a. onödiga och orättvisa beskyllningar och antydningar (1869). E:s påstående att folkskollärarna stode närmare naturen och Kristus än de i läroverken »försvagade» högre stånden, påminner om E:s ord om folkmassan och läroverken i brevet till Topelius s. å. 1/2 (avtryckt i »Eneroths pedagogikprofessur» s. 59). — Det lider intet tvivel att Eneroth just genom sitt pedagogiska och även hortikulturella livsverk samt i sina båda donationsbrev ansåg sig ha lyssnat både till Kristus och fosterlandets genius och att vara en rätt tolk för folkets och den rätta religiösa självbildningens behov och krav. Vad han här nedan skriver sid. 44—48, försett med citationstecken, utgör översättning av Arvesens biografi över Ole Vig. Dennes bild är en före- och motbild till Eneroths.

Det är ett nytt tidens tecken, detta, till warsel för dem som vilja förstå framtiden och folkens sak. En folkskolelärare, hedrad med en offentlig minnesvärd wid sidan af sitt folks samtida förnämste skald, — när såg man det i forna dagar, hur ofta såg man väl det ännu i våra. Man måste söka upp de länder, der folkets, det stora flertalets egna tankar och känslor kunna gifwa sig sanna uttryck, för att finna sådant.

[S. 44] »Våra gamla kungasagor och berättelserna om våra fäders lif och verk blefwo småningom framdragna ur glömskans mörker, såsom något det der hade betydelse icke blott för den lärde på hans studerkammare eller för boktryckare, bokbindare och bokhandlare, utan ännu mycket mera för hela folkets utveckling och bildning, både för nutid och framtid. — Många arbetade verkliga i denna nya och folkliga riktning; men ännu var det ett som fattades, det nemligen, att dessa samlade skatter

bragtes ut till folket icke som wetenskapliga frukter allenast, utan med lif och värma, af en ande som hade sin lefwande rot i sin egen barm och på ett språk som war folkets eget och sålunda kunde finna återswar i folkets eget hjerta. Och till detta arbete war det just Ole Vig war egnad. Ty wäsentligen war han en andens härold och budbärare och annat åtog han sig ej heller att vara.

Så snart han kommit till hufwudstaden begynte han med allwar och värme föra ordet för folkelig och kyrklig frihet, och i begge hänseenden hade han det verkliga lifwet att hänwända sig till, ty det i kyrkan inbrytande sektwäsendet och arbetare-oroligheterna i staten hade just utbrutit. Det war vidare mordersmålets stora och för folkets hela andeliga wäxt så utomordentligt betydelsefulla sak han af all makt sökte lägga lärde och olärde, landsbor och stadsbor allwarligt på hjertat; ty han såg att i dess dåwarande bedröfliga skick låg ett af de största hindren för kunskapers spridande. Han fann att det i fullt mått gäller om all mensklig upplysning, att, för att kunna tro och förstå, måste man höra, och för att folket må kunna höra sig till gagn, må man tala till det på dess eget tungomål, andens enda williga redskap.

Widare arbetade han äfwen för att sång och musik och poesi i det hela åter måtte komma till lefwande bruk hos oss och framlocka ett gladare, bättre och mera älskeligt menniskolif; men för att detta skulle kunna ske, måste tonerna få en mera egendomlig folkelig pregel. Wi kunna på det hela säga, att han arbetade på att bringa folket till medvetande om sig sjelf och sitt eget värde, om sina egna andliga skatter....

[s. 46—51] Ett war det som Vig i kyrkligt hänseende framför allt wille bekämpa och det war ofrihet och twång. Tankens och samwetets frihet war i hans ögon det främsta wilkoret för lifwets naturliga utveckling, och framför allt wille han att tron skulle vara en fri sak utan inskränkning af något slags borgerligt band; ty deri såg han något, hwarmed man wäl kan få fred och ordning i stånd, men blott en *sådan ro, som man finner bland de döda*.

Det medel, hwarmed enligt hans mening man kunde verka mest för det norska folkets wäckelseupplysning, war *skolan*. Hwad

han också här arbetade för, kunna wi med ett ord säga, war *lifwet*, det verkliga lifwet nemligen; han påminte alltid att lifwet icke war till för böckernas skull utan böckerna för lifwets skull. Hwad han ideligen sökte inskräpa war nödwändigheten af lif i sjelfwa underwisningen, alltså, med andra ord, behofwet af lefwande röster i skolan, icke sådana de ljuda ur en bok eller ett skrifwet papper, utan som de tona ur hjertan fulla af kärlek till Gud, till fäderneslandet, och till de små, och hwilkas lust det är att framkalla ett upplyst och lyckligt menniskolif. Att detta icke kunde ske utan kunskap, det wisse han och det glömde han icke att påminna om....

Vigs lefnadsbana war kort, men hwad han uträttade war mera än framtiden kan beräkna; det hörer en aflägsen framtid till att med sanning kunna döma derom. Det fanns, då han uppträdde, trakter, der det andeliga lifwet war nedsjunket till den mest dolska slapphet, der ord sådana som »fädernesland» och »folk» woro nästan okända namn, och der läsning, sång och andra andeliga sysselsättningar längesedan fått ge wika för djuriskhet eller för det torra hwardagslif, hwars öga endast ser torfwan under fötterna. På sådana ställen, der till och med det *menskliga* i lifwet gått förloradt, wet jag med wisshet, att Vigs werksamhet uträttat stora ting.

Derför att Vig gjorde det norska folket så mycket godt, derför att hans hjerta i jordiskt hänseende icke wärmdes af någon annan önskan än den att detta folk måtte warda lyckligt, och derför att han offrade allt hwad han egde, ända tills hans eget hjerta brast, blott för folket och dess andeliga wälfärd, derför töras wi säga, att han i sanning förtjenar ett minne hos sitt folk.»...

Man hörer ofta bland den så kallade högre bildningens män folkskoleläraren nämnas med ett förnämt hån, som wittnar om, hwilken andas barn denna högre bildning så ofta är. Må de gå till sådana folklärares grafwar som Ole Vigs för att lära sig en ännu högre bildnings wett och ödmjukhet! Och må det äfwen vara sannt, att, bland de ur det fattiga olärda folkets sköte framgångna och i den njuggt tillgodosedda folkskolan fosterade nya folklärarne, de äro lätt räknade, hwilka lyckats kämpa sig fram till ett sådant inre och yttre ljus som Ole Vig;

— dock träden ned till de djupa lederna af dessa lärare, I, den högre bildningens och de lyckligare yttre wilkorens bortskämda skötebarn, och I skolen allt oftare finna en bildning, som är sannare, menskligare, folkligare än er egen.

Jag wet hwad man skall swara mig. Godt och wäl skall man säga; men »halfbildningens» dumdristiga högfärd är ett ondt, som icke bör lemnas onäpst. Det bör qwäsas i sin brodd; det skall annars förderfwa mer än folkskolan skall kunna upp-rätta. — Sannt; men må den högre bildningen då äfwen sam-tidigt gå till rätta med sig sjelf och besinna, om den sjelf är annat än halfbildning, och om den icke just i och med den bristfälliga uppfattning af massornas bildningsbehof, som den i århundraden ådagalagt, bewisat sig wara halfbildning på det högre eller, rättare, i luften swäfvande plan, hwarpå den ofolk-liga lärda bildningen så ofta sig förwillat...

[De många folkskollärarna ega en styrka framför den gamla bildningens makter derutinnan,] att de ännu icke så mycket skilt sig från modren naturen, och hos henne alltså kunna hemta mera ursprunglig kraft än den i den högre bildningens gårdar derifrån mera afwänjde. Låt dem blott rätt fostra denna styrka, låt dem i sin bildning rätt förmåla Kristi oförwanskliga lära med de röster, som tala ur fosterlandets natur och minnen, och så-lunda lära ödmjukhet i förening med mod, religiös och sedlig lydriad i förening med den rätt och pligt till fritt tänkande och fritt handlande, som all sann utveckling kräfwer, och de skola en gång fredligt träda i uttjenta bildningsmaktens ställe, till fosterlandets wäl.

Af sådana män som Ole Vig hafwa de i detta fall mycket att lära. Han uppträdde ej med halfbildningens fåwitska trots mot det gamla, endast för det att detta war gammalt, icke med hugskott hemtade utifrån eller ur den i luften swäfvande, rot-lösa högre bildningens bokwerld för att dermed bekämpa *all* högre bildning, — han lyssnade blott till Kristus och till sitt fosterlands genius, sådan denna i dess särskildta bildningsskiften uttalat sig. Han lärde sålunda blott hwad han på lefwande sätt gjort till sin verkliga inre egendom. Detta kände och insågo hans bäste, äfwen hans högt ställde landsmän, och därför kal-lade de honom till att wara deras tolk för deras tal till folket.

E. karakteriserar Laboulaye (och sig).

Tidskrift för hemmet 1867 s. 90—96. Jfr Hall Eneroths ped. prof. s. 88, 89, 98.

Att läsa denne förf. och i synnerhet hans nedan citerade bok om Amerika måste tydligtvis wara »*uppfostran till andlig och kanske även kroppslig hälsa*», enär det ju kommer stockarna att knoppas och grönska i vårluften. Bilden »stockarna» torde wara densamma Eneroth använder i sin kamp med baron Seth Adelswärd å Åtvidaberg, Adels-näs, rörande nödvändigheten av folkskolors införande på godsens (här brevet till Dahm ^{10/2} 1862), dessa slags skolor, utan vilka knappast några framsteg synes Eneroth möjliga (här s. 7). Dels för att förbereda och underlätta sådana skolors införande, dels för att förädla allmän-heten i alla avseenden war det han sökte uppmjuka (estetisera), för-sedliga och locka sinnena genom sina trädgårdsarbeten. Här om jfr här sid. 15, 18, 19, 27, 32, 45 samt det nämnda brevet till Dahm ^{10/2} 1862). Detta arbete att genom naturförädling försedliga, utveckla, »pedagogi-sera» alla åsyftar han i talet om att demokratisera idéerna, lurendreja in skönheten i miljonens vardagsliv, i vårt allmänna kulturmedvetande (varför han skriver detta till Orvar Odd, som han ansåg ha sinne för »kulturhistoria», ett uttryck som visar att detta ord i andra professuren betyder »uppfostringshistoria»; brevet av ^{30/11} 1864 är här avtryckt). Detta pedagogiserande är det tydligtvis ock, som ligger bakom hans motsättning till vad han kallade de abstrakta liberalerna i huvud-staden till skillnad mot liberalerna i Göteborg, Dahm i Kalmar, La-boulaye i Paris etc.

Edouard-René Lefebvre Laboulaye.

Det war en dag i Augusti 1831.

Restaurationens och den heliga Alliansens qvalmiga luftkrets war rensad, dess blåa dunster skingrade. Julirevolutionen hade lärt Frankrike och Europa att andas fritt igen. Folken började vakna ånyo efter dvalan och hvilan i reaktionens armar under roman-tikens vagsånger. Idéerna från 89 började spira på nytt. Demo-kratien växte till sjelfmedvetande. Den såg fångelserna fyllda, men skolorna för »folket» inga eller tomma. Den hörde motsat-sen ega rum i Amerika.

»Låt mig resa dit och studera der,» yttrade då till den nya juliministären en ung man, »och jag vill predika om Amerika för Paris och för Europa.» Det war *Tocqueville*.

Fyra år derefter hade han »*La Démocratie en Amérique*» färdig. Den blef för vårt århundrade hwad Montesquieus »*Esprit des lois*» war för sjuttonhundratalet.

Vid den tiden lefde författaren till »Paris en Amérique» såsom en tjuguarig yngling i Paris.

Han gick ej den vanliga studievägen. Man hörde honom icke omtalas vid Akademien. Han tog inga grader, inga examina, inga examensbetyg. Han studerade blott, men han studerade *fritt*.

Det var Edouard-René Lefebvre Laboulaye, — »Le Docteur René Lefebvre», Mitglid der K. K. Hanswurst-Akademie zu Gänsendorf, F. R. F. S. M. A. D. D. et cetera et cetera», såsom han sedermera betecknat sig.

Hvilken återklang Tocquevilles idéer skulle finna hos den då tjugufyruårige Laboulaye, kan man lätt föreställa sig. Men han var icke genast färdig att träda i den unge mästarens spår. Den Gamla Verldens rättsförhållanden utgjorde då som bäst föremålet för hans forskningar. Han satt der i sin kammare i Paris, fördjupad i studier öfver jordegendomens och dess rättsförhållandens historia i Europa från äldsta tider tillbaka. Hvad han en gång börjat, det ville han ock genomföra, och så uppträdde han 1839 med sin »*Histoire du droit de propriété foncière en Europe depuis Constantin jusqu'à nos jours*».

Detta hans första arbete prisbelöntes af *l'Académie des inscriptions et belles lettres*. Men när det så trycktes, stod det på titelbladet: *par M. E. Laboulaye, fondateur de caractères*, d. v. s. stilgjutare. Det var den spirituella författarens första skämt, skulle man kunna tro. Det var dock, såsom allt hans verkliga skämt sedermera visat sig vara, rent allvar. Laboulaye var den tiden stilgjutare och intet annat, mer än författare, som han då i detsamma blef inför verlden.

Sedan dess har hans bana varit de ständiga segrarnes, hans och hans idéers, och deribland först och sist *frihetens*.

Till en början fortsatte han nu sina gamla studier. Det ena arbetet följde på det andra. År 1841 lät han trycka en »*Histoire de la procédure civile chez les Romains*». År 1842 utgaf han en afhandling öfver *Fredrik Carl von Savignys lif och lära*, hvori han visade betydelsen af grundsatserna hos den nya historiska skola, som Savigny, Schlosser m. fl. grundat. Året derpå meddelade han »*Recherches sur la condition civile et politique des femmes depuis les Romains jusqu'à nos jours*», och prisbelöntes därför af *l'Académie des sciences morales et politiques*. År 1845 utgaf han tillsammans med Dupin »*Glossaire du droit an-*

ciens» jemte »*Institutes coutumières de Loi sel*», och samma år utkom hans »*Essai sur les lois criminelles des Romains concernant la responsabilité des magistrats*», som också prisbelöntes. Samma år (1845) invaldes han i *l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, och 1849 blef han slutligen professor vid Collège de France i *komparativ lagstiftning*, ograduerad som han var, men efter en »speciminering» dock inför publiken, som torde betyda mer än alla akademiska pappersmeriter.

I denna sin befattning fortfar han ännu i dag att verka med den rastlösa flit och den outtömliga alstringskraft, som utmärkt de franska författarne i alla tider, och på hvilken icke ens det andra kejsardömet lagt några band, man må om dess frihetsfiendtlighet i viss mening föröfrigt säga hvad man vill. *Revue de legislation et de jurisprudence*, *Revue historique de droit francais et étranger*, *Revue germanique*, *Journal des Debats*, jemte flera andra tidskrifter och tidningar, vittna år från år derom. Men utom denna rent rättsvetenskapliga verksamhet har han derjemte mer än kanske någon i Europa för närvarande förmått popularisera eller för de bildade i allmänhet göra tillgängliga samtidens rättsidéer.

Det är från denna sida vi här i Sverige under den senare tiden lärt känna honom genom öfversättningen af hans »*Paris en Amérique*», och det är för denna hans betydelsefulla verksamhet vi här särskildt velat rikta vår allmänhets uppmärksamhet på honom.

Tocquevilles »*Démocratie en Amérique*» hade, som sagdt, fästat hela Europas blickar på den Nya Verldens samhällsförhållanden.

Socialismen och kommunismen och dessa idéers utbrott i februarirevolutionen 1848, hade för en tid grumlat blickarne. Frihetsbegreppet hade förblandats med och bortskymts af jemlikhetsvurmen. Straffet, korrektivet åtminstone, blef det nya kejsardömet.

Fram på 1850-talet började man få ögonen öppna för den nya reaktionen. Tocquevilles idéer började spira på nytt. Blickarne flögo ånyo öfver oceanen dit vester ut. Europa hade der att lära, hur ett folk styr sig sjelft. Hvad Montesquieu hade lärt i England, det hafva vi att lära i Amerika.

Tocqueville hade gjort sin insats i den nya rörelsen. Han

hade, så vidt det på honom berodde, sökt visa huru frihetens problem kan förenas med jemlikhetens. Han hade förebådat, hade varnat för februarirevolutionen, utan att dock någon lyssnat dertill. Af den allmänna rösten inkallad i den konstituerande församlingen, sökte han, sedan revolutionen kommit till genombrott, verka hvad han kunde, för att hålla ihop och leda de våldsamma viljornas rörelser. Men förgäfves. Han inträdde väl i den nya republikens ministère under den nya presidenten. Men hans idéers seger var förlorad för ögonblicket. Han återvände till det enskilda lifvet och egnade sitt återstående lif åt sitt arbete »*L'ancien régime et la revolution*», — detta snilleverk af första rangen, som vi ännu sakna öfversatt på vårt språk, — och dog (1859) en de nya frihetslärornas apostel, misströstande om möjligheten för Frankrike af en verklig politisk frihet midt uppe i chartor och konstitutioner.

Men under allt detta hade dock hans, det vill säga Amerikas idéer bildat en skola. *Laboulaye* tog vid der *Tocqueville* slutat.

Det var i midten på 1850-talet. Det nya kejsardömet hade tydligt visat, hvilka idéers barn det var. Det var »*idées napoléonéennes*» det gällde för detsamma att förverkliga. Det var despotismens frihetsidéer, det var »*le suffrage universel*», grundad på folkets okunnighet och behof af förmynderskap; det var centralisationsmanien, grundad på folkets verkliga eller förmenta oförmåga af sjelfstyrelse. Det var jemlikhet i ofrihet. Det var broderskap under en despot. Men det var icke friheten sjelf.

Med hela sin viljas energi och hela sin rätts- och verldsåskådningens skarpblick kastade sig nu *Laboulaye* in i studier af sjelfstyrelseidéerna, frihetsidéerna, sådana de erhållit form och uttryck i Nord-Amerikas samhällsskick. Hans första appell till Frankrike och Europa, för att väcka den religiösa, sedliga och politiska frigörelsens idéer till ny verksamhet, var — en öfversättning af *Channings sociala skrifter*, en öfversättning, som han inledde med *en skildring af Channings lif och lära*. Det var att gripa de idéerna i hjertpunkten.

Det är i de religiösa idéerna, som alla andra idéer ha sitt fäste och sin utgångspunkt. Ingen af de nyare författarne synes, så vidt vi veta, vara så gripnen af denna sanning, och ingen heller synes så ha förmått höja sig till en af alla fattad och älskad tolk för den sanningen, som *Laboulaye*. Öfver staten står den

enskilde, liksom han äfven är statens första element. *Allt* är till för den enskildes, för människans uppfostran. Det är denna menliga lära, som genomgår alla *Laboulayes* verk. Deraf ock hans varma, brinnande kristendom. Deraf hans upphöjande af *Channing* såsom en ånyo renad kristendoms lärare och profet. Deraf ock hans kamp för religionsfrihet såsom grund och medel för allt annat slags frihet. Han må skriva *om slafveriet i Nord-Amerika* och *kriget för dess utrotande*, eller *om kvinnans rätt*, eller *om den antika friheten i jmförelse med den moderna*, eller *om samvetsfriheten*, eller *om den politiska friheten* eller hvilken frihet som helst, *om Guds personlighet* eller *om folkuppfostran*, om *Tocqueville* eller *Bunsen* eller *Hegel* eller *Fredrika Bremer*, han må skildra *Paris i Amerika* eller *Abdallah i öknen*, — genom allt strömmar denna kärlek till det menliga, som i och med kristendomen kom till sin rätt och som alla kyrkor och alla samhällen, hur de än förvilla sig och hur de än stanna på halfva vägen och synas förlora målet ur sigte, dock med eller mot sin vilja och insigt måste medverka till att göra gällande i alla menliga institutioner, liksom i den enskildes lif.

Också finnes väl ingen författare för närvarande som, hvarhelst han blir känd, utöfvar en så fängslande verkan som *Laboulaye*. Han öfversätter på sitt hjertas och sitt folks språk den nya världens idéer och gör dem sålunda gångbara i hela världen med denna elektriserande, sympatiskt genomgripande verkan, som det synes vara fransmannens hemlighet att kunna åstadkomma. Det är knappast tio år sedan han började denna fria verksamhet, och redan läser honom hela Europa med förtjusning, gamla och unga, kvinnor och män. Det är i detta en tyst, men mäktig revolution inom hjertats värld, närmast kanske att förlikna vid *Rousseaus* för hundra år sedan, men huru mycket renare, ädlare, menligare, lyckligare, välsignelserikare!

Genom alla abstraktioners och filosofiska skolors och teologiska och kyrkliga striders virrvarr, förkättringar och upplösningensarbete, hvilken harmonisk, klar, förmedlande och försonande anda i alla denne *Laboulayes* skrifter! Han må skämta, »*qvick som en eld*», men kärleken glöder mild på botten, och sjelfva »*stockarne*» skulle kunna börja knoppas och grönska igen i

den vårluft, som andas från hans »Paris en Amérique», — om de hafva någon lifskraft kvar nemligen.

Man talar om den »flinthårda» juridiken. Laboulaye gör detta uttryck till en gammal fördom. Det rätta är lika mänskligt som det sanna, goda och sköna. Det är icke *dess* fel, att jurister stundom blifva hårda och själlösa bokstafsdyrkare, lika litet som det är sanningens fel, att filosofer *ex professo* blifva abstraktionsprinsar, eller godhetens, att prester och theologi blifva arga dogmatici, eller skönhetens, att poeter blifva rimmare eller ord-sockerbagare eller att konstnärer blifva manierister. Laboulaye är så lärd som trots någon jurist, och flinta har han i sig, det ser man på gnistorna som spraka om honom, men han har något derjemte och något som är mäktigare än både lärdomen och flintan och som icke tillåter dem att hårdna och förstena honom, och det är *själ*. Han är ett undantag från den gamla satsen, att fransmannen endast har »*esprit*». Fullt ut så sprittande spirituellt som någon fransman, har han derjemte »*Gemüth*» som den bästa tysk, och är med allt detta slutligen äfven en man af »*matter-of-fact*» som en anglosaxare. Med en sådan utrustning kan man ej annat än eröfra hela världen för sina idéer. Han stannar i ideel mening i rätt nedstigande linie från *Montesquieu*, författaren till »*L'esprit des lois*» och »*Lettres persanes*».

Laboulaye räknar endast 56 år ännu. Ännu kan han således verka länge och mycket. Möjligen skall han till och med upplefva en del af sina idéers segrar. Det är icke socialistiska och kommunistiska idéer, som lifva våra dagars unga Frankrike. Dess söner hafva gått i skola hos *Tocqueville* och *Laboulaye*. Det är decentralisationsidéerna, kommunalfrihetens, religionsfrihetens, personlighetsbegreppets idéer som beherrska dem. Negationens, upplösningens, kritikens arbete må fortgå. Men man är icke längre i absolut oklarhet om hvad som »skall sättas i stället». Det är icke längre endast fråga om nya systemer, och »chartor» och konstitutioner. Det gäller framför allt den enskildes frigörelse och det positiva arbetet därför genom allmän folkuppfostran, allmän folkbevärning, allmänt deltagande i kommunal- och kyrkoförvaltning o. s. v., och för alla dem, som sålunda söka grundlägga en ny och bättre folkens framtid, för dem är Laboulaye en ledare och lärare....

Ungdomens idealitet och föryngringskälla.

Olof Eneroth Ungdomen och Poesien. I: Svensk Månadsskrift 1864. Avfattad 1863 och såsom antytts tryckt första gången 1864 omtrycktes uppsatsen ännu i Litteratur och Konst II Sthlm 1876 s. 249—260. Den utgör recension och ett slags självförsvar för E:s tidigare hudflängning av den »moderna» litteraturen. Wikners Filosofens morgondrömmar avhandlas i början av följande urval från s. 231—232, 234 av recensionen över Sånger och Berättelser af Nio Signaturer, 1863, i förstnämnda tidskrift.

Det är... själens sökande efter sig sjelf och sin verksamhetsriktning under den heliga perioden för sjelfmedvetandets vaknande, dess sjelferöfring och dess eröfring af hela världen, som karakteriserar ungdomen. Alla hafva vi en gång under de glada, de drömglada åren i studiernas stilla gårdar och stilla stunder lefvat under detta ingifvelsens högtryck, alla hafva vi en gång svärmat, såsom det heter, för det högsta i alla riktningar, gifvit oss sjelfva löften att offra allt för medverkan till sanningens och skönhetens världsvälde... Vårt arbete, huru *nyttigt*, hur klokt, hur väl beräknadt efter samtidens fordringar det än må vara, skulle dock, om vi tappat bort tråden, vid hvilken vi ledas tillbaka till denna den ständiga pånyttfödelsens källa i vårt inre, hvari alla ungdomens minnen speglas och hvarur hoppet ständigt föryngradt uppstiger, vara ett, om icke sjukt arbete, dock ett ensidigt eller åtminstone icke något skapande, icke något frambringande eller framåtgående arbete. För vår del glädja vi oss åt att denna källa ännu icke är hos oss uttorkad, och vi glädja oss med dem, hvilkas *hela* verld ännu vattnas från den källan. Vi känna oss tacksamme för de blomster som, vuxna på bräddarne deraf, bjudas oss till minneströst och ny förhoppningslust af dem, som ännu äro i de år, då himlen ännu är hög och hela världen idel skönhet och eröfringarnes hopp ännu i ostörd segeryra.

...Det kritiskt stämde sinnet hvarken njuter eller återklingar; och för det oroligt jägtande förefaller *all* poesi som slagdänga. Detta må bläddra...uti många och...stora... poetiska mästarverk, det jägtar sig blott till... allt större och större omotaglighet både för sannt och skönt....

Anonymt självporträtt. Antydning om pedagogik- donation?

Tidskrift för hemmet 1868 sid. 304. Jfr *Hall Eneroths pedagogiska tankemiljö* s. 114—115. Jfr här s. 98 mitten, s. 107 rad 1—5.

Min genius.

[Not: Insändt af en onämnd.]

Säg du väl stundom en af dem som fått
Den viljans veka kraft uppå sin lott,
Som blygt sitt mod i ödmjukheten gömmer;
En af de tysta, hvilkas tankar gro
I adlad hjertefröjd och stadgad tro,
Hur verlden suckar och hur verlden dömmar;
Ett af de stilla väsen, hvilka gå
Som doft igenom verlden ljuft, och så
Blott andas lycka, fast den sjelf dem glömmar;
En varelse, hvarom man intet hör,
Derför att ej dess klagan någon stör,
Men som i tysthet gör hvad stort den gör
Och i sin dödssuck än sin kärlek tömmer,
Som i all ringhet är tillräckligt stor,
I det dess obemärkta sådd dock gror
Till skörd, fast verlden ej derom ens drömmer?...

Ja, sådan var min genius! Hur jag gick
I lifvet in, berusad af dess blick,
Till idel oförsagda arbetsfröjder!
Men nu, af hvilka makter rifs den ner!
I natt min framtid sjunker mer och mer,
Och re'n i dunklet jag försvinna ser
Min ungdoms alla drömda ljusa höjder.

Eneroth karakteriserad av andra.

Sedan vi nu fått åtskilliga SJÄLVPORTRÄTT eller delar av sådana av Olof Eneroth, gå vi nu att i en andra huvudavdelning av boken se,

HUR ANDRA TECKNAT HANS BILD.

KB Enerothska brevsamlingen: Brev från Fr. Bremer.

Stockholm d. 10 Nov. 1854.

På denna friska, klara morgonstund vill jag fatta ett ögonblick i vingen för att midt ibland hvarjehanda göromål och förströelser hafva ett stilla samtal med den unga Vän, som jag lärde känna och innerligt värdera under de stormiga dagarna på Mälarens fjärdar. Då man träffas så, som vi gjorde det, i det allraheligaste af lifvet, midt under dagens yttre otrefnad och kulenhet, och andarnes spel framlockar sommarens känslor och blommor midt under wildaste höststorm då — är det ett tecken af den store och gode Anden att man är innerligen slägt, att man har ett gemensamt fosterland och ett gemensamt hem och arbete i detta; och derföre bör man icke låta tid och rum åtskilja hvad han förenat. Vi skola alltid mötas åter på jorden eller i himmelen det är jag ganska wiss om, i våra känslor, våra tankar, vårt arbete; och det är då, synes mig, helt naturligt att vi då och då äfven gifva hvarandra bref derpå. För mig har det särskilt stort värde att i Sverige träffa unga män af Ert sinnelag då det synes mig, som om de der vore mera sällsporda än i andra länder; isynnerhet saknar jag ofta hos den manliga ungdomen i vårt land den fina och ädla uppmärksamhet och artighet som i åtskilliga andra länder utmärker den fulländade unga mannen, och som kläder honom lika mycket som den gläder andra, äfven om de ej för sig sjelfva få erfara behaget deraf. Sådant kan komma af en mycket fulländad uppfostran, men borde äfven utveckla sig som en naturlig blomma ur ett af naturen ädelt och godt manligt sinne.

Huru gerna, ack! huru gerna ville jag icke kunna säga Er ett rätt godt, rätt upplifvande ord med afseende på Er belägenhet, och Er framtid. Men jag känner mig härvid arm och stum. De som blifvit begåfvade och — hemsökta såsom Ni blifvit det, de kunna ej rådås af andra. Vi måste fråga dem om råd och högre uppenbarelse. Icke med orätt kallades i forna tider olyckan »den helige» för dess makt att utveckla själens alla krafter och förädla hjertat; och icke med orätt anses ännu i några länder, barn, hemsökta med obotliga sjukdomar, som *heliga*, som föremål för en fördold försynens särskilta skickel-

se. Vi se det ofta: de sår som skickelsen slår bli, under Guds ledning, likaså många öppna ögon för hans ljus.

»Har denne eller hans föräldrar syndat? frågade lärjungarne Mästaren om den blinde gossen. Nej svarade han utan på det Guds kraft skulle uppenbaras!» Så måste det vara. De oskyldigt slagna och bedröfvade måste vara Guds särskilda utkorade redskap till förherrligande af hans rike på jorden, hans kraft i Menniskorna, Guds heliga sändebud — om de lyssna till hans kallelse.

Då St. Therese, under Jesuiternas nyckfulla våldsstyrelse såg sig beröfvad alla de böcker hvarur hon hittills i sin klosterliga ensamhet hemtat sin tröst och glädje, hörde hon, efter den första bedröfvelsen, en röst tala i sitt inre sägande: »jag skall gifva dig en bättre bok att läsa, hvarigenom du skall bättre tjena mig.» Och hon fann denna bok i — sitt inre, under communion med det högsta väsendet och dess ingifvelser. Hennes ande kastad tillbaka på sig sjelf fördjupade sig i åskådning af dess djup och det andliga lifvets uppenbarelser, och så uppstod för henne ett nytt lif, och för verlden, och oss än i dag, dessa herrliga skapelser af andligt lif och snille öfver själens utveckling under vägen till fullkomligheten och föreningen med Gud som ännu ej blifvit öfverträffade i något land.

Jag ser på Er som ett af dessa heliga Guds redskap ämnade att lära oss något nytt, något bättre än det vi ännu känna; jag skall lyssna till Er och tyst fråga hvad den store mästaren vill lära Er och oss genom Er. Milton som blind blef siare i högre mening ty »Milton om han sett, sitt paradiset ej diktat!»

Mätte den gode, helande anden leda Er antingen till det som skall återgifva Er Er fulla syn och hälsa, eller ock till det som skall föra Er att ej sakna dem i båda fallen till själens frid och glädje.

Huru det nu blir så — låt mig då och då höra ifrån Er, och räkna på mitt varma deltagande!

Högaktning och vänskap

Fredrika Bremer

Till hans Ex. Gref Bonde ber jag Er framföra min hjertliga och vördnadsfulla hälsning. —

GHT 16/2 1865: Recension öfver tredje, utvidgade upplagan av Eneroths häfte Om skolträdgårdar och seminarieträdgårdar. Recensenten var Viktor Rydberg. Att E. visste det, jfr brev här s. 28 (jfr s. 27).

I inbillningen framträder en tafla af intagande beskaffenhet: fruktträd, vexter och blommor och midt i bland dem glada barn, som flitigt syssla med små spadar, krattor, gångskyfflar och vattenkannor — en tafla, i hvilken naturens gifmildhet mot människan och människobarnens omvårdnad om och kärlek till naturen på älskligaste sätt förmäla sig med hvarandra till begges ömsesidiga förädling — en tafla, som kan fresta en och annan mindre betänksam vän af ungdomen och menskligheten att finna barnen bättre på sin plats der än i ett trångt och qvaft kyffe, der ledsna och uttråkade lärjungar inför en uttråkad och misslynt lärare uppläsa katekesutanlexor samt alltemellanåt kasta kontrabandsblickar genom det immiga fönstret ut i Guds fria natur....

Nu kommer vår vän *Olof Eneroth*, den entusiastiske epigonen af *Rickert*, *Rudenschöld* och *Nonnen*, och agiterar med sin kända värma och ifver för en idé, som för honom måste ligga nära tillhands, eftersom han i en person förenar pomologen och folkskolevännen.... Författaren... visar här på öfvertygande sätt, huru äfven »det lilla...medlet» — folkskoleträdgården — kan ställas i förbindelse med de större medlen för det stora ändamålet: människornas förädling....

Måttet af den omsorg en nation egnar åt sina barns uppfostran och undervisning ställer horoskopet för nationens egen framtid och utvisar dess verkliga plats på civilisationens skala. Säg en tänkande man huru en nations skolor äro inrättade, och han skall säga dig hvilken arfsdel den eger i framtiden. Det finnes prester numera så kätterska, att de bedöma ett folks sanna gudskärlek och religiösa anda... efter folkskolans beskaffenhet. Det gifves generaler numera så kätterska, att de bedöma en nations förmåga af sjelfförsvaret och krigisk lifskraft...efter det mått af kraft och helsa, som visa sig i en under vapen trädande väluppfostrad och intelligent ungdom. Det folk, som gör sin ungdoms uppfostran till hufvudmålet för sina allmänna omsorger, är det förnämsta på jorden.

KB Ep. E. 9 a. Enerothska brevsamlingen: från olika korrespondenter.

I brevet till Orvar Odd 29/3 1867 (här sid. 66) säger sig Eneroth fundera på »att på hafvet hemta luft och lif.»

Malmö d. 15/3. 67.

Broder Eneroth,

Tack för ditt vänliga bref af d. 7/3 — Jag förargar mig visst icke öfver att du fortfar med ditt arbete för folkskolefrågans framgång; hvar och en må färdas med sin kropp, så som honom bäst synes; det är en af de menliga grundrättigheterna; ty rår jag icke om något annat, så rår jag alltid om *min kropp*. Du säger att lifvet är liktydigt med »verksamhet till samvetets tillfredställande». — — Nog arbetar du, käre vän, men icke har du alltid lugn och samvetsfrid derföre; tvertom är jag viss derpå att din samvetsfrid skulle betydligt tillvexa, om du arbetade litet mindre, än du gör.

Att med berädd mod, vett och vilja låta det animala och vegeterande lifvet gå under är minst sagdt lika oskickligt, som att låta det animala och vegeterande lifvet gå öfver; — det ädla lär väl vara *Mätta* («det sanna måttet», måttligheten, lagom.) i alting. Du vill redan här nere på jordskorpan lefva det *andeliga* lifvet par præfèrence, — misstag min gubbe lilla! — efter min åsigt.

Du vill lefva för att ytterligare kunna förstöra mig!!! — Ursägta mig, käre broder, — men du aktar icke för rof att ibland skriva rena dårhusmässigheter; denna strof innehåller ju ren, pur, oblandad galenskap, en *contradictio in adjecto*.

Ligga vid Klampenborg? — Duger icke, emedan du har icke roligt af att umgås med människorna derstädes —

Resa till Pyrmont — fullkomligt oskadligt, men hjälper icke
Resa ut på hafvet är enligt min tanke bäst!

Din vän

E. Sⁿ

Hafvet utöfvar alltid en mycket lugnande inverkan på öfverretade naturer, h. e. en sådan natur, som Herr Magister Olles Eneroths

Tidskrift för hemmet 1871 s. 394—395. Esselde skriver följande med anledning av att Eneroth ej på ett å två år syntes ha utgett någon bok eller uppgett något väckelserop innan nyss hans Svenska sånger och visor för hemmet och skolan utkommit. Samma redaktris för nämnda tidskrift hade i 1865 och 1866 års årgångar gett E. en hyllning i form av ett romantiserat utdrag ur hans Pomologi och sade honom vara en »sjelfförgäten idealistisk realist» (1865 s. 190). Man enades om »att idealismen och realismen, isolerade från hvarandra, båda förfela sitt mål; att allt arbete, hvad helst det än må gälla, må först och främst alltid vara ett sedligt, ett religiöst, med ett ord, man hade... stannat i hörsam lydnad vid det gamla budet: »hvad Gud förenat skall menniskan icke åtskilja» (1866 s. 276).

»Vår skola och särskildt folkskolan har knappast haft någon varmare och outtröttligare vän, så i råd som dåd, än Olof Eneroth. Atminstone har ingen följt henne med mera kärleksfull uppmärksamhet och, hvad mera är, tvingat allmänheten att göra detsamma. Än berättade han i någon tidning eller ströskrift om sina skolbesök i aflägsna landsbygder, gisslande liknöjdheten och missbruken och lofordande förtjensterna, hvarhelst de uppenbarade sig, men först och sist troheten och kärleken hos läraren, — allt med samma värme. Än tvang han på godt manér sina vänner bland de större godsegarne att se sockenskolorna till godo eller att upprätta egna skolor för sina underlydande; än utkastade han idéen om skolträdgårdar och genomdref dess förverkligande på månet ställe, likasom det säkerligen är hans förtjenst att denna idé småningom ingått i sjelfva skolsystemet om den ock, såsom så många andra, ännu icke funnit någon allmännare tillämpning. Men icke nog härmed! han följde äfven statens och riksdagens behandling af folkskolan med ofrånvänd blick, granskande, pröfvande, gillande eller förkastande, allt efter sin egen varma öfvertygelse. Om han härvid misstog sig i en och annan bifråga, eller någon gång för målets skönhet förbisåg eller underskattade hindren på vägen dit, så, hvilken entusiast har ej gjort det? och hvar befunne sig menskligheten utan dessa entusiaster, hvilkas vidtseende blick långt förr än mängden spårar hennes mål, och hvilkas varma öfvertygelse och kraftiga vilja upphäfvat massornas tröghet? Huru som helst hade så småningom uppstått en hel litteratur »om *Folkskolan i Sverige*»; man fick med bästa vilja icke vara i fred för Olof Eneroth och

hans skolreformer — tills på en gång hela denna lifliga verksamhet afstannade. Inga nya afhandlingar utkommo i bokhandeln, inga af dessa, än uppeldande, än nedsablade uppsatser, undertecknade O. E., förmärktes i tidningarne; talet om folkskolan tystnade mer och mer, och man började tycka sig få vara alldeles för mycket i fred. En och annan sporde om orsaken, och fick till svar att folkskolans trogne vapensven låg sjuk i ett långsamt och plågsamt aftyningsstillstånd — just sådant som det hvarur han velat upprycka skolan, för att ingjuta i hennes ådror ett nytt friskt lif. Mången tänkte att den kraften var alltför god och alltför väl behöflig för tillåtas sålunda tyna bort i förtid; men tankar och önsknings kunde ej förändra det sorgliga faktum, som alltmåra bekräftade sig genom tystnaden.

Då klang en dag igenom djupa hösten en vårfrisk, till frihet och glädje oemotståndligt manande ton — ett rikt ackord, samladt med öm och kraftig hand i ett enda grepp på folkharpans alla strängar och likasom kastadt ut midt ibland folket; — det var »*Svenska Sånger och Visor, för hemmet och skolan*», samlade af Olof Eneroth.»

Oss har sålunda här i *andra huvudavdelningen* mött bland andra följande fyra karakteristiker: A) Profet — liksom Channing, Parker o. a. unitarier eller transcendentalister. B) Älsklig barnavän, en svensk Fröbel och selotisk folkskoleivrare. C) Konstig. Självförstörende hälsoivrare. D) En självförgäten idealistisk realist samt en entusiastisk folkväckare för folkskolans sak och uppgift.

Jfr Tdskr. f. h. 1866 s. 284; 1867 s. 356 av Esselde. I NDA 2/2 1861 beklagar F. S. [= Sander; jfr här s. 22, 62] högeligen, »att hr E. skall behöfva äska en »*sympatetisk inbillningskraft*» af läsaren för att denne skall kunna begripa hvad förf. möjligen haft klart för sig själf, men icke lyckats göra tydligt för andra.» Jfr Fr. Bremers Brev III s. 425. Ped. Tdskr. 1867 suppl. s. 88 säger Siljeströms folkskolemotion vara »ett monstrum af pædagogisk löslighet» och komma »t. ex. Aft. bl:s pædagog, hr O. E.» att taga »munnen full af gamla phraser.» Enl. rec. öfver Folksk. IV i St.-posten 22/9 1869 s. 3 lider hr E:s framställning i allmänhet av »rhetorisk öfverlastning och... uttryckens konstfullhet,... Han jagar oupphörligt efter antiteser.... Dertill kommer ett i hög grad förstämtdt och hysteriskt lynne.»

Härmed öfvergå vi till den tredje huvudavdelningen: ENEROTH-SKA OCH DÄRMED BEFRYNDADE UTTALANDEN, SOM DELS KRETSA KRING, DELS KONCENTRERA SIG PÅ DE OLIKA UTTRYCKEN I FÖRESKRIFTERNA RÖRANDE FÖRSTA PROFESSUR-ALTERNATIVET.

Vi börja med ett urval om *kroppslig och andlig ohälsa*.

»Utdrag ur afhandlingen [1870]

»Några ord om vården af den växande ungdomens fysiska och psykiska helsa»

af G. Kjellberg.

M. D., Professor vid Upsala Universitet.

Från alla delar af vårt land höres en oroväckande klagan öfver den svaghet i utvecklingen och den sjukliga typ, som utmärker den uppväxande ungdomen. Är efter år blir denna klagan alltmåra högljudd, och länge nog har den utgjort ett föremål för fosterlandsvännens allvarliga bekymmer. Barn och ungdomlingar med bruten helsa, med bleka kinder och sjukligt sinne höra nu till ordningen för dagen, och ännu söker man förgäfvets efter tecken, som antyda, att vi gå en bättre tid till mötes.

Vid ett sådant förhållande må man väl för sig uppställa den frågan: har då lifvets friska ström börjat för alltid sina ut, och är för vårt folk tiden ute, efter som hos dess ungdom tecken börjat visa sig till en förtidig insenesens?

Röster hafva icke saknats, som så velat tyda detta factum, men några hållbara skäl för en så sorglig uppfattning hafva icke blifvit gifna. Deremot finnes mycket som talar för, att orsakerna äro tillfälliga, och att de sålunda verkligen kunna undanrödjas....

En god och väl ordnad barnavård utmärker fördelaktigt våra mera bergade familjers hemlif och utgör ett af de yppersta bladen i den svenska qvinnans rika hederskrans. Under de första barnaåren är jemväl utvecklingen god. Så länge barnen uteslutande lyda under qvinnans omtänksamma och praktiska regelemente, finner man dem friska, muntra och frodiga; — men förhållandet blir helt annorlunda från den viktiga period i deras lif, då de öfverlemnas åt skolan. Från denna tid fly oftast rosorna från kinderna, och barnaglädjen ifrån hjertat....

I allmänhet torde kunna uppställas såsom regel: 1:o) att före det femtonde året tankeanstängande arbete icke bör fortsättas utöfver 2 timmar på en gång, och 2:o) att ledigheten bör vara lika så lång som arbetstiden....

Ungdomen öfveranstänges, på det sätt undervisningen för närvarande är ordnad vid de flesta af landets allmänna läroverk. Ett öfverarbete af 1 till 5 timmar dagligen existerar de facto....

Den svaghet i utvecklingen och den brist på lif och styrka vid allt arbete, som utmärker vår tids ungdom, tror jag till stor del hafva sin grund i denna öfveranstängning af det intellectuela arbetets organ just under dess utvecklingsperiod. Skulle det nu derjemte verkligen vara händelsen, att skolstadgans fordringar icke kunna uppfyllas, utan att ungdomen anstränges utöfver dess förmåga, så anser jag mig skyldig att i ungdomens namn yrka på en reduction af dessa pensa till ett mått, som öfverensstämmer med denna ungdoms af naturen bestämda förmåga....

I samma mon som de högre moraliska och intellectuela anlagen undandragas sin naturliga näring, i samma mon tränga de sig längre fram, och jag har hört många erfaren skollärare bittert klaga deröfver, att ungdomens sedliga kraft minskats, på samma gång som mångläseriet ökats. Ingen stor och ädel tanke hinner att värma ynglingens bröst och lifva hans vilja till efterföljd, innan den genast förjagas af lexornas mångfald, och slutligen blir trötthet och leda vid allt den herrskande känslan. Då framträda de lägre begären, manande till sinnlig njutning, och lockande exempel saknas sällan. Huru skall då ynglingen bestå den ojemna striden, och huru har väl skolan uppfyllt sin bestämmelse att taga vård om hans andes högre daning för livvets annalkande strider?...

Det är... icke endast de stora anlagen, som krossas under läroverkets talrika kugghjul; måhända är förstörelsen ännu allvarsammare för de små. Den brist på verklig duglighet och ut hållig arbetskraft, som utmärker de bildade klasserna nu för tiden, är härpå ett sorgligt bevis. Äfven bland universitetens ungdom har jag funnit talrika fall, der hvarken den ungdomliga åldern eller de ihärdigaste bemödanden kunnat godtgöra de skador, som arbetskraften lidit genom öfveranstängning och

bristande hvila under utvecklingsperioden. Ynglingar, som endast med stor möda arbeta sig igenom äfven lägre examina, äro en så vanlig företeelse, att ingen numera derpå fäster någon synnerlig uppmärksamhet, och dock är detta factum en stor abnormitet.

Deras arbetskraft är redan under skoltiden förbrukad, och både fysisk och intellectuel svaghet blir vanligen den vinst, de skördat af ett långt och mödosamt arbete och betydliga ækonomiska uppoffringar.

Då den allra största delen af dagen måste tillbringas dels på skolrummet, dels under arbete med hemlexorna, så är en naturlig följd, att föga tid blir öfrig för rörelse uti fria luften. Man har sökt ersätta denna brist genom gymnastiska öfningar en eller annan halftimme hvarje dag, men denna konstlade ersättning är alltför ringa, för att kunna tillerkännas någon synnerlig betydelse. En viss färdighet och säkerhet i kroppens rörelser kan derigenom erhållas, hvilket ingalunda är att förakta, men organismens behof af frisk luft och rörelse fylles icke under några korta stunder på en ofta dammfylld gymnastiksal. Skall gossens kropp utvecklas till helsa och kraft, så behöfver han åtminstone under 3 à 4 timmar vistas ute hvarje dag, då väderleken icke därför lägger något hinder. — —

Jag torde här få sluta. Jag har endast haft till mål att söka uppvisa, att fara hotar vår nationela cultur, om våra barns uppfostran skall fortgå efter samma plan som hittills. Om vårt folk förbiser sin pligt att med omsorg vårda sin uppväxande ungdoms psykiska och fysiska utveckling, kan det ej länge ega bestånd såsom sjelfständig lem af den europeiska folkfamiljen. Det skall då komma en tid, då intellectuel och moralisk slöhet skall utgöra vårt nationela kännemärke, och då bland oss nordisk kraft och mandom endast skola vara historiska begrepp, utan motsvarighet i verkligheten.»

Efter denna inledning till en grupp uttalanden, där vissa av gåvobrevets uttryck förekomma, förklaras eller vinna belysning, övergå vi till första underavdelningen: UTTALANDEN HUVUDSAKLIGEN OM »MENNISKAN», »SAMBANDET», »SEDLIG NATUR» OCH »ANDLIG HELSA».

Pedagogikprofessor Cleve om »sedlig natur».

Z. J. Cleve Försök till Lärobok i Psykologi. Helsingfors 1854.

Med den livliga kommunikation, vari Eneroth stod till finländska pedagoger, är det ej otroligt att han kände den vid läroverkslärare-mötet i Stockholm 1866 närvarande och högtprisade pedagogikprofessorn Z. J. Cleves Lärobok i psykologi (1854). Framställningen är av intresse ej minst därför att där (s. 15) användes det sällsynta ordet samband, det som Eneroth sedan sätter i början av sitt gåvobrev. Hos Cleve betecknar det världssjälén; hos Eneroth hade det efter hand allt mer fått innebörden en personlig Gud men bibehöll jämväl en del av sin panteistiska betydelse samt ville med nöje upptaga vad naturvetenskapen verkligen kunde bevisa rörande sambandet mellan oss och den yttre naturen, dvs. vad som icke eskamoterade bort Gud utan visade direkt på honom. Naturen vore det gudomligas uppenbarelseform och borde vara de växandes bibel och första bok.

Cleve framhåller bl. a. följande: Genom andens individualisering med naturens hjälp blir individen till sin beskaffenhet och sitt tillstånd bestämd av naturen resp. av naturliga förhållanden samt utbildad till bestämd form, dvs. människorna grupperas i racer, nationer, släkter, familjer, ha olika temperament, anlag, kön, levnadsåldrar osv.

[Sid. 13. Om *Naturen*.] Den organiska naturprodukten eger... ett egendomligt, densamma uteslutande tillhörigt väsende, hvilket såsom själfändamål bestämmer dess särskilda varelsesätt och sträfvar att uppehålla sig såsom *individ* samt fortplanta sig såsom *slägte*...

[s. 15] *Verlds-själén*. Ehuru... till sitt varelsesätt särskilda, stå likväl den organiska och oorganiska naturen i ett nödvändigt förhållande till hvarandra, i det att den förra icke kan tänkas utan den sednare, och dessutom ömsesidigt utöfva ett mångfaldigt, men af bestämda lagar beroende inflytande på hvarandra; hvilket allt tillkännager, att naturen i sin helhet, världen, sammanhålles af ett ändamålsenligt ordnande samband, hvilket man liknelsevis kan benämna *Verlds-själ*...

[s. 16. *Själens särskilda varelsesätt*]... Inom den organiska naturen företer sig själen... på trenne särskilda sätt: den förverkligar sig... såsom *vextens*, *djurets* och *människans* väsende, och är så antingen *vegetativ* eller *sensitiv* eller *rationel*...

1. *Vexten* företer ännu endast lifvets nödvändigaste villkor: den uttömmar hela sin verksamhet uti att *utbilda och uppehålla sig såsom individ samt fortplanta sig såsom slägte*...

[s. 17] 2. *Djuret*... är icke allenast... väsentligen allt hvad vexten är, utan såsom i sig slutet och själfverksamt ändamål, såsom själ, *träder det äfven, i och genom sin såsom medel (organism) tjenande kropp, till de yttre tingen uti dess lif eller ändamålsenliga verksamhet bestämmande förhållanden*, hvilka, åtminstone hos dess högre eller fullkomligare arter, gifva sig tillkänna genom en bestämd *förnimmelse* eller *känsla*...

[s. 19] [Människan förenar hos sig] både vextens och djurets lif...

Människan är icke blott *medveten*, utan äfven *sjelfmedveten*. Och häri ligger möjligheten till mennisko-andens egendomliga varelsesätt, som, i motsats till naturens *nödvändighet*, är *frihet*...

[s. 30, 31] *Individen*... Individualitetens lag genomgår hela den organiska naturen, men blir allt tydligare ju fullkomligare dess former utveckla sig. Omärkbar i de lägsta vexterna och djuren, skönjes den utan svårighet hos deras högre arter, samt framstår slutligen i sin största klarhet uti människans naturbestämmelse.

I detta afseende är således människan endast ett fullkomligare uttryck af hvad som redan i vexten och djuret ger sig tillkänna...

— — — — — Endast den sjelfmedvetna anden är sig sjelf fullkomligt klar och genomskådlig, då deremot naturens verkstad städe till en viss grad förblir höljad af en ogenomtränglig slöja. Också företer individen i sina bestämningar och förhållanden mycket, som synes oförklarligt och gåtligt, just emedan det är — naturligt...

[s. 68. *Vetande och lag*]... Att människan i sjelfva verket i mon af sitt vetande om naturens lagar blir herre öfver henne, behöfver ej vidare framhållas, då just våra dagars erfarenhet derpå gifvit så evidenta och storartade exempel. Tegnér har sagdt: »Vår tid går onekligen framåt i många riktningar. Vetandet begrundar djupare och sträcker sig vidare, den ena slöjan efter den andra faller från skapelsens anlete, människan är mer än förr naturens herre, åskan ledes i gångstol som ett barn, och

ången spännes för lasset som en dragare, och flyttar ofantliga tyngder öfver haf och land. Men i ett annat, i ett vida vigtigare afseende går äfven tiden tillbaka. Utom sig herrskar menniskan mera än förr, och hennes rike vidgas dageligen. Men inom sig är hon mera slaf än någonsin.» Om så förhåller sig, om dessa ord innehålla någon sanning, så är det endast emedan menniskan med större ifver och framgång utforskat den yttre naturens, än sitt eget väsende....

[s. 74. *Sam-vetande*]... Såvida menniskan fattat sig i och med menskligheten, sätter hon sitt ändamål icke allenast i att vara ett sjelfvisst jag, ej heller i att blott vara medlem af en större eller mindre förening, utan i att framför allt vara *men-niska*, d. ä. i att veta och förverkliga mensklighetens *allmänna* väsende. Men såsom ändamål, såsom det i och för sig goda, är detta väsende höjdt öfver hvarje inskränkning, och menniskan befrias således äfven från hvarje naturens och ändlighetens band, i det att hon vet *dess* oändlighet såsom sin *egen*, eller i och med det goda fattar sig *sjelf*....

[s. 77. *Sjelf-med-vetande*] Såsom sjelf-med-vetande, såsom ande, är och verkar menniskan med frihet, emedan hon icke känner annan lag än sitt med-vetande, ej heller annan *kraft* än sitt sjelf-vetande....

[s. 104] *Viljan*.... Redan Spinoza yrkade vetandets och viljans väsendtliga enhet («voluntas et intellectus unum et idem sunt»). Men en sådan enhet med viljan tillkommer vetandet endast såvida det öfvergått i lefvande öfvertygelse, d. ä. konstituerat sig såsom andeligt väsende; då deremot det formela vetandet, den blotta kunskapen, såsom stående utom väsendet, icke på viljan utöfvar något inflytande och derföre utan tvifvel icke allenast *kan vara*, utan äfven ofta *är* i strid med viljans sträfvan. Den rättslärde *kan* handla lagstridigt, och moralisten lefva osedligt; de förfara då, såsom man säger, emot sitt bättre vetande, d. ä. stridande emot sin kunskap om det rätta och sedliga, men dock icke annorlunda än deras andeliga väsende eller väsendtliga vetande bjuder; ty detta och endast detta är det ju, som i handlingen uttrycker sig....

[s. 108] *Tillfredsställelsen*. Viljans sträfvan i och genom

begäret och böjelsen är nödvändig och derföre *ändlig*: begäret utsläcket af sitt föremål, och böjelsen bortdör i sin verksamhet: hvardera ställas tillfreds såsnart de nått sitt mål. Men denna tillfredsställelse hänför sig allenast till det enskilda begäret eller den enskilda böjelsen, men icke till viljans sträfvan i allmänhet. Ty då menniskan i och genom tillfredsställandet blir medveten af känslans bestämda innehåll, erfar hon äfven att detta, såsom ändligt, icke motsvarar hennes oändliga väsendes kraf, samt inser sålunda att hon, genom den makt vetandet förlänat henne öfver naturen, måste frigöra sig från dess band, om hon skall finna en allsidig frid i sitt väsende....

[s. 112. *Beslutet*]... Endast i det fall att det enskilda tycket öfverensstämmer med det allmänna vetandet om det *verkligt* goda, blir äfven den godtyckliga handlingen bestående utan att råka i strid med sig sjelf, och viljans sanna frihet kan derföre ega rum endast i och med en sådan öfverensstämmelse....

Fri vilja.... Menniskan är fri, då hon *vet* hvad hon vill och *vill* hvad hon vet, eller annorlunda: då ingen motsats förefinnes emellan det af förnuftet uppfattade allmänna ändamålet och viljans i det enskilda gående sträfvan....

[s. 113] Menniskan [bör]...höja sig till den *fria viljans* ståndpunkt d. v. s. till viljans och vetandets *enhet*....

Fordran på enhet emellan viljans sträfvan för den enskilda bestämmelsen och förnuftets uppfattning af det allmänna ändamålet gifver sig äfven tillkänna i det dubbel-vetande af det allmänna och det enskilda i vetandet och viljan, hvilket man benämner *Samvete*, och som i en ovillkorligen framträdande känsla uttrycker förhållandet dem emellan, i det att öfverensstämmelsen förnimmes såsom väsendets enhet, *frid*, icke-öfverensstämmelsen åter såsom väsendets tvedrägt, *qual*. Samvetet bär sålunda vittne om viljans frihet och ofrihet....

[s. 114] *Personen*.... Här slutar Psykologin. Ty den har löst sin uppgift så snart den visat att menniskan är ett fritt väsende eller person, samt ådagalagt huru hon såsom sådan är och verkar.

F. B. Schwerin om »människan», krafthushållning, »andlig hälsa», förädling, samhörighet, fullkomlighet. Naturinlevelse grundlägger gudskänedom.

Skrifter i upfostran och allmän kultur Utgifna af Gr. F. B. Schwerin Prost i Sala. I. Häft. Ups. 1805 sid. 3 o. f.

Det som här intages från sid. 3—18 tillhör avd. I: »Bevis för nödvändigheten af ett Skollärare-Seminarium och Förslag till dess inrättande, Ingifvit vid Prestmötet i Westerås år 1804», vilken avd. fullständigt omtryckts i Årsböcker i svensk undervisningshistoria nr: 41, där även biografiska uppgifter om författaren finnes. Det övriga härnadan återgivna är hämtat ur avd. II: »Om Menniskobildning. Fragmenter», vilken ingår å sid. 30—III.

Liksom sedan Eneroth så önskar greve S. vara anonym; han uppger blott att boken är *utgiven* av honom, och förslaget om seminarium i Västerås' fattigfri- och arbetsskola ingavs anonymt. Att han lät sig inväljas i kommittén för avgivande av yttrande om förslaget och att han utgav det, dessa två fakta torde emellertid ha omöjliggjort anonymiteten; på samma sätt blev ju ock Eneroths hemlighetsmakeri med hans Genius och donation en chimär (jfr »E:s ped. prof.» sista kap.). Riktigheten av S:s förmodan att fördom mot person kan föda fördom mot sak, visas bland annat genom E:s vän Siljeströms sätt att motarbeta propositionen 1867 om pedagogikprofessur men såsom högskoleföreningsmedlem tydligtvis gilla föreningens skattmästares v. Dübens penninginsamlingshäftes uppgifter om önskvärd samverkan mellan högskolan och hans institution Stockholms folkskolor samt om det »oeftergifliga» kravet på professur i pedagogik (jfr »E:s ped. prof.» passim). Schwerins anonymitet motiverades på följande sätt (s. 29—30, slutorden på avd. I): »Det är möjligt, att han utur en oriktig synpunkt fattat det föremål, uppå hvilket han önskat kunna leda Presterskapets uppmärksamhet; men han hoppas, att åtminstone redligheten af dess upsåt ej torde misskännas. Trygg, hvad detta beträffar, torde det tillåtas honom att få vara okänd. Han tror, att, för uplyste och välviljande män, en god tanke blott behöfver yttras, för att finna bifall och befordrare. Han tror, att, stundom, ett namn hindrat sakens mogna pröfning, och att, än oftare, en fördom emot personen födt fördom emot saken.»

Der tro på Menniskornas odödlighet finnes, der är föremålet för deras bemödanden snart funnet. Det består uti Menniskokrafternes och förmögenheternes möjligaste utbildning. I den mån, som Individuernes krafter och förmögenheter äga den rigtning de bör äga; skall ock det hela, Samhället, göra framsteg i Bild-

ning och Slägtet förädlas. I den mån, som Individuernes krafter och förmögenheter vanvårdas, förspillas, orätt eller blott till hälften begagnas, skall ock det hela deraf lida, krafterne motarbetas eller förtära sig inbördes, Mennisko-Slägtet inga vidare framsteg göra och till och med förlora af den bildning, hvartill det redan hunnit. . . .

[Sid. 8] Jag ser icke den ädla, stora, gemensamma Anda, som gläder sig äfven så mycket åt andras, som åt egen tillväxt i de fullkomligheter, som Menniskan i sin dubbla bestämelse, såsom Innevånare på detta klot, och såsom ämnad till ett högre lif, har at söka. Jag ser dårskapen väcka ett bittert löje, då den borde väcka en smärtande medömkan: Lastbarheten likgiltigt åskådas, då den borde föda ovilja. Jag ser Menniskorne mer och mer isolera sig till sine bemödanden och sine njutningar, då deras kall och deras eget interesse fordra, at de gemensamt skola sträfva framåt en högre bildning till mötes. . . .

[s. 12—13] En Nation i sin första bildningsgrad, kan jämföras med barnet. Flit och arbetsamhet äro där ännu oumgångeliga vilkor för utkomsten. . . . En Nation kan sägas inträda uti Ynglinga-åldren, när den blifvit bekant med konsten; när upfinningskraften gjort et större användande af krafter umbärligt; då upkommer et öfverflöd af krafter, hvilka, då ingen ädlare rigtning gifves dem, med våldsamt kasta sig på sinnliga njutningar. . . .

Behandlades Menniskorne i allmänhet, såsom en vis Ledare behandlar en Individu, hvars bildning blifvit honom anförtrodd; insåg man at likasom den enskildte utbildar sig; så tilltager hela Slägtet i förmåga och kunde tillväxa i adelhet; högdes drif-fjädern för Menniskornes verksamhet i samma mån, som deras förstånds förmögenheter utvecklas och deras inre sinne skärpes; man skulle upphöra, at i et ökad t välstånd, i utvidgade kunskaper, i en förfinad smak och känsla, se uphofvet till sinnlighet och förderf; man skulle uphöra, at i allt sådant, som tjenar, at i en högre glans framställa Mennisko-förmågan, se hinder för Menniskornes verkelige sällhet; man skulle uphöra at tro, tvenne Samhälls-Classer, båda arbetande till Människo-Slägtets väl, den ena, då den söker öka ljustet för förståndet och skärpa känslan; den andra, då den bemödar sig, at underkasta viljan en

högre och ädlare krafts inflytelse, äga stridande upsåt, derföre, at de på olika vägar vandra till målet...

[s. 17] Flit är en drift, som människan har gemensam med djuren: Den flitige arbetar för behovet, såsom bäfvern bygger sitt bo och biet sin kupa. — Industriandan är första kännetecknet på varelsen af en högre natur...

[Sid. 36] För konsten att bilda ädla människor, skulle det då, likasom för de sköna konsterna i allmänhet, gifvas tre hufvudepoker. Den första beredes af behovet; den andra af begäret efter ökade njutningar; den tredje inträffar, när en väckt känsla för det fullkomliga leder oss att, utan afseende på de yttre fördelar och njutningar, som genom detta sträfvande efter en högre fullkomlighet tillflyta samhället, älska och befordra den, för dess inre värdes skull...

(s. 50) Mine krafter tillåta mig icke att vidare utföra denna teckning [= den väg till förädling och utbildning, som människoslägtet redan tillryggalagt]. Endast på några drag får jag göra läsaren uppmärksam. De torde bevisa, huru den riktning, som nationerne efter deras regeneration togo, icke såsom de fordna nationers, har blott nationell höghet till föremål, utan tydliggen syftar på en förädlad mensklighet. Det är en känsla af förädlad mensklighet, som, om ej ledde, dock fästade tanken på ett jemnvigssystem i Europa, som tecknade grundlinierne till en allmän folkrätt, som födde idéen af en evig fred, en idé, som med löje anses af dem, hvilka mera studerat händelsernas än människoslägtets historia; som förkastas af dem, hvilka tro ryktbarhet vara ära; men som en gång torde befinnas utförbar, när, genom ett uppmärksamt betraktande af förhållandet i så många analoga ting, den tanken blir allmän, som hittills blott geniet känt, att de yttre händelserna och ödet ingen annan kraft äga, än den de få genom kraftlösheten af människans inre dispositioner...

(s. 52) Den grad af bildning hvartill vi hunnit, i det hela så mycket öfverstigande den bildning, som någon af forntidens oss bekanta nationer ägt, berättigar visserligen oss till det hopp, att en än större förädling bör kunna af oss uppnås, våra insigter mer och mer utvidgas. Uppdagadt och utredt ligger för vår syn, hvad som icke längesedan var mörkt och gåtlikt. Mer och mer bekant med naturens krafter och lagar börjar människan synas

en herre öfver skapelsen. Hon kan åstadkomma hvad hon vill, föröka sin säkerhet, sina bekvämligheter, sina njutningar. Allt fullkomnas under hennes hand. En varelse, för hvilkens insigt och uppfinningskraft gränsorne dagligen utvidgas, skulle den vara dömd att i moralisk förädling inga vidare framsteg göra? Skulle, då allt under människans hand emottager en högre grad af fullkomlighet och försköning, människan sjelf, skapelsens prydnad, ej kunna förädlas? Skulle den, som förädlar allt utom sig, de liflösa tingen, plantan, djuret, ej kunna, om icke alldeles ifrån sig skilja, dock göra oskadliga de brister, som hindra realiseringen af det ideal af fullkomlighet, som hon förmått bilda?

Men hvad! hör jag utropas, är den förädling, som ni om-talar, möjlig? Se vi icke människan falla i sundt vett, i samma mån, som hon vinner i konster och välstånd? Följer icke sjelfsväld i upplysningens spår; äre icke vi lättsinnigare, mindre trofaste och måttlige än våra Förfäder voro; gå vi ej snarare till försämring än till förädling? ligger icke orsaken dertill uti det dåraktiga sträfvande efter en inbillad fullkomlighet, som, icke gjord för jordens barn, leder oss att förakta den sällhet som våra Förfäder med möda åt oss beredt, och den vi i lugn och fred kunde njuta?

Denna klagan är icke ny. Den är alla tidevarfs, eller rättare, deras i alla tidevarf, hos hvilka försvunna krafter, vare sig genom åldern eller genom lättjan, dödat den medkänsla för likars väl eller ve, som utgör det karakteristika hos förnuftiga varelser. En känsla, den kan hända aldrig Filosofien till den grad kunnat utbilda, som den nu är det, om ej Christendomen, såsom den första af våra pligter, såsom ett vilkor för våra sällaste förhoppningar, ålagt oss att älska vår nästa såsom oss sjelfva, och framställt våra medmänniskor såsom bröder, hvilka med oss äga en gemensam Fader, och med hvilka vi skole sträfvä till samma mål. Der Christendomsande fanns, der hördes aldrig denna klagan.

(s. 63) Det ges en föreningspunkt för samhällskrafterne, *Allmänt Bästa*. Det ges en lösen vid hvars ljud alla öron lyssna, alla krafter framströmma, allt ensidigt åsidosättes, *Fäderneslandet*... Då denna föreningspunkt borttages, och denna lösen ej mera höres, så upphör harmonien, krafterna vändas och störta

mot hvarandra, såsom planeterna skulle göra, om solen försvunne utur vårt system. Bör det då icke gifvas en föreningspunkt för de krafter hos människan, som sträfva till ett än högre mål, ett mål som låfvar något mera verkligt än namn och minne efter döden för välståndet beredt åt efterkommande? en lösen för människan, liksom för medborgaren? är någon harmoni uti krafternas användande, detta förutan att vänta? kan utan denna harmoni målet hinnas?...

(s. 75) Den naturens lag, som talar i hvarje människas bröst, att det är ej för arbetet allena, som människan är till, stadfäster den första uppenbarade lag, hvila efter arbetet, på det den högre bestämmelsen ej måtte förglömmas för den närvarande; instämmer med Christendomens bud att bedja och arbeta. Vår andeliga natur fordrar det förra, vår fysiska det senare. Det förra är ett upphöjande i tanken och i glädjefull känsla till Gud, som bevarar åtanken uppå vår framtida bestämmelse. Det sednare är en tribut till de kedjor, som vi bäre, men en tribut, den icke blott nödvändigheten, utan jemväl visheten pålägger; ty annars skulle vi af sinnligheten öfverväldigas. Men icke bedja allena, icke arbeta allena, är vår bestämmelse. Det förra skulle af människan göra en öfverspäänd varelse, obrukbar för de värf, som samhället fordrar; det senare en machin utan allt värde, sedan fjädern upphört att spänna. Varelsor med förbrände hjernor och förtorkade känslor skulle det vara (det är ifrån Indien, som munkandan härstammar), som kunde villja bannlysa glädjekänslan ifrån umgänget med ett högre väsende.

Vi behöfve blott kasta ögat uppå den långa kedja af lefvande varelsor, hvaraf människan utgör den sista synbara länk, för att finna, att det karakteristika hos människan är glädjekänslan (o! huru fattigt är människospråket att uttrycka känslor, som behåda ett högre lif) detta fröet till vår förmåga att älska och eftersträfva högre fullkomlighet. Vi behöfve blott påminna oss hvad erfarenheten säger, att nämligen

Glädjen vårdad i barnåren föder

liflighet	i Ungdomen.
drift	i Mannaåren.
godhet	i Alderdomen.
hopp	i Döden,

då glädjen qväfd i barnåren föder

tröghet	i Ungdomen.
grof sinnlighet	i Mannaåren.
missunsamhet	i Alderdomen.
ängslighet	i Döden,

för att finna, att det lika väsendtligen hörer till bildningen, att åt glädjekänslan gifva riktning till ädel njutning, som att åt kraften gifva riktning till arbetsamhet.

Människan framträder med mognande krafter. Hon går att åt en ny generation bereda samma fördelar, som hon sjelf af den bortgångna åtnjutit. Välkommen tillbaka i naturens sköte! du inser nu, hvarföre i barnåldern detta oemotståndeliga begär efter glädjekänslor, hvartill äfven vettgirigheten bör räknas; hvarföre i ungdomen detta sträfvande, att få yttra sin kraft. Deraf har uppkommit för den mognare åldern denna lyckliga blandning af pligt och glädjekänsla, som gör dig lika gagnande för samhället, som lycklig inom dig sjelf och ditt hus...

(s. 80) Är sann bildning såsom människa uppfostrans föremål, så följer deraf, att hvarje medlem af samhället i egenskap af människa redan bör anses äga ett nog högt värde, för att af den allmänna välvilljan vänta medel, beredda till sin bildning. En uppfostringsplan således, som ej omfattar hela nationen, är ofullkomlig...

(s. 87) Det må ej kallas att lära barnet Naturalhistoria, Fysik, Astronomi, Geografi, Historia, — detta lärarens bemödande att göra barnet uppmärksamt på djurs och växters ekonomi; att undervisa dem om åskans, köldens, värmens beskaffenhet; att lära dem på himlahalvvet igenkänna ljusa och mörka kroppar och se deras rörelser; att underrätta dem att det finnas flere människor på jordklotet, olika till kroppsbyggnad och själsbildning med dem, som bo i den by, den socken, det rike der barnet vistas; att säga dem, att man har anteckningar om förra tidens människor, som alla styrka den sanning, att människan är lycklig när hon känner Gud, lastbar och olycklig när hon ej känner honom.

Annat är ju att känna tingen och annat att känna vettenskapen om dem; det senare behandladt såsom ändamål, hvart leder det? det förra tjenar till grund för begreppet om Gud, Skapare, stor, mäktig; ett begrepp, som måste finnas, innan känslan kan ledas att dyrka honom såsom ett moraliskt väsende, och att älska honom och förtrösta på honom, som en Fader...

E. G. Geijer om inbillningsgåvan, »sedlig natur» och andlig helsa. Med inledn. om G:s påverkan på Eneroth.

I nedanstående överensstämmelser mellan några sånger av Geijer och Eneroth skola vi finna åtskilliga likhetspunkter mellan såväl de bådas allmänna karaktärsdrag som även deras negativa och framför allt positiva *uppfostningsprogram*.

Eneroth, »romantikens son» ogillar denna riktnings eller rättare det allmänt romantiskt-estetiserande tidskynnets sorglöshet i ekonomiskt avseende, ogillar sådant frihetsprat som blott önskar frihet för sång, »egen lust» — alltså icke vad Eneroth kallade i testamentet »sedlig natur» och »andlig hälsa», ogillar viljeslappheten, det dådlösa dagdrömmet och självförgudningen. Eneroth framlägger detta bland annat i en dikt Schöngeisten (1860), vilken — liksom 8:de versen av Geijers Manhem — berör en spleen-fylld grupp av skönandar, kanske i synnerhet många av dem som under anförda benämning slöto sig kring B. E. Malmström utan att äga dennes idealism och sanningsfrängtan.

Och Nordens son Europas flärd församlar och känner allt, men ej att vara fri; af ljus ej ser, af idel visdom famlar, tills lust och maklighet hans herrar bli; och då hans sköra lycka slutligt ramlar, än vekligt höjer hopplöshetens skri, än trotsigt vill åt ödet vördnad lära, och talar högt om sina fäders ära!¹⁾

Som eröfrare hade han svärmat fritt På sin soffa från kust till kust. För frihet, frihet han brunnit blott, Men hans »frihet» var — egen lust. . . I umgänge blott med sin sköna själ Och de stora heroernas släkt. . . Till dagkost hade han minnen mest Och förtviflan till hufvudgård.²⁾

¹⁾ Också yttrar Geijer vid Gustav Adolfs festen 1832 till »Fäderneslandet»: »Hoppas ej blott på skuggornas röst! Tala i dina ynglingars bröst!» Eneroth avtrycker denna dikt liksom även t. ex. »O yngling, om du hjärta har» i Sånger och visor för skolan och hemmet (nr 17, 18).

²⁾ I dikten Tidsbetraktelse (1857) yttrar Eneroth härom: »Hvad nyss ännu var all hans lust och ära, — Att väcka häfdernas och sagans genier Ur deras slummer upp till glada fester Och lyssna glad till dem om tid som flytt; Att dansa om med diktens genier . . . lyssna Till rösterna från höjden och från djupen Och sjunga ut sin lifslust och sin längtan . . . — Allt sådant växer den ifrån alltmer.» I uppsatsen Om människans sedliga förhållande till naturen säger Eneroth: [Vi se] hos åtskilliga konstens barn en ofruktbar, jollrande, sentimental naturdyrkan, som i sitt förhållande till naturen endast är rik på granna fraser i ord eller färg eller form eller ljud.« Dikter s. 153. Trädgårdsodling I s. 12.

Här må återges Geijers odalbonde och »seglare» parallellt med Eneroths idealmissionär [S. A. Hedlund] och E. själv¹⁾.

Geijer: A) Manhem; B) Odalbonden; C) Marsch.

Eneroth: A) Vår tids apostel.

A1 Med lugn för Gud och man han gick sin stig.
4 Han upprätt stod och brottades med ödet.
9 Det blott en vishet finns — att emottaga
Med lugn sin lott, oakadt ödets hot.

Han går sin bana rätt framåt,
Han söker ingens stöd,
Blott samvetet är nöjdt, med fröjd
Han bär all lifvets nöd,

A1 Ingens slaf och ingens herre vorden
hvar odalbonde var en man för sig.
B3 Mig lockar icke ärans namn . . .
9 man spör om mig ej stort.

Det högsta, som en man kan bli,
Han är, sin egen man;
Han söker icke makt, ej rang,
Men blott att vara sann.

A4 Han visste lida och lefva som en man.
6 Han tåligt drog hvad lag som menskan fått.
Allt [ödet kan] förta och allt beskära,
Ej makt att lefva fri och dö med ära.

Han eger mod att lida allt
För lifsförvärfvad tro.
Han tänker fritt och har också
I friheten sin ro.

A1 Med svärd han röjde våld, med plogen jorden,
Med lugn för Gud och man han gick sin stig.
[W: Sanning och Rätt jag främja vill
Eller sätte jag lifvet till!]

Han eger mod att trotsa allt,
Båd smicker, våld och hot,
Från det, han anser rätt och sant,
Han viker ej en fot.

C) För Gud och sanning, rätt och ära
är hvarje man en född soldat;
och för sin pligt att vapen bära
det är den bästa hjeltdedat.
Den något vet att älska mera
än lifvet, och att frukta mer
än döden, svag för ingendera,
han har det rätta krigsmanér.

Och därför, fast det kännes tungt
Och fruktlost mängen gång,
Han går sin bana lugnt framåt
I kamp mot lögn och tvång.
Han lefver för sin stundning blott,
För sanning först och sist.
Apostel är hans värf — Hans namn
Helt enkelt: publicist.

D) Seglaren? Ensam?

Ensam i bräcklig farkost vågar
Seglaren sig på det vilda haf
Stjärnhvalfvet öfver honom lågar
Under honom brusar hemskt hans graf.
Framåt, så är hans ödes bud,
Ty uti höjden bor som uti himmeln Gud,

B) Försakelse [Maj 1850],

Hvad ungdomsdjurf jag velat, vill, —
det är Min hemlighet.
Så, framåt, framåt, stum men oförsagd!
Mig intet bryr;
Ty fast jag vet: lagbunden är den makt,
Som verlden styr.

¹⁾ I slutet av Geijer A) B) citeras inom klammer Gunnar Wennerberg: Konungaed; även tonsatt av denne. Åsyftar Oscar I:s valspråk. Så gör törhända ock Eneroths odaterade dikt å motsvarande rad. Han avtryckte W:s dikt såsom nr 53 i Sånger och visor för hemmet och skolan, där även Geijers nämnda dikter inflöto. E. gillar tydligtvis även Wennerbergs dikt i det hela, där den ger en parallell mellan forntidsdrottens ed att härja oväns land och utvidga sin egen makt samt Oskar I:s här i texten avtryckta valspråk; det framgår redan av hans första, prisbelönta skaldestycke, Hake Sjökonung.

Liksom Hwasser, El. Fries och sina vänner B. E. Malmström och S. A. Hedlund öser Eneroth ideligen ur källan Geijer. Blott följande lilla urval kan här få plats. Det är gjort ur uppsatsen

Hvilka fördelar kunna vid människors moraliska uppfostran dragas af deras inbillningsgåfva m. m.? I: *Erik Gustaf Geijer* Valda smärre skrifter I Sthlm 1842 s. 40 o. f.

Uppfostran är ej annat än utveckling af menskliga förmögenheterna. Men då alla dessa tillhöra en varelse, hvars sjelfva grundförmåga det är att vara *fri*; så följer af sig sjelf, att denna utveckling ej kan annat än sjelf vara det; ty det är just friheten, sjelfständigheten, som skall utveckla sig. All bildning är blott denna sig sjelf bildande inre kraft, som genom ingen främmande åtgärd kan ingjutas: den kan i allt yttre blott få anledning till verksamhet och ämnen derföre. En uppfostrare borde aldrig glömma, att han har en fri, odödlig varelse under sin vård, som *sjelf* en gång måste ansvara för sina gerningar...

Den unga människan må blifva ett uttryck, så kraftigt och fullständigt som möjligt, af allt hvad hon genom naturen var ämnad att vara. Hela hans medverkan måste inskränka sig till att för denna utveckling undanrödja hindren. Han måste nyttja den största varsamhet att ej till naturens egna hinder lägga konstens: mån om att bilda, bör han bäfva för att missbilda.

[S. 41—44 Det tyckes, som] borde all sund uppfostran i sin hela omfattning [inbegripas under namn af moralisk uppfostran]. Den är konsten att undanrödja hindren för menskliga förmögenheternas utveckling...

Derigenom blifva de dugliga redskap för *viljan*. För att kunna sjelfständigt verka, behöfver hon ledighet, kraft och en sammanstående utbildning hos dem alla...

En god uppfostringslära är först och främst den, som känner bristerna i en elak: och i allmänhet, samt i synnerhet i uppfostrans närvarande konstlade skick, kan den mindre vara en konst, som vet hvad man skall *göra*, än en konst, som känner hvad man bör *underlåta*.

I sin allmännaste bemärkelse, är uppfostran lika gammal med menskligheten sjelf...

[Bildningen leder sig] oupphörligt genom tiderna från far till son; och den som gjort väl mot sitt släkte kan trösta sig med

den tanken att, om han dör, skall hvad han gagnat lefva: det sänks ej med honom i mullen, det är helgadt för evigt åt dagen, och skall tyst sprida sitt inflytande ända till den aflägsnaste framtid, då kanske han sjelf och hans namn och hans tider äro förgätna. Historien är ej annat än berättelsen om denna tradition, hvarigenom odlingen oafbrutet fortsätter sig från släkte till släkte. Äfven den enskilda människans uppfostran kan blott sägas vara slutad med lifvet. Friheten bildar sig blott vid frihet, som ljus blott tändes vid ljuset: och en människas hela lefnad är ej annat än sträfvandet att i striden af viljor också bibehålla sin, att inskränka andras frihet för sin egen skull och sin egen för andras skull, och att i detta slags kamp försvara sig för otillbörligt inbrott, eller, hvad man kallar, upprätthålla sin karakter.

Men egentligen är uppfostran blott derigenom möjlig, att människan är *sinnlig* innan hon blir *förnuftig*, och att hon derföre måste stå under förmynderskapet af en annans förnuft, till dess hennes eget utvecklar sig. Innan hon får *vilja* har hon *begär*. Hvad bör då uppfostran göra dervid? Skall hon förhindra att ej begären beherrska barnet? Det kan hon ej; och om hon kunde, borde hon ej vilja det. Äfven sinnlighetens friska utveckling hör till den fullständiga människan, och under onödigt tvång och ständigt öfverhängande stränghet förvissnar den glada oskulden. Likväl är allmänna lagen den, att sinnligheten skall stå under förnuftets lydning. Men medvetandet af eget förnuft har ju ej barnet? Kanske det dock äger en aning om ett förnuft utom sig. Äfven i sin första knopp skiljer sig menskligheten från djuret, redan i den barnsliga sinnligheten ligger en dunkel ljusning af den förnuftiga naturen: och, om ej så vore, huru skulle den någonsin kunna utveckla sig? Ty förnuft kan man ej utifrån ingifva någon varelse...

Otvungen *lydnad* är hos barnet den första ljusningen af en högre natur: i den ligger den första dunkla aningen om detta högres herravälde, och den oskyldiga varelsen, som med gränslöst förtroende blickar opp från sin faders knä, hyllar redan ovetande förnuftets majestät. Det är dess representanter som föräldrarna äro för barnet...

[S. 45—50] Om begäret yttrar sig i vanart och skada, huru skall tvånget undvikas? Det kan ej undvikas; men huru det

skall utöfvas det lär oss Naturen sjelf, som sätter en gräns för allt begär i den inskränkta förmågan att uppfylla det. Om barnets begärelser vilja herrska öfver andra, låt det blott känna sin egen vanmakt, derigenom att man behandlar dess anspråk med likgiltighet! Om det missbrukar någonting, låt det få umbära det! Det lyder då ej egenmäktiga befallningar, som det ej begriper och likväl vet att gäcka, det lyder naturen, det lyder densamma *nödvändighet*, i hvars stränga skola det under hela sin lefnad ändå skall tuktas och som obeckligt sätter en gräns för begärelsernas omåttlighet i människans inskränkta krafter att uppfylla dem. Då ingen varelse är mer beroende än ett barn, så är också ingenting lättare än att kufva dess okynne genom den på ögonblicket inträdande erfarenheten af dess verkliga oförmåga. Ingenting är för det barnliga förståndet klarare än att det, hvarmed man felat, dermed skall man också straffad varda. Det kufvar härigenom verkligen sig sjelf och brytes ej af egenmäktiga och barbariska straff, det handlar ej blindt efter främmande regler, det ledes redan af *egen erfarenhet*. Att styra och rikta denna erfarenhet så att den likväl aldrig upphör att vara barnets egen, det är Uppfostrarens stora och svåra konst. Lik den Gudomliga Försyn, som tillbedd, men osynlig, vakar öfver människors öden, lemnar dem sin frihet, men leder deras gerningar till det sanna goda, som Han allena känner; sådan bör äfven en fars omsorg — en svag liknelse af den Gudomliga visheten — vara öfver sitt barn, för hvars oskyldiga sinne ännu ingen annan skyddsgud finnes. Han bör aldrig glömma, att föräldramakten är förnuftets egen; han bör äfven aldrig förgäta att det är *till förnuft*, som föremålen för hans ömhet skola uppfostras, och att frihet är förnuftets element. Men han skall då icke heller genom någon klemighet afhållas från att låta barnets begär tidigt underkasta sig den oblidkeliga nödvändighetens lag, som det ändå förr eller sednare skall erfara — under det att känslan af hans ömhet försäkrar det späda sinnet att allt är gjordt för dess eget bästa och det, i en mors vårdande kärlek, har en förebild af den huldhet, hvarmed naturen kan förljufva sjelfva nödvändigheten, ersätta umbärandet och låta hoppets stråle spegla sig i sjelfva tåren. Menniskan vexer aldrig ifrån dessa bilder af den unga inbillnings-kraften....

I förkunnandet af denna första uppfostrans rigtiga grundsatser har menskligheten redan haft sin Apostel. I Rousseaus skrifter äro de lagda för dagen med så mycken klarhet, kraft och ovedersägelig sanning, att blott en inrotad fördom kan bestrida dem. Kanske utgöra de hans största förtjenst om sitt slägte....

Om Uppfostrarens konst består deri, att återvisa begäret inom måttans gräns, genom känslan af krafternas otillräcklighet, och han i detta afseende ej lägger det under några egenmäktiga, utan under Naturens lagar; så är lika klart, att han i begreppets utveckling måste iakttaga *dess* lagar. Här gäller den satsen utan inskränkning, att man begriper platt ingenting annat än det man sjelf påfunnit. Jag kan lika litet se med en annans begrepp, som med en annans öga; ehuru en annan kan leda min uppmärksamhet. *Ordet*, det må ljuda från läppen eller i bokstäfver vara uttryckt på papperet, kan ju ej ge mig begreppet? Det förutsätter tvertom ett begrepp, utom hvilket det vore ett tomt ljud utan betydelse. Ord i tal eller skrift betyda något, då de hos mig väcka samma tankeföljd, som hos Talaren eller Författaren; men denna tankeföljd finnes ju ej för mig, om jag ej sjelfständigt frambringar honom hos mig sjelf, hvartill en annans ord blott kunna ge mig anledningen? I annat fall äro de ljud eller tecken, hvilka väl, som sådana, kunna kvarhållas i minnet, men äro ett intet för förståndet....

I allmänhet kan man ej nog sorgfälligt bevara det unga sinnet för den fördomen att ordet och bokstafven äro kunskap: en fördom så onaturlig, att den blott kan inpräglas genom våld på sjelfva förmögenheternas utveckling, och derigenom att man nedtynger det unga sinnet under en mängd ord och lexor, hvarvid det ingenting fattar mer än ledsnaden och mödan. Det förtvinar under denna tunga rustning och kanske bibehåller för alltid spåren af sin sjuklighet....

I allmänhet lär man mycket för tidigt att läsa, innan man ännu har den dunklaste aning att det är ett medel att förvärfva kunskaper, långt innan ens eget kunskapsbegär drivvit en att söka detta medel, vida tidigare än den anda är väckt, som ensam kan ge bokstafven lif och utan hvilken bokstafven dödar. Vettgirigheten är denna lefvande anda. Den är barnet efter en

viss ålder naturlig och förekommer blott derföre i allmänhet slöare, att man redan genom en otidig och obegriplig förklaring i lexan och boken qväft sjelfva frågan. I naturens lefvande bok, i det enklaste samhällets — i hushållets gång och särskilda arbeten, i den lilla kretsen af barnets sysslor, lekar och nöjen, der är det fält, hvarest det bör hämta sina första kunskaper, och der det förvärfvar de enda, som för dess fattningsgåfva äga kraft och betydelse. Det är der, som tusende föremål väcka dess nygirighet och forskning, der tusende naturens och samhällets under, för hvilka vanan gjort den uppvexte likgiltig, träffa det späda, oförsökta sinnet, i hela nyhetens kraft, och reta dess undersökning. Det är der, som Läraren finner så många tillfällen att öfva dess omdöme, leda dess forskning, och ur barnets egen erfarenhet utveckla dess begrepp. Om det genom denna förberedelse kommer senare till boken, så kommer det till den med hela vettgirighetens liflighet. Det tar den i hand med ett redan öfvadt omdöme, och har, en gång för alla, lärt att boken ej skall gifva det. Med ett ord: barnets första uppfostran bör helt och hållet vara *praktisk*...

[S. 57—58] Den *moraliska handlingen* är handling i sin högsta bemärkelse; den har sitt enda mål inom sig sjelf, ty samvetet bjuder att man *bör* handla, utan något annat afseende än rättheten i gerningen. *Friheten* kan ej hafva något högre ändamål än sig sjelf, något högre syfte än frihet. Men frihetens yttre uttryck är *samhället*; ty det är de enskilda viljornas förening i en allmän vilja, det är frihetens organisation: och man talar blott efter dessa grundsatser, då man säger, att det är till allmänt bästa som den enskiltes bemödande endast bör syfta. Att finna det *fullkomliga Samhället* är människans högsta uppgift; till hvars lösande hon med all sin verksamhet bör bidraga...

För att *ett* fullkomligt samhälle kunde finnas försäkradt, så måste *alla* vara det, Det vill säga, att alla enskilda viljor skulle vara *ett* med en allmän vilja, som blott kunde vara hela släktets vilja, och den vilja, som utgör dess grund-karakter. Men denna vilja är ej annat än *Förnuftet* sjelf; ty det är ju sjelfva släktets kännemärke? Således innebär denna uppgift Förnuftets allmänna, fria, fullkomliga herravälde och lif. Detta är åter detsamma som lycksalighet; ty den är ej annat än alltings

fullkomliga öfverensstämmelse med viljan, och begge fullkomna idén om det *högsta goda*, mensklighetens yttersta mål. Ett mål så högt och oändligt, att människan blott kan föreställa sig det, med den tanken, att en Gudomlig Försyn derät leder hennes öden, om också det först kunde vinnas i en bättre verd... .

[S. 61] Om man genom inbillningskraftens dödande hos människan skulle kunna qväfva förmågan af idealen, så tillslöte man för henne den högre verlden och utsläckte det ljus, som upplyser hennes ädlare mål. Till ledning för hennes handlingar återstår då blott *nyttan*. Just en så mångtydig princip som behöfdes, sedan den enda sanna är öfvergifven...

[S. 63—64] Huru skulle ur dess [=en »praktisk», ytlig undervisnings] ängsliga regler kunna framgå det mest hänryckande föremål, på hvilket ett menskligt öga kan hvila, — en yngling i blomman af alla naturens och förnuftets krafter, som inträder i verlden för att med munterhet och hjeltmod, i sann gagnande verksamhet, söka uttrycka det ideal, som lågar i hans rika, mäktiga själ? Erfarenheten har redan i teorien ålagt honom alla sina tryckande bojor, uppfostran har redan tämt honom strängare än ett långt lufs bittra nödvändighet, han är ett offer som ej fallit för ödet utan för människohand, han är moraliskt död, innan tiden ännu skördat hans styrka.

Man skall kanske säga att detta är harmens färger. Jag medger det. Men den ädla harmen misskläder ej sanningens anlete...

Låt ynglingen behålla sina högt sväfvande idealer! Han uträttar utan dem i verlden ingenting dugligt. I stället för att genom en småaktig uppfostran qväfva dem, låt vettenskapen rena och tyda dem!...

[S. 66—67] All dygd är... åtföljd af sann ödmjukhet, af en manlig, tillbedjande undergifvenhet under Försynen. Hon känner att hon genom denna undergifvenhet höjer sig till det högsta och omfattar det...

[S. 69—72] Dygdens väsende är handling och den allrafullaste, modigaste handling... Hennes verksamhet går på det bestämdaste, tydligaste yttre föremål, hon utöfvar den med det klaraste begrepp; men detta bestämda yttre mål är ej hvad hon söker, utan blott *derigenom* det sanna, det rätta, sitt ideal.

Hon lefver redan här i en högre verld, och skulle, om hon ej gjorde det, aldrig skåda dess glans...

Det högsta, om det ock blott dunkelt finnes för begreppet, lefver dock för känslan. Tron är på det innerligaste förenad med människans natur: hon kan ej handla, utan att tro. Hvarje den dygdiges handling är ett bevis, i gerningen, af en Gud; ty den skulle utan tron på det Gudomliga ej vågas. Det är ej människan naturligt att tvifla derpå, och hon anser det med rätta för en förmätenhet; ty den som tviflar om Gud, upphäfver ju, med tviflets första stund, Hans tillvarelse för sig, för sin tanka? Men hvad vettenskapen har brutit, kan den hela; och den måste kunna det; ty menskliga tankan är hel och ej ett styckverk. Här gäller Bacos grundsats: *en half Filosofi förer till otro, en hel Filosofi till Religion*. Den, hvars krafter kunna föra honom i dess helgedom, skall finna, att de bilder, hvilka han kanske hos sig förstört, de känslor, hvilka han qväft, tyda eviga sanningar...

[S. 82] I denna ålder [öfvergångsåldern] borde...människan omgifvas med allt det sköna, som mensklighetens välgörare, de störste konstnärer, skapat. Näst den Högstes tempel, vet jag inga byggnader, der ädelhet, värdighet, skönhet äro anständigare, än i dem som helgas åt offentliga undervisningen... Den brusande lifskraften, som... ensamt vänd på sinnligheten, gör förstörelse och råhet, mildras, förädlas och sysselsättes enligt naturens ändamål i umgänget med det sköna, dess skådande, begripande och efterbildande. Det är så, som i ynglingens själ utbildas det levande ideal af allt förträffligt, för hvilket han med entusiasm uppoftar sig, och utan hvilket han i det verksamma lifvet ingenting stort och värdigt uträttar. Det är så, som i denna afgörande tidpunkt, för hela hans lif sättes stämpeln på hans seder, och som åt dessa, närda och mildrade af det sköna, gifves med ett den harmoni, som uttrycker sig i vackra seder. Lycklig den, öfver hvilken det ädla och godas skydds-ängel vakar i denna tidpunkt!...

[S. 83] Med rätta må man säga om inbillnings-kraftens rigtiga bildande, *att den mildrar sederna och hindrar dem från råhet*.

»Sambandet» och »andlig hälsa».

Bernhard von Beskow Om själens helsa, Sthlm 1858 s. 3—11; 13—23; 26—32; 35—39; 41—42; 44. Boken utkom i fyra upplagor; den sista 1880.

Uppläst vid enskilt sammanträde i Svenska Akademien. Under en period i ungdomsåren stod Eneroth Beskow nära. Det var väl denne, som åt Eneroth utverkade två pris i Svenska akademien.

Eneroths pedagogiska programskrift Om det gamla skolsystemets faror (1864 i Svensk Månadsskrift) och andra uttalanden uppta i ej ringa mån samma synpunkter som Beskow. Viljan bör göras ej blott stark utan även ren, religiös, ja helig. Det är »sambandet» i religiöst avseende, som skall påvisas i allt och framkalla vördnad, tillbedjan. Ävenså liknar Eneroth Beskow i åskådningen att Gud och vetande böra förenas, att naturvetenskapernas inträdda pånyttfödelse bör vara av största betydelse för religiositet och frid (»själens helsa») och att förståndsupplysningen är helt otillräcklig för viljelivets renande; E:s professorer skulle ge dunderslag mot intellektualismen i både bevisföring och levande exempel. — Sokrates och Beskows ord om själens fjärrsyn återfinna vi i Fredrika Bremers brev till E. här s. 85—86; jfr Klag. 2:9, Vish. b. 7—9.

Om andlig hälsa jfr även *Feuchtersleben* Till själens dietetik.

Själens grund är en dunkel afspeglings af den gudomliga idén, till hvars allt renare uppfattning hon under lifvet uppfostras. I den mån som hon närmar sig till eller fjermar sig ifrån denna urbild, är hon frisk och säll, eller sjuk och osalig... *Plato* säger..., att af den näring, som själen hemtar från det sanna, det goda och det sköna, växa hennes vingar, till dess hon, i bländande klarhet, lyfter sig till gudarne, hvaremot de af jordiska begärelser tyngda andar, afklädda sitt förgängliga omhölje, märkta af samvetets gisselslag och ärren efter laster och brott, försänkas i djupet [*Gorgias*]. Själens renas, förädlas och upplyftes allt efter som hon lefver i sanning, kärlek och dygd.

[s. 4] Hvad man kallar bildning är ensamt ingen måttstock för en högre, en i sedligt afseende förädlad mensklighet. Ett helt folk, liksom en enskild, kan stå ganska högt i vetenskaper och konster, men likväl sjunka i moraliskt förderf och osedlighet. Det var denna erfarenhet, som föranledde *Rousseau's* krig emot odlingen, och hans yrkande, att vi borde återgå till urskogarne. Han förbisåg, att det eviga förnuftet fordrar en annan och högre utbildning, än det praktiska förståndet. Man kan, under

utöfning af laster och brott, i hög grad använda förståndet, men aldrig vinna förnuftets gillande. Förståndet aflar *klokhed*, men Förnuftet *dygd*. Ehuru det klingar som en motsägelse, kunde man säga, att visst folk kan blifva, med hvarje dag, på en gång förståndigare och oförnuftigare.

Lyckligtvis gifves det dock ett sätt att odla lägre själsrörelser till högre. Förnuftet, i förening med en fast vilja, kan upplyfta och förädla fåfängan till ärelystnad, den råa kraften till sansadt mod, blödigheten till deltagande hjälpsamhet, girigheten till gagnelig sparsamhet. Begynnes i tid denna själs-gymnastik, så växa krafterna för det godas tjenst. [»Wälj det *bästa*, så skall du finna, huru det, genom vanan, äfven blir det *angenämaste*.» *Plutarkos*.] De göra det ännu när kroppens aftaga. Själens fjerrsyn inträder ljusast, när det jordiska ögat börjar skymma, säger *Sokrates*. . . .

[s. 5] Efter viljans riktning utbildas småningom karakterens beskaffenhet. Är banan beträdd, så utveckla sig följderna i stundom fruktansvärd tillväxt: *Nach dem Gesetz, wonach du angetreten, So musst du seyn, du kannst dir nicht entfliehn*. [*Schiller*].

Deraf är jemväl klart, att, bland alla lyten af en missriktad själsutveckling, är det af en otyglad vilja det vådligaste. Der viljan ej böjes i ungdomen, der brytes ofta hjertat hos den åldrige. Hvad man kallar elak vilja kan dock mer än en gång ega sin grund i ett oupplyst omdöme, som omedvetet misstager sig om det rätta. Att upplysa sitt förstånd och rena sin vilja, är alltid första villkoret för ett lyckligt sjäslif, en värdig lefnadsbana.

[s. 6] Menniskan kan tänka sig upp till engel och slumra sig ned till djur. . . .

Då menniskan, vid modersbröstat, börjar der djuret stannar, eller med naturdrift, är det själens tillväxt, i det oberäknliga, som skall utmärka naturens konung. Deraf ensamt beror hans lefnads värde och sanna lycka. Fortsättes icke denna utveckling af odödliga anlag, så har han, jmförelsevis, mindre uppfyllt sin bestämmelse, än djuret och plantan, hvar inom sin krets. Äfven växter och djurslag kunna förädlas. Hvilken sorglig anblick, då menniskan, själfmant, ställer sig under dem! . . . Huru många sjukdomar (och antalet af nya ökas oupphörligt) har icke menniskan emot djuret? De flesta — deribland de psykiska —

härleda sig från sjäslifvets och nerfsystemets vanvård, hvilka äro i ständig vevselverkan. . . .

Man är noga med den näring, som underhåller det fysiska lifvet. . . ; men är man lika noga med undvikandet af dålig eller förslappande läsning, sjelfförvållade sjäslidelser? Äfven själen tarfvar en hygiastik, en uppfostran till välbefinnande, liksom den lekamliga delen af vår varelse. *Mens sana in corpore sano* skattades redan af de gamle såsom den högsta lycka. [Nu vinnlägger man sig i stället om] att lära känna *allt*, utom att göra sin egen bekantskap. . . .

I någon vrå af hans [=den missnöjdes] själ gömmer sig en hemlig afund eller sårad fåfänga. . . . För själens helsa verkar intet mer välgörande, än då känslan af hat öfvergår till mildrande försoning. . . .

Att ej vara föremål för uppmärksamhet; att blifva förbisedd eller eftersatt; att sakna utmärkelser, som tillfallit andra; att ej kunna mäta sig med dem i lefnadsätt; ja slutligen att ej hafva blifvit hugnad med en hög helsning, ett tilltal, eller blott ett visitkort af någon förnäm, utgör för icke så få en själs-tortyr, som slutligen öfvergår till missnöje med verlden och sig sjelf. . . .

Lidelsens straff är att man måste lefva med dess följder och minnen, sedan dess förljufvande känsla längesedan upphört. . . .

[De känslor som äro] alster af ett tankefattigt, sysslolöst och öfverförfinadt sällskaplif [ha] stegrats hos icke få till verklig lidelse, och räknar sina martyrer, liksom religionsgrubblen, spelsjukan, och andra sjäslsjukdomar. . . .

Olika partier hugga hufvudet af hvarann efter en grundsats, som icke är annat än förklädt hat, för tillfället upphöjdt till heder och namn af lag. . . .

[s. 15] Den högre kärleken är en förädlande lidelse. Det gifves ingen fullkomlighet, som den deraf intagne ej önskar uppnå, för att vinna föremålet för sin dyrkan. Derfor gör kärleken underverk: tvingar den okunnige till bildning, den stolte till blygsamhet, den försagde att bli modig, den vildsinte att mildra sig, den hushållsamme att bli frikostig, ynglingen till vishet och åldringen att bli ung på nytt. . . .

Samkänslan . . . är en af naturens djupaste hemligheter. Menniskan har ett naturligt behof att vara i samklang icke blott

med sig sjelf, utan med hela den yttre världen.... Alla ädla egenskaper: kärlek, sjelfupoffring, snille, mod, äro grundade på samkänsla, på ett behof af andras gillande; alla låga känslor: sjelfviskhet, girighet, feghet, hat, äro afsöndrande, stridande mot samkänslan.... Om tidningar ej funnes, skulle många, som lida af popularitets-sjuka, snart finna ro i sin själ och företaga något gagneligare än Ixions famnande efter molnet....

Själskrämpor... uppkomma af fäfängans alla missräkningar, felslagna förhoppningar, eller afunden öfver andras företräden....

Första grundvilkoret för själens orubbade lugn och helsa är, att tidigt lära känna skenbilderna af lycka och olycka, samt skilja dem från hvad som rätteligen bär dessa namn. »Att lycklig bli, att lycka göra, De tingen äro två, men få begripa det.» [*Leopold.*] Skulle man alltid skilja emellan verkliga, d. v. s. förnufts-enliga, anledningar till bekymmer och sorger, samt diktade, flärdfulla orsaker dertill, så kunde man ofta förvånas öfver de för-ras ringa antal, emot de senares. Ännu färre äro de fall, som förtjena namn af sann olycka, och hvilka ofta bäras med större fattning, än små, inbillade motgångar. Hvad som förbittrar känslan af dessa är, att man knappt kan yppa dem, af farhåga för andras åtlöje, hvaremot en stor, en verklig olycka äger sin tröst i religionen, i andras deltagande, i den allmänna aktningen för ett värdigt uppbärande af hvad man kunde kalla olyckans majestät.

Den rikaste källa för jordisk lycksalighet ligger i välviljan, som är blott ett annat namn på öfverensstämmelsen med andra själar, och som gör att man njuter af allt hvad de njuta utaf. Man tillagnar sig derigenom andras lycka, genomlefver deras sällhet. Menniskosjälens dyrbaraste gåfvor äro *Förnuft* och *Välvilja*. Med dessa som ledstjernor och följeslag kan människan ej känna sig olycklig, om hon äfven blir föremål för öfvergående missöden. Denna välvilja är mer, än blott medlidande eller välgörenhet, ehuru aktningssärdessa dessa må vara. Man kan bevisa andra godt af hvarjehanda anledningar, utan att sjelf njuta eller glädjas deraf. Den sanna, rena välviljan motsvarar hvad som i *Kristi* mening kallas kärleken. Det är en innerlig benägenhet och

önskan för alla medmänniskors väl, en glädje öfver det rättas och godas framgång öfverallt. Det är den dygdiges lycka....

(S. 20) Såsom ett dubbelväsen, af andlig och kroppslig natur, kan hon [=människan] inom dessa begge verldar äga de rikaste njutningar. Men hon väljer oftast ensidigt, för det mesta den materiella sidan, och någon gång, med åsidosättande af det jordiska, öfverlemnar hon sig åt uteslutande tanke-arbete. Deraf ett missljud emellan själ och kropp, emellan den inre och yttre världen, ett missförhållande för hela lifvet....

En jemvigt, en harmoni mellan de olika krafterna [är] nödig för själens helsa.... Det lyckligaste, eftersträfvansvärdaste är en jemvigt, en värma, som lifvar utan att förtära, och som oafbrutet underhåller själsverksamheten, utan att brådstörta den. Detta kan endast vinnas genom en från ungdomen uppöfvad sjelfbeherrskning, ett ständigt aktgifvande på känslornas utveckling och ett oafbrutet bemödande att hämma deras öfverdrift. Deraf uppkommer en likstämmighet i själen, hvarunder förståndet verkar med klarhet, viljan med lugn, känslan med en välgörande värma. Det är ett tillstånd af andligt välbefinnande, motsvarande kroppens sundhet under ett jemnt och ordnad lefnadssätt. Att det är långt sällsyntare, än det borde vara, kommer deraf, att man ger mera akt på kroppens lefnadsordning, än på själens, och icke, med samma omsorg som man undviker det skadliga i förra hänseendet, också undflyr i det senare sådana tankeämnen, böjelser och handlingar, hvaraf oroande och plågan-de sinnesrörelser lika ofelbart kunna emotses, som kroppsligt illamående af ett dietfel....

Den bästa afledare för alla slags förirringar, den säkraste skapare af trefnad och lycka är — *arbete*....

Själens helsa [är] ett friskt och ostörtdt själslif. Hvarför är den torftige landtmannen oftast förnöjd och glad? Är det ej af sammanstämmelsen emellan hans inre och yttre lif?...

...[S. 28].... Genom *Sokrates'*, *Platos*, *Aristoteles'* och Stoikernas läror, eller hela den gamla filosofien, lopp, som en kungsådra, den hufvudtanke, att dygden är den enda sanna vishet; att människans högsta bestämmelse är sedlig förädling; att uppnå denna är den enda sträfvan värdig hennes odödliga förnuft, och den enda, hvarigenom hon kan närma sig gudom-

ligheten... Hufvudkaraktären af de gamles vishet var således, att människans högsta goda består i den förnuftsverksamhet, som alstrar dygd; att dygdekänslan måste äga en verklighet, emedan man eljest ej skulle uthärda plågor och döden för det rätta och samma, att denna känsla väckes och underhålles genom en med förnuftet enligt lefnad, hvarigenom man närmar sig gudarne; att de hufvuddygder, på hvilka en sådan lefnad hvilar, äro *Vishet, Måttlighet, Rättvisa* och *Mandom* (hvarmed, enligt *Plato*, förstods den ståndaktighet, som aldrig viker från det rätta och goda), samt att dessa dygder alstrade själens helsa och skönhet... Själens helsa och styrka framljöd mer hos Sokrates...

Med all vördnad för de nyares förvånande rikedom i tankeformernas utbildning, i djuptänkt och bindande vetenskaplig metod, i förståndswerktygens skärpa och i abstraktionernas oändlighet, kan dock knappt bestridas, att ju de gamles vishetslära varit gynsammare för sjäslifvets allsidiga och harmoniska utveckling, med deraf följande större mått af själens helsa... De gamles filosofi var i grunden religions-filosofi, verkande med trons och vetandets förenade makt...

Kristendomen har omskapat världen, och skall äfven omskapa filosofien... Kristendomen är den sanna källan för själens helsa...

(S. 35) I fråga om själsdiet borde skrifter ensamt för inbillningen njutas sparsamt, i jmförelse med de sunda och stärkande, som öfva förstånd och omdöme, samt lifva och stålsätta sinnet...

I det högre samfundslifvet är en fullkomlig själshelsa nästan lika sällsynt som ett orubbligt kroppsligt välbefinnande. De som förflyttas derifrån till landtlefnadens lugn, känna sig tillfriskna, liksom efter ett lidande...

(S. 38) Det är af missförhållanden emellan sjäslifvet och vår yttre värld, som de flesta psykiska lidanden uppstå och utan hvilka få själssjukdomar skulle gifvas.

Då sjäslifvet är för människan det högsta, måste dess lidanden vara de smärtsammaste. Ett sjäslif, ofta och länge besmittadt af låga och orena tankar, samt derigenom skildt från beröring med det eviga, som är andens bestämmelse, hemsökes förr eller senare af lidelser, hvilka vakna utan synlig, yttre an-

ledning, rufva i mörkret, förstämna det inre lifvet, och öfvergå till den dystraste mjelstjuka. Denna behandlas då vanligen såsom kroppssjukdom, ehuru roten ligger i själen. En länge närd förstörande känslö- och deraf följande tankeriktning, vare sig genom kärlek, hat, abstrakt tankeforskning, religionsgrubbel o. s. v., urartar stundom till sinnesrubbing. Andens återvändande till klarhet och frihet kan endast beredas genom den inneboende, öfversinliga idéns seger...

Man ser, huru nära dygd och helsa äro beslägtade... »Sjukdomsprocessens förnämsta grundsten har psykiskt ursprung» [Hwasser]... »Den psykiska självbeherrskningen [är] ett af de viktigaste dietetiska och läkande medel» [Hufeland]...

(S. 41) Vårt lif är under närvarande samhälls- och bildningsförhållanden för det mesta ett konstlif. Bildningen vidgas, höjes, förfinas; men hvad man ej vinner dervid, är själens kraft och helsa. En hemlig längtan ut till naturen... uttrycker saknaden af ett hem... Också vilja barn helst ut till landet, och tyckas äga en aning af skaldens ord, att »det var här, Försynen menskan ställt; Här var dess hjerta rent, och hennes tillstånd sällt.» De gamle dyrkade naturen som en gudomlighet och lefde helst i dess sköte. Hvilka höga, rena tankar tillhviska oss ej skog och dal, haf och stränder! Man påstår väl äfven nu, att intet är sant eller skönt, som ej är naturligt, men frågar ändå sällan efter sjelfva naturen. Af en lycklig förbetydelse synes därför naturvetenskapernas pånyttfödda lif i våra dagar... Det lugn, den själsrenhet, som förbereder det evigas uppfattning, vinnes säkrast i naturens sköte. Ingenstädes förverkligar sig snarare uttrycket om »själens hvila i Gud», än der, hvarest hvarje föremål uppenbarar hans vishet, godhet och under. Der är klimatet för själens helsa.

Af nyssnämnda konstlif, under hvilket själen oftare är sjuk, än kroppen, är en följd, att ett ringa antal dör af ålderdom. Lifskraften undergräfvades och täres i förtid af sinnesrörelser, tvång och ledsnad...

(S. 44) Det förkonstlade lifvets största fel i allmänhet är, att man kan och vill lefva för fort. Gossen vill lefva som yngling, denne som man. Deraf gubbar i förtid, emedan de offrat ungdomens skönaste företrädesrätt, själens blomning, på det att lifvet skulle genast knyta sig i frukt.

Dressler: om förnuftsutveckling, allnaturens lag- enlighet, åskådning, »kulturhistoria».

I följande artikel i Diesterwegs Jahrbuch 1864 (tryckt 1863) s. 60 o. f. har Eneroth strukit för meningarna 3—4. F. rektor Dressler i Bautzen skriver där bland annat följande och det ej minst om verkningarna av Benekes »nya psykologi», om vilken Eneroth kunde läsa t. ex. i *Karl Schmidt* Geschichte der Pädagogik IV 1862 s. 738—753, vilken han lånade på Kungl. bibl. 1862 och 1863 (jfr *Hall E:s* ped. prof. s. 69—70). Men E. gillade ej Benekes jordbundna, flertalet filantropisters prosaiskt-nyttiga och Diesterwegs vingklippta bildningsmål. — En Svanströms & C:os lilla rosafärgade omslagsremsa om småkuvert har E. lagt in vid s. 55 och där strukit under ett av Diesterweg gjort citat av K. Schmidt, att religionsundervisningen bör baseras på åskådning, finna anklang i den växandes själsverksamhet, rätta sig efter hans utvecklingsstadium samt icke vara konfessionell — en E:s hjärteangelägenhet. Vad D. yttrar aa s. 47 och E. för- och understryker ligger till grund för vad E. skriver bl. a. i Samtiden 1869 om barns trostväg och naturstudiets tillbörliga primat i barnens liv. T. ex. »im Allgemeinen ist die *Bildung* der Boden zur Erfassung des Wesens der Religion.» E. drar tre streck för följ. uttalande av D. s. 42: »Der Zusammenhang mit dem Leben ist ja das Lebensprincip der Schule.» — Beakta ock de många organisatoriska och metodiska likheterna mellan Diesterwegs »Emanicipation der Schule aa s. 1—59 (styckvis förstrukna av Eneroth) och E:s Folkskolan. Enligt D. aa s. 29 går Die inducirende Methode . . . von der Mannigfaltigkeit zur Einheit; . . . kennt kein letztes, höchstes Ziel (weist auf unendlichen Fortschritt hin)»; går från världen till skaparen. Die deducirende (theologische) Methode ginge motsatt väg. Ett eko av detta finna vi t. ex. i E:s uttalande om den rätta i motsats till den statskyrkliga pädagogien (här avd. Icke statskyrko-»pädagogi»).

Ueber das Wesen und die Bildung der menschlichen Vernunft.

Als ich die neue von Benekes begründete Psychologie noch nicht kannte, war mir Nichts unbegreiflicher, als der bittere Vernunftthass, der mir bei so vielen Theologen begegnete. Wie ist es möglich, fragte ich mich, dass Menschen das Höchste, was sie haben: die Vernunft — die ratio — verachten, ja verlästern können? Durch die Vernunft allein erheben wir uns ja über die Thiere, und ohne Vernunft sinken wir jederzeit noch unter das Thier (*brutum*) hinab. Ein Rationalist zu sein kann darum Niemandem zum Vorwurfe gereichen. . . .

So urtheilte ich. Wenn mir damals Jemand gesagt hätte: du wirst deine Verehrung der Vernunft auch noch bedeutend herabstimmen, wirst nicht mehr das grosse Gewicht auf die ratio legen, wie jetzt, ich hätte ihm ins Gesicht gelacht und diese Prophezeiung für eine wahnwitzige gehalten. Gleichwohl ist es so gekommen. Mir ist heute die Vernunft nicht mehr das Erste, wonach ich frage; ich strebe nach Wahrheit, wie früher, aber sie stammt mir nicht mehr aus der Quelle, die man Vernunft nennt. Versteht man daher unter einem Rationalisten einen Mann, der wahr Dasjenige nennt, was angeblich die Vernunft lehrt, so bin ich kein Rationalist. Vollends die reine Vernunft, über welche Kant eine Kritik schrieb, gilt mir für ein psychologisches Märchen, und ich sehe die Zeit kommen, wo man weder von Rationalisten noch von Antirationalisten Etwas wissen wird, weil man eingesehn haben wird, dass der Streit über die Vernunft, wie er bis heute geführt worden, ein Streit über Phantasiebilder gewesen ist. Nur durch Irrthümer, die in den bisherigen Ansichten von der Vernunft liegen, sind jene Kämpfe veranlasst worden, und gelänge es daher Jemandem, diese Irrthümer genügend aufzudecken, so dürften (freilich erst nach und nach) die Philosophen aufhören, in der stolzen Weise, wie bisher, auf die Vernunft zu bauen, wie anderseits die Gegner der Vernunft es gerathen finden möchten, das Kind nicht mehr mit dem Bade auszuschütten und nicht die Vernunft überhaupt zu verdammen, weil nur das zu verwerfen bleibt, was man bisher fälschlich für das Wesen der Vernunft gehalten hat. Sehen wir also vor Allem zu, was sich wirklich mit Grund der Wahrheit gegen die bisherige Vorstellung von der Vernunft einwenden lässt, gesetzt auch, dass wir vor der Hand mit unsrer ganzen Erörterung nicht gerade viel ausrichten möchten.

Därefter behandlar författaren följande spörsmål: I. Die Irrthümer in den bisher gangbaren Ansichten von der Vernunft. II. Die Vernunft nach ihrer wahren Beschaffenheit. III. Der Missbrauch der erworbenen Vernunft. IV. Die Aufgabe der Pädagogik in Hinsicht der Vernunftbildung. — — — — De med spärrad stil här tryckta orden, vilka i Diesterwegs volym tryckts med uppseendeväckande grov stil: »die Gesetzmässigkeit der innern und äussern Natur» äro tydligtvis en för Eneroth medveten parallell till eller förebild för ordalagen i hans blivande gävbrev. Det är förvisso närmast för deras skull han river ett

stycke av sitt röda läskapper och lägger dit för att han (som för övrigt även hade svag syn) skall beakta formuleringen senare, t. ex. vid sitt testamentes uppgörande. En lång pappersremsa (tydligtvis nära hälften av en sådan remsa, som plägar sitta såsom omslag om en bunt på 50 à 100 kuvert) lägger Eneroth in i det följande uppslaget, där han läste om Sinnenanschauungen och Pestalozzi (se nedan). Om vidskepelsens flykt för samt sedlighetens och religiositetens ökande genom ökad naturkunskap skriver även Eneroth ingående (i »Folkskolan» III 1867 s. 68, 73—75; 1868 s. 36, 39—40) med samma tankegång som Geijer och Dressler. Denne skriver i kap. IV bl. a. följande (s. 102 o. f.).

...Es mag... nie ausser Acht gelassen werden, dass die Vernunft, wie Alles, einen sehr beschränkten Anfang in uns hat, dass sie sich nur allmählig ausbreitet und nur allmählig eine bestimtere Ausprägung erhält, indem sie Anderes, was in den verschiedensten Formen ausgebildet ist (Anschauungen, Begriffe, Empfindungen, Schätzungen, Neigungen etc.), in sich aufnimmt und verarbeitet, worauf sie dann auf dieses Andere wieder zurückwirkt und dasselbe zu neuen Umformungen, zu neuen Fortbildungen veranlasst, immer nur, wenn sie echt ist, die Wahrheit: die Gesetzmässigkeit der innern und äussern Natur — im Auge habend. In der That ein wahres Chamäleon, wenn die Vernunft nur Eine Kraft wäre, wie die alte Psychologie behauptet! Das ist sie aber eben so wenig, wie der Verstand, die Phantasie, der Wille etc., unter welchen Titeln immer bloß abstract zusammengefasst ist, was in lauter einzelnen Gebilden seinen Bestand und seinen Verkehr hat. Deshalb hat auch noch kein pädagogisches Lehrbuch angeben können, wie man der Vernunftkraft direct beikomme, um sie zu bilden, vielmehr drehen sich alle in Bezug darauf gegebene Vorschriften um die Bildung von lauter einzelnen Akten, die theils näher, theils entfernter von Sinnenproducten abstammen, weshalb auch der Widerspruch nicht bemerkt wird, dass sich nur mittelst Auge und Ohr auf das Höhere einwirken lässt, während doch die angebliche Selbstständigkeit des Höheren solcher niedrigen Zugänge nicht bedürfen sollte. Nun freilich, um das vierte Stockwerk eines Hauses zu erreichen, muss man zuvor das erste, zweite und dritte betreten, und wie das vierte nur auf diesen unteren ruht, so wird es wohl ähnlich auch mit dem Höchsten in der Seele sein. Wie ferner das Material des vierten Stockwerkes dieselbe

Grundnatur hat, wie das im ersten, nur dass es anders geformt ist, so verhält es sich, wie der Psycholog weiss, auch mit dem höchsten Material in einer entwickelten Seele. Man erkenne die Gesetze, nach welchen die lebendige Seele aus den niederen Kräften die höheren schafft, und man wird die höchsten, die Vernunft, aufs glücklichste herstellen helfen.

Diese Gesetze sind denn auch schon vor der Erscheinung der neuen Psychologie, obschon mehr dunkel und instinktartig, theilweise von den Pädagogen beachtet und benutzt worden, denn die Erfahrung, gegen welche man sich nicht mehr verschloss, gab sie zu deutlich an die Hand. Dahin gehört zuoberst die Unterrichtsregel: Willst du deinen Zögling zu einem klar und richtig denkenden Menschen machen, so verschaffe ihm vor Allem richtige Sinnenanschauungen. Es ist das Verdienst Pestalozzi's, diese Regel zwar nicht erfunden, aber doch in die pädagogische Praxis mit Eifer und Erfolg eingeführt zu haben. In neuester Zeit möchte man sie unter mancherlei verdeckten Manipulationen gern wieder ausser Gebrauch setzen; aber auch den schlauesten Lichtfeinden wird das nicht gelingen. Dahin gehört ferner die ebenfalls von Pestalozzi mannhaft geltend gemachte Regel: Schreite überall im Unterrichte lückenlos vorwärts! Sie wurzelt nicht minder in den Entwicklungsgesetzen der Seele und drängt sich überall als eine der fruchtbarsten Grundregeln, ja als die wichtigste neben der vorigen auf. Wer nicht mehr Entstehen und Reproduciren verwechselt, der sieht: nie entstehen die Begriffe vor den Anschauungen, nie die Urtheile vor den Begriffen, nie die Schlüsse vor den Urtheilen; er sieht ferner: nie treten die Schätzungen vor den Empfindungen und Gefühlen, nie die Neigungen vor den Schätzungen, nie die Wollungen und das Handeln vor diesen praktischen Grundgebilden auf, weil jedes dieser Gebilde nur aus den vorhergehenden entspringt und entspringen kann. Wörter und Sätze wohl, die wie die späteren Gebilde aussehen, können sich dem Kinde sehr bald einprägen; damit ist aber gerade so viel erreicht, als wenn der Blindgeborene über das spricht und urtheilt, wovon er nie die Grundelemente erwerben konnte. Gewöhnlich erwähnt das Sprichwort, das hieher gehört, nur die Farben (»du sprichst wie der Blinde von der Farbe«); aber die Blindgeborenen reden auch vom Auf- und

Untergange der Sonne, von Tag und Nacht, von Licht und Finsterniss, vom Sternenhimmel und seinem Glanze, von Gemälden etc., und doch sind sie völlig unfähig, dabei irgend etwas Richtiges zu denken. Was nützen ihnen nun die schönen Wörter und Sätze, deren sie sich so geläufig bedienen? Sind sie in Betreff des Sichtbaren vernünftig, weil sie vernünftige Worte gebrauchen? Bei unseren sehenden Jungen und Alten kommen ähnliche Erscheinungen gar häufig vor...

[Sid. 107] Nur auf Wahrheit kann die Vernunftbildung gegründet werden, und die Wahrheit — die warnende wie die ermunternde — die zurückhaltende, wie die antreibende — quillt wesentlich aus der Erfahrung vom Wirklichen. Die ganze Geschichte unseres Geschlechts bestätigt dies. Je *objectiv* richtiger die *Vorstellungen* eines Zeitalters von den Dingen der Aussen- und Innenwelt waren, desto vernünftiger war auch seine *theoretische* Bildung, und je *subjectiv* richtiger, je harmonischer mit den Naturgesetzen der *Seele* seine Schätzungen waren, desto vernünftiger war auch sein davon abhängiges Gesinntsein, sein Wollen und Handeln, kurz: seine *praktische* Bildung. Man vergleiche unser Zeitalter mit dem Mittelalter — wo ist mehr Vernunft, hier oder dort? Wer nicht ein Brett vor den Augen hat, wird sagen: jetzt! Und was hat unsere Bildung zu grösserer Vernünftigkeit emporgebracht? Etwa die gläubige Priesterschaft, die vormals Alles beherrschte? Nein, es sind die Thatsachen der Erfahrung gewesen, wie sie namentlich seit der Entdeckung von Amerika durch Columbus und seit der Entdeckung des richtigen astronomischen Weltsystems durch Kopernikus fort und fort sich vermehrt und gesteigert haben. Man denke an die grossen Entdeckungen eines Galilei, Kepler, Newton, Humboldt, Leopold von Buch und vieler Anderen. So lange man in blossen Begriffen speculirte, trieben Hexen und Gespenster ihr Unwesen, loderten Scheiterhaufen, von Inquisitionstribunalen angeschürt, und selbst die kirchliche Reformation änderte hierin nicht viel. Sobald man aber anfang, nach der Wirklichkeit der Dinge mittelst der Erfahrung, der Beobachtung, zu fragen, kam Licht in die Köpfe; der Teufel, der so viele Freunde hatte, wich zurück in sein Reich der Finsterniss, und der Anstoss zur Vernunftbildung, der bereits durch die Wiedererweckung der altklassischen Literatur gegeben

war, gewann durch die sich fort und fort steigernden Aufschlüsse, die auf allen Gebieten der Erfahrung dazu kamen, eine Fortwirkung, dass ängstliche Gemüther glaubten, man wolle mit dem Teufel auch den lieben Gott verjagen, während nur der Aberglaube, die Unwissenheit und Rohheit ihre Herrschaft verloren. Was in unserem Selbstbewusstsein lebt und vorgeht, wird immer um so lauter sich ankündigen, je mehr die Vorurtheile in Bezug auf die Aussenwelt gebrochen sind, das Gemüth also von ihnen nicht mehr umnebelt und geängstigt wird, und das bestätigte sich auch hier. Die reichhaltige Stimme der inneren Erfahrung konnte sich nun deutlicher vernehmbar machen, die angeborenen allgemein menschlich gleichen Normen erhoben sich zu klarem Bewusstsein, die Menschenrechte, so weit sie in der That allgemein gleiche sind, wurden erkannt, und demgemäss forderte die Vernunft aus dem Inneren heraus: dass man die Anrühigkeit gewisser Stände aufzuheben, das drückende Feudalwesen abzuschaffen, die Seelenkranken nicht als Besessene zu behandeln, die Verbrecher nicht unnütz grausam zu martern habe; dass man ferner den sittlichen Werth des Menschen nach seinen Thaten und Gesinnungen, nicht nach seinem Glaubensbekenntniss beurtheilen, den Glauben selbst freilassen und nicht anbefehlen, die Bildung einem Jeden nach Bedürfniss möglich machen und überhaupt den inneren Menschen über den äusseren stellen müsse, damit nicht Rang und Stand, Zufälligkeit der Geburt etc. mehr Ansehen habe, als sich derjenigen Verschiedenheit und Ungleichheit nach gebührt, die Gott *neben* der Gleichheit der menschlichen Natur eingeführt hat und anerkannt wissen will. Und diese Forderungen kamen mehr und mehr zu ihrem Rechte, die Barbarei wich der Humanität. Besteht auch noch die Sklaverei selbst in christlichen Ländern, so ist sie doch durch die Stimme der Vernunft, wo diese nicht durch Leidenschaft übertäubt wird, jetzt als ein Schandfleck der Menschheit gebrandmarkt, wogegen im Alterthum Niemand daran Anstoss nahm und bei den Römern selbst das Recht über Leben und Tod jedem Sklavenbesitzer zuerkannt war. Es ist das hohe Verdienst des Christenthums, auf diese Stimme des Innern als auf eine allgemein gültige zuerst hingewiesen, die *allgemeine* Menschenliebe zuerst gefordert zu haben, bis der Ruf allmählig durchdringen konnte, nachdem die

Erfahrungswissenschaften die Vorurtheile hinweggeräumt hatten, welche die Unvernunft bis in die neuern Zeiten gegen ihn geltend machte. Könnte sich das Christenthum ohne die aus der Erfahrung geschöpfte Vernunftbildung wirksam erweisen, so hätte es nicht nur Jahrtausende früher erscheinen können, sondern es würde auch unmöglich gewesen sein, dass es im Mittelalter so schrecklich ausartete, bis man fast gar Nichts mehr von ihm kannte. Dass es die Slaverei noch bis heute nicht unter allen seinen Bekennern zu verdrängen vermocht hat, ist kein Wunder; denn *alle Vorschriften, welche kein äusserer Zwang begleitet und begleiten soll, wirken nur dann nachhaltig, wenn sie mit den Schätzungen zusammentreffen (zusammenstimmen), die sich in der betreffenden Seele bereits durch Erfahrung hergestellt haben, und das Richtige wird darum nur so weit anerkannt, als diese Schätzungen richtige sind.*

Unseren Schulen ist nun die Aufgabe gestellt, solche auf Erfahrung gegründete Vernunftbildung immer allgemeiner zu machen, sie in theoretischer und praktischer Beziehung fort und fort zu vermehren. Denn noch ist die Menschheit im Ganzen von dem Vernunftideale weit entfernt, und es bleibt daher noch viel, sehr viel zu thun, um nur erst die Unvernunft zu beseitigen, die noch immer weithin herrscht, und mit jeder neuen Generation auch leicht eine neue Wiedergeburt feiert. Um dieser Aufgabe zu entsprechen, ist aber zunächst nöthig, dass die Schulen selbst sich noch von manchem Vernunftwidrigen, Unwahren, los machen, das noch immer in ihrer pädagogischen Theorie und Praxis herrscht. — — — — — Giebt es nicht Tausende, die ihre schlechten Neigungen und Wollungen mit einer klaren Einsicht und Berechnung durchsetzen, welche, wenn sie auf's Gute gerichtet wäre, musterhaft zu nennen sein würde? Und die Antriebe zum Thun und Lassen sollten in dem liegen, was man Verstand, Aufklärung zu nennen pflegt? Nein! wahr ist blos, dass die *höhere* Sittlichkeit, welcher die *höheren* Güter der Menschheit zum Grunde liegen, nicht entstehen kann, so lange nicht die Stufe der intellectuellen Ausbildung erstiegen ist, auf welcher diese Güter (z. B. Staatswohl, allgemeine Volksbildung, unparteiische Rechtsgleichheit, Religionsfreiheit etc.) erst zur Anschauung gelangen, d. h. erkennbar werden. Ob sie aber

damit die Kraft zur Bethätigung in sich tragen, fragt sich gar sehr; denn die Erfahrung lehrt, dass gar Mancher diese Güter kennt, mit Lobpreisung von ihnen spricht und sie der Beachtung empfiehlt, selber aber keinen Finger regen mag, um sie wirklichen zu helfen. Erkenntniss und Antrieb sind auf allen Bildungsstufen zwei ganz verschiedene Dinge; man kann das Eine ohne das Andere besitzen, es kann sich das Rechte instinkartig, ohne klares Bewusstsein bethätigen, wenn nur die Schätzung dafür da ist, wie denn z. B. gar manche Bauersfrau ihre Pflichten emsig erfüllt, ohne dass sie auseinandersetzen weiss, dass und warum sie es solle («ich bin es so gewohnt»), während umgekehrt der klügelnde Verstand nur zu sehr geneigt ist, oft die heiligsten Pflichten zu übersehen oder wohl gar wegzuräsonniren. Schiller's Wort ist daher tief aus dem Leben geschöpft: »Was kein Verstand der Verständigen sieht, das übet in Einfalt ein kindlich Gemüth.« Die neue Psychologie hat klar nachgewiesen, einen wie ganz verschiedenen Charakter die Vorstellungen und Schätzungen haben, und nur in den letzteren liegen die *Antriebe* zum Handeln begründet, wogegen die *Gebote* sich jederzeit in Vorstellungen, namentlich in Begriffen kundgeben. Die Begriffe sind aber an sich keine *Triebfedern*, sie sagen nur kalt, was man *soll*. Ueber diese Unterschiede in's Klare zu kommen, ist freilich nur dem möglich, der die Natur der Gefühle kennt, und diese setzen die Kenntniss der elementarischen Empfindungen voraus, wie sie durch die *Reizungsverhältnisse* bedingt sind....

Brev till bibliotekarien J. A. Ahlstrand.

KB Bref till J. A. Ahlstrand. 8. Eneroth. — En del av uppsatsen som intogs i Aftonbladet den 17 och 18 nov. 1865, återges här i avtrycket näst efter brevet.

Frågan gällde representationsförändringsförslaget. Det antogs av riksdagen den 8:de december. Troligen var det Eneroths vän S. A. Hedlund, som den 7/11 s. å. i GHT behandlade spörsmålet om »det stora kultur-arbete, som föreligger oss», därest representationsfrågan äntligen bragtes ur världen. Efter det stora beslutet hyllade Eneroth Carl XV med en dikt och Fredrika Bremer med en skål, och i Aftonbladet behandlar han 20, 23/1 1866 de båda brännpunkterna i hans pedagogiska oval: enhetsskolan och Stockholms högskola. Den senares tillkomst motiverar han där tydligt med det pedagogiska behovet (folkskolan). — Om A. jfr Sv. Biogr. Lex. I 1918 s. 321—323.

Åtvid 9/II 65

Broder Ahlstrand.

Det skulle göra mig glad om min lilla uppsats (i dagens bref N:o 1 till dig) befinnes användbar. Om *huvarochen* drefves af pligt att yttra sig ur fulla bröstet, ... huru lätt skulle man då ej få reda på hvad som verkliga är »allmän opinion»! Det behöfdes ju endast en eller annan spalt för hvarje bildad person, och då dessa yttranden kunde afgifvas under en tid af flera år, .. icke vore det överkställbart.

Oss emellan till vidare förklaring öfver den art., nämner jag att den egentligen är skriven redan för ett halft år sedan men hållits inom läs och nyckel i väntan på bättre rustade kämpars uppträdande. Nu är kampen, (i tryck) väl snart utkämpad, — och ändå tycker jag att det icke kan skada om A. B. skulle dagligen hafva sådana där enstaka varelsers motiverade vota att bjuda på.

Osignerad införer jag i tidningar aldrig något om icke obetydliga anmälningar af litterära småsaker. Det är en grundsats, som allra minst får öfvergifvas då det gäller frågor af sådan art att öppet vizir väl anstår.

På lediga stunder här skrifer jag här (sedan pomologien nu är färdig skriven med undantag af *register*) på en serie uppsatser om Kyrkan .. (allt oss imellan).

Det är ingenting som plågar mig så i denna verlden som indifferentismen för de stora sedliga och religiösa sanningarna och intressena. Där af d. v. s. af fåfäng väntan på utbrott af sanningens allt eget upppoffrande dyrkan, kommer denna otålighet som man behagat stämpla med namnet »pessimism». Får gå. Blott man vet med sig sjelf att man velat ärligt och väl, så frågar man föga efter misstyding.

»Det war ett fasligt expectorerande» hör jag dig fnysa. Förlåt mig, min älskvärdaste gosse, när man som jag får gå veckor och månader så här mol ensam utan en christen själ att meddela sig till, så behöfver man ladda ur sig litet. Du kan ej missförstå det.

Tar ej Sohlman mot mitt lilla »inlägg» i »frågan», så skicka den till Hedlund.

Din vän Olof Eneroth

Andlig hälsa: frihet, jämlikhet, »friskhet».

Aftonbladet d. 17 och 18 nov. 1865; uppsatsen signerad O. E.

Jfr här sid. 127. Artikelns ordande om demagogi s. 133 jfr här senare Almquists yttrande i samma sak. E:s ord om likgiltighet, byråkrati och reglementering jfr hans dikter Den gamla och nya verlden, Sverige (censurerad i posthuma editionen av Dikter) samt La-boulayes »Europa och Amerika».

Äro vi mogna?

Ett af de ögonblick, då vårt folkmedvetande och vår folkvilja skola hafva att bevisa deras lifaktighet eller — domning, är snart inne. Hvarje medlem af svenska folket är i högre eller mindre grad spänd i fruktan eller förhoppningar för utgången af den frågas lösning, som sedan mer än femtio år utgjort den egentliga lifsfrågan för våra samhällsförhållandens friska utveckling. Det gäller det inbördes förtroendet mellan regering och folk och mellan de gamla »samhällsklasserna», det gäller vår nationella välfärd. Det står klart inför hvar och en, som har fosterlandet kärt, att af den stora nationalfrågans utgång beror i hög grad hela vår nationella tillvaros trefnad eller otrefnad, styrka eller vanmakt för långliga tider. De europeiska politiska förhållandena hafva nemligen i sednare tider antagit en sådan karakter, det går igenom den en sådan strömning och nedströmning af framåtviljande frihetslif och tillbakahållande, qväfvande likgiltighet för mensklighetens högsta intressen, att de mindre folk, som i dessa fredliga tider låta de inre nationella utvecklingsstridernas utgång bero af andra intressen än den nationella sjelfuppehållsens och utvecklingens, lätt nog kunna en dag komma att vakna till en förfärlig ånger öfver bortsofven nationallycka. För hvar och en, som dels i allmänhet sökt tillegna sig de stora erfarenheter, som de tre sista århundradenas historia har att gifva de europeiska folken, dels särskildt följt med rörelserna i detta vårt århundrades politiska och sociala lif, måste det vara klart, att huru »fredligt» det än må se ut, och just därför att det är så fredligt och *en sådan slags* fredsstillhet som det är, — nationalmedvetandet måste vara så mycket vaknare, för att icke, när åskluften, som under fredsqualmet samlat sig, en gång tändes, låta sig förvirras, utan hålla säker kurs och hafva viljan fullt frisk för att motstå det tryck,

som både uppifrån och nedifrån hota sjelfva det nationella lifsvilkoret, den sanna friheten.

Vallagsfrågans utgång vid denna riksdag skall, med få ord gifva ett utslag öfver, huru det står till med svenska folkets politiska och sociala medvetande. Det skall dervid pröfvas, huruvida de femtio fredsåren af svenska folket rätt användts i och för dess sjelfuppfostran till sanna begrepp om nationallifvet och dess vilkor samt till energisk förmåga af dessas förverkligande i alla både inre och yttre samhällsförhållanden...

Låt oss... granska dessa gamla de obotfärdigas, dessa den gamla likgiltighetens gungstolar, hvari man vaggas sig sjelf och andra till en ro, som är skenbar, men till en oro, som försvagar ju mera den sammanpressas...

Hvem vet icke, att det är först i de allra sista åren, som den slags frihet, hvilken ensam förmår göra ett folk starkt och mäktigt och tryggt och stort till karakteren, *den enskildes frihet* inom och gentemot denna nationalviljans organism som kallas stat, — att denna den enskildes frihet först i de sista åren börjat blifva en sanning på fullt allvar. Det laglydiga, det ursprungsfrika, det till sin natur ädla svenska folket har, liksom så många andra folk, i århundraden varit under förmynderskap af en statskonst, som lidit af reglementeringssjuka, för att icke säga regeringssjuka. Det finnes ingen lagstiftningsdårskap, som de särskilda tidernas styrelse icke begått, allt i akt och mening att »skydda», att »leda» o. s. v., allt under det de dermed dock försvagade både den enskilde och sig sjelfva. Friheten förekom i tal vid högtidliga tillfällen, samtidigt som talaren icke ens hade laglig frihet att kläda sig som han ville, att äta och dricka hvad han ville, än mindre att arbeta, att handla, att tänka, att tala, att lära och läras som han ville. Den enskildes frihet var någonting farligt, någonting förskräckligt, för hvilket man borde bedja Gud bevara sig. Den var ett gift, som visserligen, liksom så många andra gifter, blott det portionerades ut i små doser, kunde blifva helsosamt, men som man icke borde få ha i huset, utan endast i det stora apoteket som hette — regeringen. Allt var »sjelfsväld», som icke var regeradt, regleradt, reglementeradt.

Än värre var det med den s. k. politiska friheten. Det sven-

ska folket måtte ha visat aldrig så djup fosterlandskänsla, aldrig så mycken försakelse och sjelfuppoffring för Sverges ära och sjelfständighet; — det var dock aldrig värdt några politiska rättigheter — *enligt deras åsigt*, hvilkas fäder och företrädare förvärfvat *all* politisk rätt samtidigt och med samma rätt som skråna hade förvärfvat sina privilegier...

Oaktadt folket aldrig hade handlat annorlunda än försakande, laglydigt, förtroendefullt i förhållande till kungar och regeringar, oaktadt dessa män alltid hade visat det sunda praktiska förstånd, som blott behöfver uppfostran och öfning i allmänna angelägenheters behandling, för att med framgång deltaga i de politiska rättigheternas utöfning samt begränsa statens verksamhet till ett allt sannare uttryck och organ för nationalviljan, lemnade man så fort faran var öfver åt framtiden att gifva folket dess rätt, att verkliggöra folkfriheten. I femtio år har man förblifvit på denna punkt. De privilegierade hafva i *femtio* år lyckats återhålla nationens inre politiska utveckling...

Den enskildes *friheter*, samvetets, bekännelsens, ordets, handeldens, industriens, alla dessa komunala friheter, hur ha icke de flesta bland dessa, om äfven den ena fullkomligare än den andra just gjort sitt intåg hos oss och mottagits samt brukats med ett lugn, en måtta, en hållning hos folket, som redan borde anses hafva bevisat detsamma vara förtjent af *de politiska* rättigheter som heta valrätt och valbarhetsrätt, den rätt, hvarför utan de öfriga friheterna icke kunna anses betryggande. Sannerligen måste man vara mycket bruten till sin sedliga kraft och sin förtröstan på sig sjelf och framtiden för att icke inse, att det svenska folket, sådant det dels alltid, dels särskildt under det sista halfva århundradet visat sig, är, såvidt det på laglydigheten beror, värdigt äfven den fullständigaste politiska frihet. Ett folk, som, äfven under sådana förhållanden och institutioner som våra i många fall ända in till de sista åren varit, visat sig ega så mycken god vilja, så mycken takt och inbördes förtroende och hvad de allt heta dessa dygder, hvarpå ett samhälles lugna utveckling synnerligast beror, — ett sådant folk skulle icke vara värdt att ega hvad de flesta andra den bildade världens folk, dess närmaste släktingar för att icke gå längre, redan erhållit!...

Det finnes ingen frihet, ingen rätt, för hvilken icke de lyckliga innehafvarne förklarar sig ensamma mogna, men alla andra omogna. Hvilket oväsen väckte icke handtverkarne, då den s. k. näringsfriheten, denna den naturligaste bland alla friheter, omsider efter långvarig kamp slutligen tillerkändes alla. Sverges undergång stod för dörren, påstodo snickarne, skrädarne och skomakarne o. s. v. — Sammaledes, när frågan gällde religionsfriheten. Sverges undergång står för dörren — ropade presterna. Vi äro ännu icke här i Sverige mogna för en friare kyrkolagstiftning. — Otro och gudlöshet, katolicism och mormonism o. s. v. skola inom kort intaga »den enda sanna» religionens ställe, om man så der lemna dörrarne på vid gavel. — Så presterna...

Slafveriet skulle aldrig upphäfts, ty — när ansågo väl slafegarne sina slafvar »mogna» för sjelfständighet? Negrerna skulle aldrig blifvit erkända för menniskor, ty när ansågo väl deras egare dem »mogna» för att bli menniskor?

Våra politiskt privilegierade begge klassers påstående, att svenska folket ej är »moget» för en mera utsträckt valrätt och valbarhet, är af samma halt...

Bildningen, den medborgerliga bildningen har gjort större eröfringar inom folket under de sista femtio åren än under hundratal år dessförinnan. Mången handtverkare har nu för tiden mer förstånd om allmänna frågor, praktisk som han vanligen är till sin uppfattning, än t. ex. de teologiskt och klassiskt förbildade presterna. »Mogenheten» finnes numera åtminstone lika ofta hos största delen af de politiskt oberättigade som hos de berättigade...

Fruktan för jemlikheten är det gamla Europas mara, liksom sjelfva jemlikhetssvärmeriet skulle kunna kallas det på fransysk bildningsbotten stående, *unga* Europas ofta nog blinda passion. Kring denna punkt rör sig hufvudfrågan.

Hvar och en som något uppmärksamare följt den europeiska diskussionen under de sista årtiondena, har haft tillfälle att erfara, huru outvecklade begreppen om frihet och jemlikhet ännu äro i det allmänna medvetandet. Med den så kallade friheten afses ofta nog icke annat än *politisk* likställighet, *politisk* jemlikhet. Blott man lyckats bereda sig sådan, tror man »fri-

hetens» problem vara löst. Men det behöfves ej mycken reflexion för att inse, att friheten, sålunda fattad, leder till de så kallade majoriteternas tyranni, mängdens, det större antalets herravälde. Ingenting är också vanligare än att få höra namnet »demagogi» på de privilegierades läppar. Man söker skrämja upp sig sjelfva och andra så mycket som möjligt för ett spöke, som man sett för något ögonblick uppträda i andra länder, men — hvars uppträdande i Norden man icke haft något enda skäl att befara.

Medgifvet att jemlikhet, att politiskt likaberättigande ännu icke är *frihet*, att det tvärtom icke blott *kan* leda till ofrihet, utan äfven verkligen gör det, om man icke fått medvetandet mättadt med *den* frihet som är den enda hållbara, nemligen den enskildes — frågas dock: är *svenska folket sådant*, att man på detsamma har rätt att lämpa samma sats, som i fråga om det franska folket (oftast dock orättvist) gjort och göra sig gällande?... Har det svenska folket någonsin visat en sådan frihetsglömsk, abstrakt jemlikhetsvurm, som t. ex. det franska i sednare tider, att man har anledning förmoda att det svenska folket icke utan fara för sitt sjelfbestånd skulle kunna tillgodogöra sig den större utsträckning af det politiska likaberättigandet, som rättvisa, rättskänsla, politiskt sjelfmedvetande, sjelfupphållelsedrift och fosterlandskärlek sedan mer än ett halft århundrade fordrat?...

[18/11] Allt häntyder uppå, att svenska folket är starkt i sjelfbeherrskning, att det, troget sig sjelft, underkastar sig hvilka trångmål som helst, blott det får behålla sin urgamla odalmannafrihet, att det med få ord hör till de folk, som företrädesvis förstå att icke missbruka politiska friheter...

Man säger, att folket vill pocka sig till rättigheter, som det ej förstår handhafva. Det är just det att de icke pocka, att de icke taga hvad som är dess *pligt* och *rätt* att fordra och taga... det är detta, som man har att förebrå detsamma...

En ärlig förmyndare skaffar sin myndling uppfostran och bereder honom tillfälle att öfva sin förmåga. Men hvad hafva våra privilegierade i detta fall gjort? — De hafva årtionde efter årtionde sökt *hindra* folket från att erhålla politisk uppfostran. De hafva i årtionden drifvit den satsen, att man skall lära sig simma utan att få komma i vattnet, att man skall lära sig läsa

utan att få begagna bok eller bokstäfver, att man skall samla »tillräcklig» vana, politisk erfarenhet utan att få deltaga i politisk verksamhet. Och åt hvem hafva de sagt det?... Åt svenska folket. Och detta folk har hållit till godo dermed. Frågas, hvem har största skulden på sitt samvete, de som vågat säga så, eller de som varit enfaldiga eller beskedliga eller liknöjda nog att rätta sig derefter?...

Svika ej alla tecken, så är myndighetsmedvetandet inom nationen väckt. Att tugga, der man har att taga, blir i längden omöjligt äfven hos den anspråkslösaste och godmodigaste. Att, der man vet med sig sjelf af ridderlig tilltro till ridderliga motiver hafva litat på, hafva gjort sig förtjent utaf ett värdigt tillmötesgående, att der fortfarande mötas endast af evigt samma ängsliga eller småsluga invändningar, hvilkas värde åter och åter pröfvats och befunnits underhålligt, detta lär dock i längden äfven på den i medvetandet af sin rätt och sin styrka lugnast hvilande nations tålmod. Det fångna lejonet låter leka med sig och matas till försöfnings. Men hos ett folk växer icke blott hullet, utan äfven *medvetandet* samt, der det finnes något att göra utaf, såsom fallet är med svensken, äfven förmågorna, karaktererna, karakteren. Men det är detta, som motståndets män synas icke vilja eller icke kunna inse, och det är detta, hvori de synas oss hufvudsakligast bedraga sig...

Att af fåkunnig fruktan för ett majoritetens blifvande tyranni låta en minoritet med inbillade företräden och numera orätmätiga anspråk handhafva nationens politiska rätt, att låta slumpen styra och sjelf sitta med armarna i kors och beklaga sig deröfver, — skulle svenska folket låta sådant fortfarande komma sig till last, och det medan broderlandets folk framgår med förtröstan på sin bana, då är fara värdt, att vårt folks både sjelfaktning och dess aktning hos det fria Europa kommer att sjunka till en grad, som skall föranleda både till egna och andras tvifvel om vår nationala tillvaros möjlighet af utveckling. Endast de kraftigaste bevis på nationalt sjelfständighetssinne och en ännu högre stegrad pligtkänsla både i inre och yttre verksamhet skola då kunna utplåna de misstankar om sjunken nationel sedlig kraft, hvaraf de öfriga frihetskraftiga folken skulle med anledning af vår lamhet eller slapphet vid det snart förestående afgörandet utan tvifvel fattas.

Fosterländsk glädje i st. f. skoltråk.

O. Eneroth Om skolfester. Särtr. ur GHT 22, 23/7 1868.

Är det väl mången af oss som *med glädje* erinrar sig några andra bland sina skolminnen än kamratlivets och fristundernas? Minnas vi icke alla skollifvet såsom i grunden tråkigt, ödsligt, tomt, själlöst? Med all aktning för en och annan bland lärarne, minnas vi dem väl såsom äldre kamrater, hvilka vi hafva att tacka för deras inflytande på vår karaktärsutveckling och vår sinnesdanning till modig glädje? Hafva vi väl rätt att påstå, det skolan fostrade oss till den glada sjelfkänsla, hvarförutan vi föga kunna uträtta för fosterlandet? Gjorde väl skolan något om än aldrig så litet för väckande af den fosterländska andan hos oss? Lät hon någonsin pojken gripas af tjusning öfver att vara en son af det fria herrliga Sverge? Gjorde hon icke fastmer allt hvad som på henne berodde, tungt, dödt, torrt, andefattigt? Hängde icke alltid en surmulen himmel öfver hela hennes verld? Tycker man sig icke alltid i erinringen deraf höra slendrianen slå sin evigt samma takt till evigt samma lexors uppramsande, utan att från lektionsstunderna eller ens från examina ett enda gladt minne kommer oss till mötes?

Möjligt, att en och annan har gladare erfarenheter att minnas. Att döma af dessa samtal, som så ofta förekomma rörande gamla skolminnen, måste dock dylika vara sällsynta. Berättas något gladt om de gamla skolorna, så gäller det vanligen den eller den läraren, som gjorde sig löjlig på ett eller annat sätt. Något verkligt uppfriskande gladt hör man aldrig ur skolverlden berättas.

Vår ungdoms glada verld ligger utanför och långt ifrån skolan. Tacka Gud att man icke gret åtminstone hvarje gång man efter sommarferierna skulle in i skolans trampqvorn igen och tugga glosor, mera för tuggningen än sjelfva glosornas skull.

Dock, det är sannt, en glad dag om året hade åtminstone jag och mina kamrater att minnas från skoltiden. Det var den dag, då vi med ett par af lärarne fingo marschera ut utanför staden och lägga oss i det gröna. Då gjordes lekar och badades. Då »botaniseras», och då hördes berättelser af hvarjehanda innehåll från dessa lärareläppar, som annars endast hade entoniga

lexfrågor att göra. Sedan vi förtärt smörgåsen och det der kvarteret stickelbär, som kunde köpas för förplägningspengarne, för de fleste ej uppgående till mer än tre skilling, återvände vi om qvällen stärkta till kropp och själ. Om morgonen derpå möttes man i skolan med en helt annan glädtigare, modigare, friskare blick än någonsin annars. Man hade kommit närmare hvarandra än under hela åratat på skolbänken. Man hade kommit sjelfva lärarne närmare. Man hade funnit äfven dem vara menniskor, som kunde le och skalkas. De hade badat med oss; de hade i skjortärmarne tumlat om med oss; de hade lärt oss lekar eller med deltagande följt oss i våra gamla upptåg; de hade lemnat skolpedanten hemma för att engång visa oss, att äfven de kunde vara som andra, hjertliga, enkla, naturliga, glädtiga. Och så mötte vi äfven dem morgonen derpå i skolan med en helt annan och hjertligare och förtroendefullare stämning än någonsin förr. Lätt som man under barndomen har att glömma åratat af mörker för en enda ljusglimt, glömde vi hela det gångna årets skoltråk för den sålunda erfarna glädjen. Sjelfva lexorna gingo en tid bortåt efter den dagen bättre än förut, tills allt ånyo gick sin gamla gång den långa hösten och vintern igenom, då man längtade till våren och till den der sommardagen med utvandring i det gröna.

Men — den der enda dagen, den enda på året, då man fick vara med lärarne såsom med andra menniskor, den dagen inföll nu icke under den ordinarie skolterminen. Skolan kände icke till några nöjen, någon glädje. Någon sådan fanns icke bestämd i skollagen, och sålunda kunde icke rektor och skolkollegium besluta sig för eller tillåta sig något sådant. Nej, den der glada dagen, den skänktes endast dem som läste under ferierna och därför särskildt betalade dem bland lärarne, som inbjudit till den extra läsningen. Nöjet, festen, glädjen, friheten var extraordinarie; var utanför skolordningen.

Det förhåller sig så ännu i dag. Skolan har inga andra fester än — examina, hvilka dock icke äro annat än lexförhör, litet högtidligare visserligen än de andra hvardagsförhören, men dock blott förhör, och fester dock mest för flärden och fåfängan, barnens, föräldrarnes och lärarnes, i så fall som »premier» utdelas åt de bättre begåfvade, och de lärare, som mest nitälskat

för sitt »ämne», skörda en viss belöning för detta nit af tack samma skolvurmar till åhörare.

Men bör det alltid så förblifva? Bör skollifvet få förblifva ett glädjelöst lif, ett lif utan all slags väckelse för den ungdomliga själen? Skall den högre skolan endast föra till examina och de brödstycken, som hägra der bakom? Skall den lägre skolan, folkskolan, efterapa den gamla lärda skolan och sålunda endast *lära* barnen en del lexor? Skall icke all allmän skola äfven uppfostra och framförallt uppfostra till medborgerlighet? Och kan väl någon skola göra detta, utan att lägga an uppå att tända *glädjen* och särskildt *glädjen öfver fosterlandet*?

Jo väl. Skolan måste blifva en uppfostringsanstalt, en uppfostringsanstalt för menniskor och medborgare och medborgarinor. Hon har alltför länge i rätt nedstigande led från medeltidens och kyrkans och den gamla klosterlärdomens institutioner varit en menskligt ofruktbar pinoinrättning för det uppväxande släktet, afsedd att dana lydaktiga, osjelfständiga själar åt statskyrkan och staten. Hon måste blifva en folkets friska, väckelserika inrättning, hvari detta folk uppfostrar sina barn till förmåga att åtnjuta, förvalta och föröka det gamla folkliga bildningsarfvet.

Hur hon skall blifva detta, derpå arbetas nu på skilda håll icke så obetydligt, och detta mest der, hvarest man minst torde förmoda det, såsom t. ex. på de håll, der frågan om *fosterlandets försvar* utgör det förnämsta föremålet för fosterländskt arbete. Eller hvem kan undgå att inse, det skolans ombildning numera står i vida närmare förbindelse med *den* fosterländska frågan än t. ex. med den gamla statskyrkan, för hvilken fosterlandet betyder föga eller intet i jmförelse med denna statskyrkas eget bestånd.

Här vilja vi emellertid icke söka gifva ens en aldrig så kortfattad antydning om *huru* denna skolans ombildning skall ske. Vi vilja endast för tillfället framhålla *en* punkt, som synes oss väl förtjena en allmän och den allmännaste uppmärksamhet. Vi vilja nemligen yttra några ord om *skolfester* med *nationel hållning*.

Med dylika fester afse vi *möten mellan kommuners, häraders, städers, provinsers, hela landets skolungdom, så vida som den närvarande samfärdselns medel göra dylika möten möjliga.*

Dessa möten, de måtte nu komma att blifva mer eller mindre omfattande, de måtte komma att gälla endast skolungdomen inom en liten landtkommun eller skolungdomen från alla möjliga slags skolor inom hela landet, de skulle dock alltid gifvas en fosterländsk karakter. Den svenska fanan skulle svaja framför eller öfver hvarje särskild skolas ungdom. Hela uppträdandet skulle präglas af den anda, som militäröfningarne i skolan söka framkalla. Dessa möten skulle vara förenade med eller egentligen gå ut uppå fosterländska täflingar i sång, i kroppsöfningar, i täflingslekar. Der mötena vore af för stor omfattning för att dylika täflingar kunde ifrågakomma, der skulle åtminstone uppvisningar eller »defilerings» ega rum, der hvarje särskild skolas ungdom hade att visa sin hållning, låta höra sin fosterländska sång och sjelf mottaga de djupt gripande intryck, som dylika möten kunna bereda.

Redan den yttre enstöfvigheten, grundad i de stora afstånden bygderna, bostäderna och skolorna emellan, verkar sjelfvisk tyngd i sinnena. Det fosterländska kommer ej så lätt till genombrott der, hvarest hvarje bygds ungdom går och rufvar i enslighet öfver sina lexor, vare sig skolans eller kyrkans. Det behöfves, att de särskilda bygdernas skolungdom föres tillsammans kring fosterlandets symboler, för att rätt grundligt redan i de tidigare åren, innan hjertat hårdnat under de yttre trångmålens tryck, väckas till känsla af gemensam glädje öfver fosterlandet och af det gemensamma i ansvaret, som i denna känsla innebor.

Men för dylika större allmänna möten bör hvarje särskild skolas ungdom bereda sig i och med sina öfningar samt i och med de skolfester, som allt emellanåt der böra anställas, dels såsom uppvisningar inför socknen och föräldrarna, hvilka underhålla skolan, dels såsom glädjefester för barnen sjelfva. Dessa fester böra alltid vara förenade med täflingslekar och äfven der fosterlandets fana alltid svaja öfver skolgården, hvarje skolpojkes mössa, hvarje skolflickas axel bära den svenska kokarden, — hvarje dylik fest, med ett ord, redan genom sin yttre hållning erinra såväl barn som föräldrar om, att det här gäller *fosterlandet*.

På det att icke sjelfva glädjen måtte slendrianiseras — allt som sker enligt reglementen blir ju ofta så lätt slendrian —

hafva skolråden och lärarne allt ifrån början att tillse det dessa de särskilda skolornas fester framträda naturligt utan alla tillrustningar, utan allt tvång, utan förutbestämmelser en gång för alla i fråga om tid. Närmast och naturligast sättas de i förbindelse med de redan införda marscherna och militäröfningarne samt med skolrådets besök vid skolan. Dessa öfningar sålunda en gång uppdrifna och till den lifaktighet, hvarförutan de snart nog skulle blifva lika trögkörda och tråkiga som allt det andra reglementerade skolväsendet — och de mera ordnade och mera omfattande fester, som här åsyftas, vore rätt förberedda.

Till en början anställdes besök mellan de särskilda distriktskolorna inom en och samma kommun, hvarvid täflingsöfningar verkställdes i all glädtighet och barnen förofrigt sammanfördes till hvarjehanda lekar. Sjelfva marscherna skolorna imellan med deras raster blefve högtider för barnen. Dessa marscher begagnades förofrigt af läraren att helt oförmärkt berättelsevis meddela barnen, allt efter deras mottaglighet, hvarjehanda kännedom om den omgivande naturen. Förning finge barnen bestå sig sjelfva. Skulle de fattigaste föräldrarnes barn af brist på kläder och matsäck hindras från att deltaga, så torde de bättre lottade icke neka deras bistånd till afhjelpande af den bristen. Dessa fester eller möten blefve derigenom högtider i ännu högre mening. Fyra till fem sådana möten om året skulle helt visst göra en kommuns ungdom mera godt än öfriga tillfälliga sammanträffanden under årat, der icke en gemensam anda och känslan af ett stort gemensamt mål föresväfva den.

Dessa fester och möten skulle icke gälla blott den ungdom, som för ögonblicket utgjorde skolans personal, utan äfven den ur skolan utgångna, ännu icke i tjänst anställda ungdomen. Endast de minderåriga, som icke ega krafter att i dylika marscher och möten deltaga, skulle lemnas å sido och samlas till dylika men mindre ansträngande möten för sig. Så skulle en sammanhållning kunna åstadkommas mellan hela en sockens ungdom, och skolan, såsom den der tjänade till lås för ungdomskedjan, vinna allas kärlek.

De särskilda kommunernas ungdom, sålunda lifvad och vänjd till festliga sammanträden i och för täflingar i *berättande*, *talande*, sång, kroppsöfningar och exercis, — och dylika marscher och möten i större omfattning eller mellan flera kommu-

ners ungdom kunde anses vara förberedda. *Et* dylikt möte om året vore nog.

Komma vi så till länsmöten för skolungdomen, i de län nemligen, der jernvägar, kanaler och öfriga lättare förbindelsemedel finnas att tillgå.

Det skall möjligtvis förefalla mången så som ginge vi för långt, då vi vilja gifva dylika möten en dylik omfattning. Vid närmare betraktande af saken, hoppas vi dock, att man icke skall finna den så utförbar som den möjligen i början synes vara. Statens jernvägar och statens understöd för möten med fosterländska syften hafva ännu aldrig svikit. Hvarföre skulle de svika vid sådana möten som dessa?

Dessa länsmöten, eller antag till och med möten mellan flera läns skolungdom, skulle utan tvifvel snart befinnas ega den allra största betydelse. Här vore det nemligen fråga icke blott om folkskolornas ungdom, utan äfven om alla de skolors ungdom, som i det eller de länen för tillfället funnes, således äfven elementarskolornas, landtbruksskolornas, de tekniska skolornas. Ville de enskilda skolornas ungdom dervid deltaga, så vore de naturligtvis välkomna. Så skulle täflingar i stort kunna ske, täflingar, i och genom hvilka de serskilda vilkorens och yrkenas ungdom sammanfördes och bekantjordes med hvarandra, och detta under trycket af de gemensamma fosterländska känslor, som dylika möten icke kunde undgå att framkalla.

Tänkom oss landstinget i ett län samladt och länets skolungdom uppträda för att inför detsamma aflägga prof på den friska fosterländska anda, hvori de i sina skolor uppfostrats. Skulle en gladare syn kunna erbjudas? Skulle icke glädjen öfver det gemensamma fosterlandet lifva de gamla och de unga till ömsesidiga glada ansträngningar, de äldre till att göra allt hvad möjligen göras kan för underlättandet af ungdomens allmänna uppfostran, de yngre till att med förtroende för de äldres rådslag ytterligare uppbjuda sina krafter att göra sig dem och fosterlandet värdiga?

Eller skulle vi väl gå för långt i våra önsknningar och förhoppningar, då vi framställa dylika framtidssyner? Har då icke förenslingen inom de serskilda bygderna räckt länge nog och hållit oss kvar i den svaghet, som är förenslingens säkra följd? Hvertill uppmåna alla de nya förbindelsemedlen, om ej till sam-

varo och samverkan? Denna samvaro och samverkan kunna ej begynna tidigt nog. Låt ungdomen växa i enslighet intill handlingens dagar; — och den skall hafva gått förlustig oändligt mycken kraft, som samvaron och täflan med andra skulle kunna framkalla.

I tätare befolkade länder och trakter äro denna samvaro och täflan redan betingade af de förhandenvarande omständigheterna. Se t. ex. redan inom Sverge, huru lätt skåningarne hafva för att åstadkomma allmänna möten för hvarjehanda ändamål. Anorlunda är det i det öfriga landet. Här går det mycket trögt, mycket långsamt att väcka och tända. Gamla som unga i ena socknen känna knappast till grannarne i den andra. Någon täflan i det som godt är kan således icke komma till stånd, såsom det nu är. Men sammanför ungdomen för ädel, glad täflan, låt den under dessa möten och täflingar gemensamt stämma upp sina fosterländska sånger, låt traktens och landskapets sägner och historia der bli föremål för berättelsetäflan mellan de yngre och mellan lärarne, låt fosterländska tal der hållas af den enkla, trohjärtliga fattning, att ungdomen måste deraf gripas, — låt allt detta ske, och det skall blifva ett helt annat lif äfven i våra ensliga bygder! Detta vårt herrliga fosterland skall börja att kännas såsom en magt värd att älskas och beundras, värd att man deraf offerar sina bästa krafter, värd att man tager den i beräkning vid alla sina företag.

Vår historia vittnar godt för oss. Då det gällt, har svensken aldrig svikit sin pligt mot fosterlandet, hur litet han än i hvardagslag lärt känna det, ja, hur grundligt okunnig om detsamma och hur föga eller rent af alls intet uppfostrad till oegennyttia och uppoffring deraf han än varit. Men låt detta folk redan i och med sin tidiga ungdomsuppfostran väckas till fosterlandskärlek och fosterlandskunskap, låt möten och täflingslekar förebilda mandomens ädla täflan i fosterlandets tjenst, låt de skilda bygdernas folk redan i ungdomen någon gång få sammanträffa, eller, der detta icke låter sig göra, meddela sig eller komma i beröring med hvarandra medelst hvarjehanda täflingar i skrift och andra skolarbetsprof, låt med ett ord de skilda bygdernas ungdom få erfara att mellan dem, hur i yttre måtto skilda de än må vara, dock råda samlif och samfäldt arbete för det gemensamma fosterlandets framtida väl, Gudi till äro, och detta folk skall i all sin

fåtalighet blifva ett ibland de starkaste. Ty hvad som sålunda blifvit i ungdomen sådt, det bär frukt i mandomens värf hundra-defaldt: och gäller det en dag att stå för hem och härd, för sjelfständig torfva och sjelfständig bildning, då skall gammal som ung, man som qvinna finnas rustad att hvar på sin plats medverka till det gemensamma försvaret.

Låt nemligen en sådan anda blifva rådande i vårt skollif, som den, hvilken dylika möten och täflingar och fester, der man rätt ordnar dem och rätt håller ut med dem, förutsätta, och det följer deraf att hela skolverlden skall få en annan, en friskare, hurtigare, modigare, kraftigare hållning. Lexans gamla ofruktbara mara skall ej kunna sitta qvar i skolor, der ett sådant lif funnit inträde. De särskilda öfningarne skola till sitt sammanhang erfaras, i enlighet dermed bedrifvas och sålunda med det ökade lif och med det afseende på den enskildes och fosterlandets behof, som detta sammanhang fordrar. Skolan skall, med ett ord, blifva en lifsskola och icke blott en bokskola, en fosterländsk och icke blott en kyrklig skola. Älskad af alla, af gamla som unga, skall den blifva folkets öga, den förnämsta inrättningen det har att vårda, upprätthålla och förbättra. Ingen uppoffring skall då kännas tung, när det gäller denna fosterländska uppfostran. Hela folket skall känna sig som en man, då det gäller vare sig att försvara eller förbättra *den* skolan.

Tänkom oss en framtidsscen ur detta skolans nya lif.

Folket har genomgått en svår brytning, en af de svåraste hvaraf det pröfvats. Det har varit nära att duka under. Det har behöft anstränga sig till det yttersta. Det har bestått profvet, men krafterna kännas liksom uttömda. Det gäller att på alla håll samla dem, framför allt att icke i någon äfven den minsta mån misshushålla. På alla håll göras derföre indragningar. Man börjar liksom en ny räkning med lifvet, och den fördna enkelheten i lefnadsvanor kommer sålunda åter till heders. Allt lejdvasende upphörer så långt möjligt är att genomföra det. Hvar och en bär sitt offer till fosterlandets altar, vare sig i form af frivillig tjänst eller frivillig skatt. All militär-, prest- och embetslyx försvinner. De republikanska dygderna växa på den plötsliga nödens, på sjelfförsakelsens och framtidsförtröstans grund. Det gäller icke mer att blott synas, att »representera», att hålla jemna steg med de stora kulturfolken, i fråga om den »högre bild-

ningen och lyxen», så i yttre som inre måtto. Det gäller att *vara* och att grundläggga en ny stark tillvaro.

Tänkom oss i ett sådant ögonblick skolan, den allmänna skolan, folkskolan, blifva föremål för den då för första gången efter den våldsamma brytningen sammanträdande lagstiftande församlingen. Denna församling, som icke vill och icke har att offra ett öre på något som helst som kan få namn af statslyx, — skall den öfverlemna folkskolan åt sig sjelf? — Ja väl: den skall vara nödsakad att lemna åt kommunernas, kanske till och med till familjernas fria skön att uppfostra ungdomen bäst de förmå. Nöden har nemligen ingen lag, alltså icke heller någon skollag, lika litet som den har några medel att, der sådant behöves, möjliggöra lagens uppfyllelse, och sjelfva denna nöd drifver dessutom den enskilde till en sjelfverksamhet, som icke behöfver lagens tvång för att upprätthållas.

Men någon tid förgår. Krafterna börja återvända. Ungdomen börjar småningom ånyo samlas till sina gamla möten; och en vacker dag samlas den, så långt som förbindelsemedlen göra det möjligt, från skilda orter, hvar och en skola under sina sjelfvalde lärare och anförare, i hufvudstaden för att bringa sin hyllning åt den eller dem, som i spetsen för landets bästa män under farans och brytningens dagar hållit fosterlandet uppe. Det går en bäfvan af glädje och stolthet genom gammal och ung, då de unga fanbärarne, hvar och en framför sin skola, sänka sina fanor, och ungdomens lefverop på engång är en hyllning åt de gamla som segrat och ett löfte om framtid, så vidt det en gång kan komma att på den bero.

Folkets målsmän äro härvid samlade. Det är utanför deras samlingspalats den väldiga skaran samlas. Representanterna för det gamla och det unga Sverge mötas blick i blick. Det är 300 representanter, som helsas af 30,000 skolungdomar. I det ögonblicket erfares hvilken magt ungdomen och dess uppfostran är; den skattebeviljande magten besluter, att, hur stort det närvarandes trångmål än må vara, medel dock skola anvisas, hvarigenom ungdomens allmänna gemensamma täflingsmöten måtte kunna hållas och hållas med all den enkla yttre festlighet, som med deras ändamål öfverensstämmer; och enhälligt förklaras i samband dermed, att näst de utgifter, som erfordras för upprätthållande af den oundgängliga allmänna förvaltningen, den all-

männa skolan skall vara den första att komma i åtanke vid fördelandet af de medel, som af staten för samhällets viktigaste produktiva ändamål möjligen kunna afstås.

Men, det må nu förestå oss hvilka pröfningar som helst, — alltid vår naturliga pligt är att hålla oss beredda. Detta sker nu medelst att hålla så och så många tusende soldater, så och så många tusende gevär, så och så många kanoner och monitorer o. s. v., — en räkning, som är föga kännbar mot de hundratusental af hvarje slag, som andra nationer kunna uppställa. Låt därför hvarje bröst lifvas af fosterlandskärlek, grundad på fosterlandskunskap, låt det gemensamma fosterlandet i skolorna hafva blifvit föremål icke för skolgossarnes glosor blott, utan för det lif, som äfven hos skolungdomen kan väckas och underhållas, om blott skolan och dess hela hållning och verksamhet ordnas med afseende derpå, — låt med ett ord hvarje skola blifva en fästning i smått, hvarje skolungdomsmöte och hvarje skolfest blifva ett läger, der man öfvar sig i att försvara fosterlandet, icke blott med yttre vapen, utan äfven, och i första rummet, med dessa den upplysta samdrägtens högsta och starkaste känslor, hvilka grundlägga det fosterländska modet och uppoffringsstyrkan; — och de fyra millionerna svenskar skola än en gång kunna befinnas så starka som tio gånger så många dresserade statsträlar. Med ett på det sättet fostradt folk skola dessutom alla sannt fria folk känna sig solidariskt förbundna, och det skall därför heller icke lemnas i sticket, om det af våldet hotas, — våra närmaste stamförvandters sednaste öden må i viss mån tala ett motsatt språk. Och föröfrigt, — hvilka öden än må förestå nordén, ett är visst: den som faller, sedan han dock i inre kamp värdigt förberedt sig för den yttre och som sålunda hvarken genom yttre våld eller inre svaghet framkallat öfvervåld mot sig, och som, då han slutligen dukar under för öfvermagten, faller med ära, den har aldrig kämpat förgäfvés.

För en sådan kamp har hvarje folk alltid att bereda sig. Endast de som i detta fall rätt uppfylla sina pligter hafva en framtid sig beskärd, en framtid nemligen, som då är liktydig med odödligheten. Må äfven vi svenskar betänka detta och våra skolor ordnas i enlighet med de fordringar, som den framtiden på oss ställer!

Framläggas må vissa uttalanden om »*uppfostran*» (= utveckling).

Niemeyers pedagogiska vetenskap.

I *Karl Schmidt* Geschichte der Pädagogik IV 1862 s. 160—164 kunde *Eneroth* läsa bland annat följande rörande de pedagogiska grundsatser, som f. o. m. 1796 utgivits av teol. prof., föreståndaren för *Francheska* stiftelsen, universitetets rektor och kansler i Halle Aug. Herm. Niemeyer (1754—1828). I t. ex. *Fr. Ditte* Schule der Pädagogik, Leipz. 1891 s. 994 kan man läsa om Niemeyer och *Fr. H. Ch. Schwarz* (1766—1837) och deras ovanligt tidiga insatser för pedagogisk vetenskaplighet och för pedagogikens historia (om vilken förra insats undervisning gavs t. ex. vid *Linköpings folkskoleseminarium*, varifrån elevanteckningar därom snart torde komma att utges).

Niemeyer... stellt in seinen »Grundsätzen der Erziehung und des Unterrichts» nach dem Grundsatz »Prüfet Alles und das Beste behaltet» die Hauptgedanken *Pestalozzi's*, *Rochow's*, *Basedow's*, der *frankeschen* und *humanistischen Schule* systematisch zusammen und geht zwischen *abstracter Speculation* und *zerfliessender Empirie* mitten und zwar glücklich hindurch. Zur Ausbildung der im Menschen vorhandenen Anlagen und Kräfte planmässig mitzuwirken: das ist, nach *Niemeyer*, die Sphäre der Erziehung. Der Zweck einer vernünftigen Erziehung kann kein anderer sein, als die Ausbildung des Menschlichen in dem Menschen, welches in der Vernunftfähigkeit und in dem Vermögen, den Willen durch Freiheit zu bestimmen, gegeben ist. Die höchsten Grundsätze der Erziehung sind also: 1) Wecke und bilde jede dem Zögling als Menschen und als Individuum gegebene Anlage und Fähigkeit; 2) bringe Einheit und Harmonie in ihre Ausbildung; 3) richte durch jedes Mittel, das mit den Rechten des Zöglings als Vernunftwesen verträglich ist, die erweckte Kraft auf Alles, was der Vernunft als des Menschen würdig erscheint; 4) die Harmonie der Freiheit mit der Vernunft lass dein höchstes Ziel sein, weil auf ihr der sittliche Werth des Menschen beruht...

Das *sympathetische* Gefühl wird am besten durch Liebe des Erziehers geweckt, deren Gewalt selbst die rohe Natur nicht auf immer widersteht...

Der Unterricht hat einen doppelten Zweck: 1) Die Kräfte des Zöglings aufzuregen, zu stärken und zu richten, sei es nun

einer bestimmten Geistesthätigkeit, sei es zu einem äusseren Thun und Handeln, um ihn dadurch fähig zu machen, einer fremden Hülfe immer weniger zu bedürfen. 2) Nächstdem ist sein Zweck, jenen Kräften einen Stoff zu liefern, an welchem sie sich üben und vervollkommen können, und in dessen Besitz zu sein zugleich ein Bedürfniss ist, theils im Allgemeinen für den Menschen, theils im Besondern für gewisse Klassen und Berufsarten. Die Gesetze der Methodik, welche auf den eigenthümlichen Gesetzen der Menschennatur und dem durch sie vorgezeichneten Gange seiner Entwicklung beruhen, sind: Es sei feste Regel, nur Das zu lehren, was den Fähigkeiten und dem Alter des Zöglings angemessen ist: so lange also Kinder noch in den Jahren der Sinnlichkeit sind, dürfen nur Beschäftigungen gewählt werden, welche sich ihrem äusseren und inneren Sinn darstellen und anschaulich machen lassen. In jedem Alter sollen die Seelenkräfte vorzüglich in Thätigkeit gesetzt werden, für welche es sich am meisten eignet: eine andere Methode fordert das frühere, eine andere das mittlere und reifere Alter.

Niemeyers Akademiska Föreläsningar hade försvenskats av den förste pedagogikdocenten i Uppsala 1805, ha beaktats vid studier intill senaste tider och ge i synnerhet i början och slutet stöd för antagandet att Eneroth formulerat sitt testamente även med denna bok för ögonen. Den är tillägnad universitetskanslern Axel von Fersen och har följande titel: *Aug. H. Niemejer* Utkast till Akademiska Föreläsningar i Uppfostrings- och Undervisnings-Läran för dem som skola blifva Uppfostrare och Lärare inom Familier och vid Allmänna Skolor. . . öfversatt och med några tillägningar utgifvit af El. Christoph. Grenander Akademisk Docens i Uppf. och Underv. Läran. Upsala 1805.

----- Enligt Pestalozzi, Niemejer, Eneroth, Otto Salomon, Anna Sandström o. a. är bildning inte lika med kunskaper utan med utveckling, alltså formell bildning, alla själs- och kroppskrafternas harmoniska, stegvis gående, naturliga utveckling och eventuellt erforderliga rektifiering. Det är denna utvecklingsprocedur, som Herder givit namnet bildning (1768) och som de nämnda pedagogiska författarna jämväl kalla fostran. — Niemejer betonar bland annat följande, som sedan till stora delar går igen i annan form hos Eneroth. Man beakte bland annat gränsregleringen mellan pedagogik och didaktik samt de fakta, att ej blott uppfostran utan även undervisningen säges vara motiverad av formell bildning (»förståndskrafternas framledande») och att Niemeyers fram-

ställning efterliknas genom minst tre uppfostringsmaximer i Eneroths Folkskolan III (a, b, g, h sid. 108—110 i uppl. 1 och s. 66—67 i uppl. 2), vilket visar att E. läst Niemejer-Grenander, fastän han ej nämner det.

Följande mom. a. i Eneroths åsyftade Skolundervisnings-metoder överensstämmer med både lärda humanisters och folkliga Pestalozzianares syftemål — även om få mäktade föra det utöver önskingarnas stadium: »All undervisning bör bedrivas i sådan anda och på sådant sätt att den verkar uppfostrande på känsla och förstånd, på hjerta och hufvud».

I nedan avtryckta »Några idéer öfver en god uppfostran» står följande: »I de första åren betraktar och behandlar uppfostraren uppväxande menniskor, utvecklar och bildar dem såsom organiska naturväsenden. Den sinnliga organisationens vidmagthållande och utbildning är yttre betingningen för all vidsträktare och högre kultur. Utan att sörja för denna, är icke någon fri förnuftsutbildning möjlig». Detta kan hos Eneroth sägas ha en saklig motsvarighet i mom. b. »All undervisning och uppfostran bör rättas efter lärjungens ålder och förmåga. (Man bör alltså icke tala till barn så som vore de gammalt folk, eller implanta i deras minne sådana läror och satser, som deras ännu unga lifserfarenhet icke tillåter dem att fatta.) Den så kallade åskådningundervisningen bör föregå minnesöfningen, eftersom barnet till en början lärer mera genom öga och öra än medelst de inre och högre själsförmögenheterna».

Med sista stycket i nedanstående avtryck kan läsaren jämföra följande mom. i Eneroths nämnda »metoder»: »g. All undervisning bör ställas så att barnet i och under densamma känner sig stå i innerligaste förening med läraren. h. All undervisning bör meddelas med glädje och frimodighet för att med glädje och frimodighet kunna mottagas.»

Enerothska gåvobrevet är avfattat i tydlig motsättning till både Niemejer och Grenander i avseende å naturkunskap. Dessa betonade blott det nöjsamma i läroämnet *Natur-läran* och *Natur-historien*; men för Eneroth syntes dessa vara grund, bibel, hävstång och hjärtstock i all uppfostran.

Om de å bokens sidor 91—97, 173—180 intagna två kapitlen (utur Biblioth. d. Ped. Liter.) yttrar Grenander i förordet följande. »Vid Pedagogiken har jag tillåtit mig att bifoga några få fragmenter öfver Uppfostran, och vid bokens slut har jag framställt några uppkastade idéer öfver en god uppfostran».

Urvalet här nedan är gjort från s. 1—8, 11—17, 20, 35—45, 58—59; 64, 82—89, 93, 96, 107—111, 136—139, 173—180.

[Inledning.] De menskliga egenskapers bildning, medelst hvilka förnuftet skall framträda i verkligheten, ernås till en del . . . blott genom naturlagarnas makt — utan biträde af äldre menni-

skors frivilliga omsorger och bemödande, utan *uppfostning* och *undervisning*.

Men, fastän de krafter, hvilka blifvit menniskan meddelade, liksom sjelfmant, arbeta sig fram till utveckling, är dock den fordran oskiljaktig ifrån vår förnuftiga natur, att vi *böra uttänka* och *bereda en tjenlig verkningskrets* för dessa till synbara verkningar sträfvande krafter — *uppfostning* och *undervisa* den varelse, hos hvilken vi igenkänna bilden af vårt slägte. *Uppfyllandet* af denna fordran är *af vigt*: derigenom hinner den *inre förmågan till ett fullkomligare yttrande* [=yttring] och öppnar nya källor till tröst och glädje.

Uppfostningen är en, till människans bestämmande, med noggran pröfning föranstaltad utveckling och bildning af alla åt henne förlänta krafter. I *vidsträcktare mening* kan denna uppfostning omfatta hela lifstiden; men i en *trängre* och vanlig bemärkelse inskränker man henne till den ålder, under hvilken menniskan är *barn, gosse* och *ungling*.

Undervisning är ett, för förståndskrafternas framledande, väl uttänkt meddelande af vissa kunskaper, förenadt med anvisningen, att dem använda och utvidga. Ju yngre menniskan är, och ju mindre kunskap, skicklighet och färdighet hon, i följe deraf, äger, så mycket större är hennes behof af undervisning.

En... [systematisk] framställning af teorin, det vill säga, af grundsatser och metoder, kallas, såvida den hörer till *Uppfostning*, *Uppfostningsvettenskap* eller *Pedagogik*, såvida den hörer till *Undervisningen*, *Undervisningsvettenskap* eller *Didaktik*. Skickligheten at lyckligen använda begge teorierna får namn af *Uppfostningskonst* eller *Lärokonst*...

Att skickligheten att uppfostning och lära, ledd och understödd af en riktig teori, är af *största vigt* för menskligheten och samhället, derom vittnar 1) ändamålet för all uppfostning, 2) dess allmänt erkända behof och 3) alla tiders erfarenhet *dels* af de goda verkningar, som åtföljt en väl öfverlagd och utförd uppfostningsplan, *dels* af det mörker och de olyckor, som varit oskiljaktiga ifrån dessa omsorgers uraktlåtande...

Undervisningen och uppfostning äro underkastade mångfaldiga svårigheter och fordra en sorgfällig öfverläggning och *förberedelse*.

Hvar och en som valt en viss krets för sin verksamhet, antingen såsom Civil Embetsman, Religionslärare, Läkare, eller annat, inser nödvändigheten af den förberedelse, han gjort, för att vinna skicklighet till sysslans bestridande: skall då icke *den*, hvilken vill åtaga sig uppväxande medmenniskors uppfostning och undervisning, finna samma slags nödvändighet förenad med dessa vigtiga förbindelser? Att *känna sina pligters vidd och beskaffenhet* är äfven den enda säkra förberedelsen till varaktigt tröst och välsignelse utaf sina bemödanden...

Ibland Vettenskaperna förtjenar... 1) *Filosofien* särdeles uppmärksamhet. Det vore att önska, att han deri gjorde sig hemma, allt intill utredandet af de yttersta grunderna; men åtminstone bör han leda sig till en säker synpunkt för sin flit att utröna *de lagar, tanken följer uti sina yttranden* (Logiken), för sitt bemödande att lära känna den *andliga förmågans verkningar och utbrott* (Psykologien), för... [Moralen och Ästetiken]. 2) Bör han känna *Historien* och *Geografien* 3) *Elementerna uti Matematiken*; 4)...*Religionskunskap*; 5) *skulle han genom kännedom af Natur-läran och Naturalhistorien* göra både sig sjelf och sina Disciplar många nöjsamma stunder...

Till den omedelbara *Förberedelsen* hörer, att uppfostnaren och ungdomsläraren med hänsigt till sitt yrke skaffar sig kännedom af det, som genom sakens natur och den bäst bepröfvade erfarenhet kan anses som den *riktigaste teori* för uppfostning och undervisning, och således äfven oförtrutet inhämtar *Didaktikens* och *Pedagogikens vettenskapliga grunder*...

Den, hvilken flitigt studerat *Pedagogikens* och *Didaktikens hjälpvettenskaper*, skall alltid med största framgång bemöda sig att fullgöra begges fordringar...

[Studenter kunna] med *uppmärksamhet* och *flitig omtanka* *begagna sig af de anstalter*, som Regeringens faderliga omsorg fogat vid Rikets Universiteter...

[*Pedagogik.*] 1. Uppfostningen uppodlar och utvecklar det, som naturen har nedlagt hos den, som skall uppfostnas. Hon kan icke gifva, blott utbilda.

2. Det som blifvit hos menniskan af naturen nedlagt, är högst mångfaldigt och af olika slag. Om man tänker detta *mång-*

faldiga i en *fulländad* och *harmonisk förening* till ett helt, har man *idealet* till en *fullkomlig* människa. Att närma den, som skall uppfostras till detta ideal, måste vara uppfostringens *yttersta ändamål*.

— — — — 3. Ett högre mål, något annat absolut godt, än ren *Sedlighet*, gifves icke. Hvarje mensklig kraft och fullkomlighet har ett sant värde, endast under det villkor, att den befordrar denna sedlighet och uppfyller dess fordringar. Till följande här af är högsta grundsatsen för all uppfostring: att *så utveckla och utbilda alla människans krafter, att hon derigenom på det fullkomligaste kan uppnå sin sista bestämmelse för sedligheten...*

5. Alla krafter, hvilka tillhöra människan äro *objekt* för uppfostran. Såsom *animaliskt* väsende, har hon *kroppliga krafter*. Således *Kropplig Uppfostran*. Såsom *förnuftväsende*, har hon en förmåga att *veta* — att *känna* — att *begära* eller *vilja*. Således *Intellectuell, Ästetisk* och *Moralisk Uppfostran...*

8. Ingen människa är fullkomligen lik den andra, och denna olikhet visar sig allt ifrån den spädaste barndomen, så väl i det kroppliga som andliga. Följakteligen har hvar och en som skall uppfostras en viss *individualitet*, och fordrar i detta afseende ett eget behandlingssätt.

9. Likväl gifvas *allmänna grundsatser* och regler för uppfostran. I menskliga naturen finnes något, som är gemensamt och kan öfver allt och i alla hänseenden förutsättas. Anlagen bildas, krafterna utvecklas, böjelserna väckas och förändras uti sina yttranden efter vissa oföränderliga lagar. Den som känner dessa, må vara öfvertygad, att han icke utan framgång bemödar sig att verka på människorna. Det är därför för Pedagen oumbärligt att hafva en djup kännedom af den andliga förmågan och dess sätt att yttra sig hos barn.

10. Emot värdet af en *teori* för uppfostran kan ingenting bevisas genom det inkastet, att man af den icke ser några betydande följder, och att människorna alltid blifva sig lika i det hela. Detta påstående är 1) stridande emot erfarenheten; 2) kunde det bevisa något, skulle det äfven så väl träffa Moralien, Filosofien, Religionen.

11. Att den sorgfälligaste och likformigaste uppfostran misslyckas, bevisar endast, 1) att icke hvarje sorgfällig uppfostring är den visaste; 2) att just det likformiga är ofta det, som minst svarar emot ändamålet; 3) att människan blifver det hon är, icke blott genom andra människors med afsigt tagna anstalter till hennes bildande, utan att 4) deras verkan ofta alldeles, eller nästan alldeles, upphäfves genom mäktigare orsaker...

16. Icke blott i Materialismen, utan äfven efter *hvert och ett annat system* beror det andliga väsendets utveckling och utbildning af kroppens beskaffenhet. Många moraliska förbrytelser och fel, som vi tillskrifva förståndet, stå till sitt ursprung i nära sammanhang med den animaliska delen hos människan.

17. Uppmärksamhet på den vink naturen gifver, så att man aflägsnar det, som förstörer dess inrättningar, eller afhjelper de bristfälligheter hos naturen, hvilka understundom finnas i vissa enskilda delar, väl uttänkta och till krafternas bestämmelse afpassade kroppsöfningar — och detta allt ifrån den första tidpunkten — kunna vara af högsta vikt för kroppens tillväxt och stärkande. Med detta sysselsättes den *kroppliga* uppfostran.

[Därpå följa knappa tre sidors *elementära* påpekanden i notisform om föda, kläder, sinnesorgan, kropps rörelse inklusive gymnastik; sömn; onani; sinnesrörelser. Efter nästa mom., 28, följa utav avd. Pedagogiska Grundsatser delen Själens Bildning, kap. I. Intellectuell (§§ 29—50); kap. II Ästetisk (§§ 51—62); kap. III Moralisk Uppfostran (§§ 63—128)].

28... Alla uppfostrare borde hafva en viss bekantskap med de många slags olägenheter, som i barna-åldern och under ungdomsåren träffa människans kropp...

63. Att för befrämjandet af *moraliska* ändamål utbilda alla fysiska och andliga krafter, och att således förädla den uppväxande till en *moraliskt god* och *dygdig* människa — är uppfostrans yttersta och högsta ändamål...

66... Uppfostrarens bemödande går ut på, att leda och styra människan ifrån ondt till godt, och sätta alla hennes krafter i en i bördes öfverensstämmelse.

67. Härvid fordras hufvudsakligen ett i *psykologiskt* och *moraliskt hänseende* granskadt och riktigt omdöme öfver det andliga väsendet hos barn och ungdom, samt kännedom af huru

det i början utbryter och visar sin verksamhet, tillbörligt afseende på naturliga anlag och krafter — att med noggranhet afsondra det, som hos barnet synes — och tillfälligtvis äfven kan blifva, ondt och förderligt, ifrån det, som verkligen så är, och nödvändigt måste så blifva...

73. Moraliskt handlar menniskan, blott såvida hon har frihet och känsla af sjelfverksamhet...

81. Inan man fordrar hörsamhet af barn, bör man noggrant öfverlägga nödvändigheten, nyttan, rättvisan och billigheten af det, som man fordrar. Ju färre lagar, ju bättre.

82. Det som en gång blifvit stadgadt såsom ovillkorlig lag, bör aldrig kunna återkallas. Enformighet och otrygglig fasthet lättar hörsamheten. Ojemnt lynne, vankelmod och eftergifvenhet är — om de ock ofta hafva utseende af *godhet* — icke annat, än en verklig *hårdhet*...

87... Efter som sedliga fullkomlighetens yttersta mål är, att handla af *ren kärlek till pligt och aktning för lag*; och menniskan blott småningom, och ju sinligare hon ännu är, d. ä. med sina själskrafter närmast omfattar det yttre och i synnerhet deri känner sitt lif, desto långsammare närmar sig till detta mål, så kan uppfostran äfven använda sådana bevekelsegrunder, som blifvit tagna af *handlingarnes följder*. Redan från barndomen ligger det i mensklige viljans natur, att med begär sträfva efter det, hvaraf hon väntar goda, med afsky fly det, hvaraf hon väntar elaka följder...

105. Den pedagogiska *läkarekonstens* hufvudstudium är, att lära känna källorna till det moraliska onda, den moraliska sjuklingens subjektiva beskaffenhet, och att, till viljans ledande ifrån det onda till det goda, visligen använda de... [rätta driffjädrarna].

121. En sorgfällig uppfostrans oförtrutna sträfvande måste i det hela åsyfta, att en ren moralisk karakter *bestämmer* och *leder bruket* af alla de krafter, hvilka hos menniskorna efter deras särskilda lägen hunnit till någon utbildning. Den *flit* och *idoghet*, som härigenom uppkommer, blifver först och främst en vinst för menniskan, såsom individu — men också, då den upphöjes till verksamhet för allmänt väl — en vinst för hela samhället: och ofelbart befordras denna viktiga utveckling, desse önskvärde egenskaper och deras tillbörliga bruk genom vana vid

arbetsamhet, och genom en af lärdomar och exempel inplantad böjelse till nyttiga och goda företag, hvilken vid utöfningen i framtiden åtföljes och lifvas af en tröstfull tillfredsställelse öfver mensklighetens fortskridande odling...

[De hittills behandlade I: Pedagogiska Grundbegrepp och Preliminärer (§ 1—15); II: Pedagogiska Grundsatser (§ 16—128) nämnas Första Stycket: Absolut Pedagogik eller Allmänna Grundsatser för Uppfostran. Därefter följer Andra Stycket: Relativ och Hypotetisk Pedagogik (§§ 129—198). Inom det beröra första avd. (§§ 129—175) den enskilda, andra avd. (§§ 176—188) den offentliga uppfostran och tredje avd. uppfostran i hänseende till kön, stånd och bestämmelse (§§ 189—198)].

133. [Föräldrar böra sörja för] bildningen till ett verkligen *andligt* och *moraliskt lif*, det vill säga, ... *uppfostra* sina barn...

181. Ordning, grundlighet, en jemn och väl uttänkt gång för undervisningen, och en derigenom väckt anda för flit och beständig verksamhet befrämja ganska mycket *den moraliska uppfostran*...

184. En hufvud-fördel af all *offentlig undervisning* och *uppfostran* är de uppväxandes bortblandning med hvarandra utan hänseende till stånd och andra tillfälliga förmåner, samt nödvändigheten och vanan att för det större anseende, man antingen redan har, eller ock söker, icke se och icke erkänna någon annan grund, än förtjenst och skicklighet...

[Fragmenter.] Mätte vi kunna vänja oss, att alltid under *kultur* [jfr E:s kulturhistoria] blott förstå en riktig, väl öfverlagd, i hvarje hänseende till större fullkomlighet ledande bildning hos menniskan; att alltid sorgfälligt skilja den ifrån *förfining* så väl som ifrån *falsk kultur*, hvilken man kanske kunde kalla missbildning...

Att några önska naturtillståndet, i hvilket den känslofulle, ofta sig sjelf plågande, och i detta fall mycket konsequente, *Rousseau* ville försätta människoslägtet, kan väl vara konsequent [tillägg med blyerts, tydligen av Grenander själv i Kungl. Bibl.:s exemplar: för deras till ren natur och oskyldig enfaldighet bildande föreställningar], men omöjligt att verkställa. Ett högre mål är för menniskan utstakadt, till hvilket hon skall närma sig, såsom ett fritt, öfver sinnligheten upphöjdt väsende. Af denna an-

ledning drifver naturen sjelf menniskan ifrån sig och förer henne framöfver sina — af tvång och nödvändighet slutna — gränсор — in på frihetens, vettenskapernas och konsternas gebit. Här skall hon få känsla af sitt högre väsende, så mycket möjligt är, väcka, utveckla och bilda alla hos sig liggande anlag och krafter. Sedan hon här på alla sidor blifvit bildad till en verk-samhet, som är i öfverensstämmelse med religionens och förnuf-tets fordringar, återvänder hon af sig sjelf till naturen och slutar med honom det förtrogaste förbund. Hon har genomlupit sin verldskrets och gränсорna för sin varelse, sinnligheten visar sig förädlad uti alla sina uttryck, hjerta, förstånd, förnuft, smak hafva uti den fulländade bildningen sammansmultit till en lyck-salig och ouplöslig harmoni: här finnes gränsen der menniskan stannar, och råkar den punkten, uti hvilken natur och frihet sammanträffa, bjuda hvarandra handen och förenas till ett....

[*Didaktik.*] 9. Det fullkomligaste *lärosätt* (metoden) är det, som är afpassadt efter själsförmögenheternas, i synnerhet för-ståndskrafternas *harmoniska utveckling*....

11. All undervisning bör framskrida ifrån det lätta till det svårare, ifrån det enkla till det allmänna och sammansatta, ifrån det elementariska till det systematiska, ifrån det konkreta till det abstrakta.

12. Utom en *vis måtta* i det, hvaruti man undervisar, läres det mästa för framtida glömska. Minnet öfverlastas och i verk-lig förstånds-bildning gör lärjungen högst obetydliga framsteg....

15.... Äggande intresse för kunskaper in finner sig, då lära-ren ifrån alla sidor med mogen öfverläggning befordrar den andliga förmågans sjelfvilliga sträfvande till utveckling....

16. *Medel* att *intressera* äro således — vittgirighetens spän-ning och tillfredsställande; ett ögonskenligt eget intresse hos läraren, hvilket likasom sympatetiskt meddelar sig till lärjungen; omsorgen att vid alla tillfällen göra föreställningarna åskådliga — väl afpassade och med rättvisa tillämpade följder vid flit och försumlighet; — ett försigtigt användande af de uppväxandes naturliga böjelser; såsom att förvandla ärelystnaden till en oskyl-dig täflan o. s. v....

19. All slags undervisning måste för ungdomen icke inne-bära annat, än ett *föranlåtande* och en *anledning* till egen sysslo-

sättning. Alla anstalter, så väl under som emellan lärostunderna böra leda till sjelfkraftd flit och eftertanka....

92. Att blott lemna en *namnlista* på åtskilliga natur-produk-ter, och dermed öfverhopa minnet, gifver likaså litet nytta som nöje, och glömmes likaså snart, som det läres. Man bör derföre sysselsätta fantasien med bilden af föremålet, och förståndet ge-nom undervisningen om, huru det eller det danas af naturen, hvilka egenskaper det hafver, och hvad nytta derutaf kan dragas, i synnerhet för menniskan....

95. Menniskan förtjenar största uppmärksamheten ibland alla lefvande naturväsenden. Huru kan man då underlåta, att ibland ämnena för ungdomens undervisning upptaga kännedomen af menniskan — äfven i fysiskt afseende — *Antropologien*?

96. I denna delen kan elementarundervisningens ändamål icke blifva annat, än att bibringa en i allmänhet riktig och tyd-lig föreställning om mensklige kroppens inrättning, dess delars sammanhang, bestämmelse och funktioner. Här måste uteslutas allt sådant, som hvilat antingen på gissningar eller på sannolika men icke till visshet förtydligade och utredda grunder, och äfven sådant, som kan vara af vigt endast för finare granskare och fysiologer.

97. Vida betydligare äro fördelarna deraf, att man fäster uppmärksamheten *dels* vid det, som angifver lagarna för en god lefnadsordning, *dels* på de yttranden af vårt andliga väsende, som äro i nära sammanhang med kroppens förändringar....

99. Ifrån kroppen, såsom sinnenas verktyg är öfvergången till människans andliga väsende helt naturlig. Några ämnen utur läran om människans själ tillåta ett så populärt afhandlingssätt, att man dermed kan tillfredsställa äfven barns lärgirighet. Med ynglingar kan man gå ännu längre och utur deras eget medvetande utveckla de fattligaste *läror*na om *deras själ* och dess åtskilliga *sätt att yttra sig uti erfarenheten*. (Psykologi).

100. Den högre *transcendental-filosofien* ligger alldeles icke inom gränсорna för ungdomsundervisningen, bör till och med icke afhandlas i de öfversta klasserna i våra egentligen lärda skolor (Gymnasier och Rektorsklassen vid en och annan trivial-skola). En god *praktisk logik* skulle vara passande för ändamålet. Den bästa metoden vore, att vid utvecklingen följa erfarenhetens

anvisningar, och att ifrån henne hämta anledningar att tillämpa det, som föreställes. Således skulle man med mycken fördel kunna afhandla flera der förekommande viktiga ämnen, utan att gifva en lärd form åt det hela. Under samma villkor skulle äfven *moral-filosofiens första grunder* med nytta göras till ett ämne för den fullständiga ungdoms-undervisningen. Denna blefve då i sjelfva verket icke annat, än en ifrån ett lifligt medvetande, i *grundligare ordning, återhämtad nödvändighet att erkänna sina pligter...*

Några idéer öfver en god uppfostran.

(Utur Biblioth. d. Ped. Litter.)

[Plats: Med namnet uppfostran menar jag ej annat, än förekommande ledning och förnuftigt öfvertänkt tillvänjande.]

Vi skola likasom tillbilda *det fria förnuftets natur*, småningom förhjelpa mensklighetens sköna anlag till en... fullständig utveckling och harmonisk utbildning....

I de första åren betraktar och behandlar uppfostraren uppväxande människor, utvecklar och bildar dem såsom organiska naturväsenden. Den sinnliga organisationens vidmagthållande och utbildning är yttre betingningen för all vidsträktare och högre kultur. Utan att sörja för denna, är icke någon fri förnuftsbildning möjlig. Denna tidigt infallande sorgfälliga vård om människofostret, då det ännu är uti sitt outvecklade tillstånd och i behof af andras hjälp, kunna vi kalla *fysisk eller kropplig uppfostran...*

Den undanrödjer, så långt möjligt är, alla hinder för de organiska krafternas fria, harmoniska sjelf-utveckling, och söker redan derigenom, att förekomma missbildning, förslappning och sjuklighet... [Hon] skyddar och befrämjar... den kroppliga organisationens naturliga, fria, harmoniska utveckling, så väl i dess enkla delar, som i det hela; och i de medel, hon använder, för att underhålla och befordra kroppens hälsa, styrka och skicklighet, söker hon att vara uppmärksam på hvar och en betydande vink af naturen. Denna vink märkes ofta med möda: derföre äro dess ögon sorgfälligt fästade på allt som härtill bidrager, såsom på näring, kläder, kroppsöfningar (Gymnastik) o. d. En sådan fysisk vård och öfning syftar väl närmast på fysiska substensen, men medelbarligen äfven på kunskaps-förmågans ut-

vickling och kultur, ty alla yttre betingningar för kunskapsförmågan innehållas uti sinne-verktygens sunda tillstånd. För alla nyttiga förbättringar och duglighet till förnuftiga ändamål, är förvärfvandets af styrka, skicklighet och vighet uti kroppslemmarna, bibehållandet och stadgandet af dess fullkomliga sundhet, af samma nödvändighet, som den första grundläggningen till kunskapsförmågans utbildande. Denna fysiska uppfostring utgör en nödvändig grundläggning för all annan egentlig bildning, för all människans högre kultur, hvilken åsyftar, att hon skoll blifva ett med sig sjelf öfverensstämmande, för moraliska ändamål verkamt, sjelfständigt förnuftväsende. Men måtte uppfostraren härvid icke förgäta, att han aldrig ostraffad kan omvända eller hindra naturens gång!...

Barndomstiden är en tid för... kroppens verksamhet, icke för själens....

Barnet hinner säkrare till ett kraftfullt bruk af sina förmögenheter, upphöjer sig med mera mod till sjelfverksamhet och sjelfständighet, ... om uppfostrarne akta sig att göra ingrepp uti den sig sjelf utvecklande och bildande naturens heliga gång, om de icke våga påtvinga, icke ingifva barndomen något, som icke låter förena sig med dess natur, om de endast framför allt aflägsna hindren för sjelfutvecklingen och sjelfbildningen, i stället för att med inbillade befodringsmedel till tillväxt i inre och yttre fullkomlighet störa naturens bildningslagar, tillbakahålla framstegen i den organiska och andliga utvecklingen och bildningen, eller till och med missleda dess yttranden.

Den *intellektuella och moraliska bildningen*... framkallar medvetandet af den förnuftiga eller inre personligheten: hon uppfordrar till sjelfbestämning efter egna, sjelftänkta, fritt erkända ändamål: utvecklar och bildar uti en harmonisk växelverkan både den högre och lägre kunskapsförmögenheten, men undviker och förekommer hvar och en ensidig... riktning och utbildning af människans kunskapskrafter....

Den egentliga uppfostran och bildningen, hvilken innefattar något af vida högre natur och af annan beskaffenhet än den kroppliga organisationens skötsel och vård, börjar först, när barnet är i stånd att begripa den behandling, som det erfar af uppfostraren, öfverföra densamma till vissa ändamål, och deri

finna någon aning om förnuftiga afsigter — och detta inträffar ofta tidigare, än man vanligen tror. Uppfostraren tage sig derföre till vara, för att i sitt uppförande förråda ett förfarande antingen utan ändamål eller stridande deremot; han bemöde sig, att visa, att han syftar till ett visst mål, och vill så behandla barnet, som det efter en viss, ehuru dunkel, känsla af öfverensstämmelse och rättvisa måste önska, att blifva behandladt. Blott derigenom skall han för barnet uppenbara öfverensstämmelsen med förnuft, hvilken bör uttryckas genom människans handlingar; samt äfven uppmuntra och uppfordra det till ett förnuftigt görande och låtande. I detta afseende behandla han det såsom ett helt, icke än såsom ett sinneväsande och blott kropp, än åter såsom en ren ande, hvilken alldeles icke är bunden vid sinnlighetens betingningar; utan såsom en *menniska*, d. ä. såsom en ande, hvilken har förmåga och bestämmelse att, såsom ande och kropp, bilda sig sjelf, och i allmänhet, att handla blott uti en sinnlig sfer och genom sinnliga medel.

Slutligen måste uppfostran framför allt vara beräknad på lärjungens sjelfständiga, andliga natur, på det sig sjelft bestämmande och åskådande förnuftet och på friheten: dess maxim måste vara, att hos lärjungen med all fysisk, intellektuell, ästhetisk, moralisk och religiös kultur arbeta för förnuftets enlighet och samtycke inom det skärskådande och pröfvande medvetandet, och så leda honom, att han af egen öfvertygelse går sin uppfostrares afsigter till mötes, lärar, att hos sig sjelf finna och på sig sjelf utöfva sådana grundsatser, som ... kunna förskaffa honom sann bildning för ett fullkomligare tillstånd. Bäst förvaltar en rättskaffens och god Lärare sitt embete, när han lärar sin lärjunge, att söka sanning, upptäcka villfarelse, finna öfvertygelse och visshet inom sig sjelf, och derigenom ingifver honom förtroende till sina egna krafter och mod att med oförtrutenhet använda dem. Han förvare honom för den lidande undergifvenheten under blinda böjelser, för afsky till arbete, begär till bekvämlighet, för ett overksam förlitande på andras hjälp och understöd. Men framför allt uppvärme han dess hjerta för en redlig enfaldighet i tänkesättet, för okonstlad, uppriktig och anspråkslös godhet, och låte honom allt lifligare känna värdet af en stilla uppmärksamhet på den inom hans eget bröst talande

känslan af rätt och orätt, skickligt och oskickligt, skönt och fult. Han tillrope honom...: lär dig sjelf, att troget lyssna till samvetets anmaningar, lyd Guds vilja, framställd i *Hans Ord*, följ de bud du har af förnuftet, som varnar och befäller inom dig, och vittnar om det osynliga! Lär, att allt innerligare öfvertyga dig sjelf, och att handla utur och med den innerligaste öfvertygelse! håll sanningen helig, värdera öfver allt annat den sanning, som du sjelf grundligen fattat — ända till kraftfull liflighet i känslan! Sök sanningen och uttryck henne i alla dina lefnadsskiften! Lär att finna henne genom egen verksamhet, genom omtanka och ett fritt bemödande!

På detta sätt gifver den gode Uppfostraren och Läraren den bäst passande anledning, den kraftigaste uppfordran till ungdomskrafternas utveckling, öfning och utbildning. Han väcker förmågan hos de uppväxande och den uppriktiga böjelsen att förvärfa sanna och nyttiga kunskaper, att utvidga, beriktiga och stadfästa sina insigter, att lära och förmå sig sjelfva, att med ren kärlek utforska sanningen...

Vänlig uppmärksamhet, glad, deltagande behandling, en öm och mild blick gå icke förlorade, de verka kraftigt på det unga hjertat och göra deraf en varaktig vinst; det förtroende, som vi skänke den till Yngling upplommande gossen, ingifver honom förtroende till sig sjelf, mod och villighet till allt det goda, hvarmed han vågar hoppas, att kunna af en älskad och tillgifven Lärare vinna ännu mera aktning, kärlek och tillfredsställelse. Allvarsamma lärdomar finna härigenom friare och lättare ingång: de vinna en sjelfvillig uppmärksamhet, och det goda tänkesättet går, utan motvilja, till öfvertygelsen om deras riktighet och förvandlar dem till gerningarnas rättesnören. Deremot är ingen ting, som är så afskräckande och tillbakastötande för ömsinta och okonstlade ynglingar, som ett kallt, tvärt och förbehållsamt bemötande af deras Föräldrar och Uppfostrare.

Läsaren tillrådes jämföra de orden i Enerothska gåvobrevet: läran om sambandet mellan naturlagarna och oss, med urvalet å sid. 147—148. Utomordentligt upplysande är också t. ex. *Karl Schmidt* Gymnasial-Pädagogik, Köthen 1857 (UUB); *bl. a.* om den formella uppfostringsprincipen (= utvecklingen). Likaledes *S:s Geschichte der Pädagogik*, eller *G. d. Erziehung*, t. ex. om Pestalozzi, Fröbel, Kant, Fichte, Goethe. (Jfr här s. 201.)

Naturteologen Schwarz om »människan», »uppföstran» (= utveckling) och »kulturhistoria».

F. H. C. Schwarz Lehrbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre I Pädagogik oder Erziehungskunde; Heidelberg 1835, sid. 1 o. f.

Gute Eltern und Lehrer, Liebe, Gesundheit, häuslicher und bürgerlicher Wohlstand, gebildete und wohlgesittete Menschen umher, überhaupt Religion, Sittlichkeit, ja ein schon vollkommen erzogenes Geschlecht — alles dieses wird da vorausgesetzt, wo eine vollkommene Erziehung der heranwachsenden Jugend gedacht wird...

[s. 2—4] Die Natur erzieht schon von selbst, indem sie entwickelt, und führt uns also auf diesen Begriff; so erzieht sie in der Pflanze, in dem Thiere, in dem Menschen. Weil aber der Mensch ein Vernunftwesen ist, so übernimmt sein Verstand und sein Wille die Erziehung, und sie wird in ihm ein Werk der Freiheit. Hiernach ist sie eine absichtliche Wirksamkeit auf das Kind und sofort auf den heranwachsenden jungen Menschen, um ihn zu seiner Bestimmung zu bilden. Indem dieses durch Menschen geschieht, von einer Generation zur andern, und im Ganzen von der Vorsehung geleitet wird, so ist die Erziehung im Allgemeinen, die durch sich selbst unter göttlicher Wahrung sich entwickelnde Menschheit, und der, welcher wahrhaft erzieht, tritt in diese Thätigkeit so ein, dass er die Absicht hat, durch seinen Einfluss auf den, der erzogen wird, diese Idee zu verwirklichen...

So wird der Begriff der Erziehung nur aus dem Wesen der Menschheit richtig und vollständig verstanden; ausserdem ist er einseitig und verworren. Es erklärt sich hieraus, dass ihn nur ein Genieblick in seiner ganzen Tiefe erfasst, und deshalb verdienen die Aussprüche von Geistesmännern alter und neuer Zeit darüber gehört zu werden, z. B. von Hippel: »Erziehen ist Aufwecken vom Schlaf etc.«; von J. G. Schlosser (Br. an Iselin 1776): »alles (?) kommt auf den Kopf und die Wirksamkeit dessen an, der die Erziehungsschriften anwenden soll«; G. Forster (Ansichten etc.): »es ist eine leichte Kunst, Maschinen aus Menschen zu schnitzen, aber die menschliche Natur in ihrer Würde zu lassen, und Kräften, die etc. zu ihrer vollkommenen Entwicklung be-

hülflich zu seyn — das ist eine schwere Kunst etc.« Kant (Pädagogik): »der Mensch ist das einzige Geschöpf, das erzogen werden muss; — eine Generation erzieht die andere; nicht dem gegenwärtigen, sondern dem zukünftig besseren Zustand des menschlichen Geschlechts, d. i. der Idee der Menschheit gemäss, sollen die Kinder erzogen werden;« I. P. Fr. Richter (Levana): »zum Ziele der Erziehungskunst — gehört Erhebung über den Zeitgeist; nicht für die Gegenwart ist das Kind zu erziehen; — über die Erziehung schreiben heisst beinahe über alles auf Einmal schreiben;« u. dgl. m. auch Herder, Fichte, Schiller, Göthe u. A. geben uns solche weise Sprüche. Der Verf. verweist auf das Ausführlichere auch darüber in seiner Erziehungslehre (2te A. 1829) S. 3 fg. u.a.a.O...,

Die Geschichte der Erziehungsidee in ihrer Entwicklung ist ein Haupttheil der Culturgeschichte. Die Erziehung des einzelnen Menschen hängt mit der Entwicklung der ganzen Menschheit enge zusammen; diese aber würde den schönsten Anblick eines ungestörten Fortschrittes in dem einfachsten Verhältnisse darbieten, wenn nicht etwas Störendes beständig einwirkte. Die Menschheit ist eine Himmelpflanze, aber die Erde kein Paradies. Was Kant (in s. Pädag.) sagt: »Vielleicht, dass die Erziehung immer besser werden, und dass jede folgende Generation einen Schritt näher thun wird zur Vervollkommnung der Menschheit, denn hinter der Education steckt das grosse Geheimniss der Vollkommenheit der menschlichen Natur; von jetzt an kann dieses geschehen« etc. — ist nur darum zu erwarten, weil das Reich der Erlösung gestiftet ist, das nicht erst mit der jetzigen Periode der Erziehung beginnt, in welchem nur allein, obwohl unter fortwährendem Kampf, wir des Erfolgs für die Nachwelt zur Freude unserer Wirksamkeit gewiss sind. — Der Verf. hat in s. grösseren Werk der Erziehungslehre (2te umgearb. Aufl. Leipzig bei G. J. Göschen) in dem 1 ten Bd., der 2 Theile hat, die Geschichte der Erziehung aus diesem Gesichtspunct, d. i. als Geschichte der Erziehungsidee, behandelt...

[s. 8—9] Gibt es gleich keine Erziehungswissenschaft im strengen Sinne, weder für die Theorie, noch für die Praxis, so soll sich doch aber wissenschaftlicher Geist und künstlerisches Talent in dem Erzieher vereinigen, und beides unter einem Prin-

zip für unser Lehrgebäude befasst werden. Dieses Prinzip aber liegt in dem Leben der Menschheit, und so ist es das Ganze dieses Lebens, worauf es sich bezieht, inwieferne die Erziehung auf dasselbe einwirken kann. Jene Wissenschaft ist also ein Ideal... das nur derjenige erreichen würde, der das Leben in seiner Tiefe und Ausbreitung erfasst hätte; vielleicht die höchste und letzte unter allen... — Das ist die Grundidee, in welcher wir alle dahin gehörigen Sätze nach einem ordnenden Grundsätze verbinden, um ein System so viel möglich aufzustellen; wir nennen es Erziehungslehre, in dem weiteren Sinne, wornach sie den Unterricht, und überhaupt das Ganze der Bildung der Jugend mitbegreift...

Kein Menschenalter kann einen völligen Erziehungsplan darstellen. — Die Erziehung ist eine Kunst, deren Ausübung durch viele Generationen (durch alle!) ausgebildet werden muss, da jede, versehen mit den Kenntnissen der vorhergehenden, immer mehr jene zweckmässig entwickelnde Erziehung zu Stande bringen kann. — Es ist entzückend etc., es eröffnet uns einen Prospect zu einem künftigen glücklicheren Menschengeschlechte». Kant. Da nun der Mensch geneigt ist, ein goldnes Zeitalter nahe zu sehen, wo möglich noch selbst zu erleben, so ist die Begeisterung mancher Erziehungsmänner begreiflich, die überspannte Erwartungen in sich trug, namentlich bei Am. Comenius, Basedow, Pestalozzi, aber ehrenwerther als der Dünkel des Radicalismus in der Erziehungskunde, als hätte unsere Zeit die Lehre schon vollkommen, die sich doch nur den Zeitenverlauf hindurch mit dem Menschengeschlecht selbst vervollkommen kann...

Derjenige Zweig des menschlichen Wissens, welchen die Erziehungslehre zunächst voraussetzt, ist die Kenntniss der Natur, des Menschen und seiner Bestimmung, also Anthropologie in ihrem ganzen Umfang. Sie verbindet sich mit vielen andern Kenntnissen, dann je mehr der Erzieher selbst gebildet ist, um desto mehr kann er bilden. Sie darf aber nicht bloss eine allgemeine Kenntniss des Menschen, sondern muss auch die besondere von der Natur und Bestimmung des Zöglings seyn, und Lust und Liebe zu dem Geschäfte nebst einem gewissen Talente mitbringen, damit sich ein richtiger praktischer Blick in ihm entwickle...

C. J. L. Almquist: det mänskliga emot de lärda.

Eneroth påyrkar sociala reformer men icke med hjälp av missnöje, hat och revolutioner¹⁾ utan genom upplysta och nitiska reformarbeten och det främst på pedagogisk väg — genom hela folkets samfälliga, personliga höjande i avseende å religiositet, etik, kunskaper och färdigheter. Trots Almquists revolutionära tonfall i vissa framställningar betonar även han i desamma sådana pedagogiska, humanitära och frihetskrav, som Eneroth senare framlägger med delvis samma ordval. Liksom Almquist ordnar »alla mänskliga förhållanden» i tre grupper: familj, församling och stat, så ser Eneroth de förhållanden af hvilka ett folks lif bestämmas bl. a. i den religiösa andan och i det borgerliga samfundsskicket och hemlifvet och han framhäver starkt folkskolans ådagalagda verkningar på dessa o. a. områden (Folkskolan III 1867 s. 132 o. f.).

Enligt Almquist betraktar det onationella herrskapsfolket det lägre folket snarast som fiender. Almquist är vida mer demokratisk än Geijer med sin icke-radikala liberalism,²⁾ denne, som skrivit t. ex. Odalbonden och som Eneroth nära nog avgudade. Eneroth yttrar sig visserligen någon gång förringande om herremän — liksom om läroverket — men det är ej de förras avhysning han vill utan deras reformerande i etisk, kulturell, nationell riktning; ja det är till stor del genom dem de sociala och kulturella reformerna skola igångsättas och främjas, alldeles som Pestalozzi lätit godsägaren Arner stå i spetsen för det etiska och sociala reformarbetet i sin ort samt främja eller gilla reformerna i avseende å hem-, folkskole- och nattvardsundervisningen. Liksom Almquist prisar Eneroth Arbetets ära och ser i

¹⁾ Såsom C. J. L. Almquist "över 30 år" ville ha det. Jfr uppsatserna Om orsakerna till... slägtets... olyckor (Jfr Rousseaus snarlikt baktitel); Jönköpingsbladet 1847, brevet till J. A. Hazelius i början av 1839 och *Schück-Warburg* Sv. ill. litt. hist. tredje uppl. VI s. 336 o. f.

²⁾ Svenska fattigdomens betydelse. Jfr *H. Schück-K. Warburg* Ill. sv. litt.-hist. tredje uppl. VI, Sthlm 1930 s. 329, 346. Denne citerar ett uttryck av Almquist, att herrskapsklassen därför kan "utan tvivel undvaras". Almquist har emellertid ock rakt motsatt önskemål i "Svenska fattigdomens betydelse". Jfr Eneroths *Industrien och folkpuffstran* här s. 202.

arbetet en oundgängligen nödvändig uppfostrings- och förädlingsfaktor för individen liksom även ur national- och privatekonomisk synpunkt. — — Vad Pestalozzi velat ge igenom »Lienhard och Gertrud», och vad den en tid »idealiserade bonden» Almquist velat främja genom Grimstahamns nybygge och Ladugårdsarrendet (1839, 1840), den didaktiken vill Eneroth befordra genom nästan alla sina skrifter och genom sin donation till professorer i pedagogik och i »kulturhistoria». Det konstsinne, Almquist ville befrämja genom Målaren som »förskönade» landet »överallt, så vitt i hans förmåga stod», vill Eneroth få fram och odla genom »riktiga» konstnärer (Folkskolan III, Trädgårdsodling och folkförädlingskonst etc.), och vi finna i ett flertal av de här avtryckta breven, hurusom hela E:s trädgårdsgärning huvudsakligen motiveras av hans åstundan att i bästa mening estetisera och därigenom försedliga människorna.

Även efter »avfallet» var ju Geijer mera konservativ än t. ex. Almquist; dennes kritiska inställning till Geijers påstådda halvgångenhet i strävandet att gå till botten med samhällsproblemen och ett till synes nödvändigt reformarbete framgår bland annat av Almquists skrift Om svenska uppfostringsväsendet (Sthlm 1840 s. 156—162). Och det kan ej vara tvivel om att samhällets och individernas »olyckor» och »vanvård» under till synes kortsynta eller egoistiska, icke för det rent mänskliga hänfödda ledare voro bland de mäktigaste drivfjädrarna till Eneroths livslånga om än utåt föga märkbara strävan gent emot samma »olyckor» och hans offervillighet att som ett led i kampen mot dessa donera sina hopsparade pengar till professur för folkuppfostran o. dess historia i vidsträckt mening. Så hänfört och väl-taligt samt — låtom oss tillägga det — överdrivet som just Almquist hade kanske ingen svensk tidigare framhävt dessa verkliga eller förmenta olyckor eller svårigheter, som hindrade »folket», de välsinnade men liksom i bur hållna individerna och samhällsklasserna från att bli ett fritt och lyckligt samt för landets ro och framtid gagneligt släkte, ett slags ideellt framstegsparti och broderskap, som kunde på fredlig väg neutralisera de i själ och hjärta enligt opponenternas mening kulturfiendliga makterna som ansågos driva sitt spel dels på samhällets, vetenskapens och skolvärldens höjder, dels ibland befolkningens lägsta,

råa, lata skikt (»pöbeln»). Denna fredliga men målmedvetna avväpning och detta klara och beständiga om än hovsamma reformarbete skulle inledas och förmedlas ej minst genom folkpedagogik (undervisning och uppfostran). Denna kunde bli en sådan plattform och drivkraft endast om den 1) bleve religiöst-etisk, upplyst och praktiskt-gagnelig; 2) utvecklade allt det goda, som Gud eller naturen nedlagt hos varje människa, nej låtit varje människa mer eller mindre — mestadels mer — bestå utav, samt 3) därvid följde de lagar Gud eller naturen själv följde och föreskrev. Utan att taga intryck av de revolutionära tankegångar, Almquist framlade t. ex. i äktenskapsfrågan — alltså rörande hemmet —, och utan att med långa utredningar yttra sin mening om de kulturella vådorna av vad Almquist kallar »hindermännen (ofvantill i samhället) och uppviglarne (nedifrån)», har dock Eneroth tydligtvis en med Almquist nära befrydad åskådning om den sociala och folkulturella efterblivenheten samt om en allmän kulturpedagogiks absoluta nödvändighet och utomordentliga betydelse för landets och individens »odling», framsteg, nytta, lycka och frid.

Då Almquist i nämnda »farliga» undersökning yttrar sig om pedagogiska och samhällsfrågorna, är det just de småningom skeende reformernas väg, icke revolutionens, han vill gå. Så noga och jämförelsevis kortfattat som kanske få andra har Almquist där framlagt den tankegång i avseende å det rent mänskligas erforderliga tillgodoseende och i avseende å »tidens andas» krav å för samhälle och individ nödvändiga reformer från det allmännas sida, att den förtjänar här återges, helst som Eneroth varit härutinnan mycket kortfattad och likväl i allt väsentligt är av samma mening dels i testamentet — i fråga om samband och uppfostran —, dels i utgivna skrifter. Urval må alltså här göras ur [Europeiska missnöjets grunder. Jönköping 1847] s. 5—6; 7—16; 18—21; 23—26; 29—32; 35; 36; 40; 42; 45; 49—50; 52.

»I den christna mensklighetens ande går en oafvislig, en ounderkuflig, en ännu blott anad, men snart mer och mer i dagen jättelikt framträdande fordran på det mänskliga lefnads-sättets bringande till närmare öfverensstämmelse med människans verkliga beskaffenhet, med dess af Gud skapade natur.

Det är frågan om naturvidriga sätts bortläggande, min vän. Denna stora och höga ande vill just ordning i sann och mänsklig stil: denna ande vill sedlighet i ren, ädel, himmelsk och oskrymd mening. Om lefnadsgrundsattser, samhälls-inrättningar eller lagar nu finnas, som antingen ingen nytta göra, eller verkliga äro stridande emot mäskligheters rena fordran: vill man dessas afskaffande eller förbättring, så betyder det icke att man vill laglöshet. Man kan under den ganska invecklade kamp, som om det rätta i alla dessa ämnen uppstår, hysa olika meningar, men man måste en gång för alla aflägga den grofva orimligheten, att för sträfvande till samhällsupplösning och laglöst skick beskylla en tid, hvars hufvudsyfte är förbättring af lagarna och samhället. Och man må icke inbilla sig, att det endast är frågan om jordisk förkofran, materiel njutning, som man kallar det, eller blott om det yttre tillståndets förbättring: det är oändligt mer, det rör sjelfva det själiska... Menniskan födes till verlden med... mänsklig beskaffenhet. Se der upplösningen på gåtan af notiondedelar s. k. brott och förvillelser. Den beskaffenhet, som menniskan ännu har kvar af Gud, vill göra sig gällande med en makt, lika stark som oskyldig, emedan det är Guds röst i hans skapade verk. Men menniskan växer upp i ett samhällskick, som i tusentals fall vill hafva henne annorlunda. Hon är född med ett sinnelag att anse 2 gånger 2 för 4, men om hon under sin lefnad framåt icke vill göra 2 gånger 2 till 5, så blir hon ofta utkastad, fördömd, straffad. Menniskan försättes i en vild strid emellan de yttre stadgade samhällsgrundsattsernas fordringar på henne, å ena sidan, och hennes sanna inre humanitet på den andra. Hvilkendera skall hon lyda? Detta är livets förbannelse på jorden.

Hon kan lämpa sig efter de yttre paragraferna och söka söndervrida sin inre sans: hon kan blifva denna figur utan all ädelhet och betydelse i uppsynen, utan all frihet i hållningen, på hvilken man märker, att sedan allt det rätta ljufva, det rätt mänskliga, det rätt och i hög mening lyckliga blifvit gjordt till en omöjlighet för dess varelse, har deremot grof last, tom och ödslig verldsåsig, rofgrighet, feghet, ömklighet blifvit dess tillåttna lefnadssätt, så fort det blott vetat bilda sina former efter samhällsparagrafernas föreskrifter. Detta slags mänskliga

heter då ingenstädes i registren brottslig; men jag säger hon är åtminstone förlorad, eller, om hon icke fattar sin egen olycka, nedrig. Och det är det ena alternativet. Det andra låter så här: hon lämpar sig icke efter de stadgar, som äro människovidriga, mera lydande en inre röst. Men ack — hon behöfver ett stöd. Gud talar inom henne starkt — men ändock på ett afstånd. Deremot hör hon ständigt utomkring sig, när och fjerran, det millionfaldiga skrälet af fordringar än hit, än dit, än litet uppåt, än litet nedåt, än i grunden billigt och godt, än besatt, än si, än så. Hvar får hon väl då den omätliga kraft, som behöfdes, för att icke nu förvillas? Hon råkar i samma tillstånd som en, den man kittlar till döds. Det är ett sprittande: än angenämt, än förskräckligt: slängningar åt alla håll: än skratt och än gråt. Om ibland tusen personer en skulle hafva ett utomordentligt fint gehör nog, för att midt igenom så mycket oväsende höra den enkla, rätta Guds röst, och gå efter den, så är likväl fallet med de flesta, att de förvirras; de sammanblanda det sanna krafvet, som ligger i deras af Gud gifna beskaffenhet såsom människor, med en myckenhet af dessa yttre kraf, som äro halvesanna eller half-falska — och hvad uppkommer häraf? Jo, häraf uppstår ett underbart skoj, ett haltande lefnadssätt, öfver hvilket endast den fäller en mild tår, som ser dess hemliga grund; men hvilket vanligen väcker stor förargelse, emedan det stöter sönder både sig och andra. Häraf blifva nu fel, eller brott, eller endast svagheter, allt efter de olika rubrikerna, mot hvilka stötningarne ske. Och sådant är individens andra alternativ. Verklign olycka, i första fallet, eller namn af brottslighet, i det andra, äro således de två, som den enskilde har att välja emellan, allt som han lyssnar mer till det yttre krafvet, eller mer till det inre. Men hvarföre tvenne så förskräckliga alternativ för menniskan? Derföre, att de gällande »maximerna» i så många fall strida emot den sanna mäskligheten. Har då samhället lof att sätta menniskan i sådana alternativ? Nej! Och häremot är det som tidens jätte rest sig, och han skall icke nedtystas.

Har du med uppmärksamhet läst det föregående, så skall du ej missförstå mitt påståande så, som skulle den enskilde fritagas ifrån all felaktighet. Jag skref 9/10. Att menniskan lyder

och följer sin af Gud gifna beskaffenhet är godt, oskyldigt och rätt. Men om och när hon förirrar sig härifrån, då är det fall inne, att hon bör tillrättavisas. Menniskan födes med en menisklig beskaffenhet, men också med synd — det vete vi. Ett urskiljande måste således nödvändigt göras emellan den rena fordran vi hafva på grund af rätt menisklighet, och sådan fordran, som är af förirring och synd. Den sednare skall motstås, men åt den förra gifvas fri luft. Således äro samhällsinrättningar goda, när de 1:o icke hindra människan att lefva på ett rätt meniskosätt, utan 2:o just härtill föranleda henne och öppna vägarne åt denna stråt; samt 3:o tillrättavisa människan, då hon förirrar sig ifrån sann humanitet. Endast den institution är förkastlig, som vill tvinga människan ur hennes ställning som meniska, och fordrar af henne ett meniskostridigt sätt att vara. Och att sådana institutioner finnas i stor mängd — ja, att alla deraf bära mer eller mindre färg — är hvad af somlige nekas med munnen och i skrift, men befinner sig i verlden icke desto mindre så. Hvarje samhällsinrättning deremot, som stärker och håller människan uppe i hennes stråt, rättande allenast afstegen ifrån den, är en Guds nåd på jorden och en himmelsk lycka. Sådana institutioner behöfvas — mindre likväl under form af lagar, än såsom uppfostran till ädelhet. Hitåt är det tidens ande vill, och folkslagen sucka derefter.

Uppfostran skall gå att småningom intaga de egentliga brottmålslagarnes¹⁾ rum. Ty endast uppfostran förbättrar det inre och afhjelper det onda, hvarom frågan är: de der lagarne deremot, som måste tillämpas af yttre auktoriteter, kunna ej undvika att ständigt misstaga sig om det inre och verkliga. De lägga en grof och kall hand på fina, hemlighetsfulla förhållanden, som de icke fatta: de såra, förvirra; de öka sjelfva det onda. Kan detta vara väl? Nej. Ty människorna födas icke för lagfarenhetens räkning, eller för att skaffa rättens betjente föremål att utöfva sina juridiska operationer och exsekutioner på. Grunden till den verldsrevolution, som förestår med kriminallagarnes förminskande, afskaffande och slutliga förvandling till

¹⁾ De civila och ekonomiska lagarne behöfva ock en omskapning efter tidens och folkens fordran; till en del aflysas, der onödiga finnas, till en del nya stiftas. Men i allo afskaffas kunna ej dessa slags lagar.

Uppfostran, är den: att en människa väl kan råda och uppfostra en annan, men kan icke döma en annan. (Omdöme är annat än Dom.)...

Utän långvarig forskning finna vi, att de christnade folkens samhällen i allmänhet stå vida öfver jordens öfriga nationer, samt att deras skick förbättrats mer och mer. Men just här stanna nu en mängd sakförare, och utropa: »efter så är, hvi klagen I då? efter det blifvit bättre nu, än det varit förr, hafven I icke då skäl att glädjas och vara nöjde? hvad viljen I?» — Vi svara, att det är just densamma utveckling till förbättring, som alltid genom tiderna försiggått, vi nu önska fortsatt, och på det sätt vår tid fordrar och behöfver: att vi visst åtnöjas med allt det *tillräckligt* goda vi nu hafva, men att vi i afseende på det öfriga vilja framåt, och skola framåt. Kan någonting höras, som är enklare, rimligare och billigare?...

[Man säger] att tiden framgår icke historiskt, och på denna glosa lyssnar en och annan, som läst historien halft. Vi fråga med skäl, hvad kan vara mera historiskt, än samhällenas utveckling till förbättring nu, liksom förr? NB. förbättring *nu* i de fall, som behöfvas *nu*, likasom det skedde förr i de fall, som behöfdes förr? Det ohistoriska, som visar sig för de halflärde (jag förstår härmed de s. k. lärde), består blott deri, att det är annat, som nu skall bättras, och det kunde icke omtalas i förra tidens reformhistoria, efter det var frågan om annat då. Tidens ande och folkens kraf stå i fullkomligaste öfverensstämmelse med historien, och vi skulle utan tvifvel kunna kalla vårt gående framåt just ett företrädesvis äkta historiskt sträfvande, i fall det öfverhufvud behöfde någon titel.

Hvad är således då, omsider, händelsen med de åtalade olyckliga samhällsinstitutionerna? Ingen annan än den, att de skola låta sig afskaffas eller reformeras; och när det skett, komma de att åtnjuta all tacksamhet för det förflutna. Ty oakadt allt det svåra hos dem, voro de likväl på sin tid och i sin ordning merendels förbättringar af något föregående. Hos dem är således ingenting att tadla, så fort de vilja hafva den godheten att afgå. Derpå hänger allt med dem. Tidens fördömmelse drabbar dem alls icke, utan såvida de envisas att fortfara, eller fortfara oförbättrade. Häri ligger en stor aktning, en ren

rättvisa emot menskligheten, och ett historiskt sinne, som betyder någonting. Detta tyckes väl ej vara konstigt att begripa, men tusenden, och framför allt de, som kallas lärde, skola icke fatta det. Ty de se merendels allt, utom det närvarande och sin egen ställning: de göra rättvisa åt allt, utom åt det, som hvarje gång är i fråga.

Men desse lärde, desse omdömesgifvare, huru är det möjligt att de kunna vara så? Huru har den europeiska fäktningen ens kunnat komma å bane emellan väl underrättade personer och tiden själf? Frågorna äro ju ganska klara? — Se här.

Påminn dig till en början, att jag i frågan om folkens allmänna sträfvande sagt, att tidens ande vill Ordning, vill Sedlighet. Jag nämnde också, att den upprest sig emot hela massor af osedlighet, som nu hyllas och kvarstå otadlade under våra gängse, ännu gillade samhällsförhållanden. Denna uppresning likväl, låt oss betrakta hvad utseende den kan hafva. Tidens ande arbetar sig fram, gör sig gällande, utfäktar sin strid, men genom enskilda personer...

De, som fälla ogillande omdömen öfver tiden, äro icke blott utsatte för vådan att sammanblanda kämparne med tiden själf; utan befinnas ock för egen del mången gång ur stånd att ens fatta meningen af tidens stora nej. Det händer dessa omdömesgifvare, ehuru belästa, att de ega ganska liten erfarenhet om hvad här i verlden egentligen svider. Och när det icke svider hos dem eller deras närmaste grannar, så kunna de icke begripa, att det svider någonstädes. Få de höra en klagan omtalas, så utropa de sådant för en nyck allenast, och afvisa mensklighetens suck med den visa anmärkningen, »att det der är något, som icke bör svida». Det är som att säga åt en, som står husvill i hällregnet och beklagar sig öfver att han blir våt: »min vän, du bör icke blifva våt!» Härtill inskränker sig hufvudsumman af alla deras kloka råd. De offer, som årligen samhällsordentligen marteras, eller försoffas, eller slutligen rent deshumaniseras under den mest kränkande råhet, legitim och utstyrd med vackra namn, de förblifva våra lärde obekanta, eller missförstås af dem. Och skulle de vid tillfälle falla på en så utomordentlig djerfhet, som att vilja tillåta bot för ett verkligt ondt, så bifalla de visserligen ändock icke, att man må hjälpa det onda i roten, utan

endast förminska känslan deraf genom döfvande medel, så att derom icke vidare må talas eller de ledsamma besvären höras. Qväfning af den lidandes klagorop synes nog; att göra något vidare till det ondas afhjelpande, benämnas subversivt; och insättning i fängelse är all den ordning, som de lärde här tycka nödig. Tidens mening uppfattas således aldrig af dem, så länge de icke begripa mensklighetens behof, och ännu mindre se huru det skulle kunna tillfyllestgöras...

Folken gå alltid förut, ty de gå på sak; men deras lärde (hvarmed icke förstås de enskilde, mången gång okände lärare, som folken egentligen hafva; utan flertalet af deras tillförordnade, af reglementen styrde lärare) komma alltid efter. Detta bevisar sig genom det enkla faktum, som sällan slår felt, att så fort ett decennium hunnit gå förbi, bevisa de lärde utförligt och demonstrativt ända till evidens, huru rätt och riktigt det var, som skedde för tio år tillbaka (och som de eller deras kolleger då fördömde). Jag säger tio år, såsom tillräckligt i mindre ämnen. För stora frågor behöfvas femtio till hundra år, innan de lärde finna sig. I verldsfrågor, såsom t. ex. i christendomens, gå folken fem, sex sekler före sina lärde...

När ett inre, stort och rättmätigt kraf fordrar förbättrade lagar, ropa åtskilliga, att man vill inga lagar: när man begär afskaffandet af tunga, oviga och kostsamma onyttigheter i samhällets sammansättning, ropas det, att man vill afskaffa allt nyttigt: när man önskar hafva en god ordning i stället för en dålig eller sämre, så skrikes, att man vill hafva ingen ordning: och när man icke nöjer sig med att betala samhällets tjenare, utan äfven påstår, det de skola skipa sann ordning och rättvisa, så ropas, att man är onödigtvis missnöjd och misstrogen emot embetsmän... Blott den samvetsgranne fordrar lagarnes förbättring till närmare öfverensstämmelse med människans natur, äfven på det att sjelfva dessa lagar må kunna efterlefas, och göra det till allmänt väl...

Finge denna [= den sanna friheten] framgå enligt sakens egen fordran och utan att på sned dragas, förderfvas, återhållas eller söka qväfvas genom personers biåtgärder, så skulle menniskotillståndets förbättring utveckla sig och fortgå utan revolution... Folket själf, i det hela, har en dunkel, stor känsla af

att det vill, får och skall lefva enligt sin skapelses mening: ju mera ljus man tillsläpper åt denna stora känsla, ju bättre går det; ju mindre ljus deremot, ju vildare och mera stormigt. Men framåt går det, i stort taget alltid; ty Gud lefver och älskar sina verk....

Folket [icke hindrarna och uppviglarna] utgör tillsammans det älskvärda i landet, de egentliga människorna. Folket bär i hufvud och hjerta en liflig längtan efter framgång i det goda, efter förädling och sann upphöjelse af Gud. Det älskar ordningen såsom sig sjelf: just derföre harmas det öfver alla dessa hundratusen oordningar, som möta öfver allt med det sjelftagna namnet Ordningar. Det älskar samhället såsom villkoret för sig att vara till på jorden, och det älskar samhällsstyrelsen såsom sin egen lifskraft, samlad i en punkt för att derur handla med makt. Folket vill gå framåt, vill af sin styrelse föras uppåt, och erkänner den också icke under annat villkor för sin. Med andra ord: folket vill ett lefvande samhälle....

Så snart styrelsens medlemmar bestå af folk, så arbetar den på sin nations rena lycka och framgång på lifvets stråt: det öfriga folket uppbär den då såsom sin ädlaste tillhörighet. Endast detta är en styrelse, och den har jemt upp samma mått af styrka, som dess folk sjelf eger....

Inom en nation, för sig och ensam tagen, utgör folket allt det unga, allt det rent menskliga, som deri lefver....

1) Folk är den, som af allt hos människan sätter det menskliga högst; och 2) Pöbel den, som sätter den yttre individuella stämpeln högst.

Den allmänna likheten med andra, det menskliga, träder för pöbelpersonen i bakgrunden: han finner det icke särdeles minnesvärdt....

Att människan för [honom] går bort åt bakgrunden, men deremot grosshandlaren, öfversten, possessionaten, biskopen, diversehandlaren, statsrådet, kronobefallningsmannen, excellensen, traktören, fursten, löjtnanten, presidenten, länsmannen, krigsrådet, eller hvad det allt må vara som hvar och en enskildt är, stiger fram såsom hufvudsak, det är en följd af ömkliga känslor och usla begrepp, insupna ifrån barndomen i pöbelaktiga, om och till formen bildade föräldrahus, stärkta sedan genom falsk

uppfostroan, hvilken åter i sin ordning underhålles af den s. k. lärdomen, hvilken nästan alltid finner någonting djupsinnigt i det dumma. Pöbelsinnet har likväl, genom smitta ifrån herrskap till tjenstfolk, och ifrån det till deras släktingar i nationens stora massa, utkommit till en mängd människor och i klasser, der det annars af naturliga grunder icke vore till. Framför allt i städerna har det gripit mycket omkring sig....

Människan har en viss oafytterlig rättighet, den, att få lefva efter skapelsens mening. Detta betyder, att hvar och en skall få framgå i sin sanna characters verkliga bana....

Det är icke blott emot det Imperativa (Auktoritets-idéen), utan äfven emot det Konventionela såsom grund, första rättesnöre och utgångspunkt för bestämmandet af våra handlingar, tänkesättet har rest sig....

Man måste en gång lära sig skilja emellan orätt och rätt trohet. Den förra, som intet annat är, än ett segt fasthållande vid hvad ondt och förvärdt som helst, så fort det en gång endast kommit å bane, detta slags trohet, d. v. s. denna egentliga »otrohet emot det himmelskt rätta», den skall gå under; men den sednare, den rätta troheten, just härigenom få luft, tillväxa och blifva desto fastare bestående.

Lifvet har sin egen regel, som skall göra sig gällande till de säkraste, bästa och i sanning starkaste band, så fort den allenast får. Det är just genom den sekelgamla myndighet, först och främst Auktoritets- och sedan Konventionsbegreppet i alla skepnader utöfvat, som lifvets sjelf-regel hos människan, i så många och de viktigaste ämnen, ligger nere, vanmäktig, slapp, förtvinad. Låt den hos hvar och en väckas och stadgas genom ren uppfostroan; låt den sedan gälla utan konventionella hinder; och den skall....

För den vanliga människan utgör det visst icke något svårt problem att lefva frisk och sund till sin kropp, så fort hon helt enkelt följer de rena drifter och ej vedersakar de vinkar, som tillräckligt uttala sig, derest hon åt dem lemnar sin uppmärksamhet, och lefver derefter.... I sina skapade verk måste [Gud] hafva nedlagt en upprätthållelse- och återställelse-kraft till helse, som gör sig gällande, och på sitt egna sätt gifver utsagor, be-

gripliga så snart man lyssnar på dem. Men hvarföre skulle då icke, likasom i människans fysiska, äfven i hennes psykiska varelse en upprätthållelse- och återställelse-kraft finnas af Gud medskapad? ett ord i själen, som hvskar trofast om hvad till dess helsa är bäst? ett pålitligt samvete, i stället för det vilseförda?

Haf en gång förtroende till Gud innerst i ditt väsende, så skall du med förvåning märka, att det icke är så konstigt att finna allt hvad du behöfver af honom. Älska honom, så skall han lysa dina fjät: han skall lossa dina jordiska band, men i stället gifva dig andra till sammanhållning, hvilka band icke äro annat än ditt eget väsendes rätta former, och som derföre skola hålla dig uppe och rät, utan att krossa, trycka eller pina din själs gestalt, emedan ingen har ondt af att vara begränsad genom sin egen varelses rätta beskaffenhet...

Må hvem, som vill, misskänna mig; blott, missförstå icke saken!»

I sin bok Om svenska uppfostringväsendet (1840) yttrar Almqvist följande (s. 11—12; 14; 17; 30).

»Framför allt måste kyrkan och staten begripa, att det individuala icke skall *utrotas*, utan i det allmänna *upptagas*; ty människan skall förbättras, men icke förintas. De skola lära sig förstå, att allt det egna hos individen är icke förderligt eller egoistiskt, men att åtskilligt deraf är eller kan blifva så; hvarföre den högsta religiösa visdom, likasom största statskonst består i att urskilja, hvilka egenheter hos människan böra återhållas eller undertryckas, men hvilka andra, åter, böra framhållas och få fri luft...

[Man känner till] alla de otroliga svårigheter, som hvarje nytt företag i Sverige har att bekämpa...

Ingen skam är, att behöfva förbättras; men skam är, att icke vilja det...

[Själva de elementära läroinrättningarna bör undergå förbättring], en förbättring..., bestående icke i relativ uppdrifning af ämnen, som redan meddelas, utan fastmer i en förändring, så beskaffad, att ämnen, nyttigare för medelklassen och sjelfva folket, i dessa inrättningar utläras.»...

Rektor Dahm om pedagogikvetenskap.

Bildningen är en religion, världsmakt, Fredkulla.

O. E. L. Dahm, Tal vid Skolfesten i Kalmar Folkskola den 21 Juni 1844. Calmar 1844 s. 2—4.

I sin självbiografiska dikt Skolmartyren yttrar Eneroth att han vid sin våldsamma brytning ställde sig inför den frågan: Vad är bildning? men att han genom skolans glosor och professorernas vishet inte kunnat få något svar därpå. Vi finna emellertid att en som senare — senast 1860 — blev hans vän för livet och själsfrände i fråga om trädgårdar och skolreformer, året före »brytningen» för sin del gett nedan återgivna svar.

Om D. jfr artikeln om honom i *B. Boëthius* Svenskt biografiskt lexikon.

Om bildning i denna »nya» och dock gamla betydelse jfr *J. G. v. Herder* Sofron, Link. 1838; *S. A. Hedlunds* första tidningsartikel samt olika skrifter av Eneroth, Otto Salomon och Uffe. Talet om bildningens hus torde återgå på Ordspr. 9:1: Visheten byggde sitt hus. Både detta och D:s fria, pedagogiskselotiska bibeltolkning påminner om Alkuins 1000 år tidigare; jfr *Hall* Källor I första uppl.

Det widlåder... all offentlig undervisning, af hvilken många på en gång få del, att den ej kan lysa med några förwånande framgångar, ej åstadkomma några underverk, ej framvisa några stora förråd af inhemtade kunskaper; men den gagnar icke desto mindre genom den punktlighet och ordning, som stundeligen måste yrkas och inöfvas; genom den sedliga och religiösa anda, som måste genomströma hela skollifvet, och genom den ständiga öfning och rörelse, hwari själskrafterna alltid måste hållas genom det idkeliga frågandet och swarandet. Det är denna själs öfning, mera värd än minnets kunskaper, det är denna anda, detta ordningssinne, som är människans säkraste värn mot synd och last, och som ensam qwarstår, värmande och lifwande, när det inlärdas till en god del blifwit bortglömdt. Detta är ock den enda rätta bildningen, karakterens utpreglare, råhetens dödliga fiende; ty der *den* bildningen fått ingå, der *måste* råheten warda till intet. Till denna bildning har ock hvarje *människa* en medfödd rättighet, som ingen jordisk makt *förmår* bestrida; och bildningen har äfwen en lika obestridlig rätt att bemäktiga sig människan och genomtränga hela hennes väsende. Dessa rättigheter äro årsbarn med människosläget; men tusen saker,

alla orena, ha hindrat bruket deraf. I våra dagar återfordrar dock bildningen sina förtrampade rättigheter högljuddare än någonsin. Både utom och inom våra landamärens fordrar, ja, pockar bildningen att blifwa insläppt i hwarje människosjäl. Hon säger: »jag *will* ingå i människan; ty hon är min: Herren har gifwit mig henne till ett hus, i hwilket jag skall bo och hwars prydnad jag skall vara; ty — — hwad är wäl människan utan mig?» Må ingen inbilla sig, att detta blott är ett tomt wanmäktigt rop. Nej! Bildningen är icke wanmäktig: — den är twertom den största makt på jorden: den är mäktigare än furstar och wäldigheter, mäktigare än wanor och fördomar, ja, mäktigare än synd och förförelse; ty — — den har sin makt från Gud. Den är ett Herrans thordön, som ljungar genom werlden, skingrar mörker, spränger fjettrar, och krossar allt, som förmätet dristar hämma dess spridning. Tideböckren wittna, att så hittills skett; så sker det ännu oftare hädanefter; ty det är Herrans wilja att all Sweriges, all Europas, ja, all werldens råhet skall utrotas, och att det andliga ljuset skall spridas lika widt, som dagens ljus. Likasom på skapelsens morgon Herrans ande swäfwade öfwer allt, och skiljde ljus från mörker, ondt från godt, och ordnade och bildade det, som ännu ingen ordning hade; så swäfwar ännu bildningens ande öfwer werlden och wisar oss hwad som är ondt och hwad som är godt, jemnar det som ojemnt är, höjande det låga, och sänkande allt, som orättmätigt höjt sig för högt. Men bildningens verk äro ändock icke wäldets. Hon har ock inga wäpnade, roflystna skaror i sin sold. Hon behöfwer dem ej heller; ty hon har ändå wapen, som gå genom merg och ben: exempel och ord. Och — hon behöfwer ej, hon *will* ej använda andra ord, än fridens; ty hon har kommit att lysa frid öfwer jorden. Ja! bildningen lyser frid öfwer allt: Hon lyser frid i människosamwete, då hon upplyser oss om Herrans wilja, och wisar oss den wäg, wi hafwa att wandra, för att åter komma i förening med den Gud, från hwilken wi genom synden skiljt oss så wida. Hon lyser frid öfwer samhället, då hon lärar hwarje medborgare, att ej sträcka sina anspråk högre, än lagarna och billigheten tillåta, d. w. s. stäfjar med kraft den höges maktbegär, och mildrar den ringares afundsjuke. Hon lyser frid öfwer enskildta sammanlefnaden, derigenom, att hon

afslipar alla stötande kantigheter, dämpar alla wäldsamma orena passioner, och utrotar råheten, sällskapslifwets död. Bildningen stiftar ändtligen frid mellan människan och bekymren för timlig bergning, i det den öppnar tusen nya utvägar till ärligt förwärf. Till spridande af en sådan frid har Herren sändt upplysningen....

Må wi ej anse någon uppoffring för stor, då det gäller att rädda barnen undan råheten och dess förfärliga följder. Ty genom hwilket brott hafwa wäl dessa små förskyllat, att samhället skulle kasta dem handlöst ifrån sig och låta dem upp-wexa, råa och obildade, för att låta dem blifwa lätta byten för den säkert kommande förförelsen. Fängelsernas och schavotternas befolkning rekrüteras af samhällets wårdslösa, obildade drägg, och »bödelns blodiga skörd mognar alltid i okunnighetens, eländets och råhetens dy»; hwarmed hafwa wäl dessa små förskyllat, att man skulle lemna dem att blifwa sådana samhällets förlorade barn?» Nej! Låtom oss sträfwa att ordna våra uppfostringsverk så, att barnen der få lära att älska Gud öfwer all ting, och sitt fädernesland och sin nästa, som sig sjelfwa! Låtom oss sträfwa efter detta mål! Gud skall nog gifwa ärligt utsäde sin tillbörliga wext och mognad. Skulle wi ej få skåda frukterna af hwad wi werkat — — hwad gör det? Utsädet är ju Herrans och skörden likaså, — — wi äro ju blott arbetare. Men att vara ett blott simpelt Herrans verktyg, är ära nog för en dödlig man.

Dahm hade skrifwit en Skolmästarkonst (1846), vilken kan anses vara en föregångare till Eneroths Folkskolan. Eneroth ägde ett exemplar af den; det är uppskuret. I förordet beklagar Dahm, att »Pedagogiken har i Sverige ännu icke hunnit upp-arbeta sig till vetenskap. Att den skall hinna dertill, är dock både säkert och nödvändigt, ty det, som hos andra folk är en ordnad vetenskap, kan icke längre förblifwa outredt hos en civiliserad nation, så wida dess bildning ej skall gå tillbaka. Mätte derföre någon svensk skolman snart företaga sig, att, lånande allt hwad ädelt och godt är i utländningens pedagogiska forskningar, ut-arbeta åt oss en vetenskaplig pedagogik, lämpad efter svenska bruk och förhållanden.» Självtät han bearbeta A. Ludwigs »Der Schulmeister» till »ledtråd vid... folklärareseminarierna» och för

skolmän. Han anger följande definition: Pedagogik är den vetenskap, som framställer de regler en lärare och uppfostrare bör följa, då han uppfostrar och undervisar. Skolmästar Konstens högsta uppgift är att, genom utveckling af hvarje barns individuella anlag, medelst konst kunna bringa hvarje människa till en fullkomlighet, hvars högsta grad är lik det oskuldstillstånd, hvilket våra första föräldrar egde... Kunskaper äro endast medel till förståndets skärpande och till förvärfvande af den ställning i samhället, som är gynnande för människans moraliska fullkomning.

Vid allmänna svenska lärarmötet 1849 yttrade Dahm (jfr här s. 49—59) följande (Berättelse sid. 135 o. f.).

»Jag huser den öfvertygelsen, att den teoretiska bildningen till lärare vid våra universiteter är alldeles för ringa, alldenstund högst få der studerat pedagogik och metodik. Och dock är det en sak, hvarpå skolans väl eller ve beror, att en på teoretiska grunder stödd, öfvertänt metod följes så väl vid undervisning som uppfostran. Allt skolans arbete blir eljest i mer eller mindre grad ett vattenösande med såll, ett slafarbete, som uttråkar arbetaren och blott händelsevis lemna ett tillfredsställande resultat. Huru finner man väl, att det varit, om man skådar omkring sig med fördomsfria ögon och ej blundar för felen hos sig sjelf och andra? Finner man icke, att generationer af lärare gått sin väg dubbelt fortare än möjligt fram till sitt mål, pastoratet, men endast hälften så fort som möjligt fram mot skolans mål, utan att de tänkt på teori såsom något nödvändigt, och i oskuldfull okunnighet derom, att en stor del af deras mindre trefnad och mindre lyckade verksamhet i skolan just kommit af deras brist på teori och metod? Huru många goda, ärliga krafter äro icke derigenom onyttigt förnötta? Måhända misstager jag mig. Dock ville jag fråga: i huru mången af våra skolor läroämnena äro ordnade så, att de, så mycket som möjligt, arbeta hvarandra i hand, eller följa hvarandra i den ordning, att barnet får lära just det, som passar dess förmåga på dess olika utvecklingsstadier? Huru ofta lemnas icke förklaringar och underrättelser, som, för att fattas, fordra kunskaper, som icke förefinnas, eller tillägg, som händelsevis icke gifvas?... Huru ofta behandlas icke ett karaktersfel som något tillfälligt och

yttre, utan att man planmessigt söker angripa dess grund? o. s. v. Kanske har jag orätt. Mina ord äro då min enskilda syndabekännelse. Det vore dock lika förvånande som glädjande, om icke de flesta af oss längre eller kortare tid förfarit planlöst och ometodiskt, tills vi genom egen reflexion hunnit närma oss det rätta; ty alla, med högst få undantag, hafva vi inträdt i vårt yrke, utan att ega någon teoretisk kännedom derom, ja, utan att vi ens kunnat i något på modersmålet författadt, för alla tillgängligt arbete skaffa oss den upplysning vi behöft om hvad andra tänkt och gjort i vår sak. Hvarifrån skall väl då kännedomen om det rätta förfaringssättet hafva kommit? Genom erfarenhet och tradition? Ja, men erfarenheten finnes ej för någon till en början, och den köpes, utan teoretisk grundval, alldeles för dyrt, emedan den får betalas med ånger öfver tusen misstag. Och traditionen — ja, den kan lika väl vara dålig som god, och blir alltid en rapsodiskt flytande och grumlig källa. Skola vi alltid vara inskränkta härtill? Vi ega teoretiska handböcker i snart sagdt alla ämnen, ifrån de sublimaste ända ned till utbredningen; men i uppfostrings- och undervisningskonsten vid elementarskolor, den viktigaste af alla, ega vi intet, icke ens ett försök att tillägna oss resultaterna af främmande nationers forskning och erfarenhet deruti. Jag uttalar detta med en känsla af sorg, ja af blygsel på hela vårt stånds vägnar. Skola vi längre tvingas att af utländningen låna hvad vi så väl kunde hafva hemma och inhämta på vårt eget språk? Det finnes ju en sådan massa af lärdom vid våra lärosäten, åtminstone om man får sluta efter yttre tecken. Hvarföre bär denna så föga frukt för yrket? Är ett pedagogiskt resonnerande måhända icke nog lärdt? Och kommer ofruktbarheten deraf, att lärdomen ej blifvit nog planmessigt inhämtad, så bör det vara oss ett kraftigt skäl att sätta teori bredvid vår praktik såsom stöd derför. Ty i trots af skaldens: »grå är all teori», och gråhetens misskredit för dagen; och i trots af ordspråket: »en god lärare är den bästa metod», vågar jag dock förfäktas teoriens nödvändighet. Visserligen måste man rörande pedagogiken, liksom angående hvarje annan vetenskap, medgifva, att den ej är fullkomlig, att dess högsta sanningar ej ännu blifvit avslöjade. Men för den ofullkomlighetens skull, att icke all möjlig sanning kan finnas, eller

derföre att vetenskapen i kommande tider möjligen kan beriktigas, får man väl ej underlåta att taga kännedom om det sannaste och ädlaste, nutidens bildning alstrat; och lika litet, som någon kan vara filosof eller kemist, som ej känner det sannaste nutid och forntid i hans vetenskap funnit, lika litet kan någon vara pedagog, som ej känner det bästa menskligheten i den saken funnit. Säge ingen, att deraf skall uppkomma en död formalism, ett ofruktbart teoretiserande, en släpande slentrian; — den reflekterande, ur praktikens fruktbara jordmån uppvuxna, pedagogiken, qväfver tvärtom allt sådant otyg, derigenom att den gifver ledning för och väckelse till en pröfvande reflexion, som sofrar allt och endast behåller det, som befinnes vara fullhaltigt. Dock detta icke så till förståendes, som skulle jag vilja påstå, att teorien allena gör tillfyllest, eller att läraren skulle framstå fullfärdig, så snart han inhämtat densamma. Jag påstår blott, att praktiken snarare, säkrare och för billigare köp bildar en duglig skolman, när den stöder sig på teorien; att en lärare visserligen kan göra sin sak försvarligt, vara god, utan att hafva studerat pedagogik; men att han är god lärare, icke derföre att han saknar teori, utan i trots af denna brist; samt att en så lyckligt lottad man skulle uppnått vida större skicklighet och således gagnat mera, om han egt teoretisk underbyggnad, emedan ett ovetenskapligt förfarande icke utan ett underverk kan undgå att vara i mer eller mindre grad felaktigt eller åtminstone tidsödande. Slutligen utbeder jag mig få anmärka, att en vetenskap utan allmänt känd teori, utan annan litteratur, än den för dagen, aldrig gör några framsteg, aldrig hinner någon fullständighet. Ty huru ärligt och flitigt än den enskilde enstaka i sin skolstuga arbetar, huru många sanningar han än utforskar, huru högt han än stiger, så blir dock allt hans arbete lika fruktlöst för den pedagogiska vetenskapen, som Sisyfi, der han i underjorden stretar med sin alltid återrullande klippa, så vida han icke har en teoretisk basis att lägga sitt arbete på, och så vida han ej låter världen veta resultaterna af sin erfarenhet. När han dör, är hans kunskap död, och sisyfsklippan ligger åter till tjänst för andra vid bergets fot. Så har det gått hos oss i sekler, så går det än, och så kommer det att gå, så länge hvar och en arbetar blott för sig, så länge vi ej ega inhemsk teori att stödja oss på.»

Psykologiskt riktig hem- och skolpedagogik.

Otto v. Feilitzen Uppfostran i hemmet och skolan; Sthlm 1854 s. 16—17; 18—20; 22—26; 35—36; 40—41; 43, 44.

Redan 1854 uttalar Eneroths själsfrände Stockholms-Lyceets ene rektor *Otto v. Feilitzen* (anonymt) vissa reformtankar om »Uppfostran i hemmet och skolan»; de äro besläktade med dem även Eneroth snart gav uttryck åt flerstädes i sina skrifter. Och det är som bleve dennes senare testamentsföreskrifter om den ordinarie professuren på ett särskilt adekvat eller kongenialt sätt förklarade av nästföljande satser ur Feilitzens nämnda häfte. Där få vi nämligen dels följa naturens gång hos eleven, dels bli vittne till lärarens psykologiskt och hygieniskt riktiga åtlydnad av naturlagarna. Eneroth själv har ej detta kort, koncist och i ett sammanhang uttryckt, men så gott som alla punkter ha motsvarigheter hos honom, ehuru kringströdda och upprepade än här, än där. Vi känna igen Frøbels tankegångar och — senare — Otto Salomons, Deweys, Kerschensteiners och Anna Sandströms.

Nedan citerade bok av David Stow avsåg formell bildning i seminarier och skolor samt hette *The Training System, Moral Training School, and Normal Seminary or College*. »Ninth Edition. London 1853» erhöill Eneroth under sin vistelse i Glasgow 1857. Exemplaret var stämplat: *By grant from the Committee of Council on education. E. har däri strukit för texten på många ställen. Kanske är det han som lånat sin själsfrände Lyceirektorn v. Feilitzen den. Även i sin anonyma artikelserie 15/11—17/11 1869 i Stockh. Dagblad om kvinnans rätt till akademiska studier, stöder sig von F. på Stows »förträffliga arbete». Det skedde i de dagar, då pressen som bäst diskuterade den (den 20/10 1869) nybildade högskoleföreningens »Inbjudan» till penninginsamling för grundandet av en Stockholms fria högskola. I uppropet och de många debatterna framhållles varmt den fria akademien blivande betydelse för kvinnans bildning, och det var som om icke minst hänsynen till henne borde stampa fram pengarna ur marken. Detta var något för de speciellt varmt ridderliga i alla kvinnofrågor, själsfränderna rektor Otto von Feilitzen och Eneroth. Den förres uppsatser blevo sedan med högt lovord ingående refererade och citerade i Tidskr. f. hemmet 1870 s. 39—50; jfr 229.*

»I barnets sinne ligger alltid, då det ej blifvit förderfvadt, en medfödd harmoni, som gör ordningen till dess lifsluft, och som uttrycker sig lika mycket i dess oskyldiga lekar, som i dess första allvarliga sysselsättningar. Och för hela lifvet är det af största vikt, att vårda och utveckla denna harmoni, denna af naturen sjelf fastställda vackra gränsskilnad mellan lek och all-

var, och att, under det man ej betager den förra, leken, dess för själ och kropp viktiga inflytande, så småningom vidga sinnet för det sednare, allvaret, som dock måste utgöra lifvets grundthema, antingen dess toner komma att ljuda i moll eller dur. Rubbas redan vid denna ålder denna harmoni, den skall då kanske aldrig kunna återföras; vi skola antingen falla i det fel, som utgör tidehvarfvets hufvudsynd, det att göra nöjet till hufvudsak, till lefnadsmål; eller också se oss endast omgifna af sträfva pligt-menniskor, som, utan känsla för lifvets poesi, tungt draga hvarje lifvets andedrag, och som aldrig kunna inandas dessa ljufva vårvindar, som föras till oss från lifvets ro-sengårdar, endast vi rätt förstå att uppsöka dem — och lifvet skall i båda fallen blifva, hvad det så ofta beklagligtvis är, disharmoniskt. . . .

Vi äro ej de, som underskatta värdet af barnets intellektuella utveckling, dess ofta förvånande framsteg i kunskaper, men tro att ett stort fel i nuvarande uppfostringssystem ligger deri, att just vid början af banan, då hufvudsyftet borde vara hjertats daning, för mycken vikt lägges på hufvudets inre utstyrande. Hvad betyder för lifvet att några år förr eller sednare hafva lärt sig ett visst quantum lexor, om ej kunskapen göres lefvande genom summan af allt lifvets vetande, det, att det gifves en Gud derofvan, som leder alla våra steg, så väl dem, som vi stapplande taga från vaggan, som dem, som stupa i grafven? Lär barnet under de första skolåren älska allt det goda, det sanna, det sköna; gör det efter hvilken method, som helst; kärnan för allt vetande är dock då gifven, skalet skall nog komma sedan. Men gif ej barnet den tomma bokstafven: den dödar, men andan gör lefvande. Vi behöfva ej tillägga, att denna åsigt om uppfostrans riktning under de första åren förutsätter, åtminstone till viss grad, bibehållande af den method, der läraren för barnet är allt, och kamraterna endast syskon under samma faders ledning.

Snart måste dock en annan period inträda. Barnet växer från de lägsta klasserna, det börjar allt mera lefva för hufvudets utveckling. Lexorna blifva längre, lekstunderna kortare, och lifvets allvar börjar redan sätta sina *men* för mången önskad fröjd. Ett behof uppstår, att på egen hand reflektera öfver omgifvande

förhållanden, och snart derefter framträder ett nästan instinkt-artadt begär att sätta sig i en viss opposition mot de band, som nyss ej ens kändes, och den 10- till 12-årige gossen tycker sig funnit sanningens spegel, som visar läraren ej längre såsom en huld fader, utan såsom en sträng tuktomästare, som fått sig pålagdt det tunga uppdraget, att plugga in åtskilligt vetande. Det är en ilvind från lifvets stormande haf, som äfven mot den lugna viken uppkastat dess bränningar, och faran vore i sanning stor, om ej ett inre omedvetet band af kärlek slöt lärare och lärjunge till hvarandra, ett band, som står på öfvergången från faderlighet till broderlighet, dock med öfvervigt åt den förra sidan, och om ej just vid detta tidskifte af lifvet en annan känsla började att göra sig gällande, ty det tillhör det godas natur att alltid söka sin näring i kärlek. Denna känsla, yttrande sig i en starkare tillgifvenhet för kamrater, derefter utvecklande sig till fastare vänskapsband, framträder först i den valfrändskap, med hvilken det goda sluter det goda till sig, och i hvars ädla natur ligger, att den endast uppenbarar sig hos mera rena sinnen.

Förstår läraren att begagna sig rätt af denna snart nog inom det uppvexande släktet framträdande associationsanda af ädlaste slag, har han deri det starkaste stöd för dess moraliska utveckling. Han skall lätt nog kunna urskilja de sinnen, som äro främmande för alla dylika intryck, men han skall ock förstå, att så sammanlänka hela denna kedja af mindre föreningslänkar, att de, som till en början stått utom den, snart känna ett inre behof, att genom en bättre sinnesbeskaffenhet deri finna inträde. Och detta är det sanna, det välgörande kamratskap, som sysselsättningar på samma ståndpunkt, med samma synvidd och under samma ledare föda. Det är syskonkonkretsen under annat namn, i vidgad form, sådan den särdeles förr mången gång uppenbarade sig inom skolan.»

»Hvilken, som det minsta lagt hand vid undervisningen, följt lärjungen i hemmet och skolan, finner med bäfvan, att man, glömsk af de gamles visa regel *»non multa, sed multum»*, dag från dag ökar de kvantitativa fordringarna af barnet och ynglingen. Nya vetenskaper tilläggas, och omfånget i fordringarna af de förevarande ökas; rigorösa examina ställas såsom målet för allt menskligt sträfande, och man förbiser, att hvarje period

i lifvet är sitt eget mål. Man ställer ej för gossen i skolan såsom det högsta, att vara en bra, en kunnig och förträfflig skolgosse, utan det att läsa så mycket och så tråget att han blir gymnasist — och sedan, när detta mål är hunnet, student, och så vidare, tills ute i lifvet målen blifva endast materiella. — Ingen får tid att vara hvad han är, blott för jägtandet efter ett annat, och detta forcerande af de intellektuella förmögenheterna, huru lysande det än synes till skenet, har den olycksaliga följd, att intet fält lemnas för karakterens fria utveckling, för den moraliska naturens daning och knappt nog för den fysiskas uppehållande.

En rätt afmätt ansträngning af andliga och fysiska krafter härdar och stärker själ och kropp, men öfveransträngning förslöar båda. Vi äro inga vänner af sysslolösheten, men vi hata detta hopande af lexor, af läroämnen, som gör det för både lärare och lärjungar till en omöjlighet att uppehålla grundligheten, och dock är det just denna grundlighet i allt handlande, som ger karakteren sin prägel. Lätt är det, att, när man själf står på vetandets högsta trappsteg, glömsk af graderna, som förde dit, diktera lagar för kommande släkten, men må man först väl beräkna, om dessa lagar skola medföra de frukter, man väntat och ett vetande, som skall öfverglänsa de gamles mindre flärdfulla, men oftast djupare kunskaper. Vi befara motsatsen, och se deri grunden till den ytlighet, som hotar snart vexa oss öfver hufvudet. Man har vidgat lärofältet för de uppvoxande, men man har ej beräknat, att, under hvarje steg framåt i kunskaper, lärjungen också bör ega rum och tid för tillämpningen af dessa kunskaper, och man har genom förutfattade teorier stört barnasinnets harmoniska utveckling. Man har velat hjälpa detta hopande af kunskapsämnen genom bortkastande af några såsom antiqverade och genom omflyttning af andra. Men vi frukta, att man dervid, gripen af beundran för människosnillet djerfva upptäckter i alla riktningar, gjort för litet afscende på de kunskapsämnen, som företrädesvis utveckla anden, för att gynna dem, som endast kunna anses såsom medel att göra materien underdånig den förra. Föregås ej de sednare af de förra, har man enligt vår åsigt beträddt en väg,

som väl kan medföra förvånande resultater, men som skall alltmera sätta anden tillbaka för materien.

Vi öfvergå härmed till det utvecklingsstadium, då brytningen framstår mellan barndomens lätt tillfredsställda anspråk och ynglingaålderns djerfva förhoppningar, vidgade utsigter och högre ansträngningar — till denna sista period af lärjungens lif inom skolan. Det är i denna, som det klart visar sig huru grunden blifvit lagd, huruvida redan i barnaåren nedlades det allvar i sinnet, som endast kan gifva kraft till ett fruktbarande arbete, huruvida då på samma gång ingjötts den kärlek för religion, denna visshet om ett högre väsendes ingripande i alla våra öden, som ensamt kan gifva segern i de mångfaldiga slag af frestelser, som nu framträda för ynglingasinnet under tusende mer eller mindre förföriska gestalter. Ynglingen, som nyss bjudit barndomen sitt farväl, kanske med en glad förhoppning om tusende kommande fröjder, står vid skiljevägen och skall en dag stämma föräldrar och lärare till ansvar, om ej hans ögon förut blifvit öppnade för sanningen; om han ej tidigt lärt skilja malmen från dess slagg, om vi lemnat åt framtiden att rätta de svagheter, som redan i barndomen stört harmonien af hans utveckling... Det hvilat en dufvenhet, ett höstmoln öfver deras sinnen, som bådar föga godt för det kommande. Vi vilja till en del tillskrifva det den öfvervigt, man på sednare tiderna gifvit åt de intellektuella förmögenheternes utveckling, en viss hufvudets bråmognad, deri ej själ och hjerta hunnit att göra sällskap. Tagen t. ex. en yngling bland mängden med förvånande lexkunskaper, men vädjen till hans reflexion och hjerta, huru han förstår att tillämpa dem, och kanske skolen I finna 90 bland 100, som äro mera barn i sin utveckling, än de, som, med ett långt ringare quantum af vetande, fått fullt andas ut under de särskilda stadierna af sin utveckling...

Kanske märkes från ingen sida så smärtsamt detta menliga inflytande af den allmänna slapphet, som genomgår det uppvoxande släktet, som från sedlighetens. Vetandets djup står så nära religionens allvar, att, undergräfvades det förra, är snart äfven det sednare förintadt. Barnet insuger ej med modersmjölken kärleken för det högsta väsendet; lärjungen lär sig ej i skolan, att i allt se Guds finger, och ynglingen lodes ej, att i

allt sitt vetande se uppenbarelsen af samma gudomsväsende, och han står der i kampen mot sitt eget jag, mot en ond värld, utan någon lefvande tro på en Försyn. Och utan denna tro, hvar vill han väl finna lagar tillräckligt bindande för att ej snart nog misstaga sig om gränsen mellan det rätta och orätta...

[Skolan måste] blifva hvad den nu ej är, *en skola för lifvet*, en förgård, der alla de moraliska, intellektuella och fysiska krafter, som af framtiden tagas i anspråk, få fritt utveckla sig, utkämpa sina större eller mindre strider och först, komma till en viss harmoni, mognade utträda i det yttre praktiska lifvet. Skolan skall då först blifva ett stort mål för sig, som, oberoende af tidens mer eller mindre ytliga tendenser, sträfvar för åstadkommande af den högsta andliga utveckling...

Hvarje ålder måste uppfostras i öfverensstämmelse med de krafter, som hos den förefinnas, och då de sinnliga hos barnet äro de öfvervägande, fordra äfven dessa sin näring, men denna sådan, att äfven den alltjemt för framåt mot det mål, der de sinnliga och andliga kunna antaga en fullkomligt harmonisk utveckling... Då skolan ensamt sört för själskrafternas intellektuella utveckling, icke gifvit de fysiska anlagen någon välgörande riktning eller ställt de fysiska och intellektuella krafterna i det samband med hvarandra, som de ovillkorligen böra ega för att åstadkomma en harmonisk utveckling af kropp och själ, så taga dessa fysiska krafter sin egen väg och bestämmas i sina verkningar helt och hållet af slumpen eller ögonblickets intryck. Äfven de måste odlas, ledas och fullkomnas»...

Slutligen citeras följande ord av skotten Stow i *The training System*: »Utan lämpliga kroppsöfningar så inom som utom hus för hvarje ålder under lärarens uppsigt, måste systemet vara felaktigt; ty om ej tillåtes den öfversvallande ungdomskraften att utbreda sig i det som är rätt, skall den på egen hand kasta sig på det som är orätt. Ett barns sinne kan ej blifva sysslös och det kan ej heller alltför länge och oafbrutet riktas åt endast intellektuella sysselsättningar utan att deraf taga skada. Detta öfvermått af fysisk kraft kan ej lämpligare urladdas än under kropps- och själsstärkande öfningar på lekplatsen.»

[Såsom motto har v. F. satt första stycket i S:s bok.]

Diesterweg: a) Utveckling! Frihet!

Den berlinske seminariektorn A. Diesterwegs seminarie- och folkskolereformatoriska pedagogikärsskrift ägde Eneroth ända från början (f. o. m. 1851) och lät binda många årgångar. I den har han strukit för, vikit ned hörn och lagt in lappar vida mera än i något annat bokverk. Mest har han gjort så i »1864 Jahrbuch für Lehrer» (tr. 1863), vars motto var »Freie Schule». Bland annat talar boken om religionsundervisningen samt skolans och lärarkårens självständighet gent emot kyrkan och dess män. Bl. a. kunde Eneroth sid. 320 läsa om de vid evangeliska kyrkodagarna i Brandenburg av en lärare framlagda teserna att undervisning i allmän religion vore van-sinne och att en lärare bör inför sin präst förhålla sig såsom vore han själv diakon (vördnadsfull tjänare). Eneroth torde känt, huru samma underdånighetsståndpunkt förfäktats offentligt av J. J. Hed-rén o. a. svenska biskopar, liksom H. även uttalat förkastelsesdomar över Tysklands och annan reformteologi (jfr förhandl. vid prestmötet i Linköping 1843)!

I samma uppsats hade Diesterweg citerat och yttrat t. ex. följande (s. 313 o. f.). En lärare hade vid mötet sagt sig frukta specialinspektion av pedagoger; de vore »metodiksjälur och såsom sådana tyranner»; men uppger D., vi andra veta att de gamla skol- och prygelmästarna just genom en ny förnuftig metod övergått till att bli lärare och uppfostrare.

(Sid. 314) »Methode, methodische, naturgemässe Entwicklung» — hu hu! Wer so denkt und spricht, eignet sich allenfalls zum Hüten des Thiers, nicht zum Erzieher des Menschenkinds; er entehrt sich durch seine Aeusserungen selbst. Der von Harms herrührende Ausspruch: »Das Wort Entwicklung ist ein glaubensmörderisches Wort», ist nichts Geringeres als Verketzerung der von Gott dem Menschen verliehenen Vernunft, ist pädagogisches Ketzertum eines glaubens-tollen Fanatikers. [Detta stycke har Eneroth strukit före.] — — — Das Gesetz der Entwicklung heisst: fortwährende Vermittlung, so dass jedes Moment zugleich Wirkung und Ursache, Wirkung der Vermittlung und zugleich Ursache für die fortschreitende Vermittlung wird. So ist Entwicklung steter Process; wo dieser aufgehört, beginnt das Reich des Todes und der Verwesung.

Härnedan återges det mesta av en annan uppsats av Diesterweg i »1863! Jachbuch» s. 64—82, varvid oss möta uttalanden ej blott om utveckling (uppfostran) utan även om kulturhistoria (jfr Eneroths andra professoralternativ).

Ett observandum i form av en spetsig vinkel har Eneroth ritat med blyerts dels å sid. 70, där det talas om att frihet till utveckling, i vilken frihet naturligtvis innefattas även tankefrihet, lyckliggör den enskilde, ja alla; dels å sid. 71 vid Pestalozzis ord om yttre våld mot den mänskliga organismens eviga lagar. (Jfr nedan i avtrycket).

Kanske ha dessa två ställen medverkat till utformningen av ordalagen i testamentet.

Eneroth har skrivit orden »mot Boström» i marginalen bredvid mitten av första meningen i det stycke på sid. 75, som börjar med orden Der Hauptgrund [som D. citerat efter den f. d. seminarierector Dressler, vid vars uppsats om förnuftsuffostrar (i 1864 års årg., tryckt 1863, s. 103) Eneroth lagt ett stycke läskpapper för att en annan gång (i gåvobrevet?) beakta lagenligheten hos både den yttre och inre naturen].

Sid. 76—77 (»Die in früheren Zeiten... wiederholen») har Eneroth strukit för i marginalen, och slutet av första stycket har han i sak, ja delvis ordagrant intagit (som vanligt utan att ange källan) i uppsatsen om det gamla skolsystemets vådor (Sv. Månadsskrift 1864 s. 320, 325—327). Diesterwegs ord få många tydliga motsvarigheter hos Eneroth, ehuru han just i föreliggande hänseende — om kyrka och präster — vanligen (om än ej alltid) iakttar en något större försiktighet i ordvalet än både Diesterweg och t. ex. författaren till häftet Om skolsjukan (jfr Hall »E:s ped. prof.» s. 48—52 om N. Liljas nämnda häfte).

Sid. 79 stryker Eneroth för ett citat ur Eisenlohr's bok om Schleiermachers arbete rörande folkskolans idé sid. 56: »Die Belehrung, auch die religiöse, darf durchaus nichts Anderes sein als ein gemeinschaftliches Aufsuchen der Wahrheit.» Sanningssökande var eller blev ett av Eneroth — liksom av hans vän B. E. Malmström o. a. — ideligen upprepat krav. Men fränsåg man Gud, blev sanningen osanning.

Entwicklung und Entwicklungsfreiheit!

Wie in allen Wissenschaften, so giebt es auch in der Pädagogik Begriffe, die man gar nicht entbehren kann. Ein solcher Begriff ist der Begriff der *Entwicklung*. Entwicklung ist Entfaltung durch innere Triebkräfte nach Gesetzen, die in dem sich entwickelnden Wesen selbst liegen, kürzer: Entwicklung ist innere gesetzliche Entfaltung.

Dieser Begriff ist einer der wichtigsten, sowohl in der Theorie als auch in der Praxis der Pädagogik. Ohne seine Anwendung giebt es keine vernünftige Erziehung. Deshalb wird es wohl jeder Lehrer für eine seiner wichtigsten Aufgaben halten, über diesen Begriff, seinen Inhalt, seine Forderungen und Consequenzen nachzudenken. Es ist ein sehr fruchtbarer Begriff. Man wird so leicht nicht mit ihm fertig, am allerwenigsten durch eine Definition, ja ich glaube (besser: ich glaube nicht nur, sondern

ich weiss es) dass der praktische Pädagog seine Lebtage nicht mit ihm fertig wird, weil er ihm aufgibt, den Entwicklungsgesetzen der Dinge, insonderheit der Menschennatur nachzudenken. Es ist ein unerschöpflicher Begriff, er ist mehr als das, er ist eine Idee....

[s. 65] Die *Sache* kommt... überall vor; man kann sagen, sie sei allenthalben; die Leser wissen auch, dass man... selten einen Aufsatz von nur wenigen Seiten findet, in welchem der Begriff der Entwicklung fehlte....

Von selbst ist verständlich, dass man im engeren und eigentlichen Sinne des Wortes nur bei Organismen von Entwicklung reden kann, das Wort kann aber auch in weiterer Bedeutung genommen werden. So wollen wir es nehmen.

Aus Urmaterie... oder Urstoff, aus Stoff und Kraft — chaotischem Nebel — werden Kometen — Planeten — Sonnen....

[s. 66] Ueberall *Fortschritt von dem Unvollkommenen zu dem Vollkommenen*.

Der *Mensch*.

Ei — Embryo — Fötus — Kind, Knabe oder Mädchen — Jüngling und Jungfrau — Mann und Weib — Greis und Greisin: Emanation, Evolution, Involution, Tod = Stufe der Entwicklung zu einer höheren Daseinsform.

Jäger — Hirten — Ackerbauer — Culturvölker, nach *Hegel* fortschreitend im Bewusstsein der Freiheit. Nirgends ein Rückgang von einem anfänglichen Höhepunkt zu niederen Stufen.

Empfindung — Sinnen- und Gliederentwicklung — Bewusstsein — Anschauen und Vorstellen — Begreifen — Urtheilen — Schliessen.

Empfinden — fühlen — denken — wollen.

Körperbildung — intellectuelle Bildung — Vernunftbildung (Ideen).

Fetischismus — Vielgötterei — Gottheit.

Wieder überall *Entfaltung des einzelnen Menschen wie ganzer Völker von unvollkommenen zu vollkommeneren Zuständen*....

Ueberall verkündet uns der Einblick in die Erdrinde: Entwicklung — in den Pflanzen- und Thierstaat: Entwicklung — in die Sternwelt: Entwicklung — in die Menschengeschichte: Entwicklung (von der Rohheit zur Freiheit, zum Rechts- und Ver-

nunftstaat) — in das Leben des Individuums: Entwicklung — in jede Wissenschaft und Kunst: Entwicklung.

Allüberall Entwicklung durch innere Triebkräfte nach den Wesen inwohnenden, zu ihrem Wesen gehörenden (ihnen immanenten) unabänderlichen, ewigen *Gesetzen*. Dies Letztere ist für den Erzieher von besonderer Wichtigkeit. Der gesetzliche Fortschritt ist da, er tritt von selbst ein, wenn er nicht gestört wird; er wird nicht von dem Menschen gemacht, er wird vorgefunden und erkannt und — respectirt.

In den Organismen lebt, wirkt und schafft der Entwicklungstrieb.

Die Entwicklung kann geschwächt und verstärkt, gehemmt und befördert werden. Das Eine oder das Andere geschieht nach dem Masse der Einwirkung.

Die Entwicklung wird angeregt durch Reize von Aussen. Innen wirkt die treibende Kraft, von Aussen kommen hinzu einwirkende Momente; Factoren, Potenzen kommen ihr entgegen, im günstigen Falle belebend und fördernd. Die Förderung der Entwicklung geschieht durch Anregung, der Pflanzen z. B. durch Licht, Wärme, Regen und nährenden Stoffe, der Thiere ebenso, desgleichen der Menschen, in Verbindung mit Wartung und Pflege durch andere Menschen, die zugleich das geistige Leben wecken und demselben die der geistigen Menschennatur auf den verschiedenen Stufen ihrer Entwicklung zweckdienliche Nahrung darbieten.

Das Letztere ist für den Erzieher wieder von besonderer Wichtigkeit: die geistige Nahrung muss auf jeder Stufe des Individuums seinen Bedürfnissen, seinen Kräften angemessen sein.

Das Kind trägt den Trieb der Entfaltung in sich, es will sich entwickeln (darum nicht eingewickelt werden). Entspricht die Einwirkung von Aussen der Beschaffenheit, den Kräften, der Natur des Kindes, so gedeiht die Entwicklung, im Gegentheil nicht. Der Gang, der Fortschritt, der Process, das Gesetz dieser Entwicklung liegt in der Natur des Kindes.

Entspricht die geistige Nahrung der Natur des Kindes, so ergreift es sie mit Begierde und verarbeitet sie; im entgegengesetzten Falle verhält es sich abwehrend und widerstrebend. Dieses gilt von leiblicher, wie von geistiger Nahrung.... Es

verweigert die Annahme von Stoffen, die es nicht verarbeiten, nicht (leiblich oder geistig) verdauen kann. Es ist vom gesunden, naturgemäss behandelten Kinde die Rede. Ihm aufgezwungene, seiner Beschaffenheit nicht entsprechende, seine Natur, seine körperliche oder geistige Entwicklung, seinen Trieb nach Thätigkeit, kurz nach Entfaltung nicht fördernde Einwirkung oder Nahrung hemmt, schwächt, verkrüppelt seinen Leib wie seinen Geist.

Welche Nahrungsmittel die Entwicklung des Körpers fördern und hemmen, weiss man viel sichrer, kennt man viel genauer, als die das geistige Leben fördernden und hemmenden Einwirkungen und Stoffe.

Man kann sagen und behaupten, dass man zu allen Zeiten den Kindern Stoffe zum Annehmen und Verarbeiten dargeboten hat, die kein Mensch geistig verdauen kann, darum auch keiner jemals verdaut hat. Jenes geschieht noch alle Tage. Was für ein Unsinn darin liegt, was für Folgen dieses Thun haben muss, an was für Stoffe dabei zu denken ist, das mögen die Erzieher sich überlegen.

Diese Stoffe zu erkennen, ist nur dann schwer oder unmöglich, wenn man selbst dieselben (diese Cruditäten) im geistigen Magen beherbergt, sie für Heiligthümer, kostbare Geheimnisse und unergründlich tiefe Weisheit erachtet; wenn man durch sie und durch falsche Leitung überhaupt des gesunden Blickes für die Kindesnatur verlustig geworden ist. Die Folgen dieses traurigen Thuns kann man in den Geschichtsbüchern, welche über die Vergangenheit berichten, kann man an den Völkern und Nationen der Gegenwart, nicht blos in China, Italien, Spanien, sondern auch in unserm Vaterlande, an unsern Menschen, in unsern Schulen wahrnehmen.

Jede Pflanze, jedes Thier, jeder Mensch, jede Nation will sich ihrer Natur gemäss entwickeln. Geschieht es, so gelangt die Pflanze, das Thier, der Mensch, die Nation zu einem glücklichen, fröhlichen Dasein; wo nicht, nicht. Hei, wie springt der Hirsch in dem grünen Walde, wie flattert und singt die Lerche in der göttlichen Luft, und wie beisst der Distelfink an dem Drath seines Kerkers und wie rüttelt der Löwe an den Stangen seines

Gefängnisses, je nach dem Grad der ihm inwohnenden Stärke, — je edler das Thier desto machtvoller und wilder.

Und der Mensch? und die Völker und Nationen? Hat es je einen glücklichen Menschen gegeben, dem die seiner Natur entsprechende Entwicklungsweise versagt war? Ja eine lebendige Nation, die nicht nach freier Bewegung und Entwicklung strebte? Kennt man noch nicht die Grundursache, dass so viele Menschen verloren gehen und sich lebenslang unglücklich fühlen, noch nicht die Grundursache der Unruhe, des Missbehagens, der Empörungen und Revolutionen der Völker? Nur ein ganz entartetes, verkommenes Volk reagirt nicht, wenn ihm die freie Bewegung geraubt wird, wie nur ein zerdrückter Unglücklicher keinen Schmerz empfindet, wenn er sich um die Entfaltung seiner Natur gebracht sieht. *Entwicklungsfreiheit*, welche selbstverständlich die *Gedankenfreiheit* mit einschliesst, beglückt den Einzelnen, beglückt Alle; wo sie vorhanden ist, kommt man nicht einmal auf die Vorstellung einer Revolution, eines Krawalls, eines Putsches. Und wo sie eingeengt wird, wo sie fehlt?

Vernehmen die Lehrer, welche bei ihrem Thun an die Uebereinstimmung dieses Thuns und Lassens mit den gegebenen positiven Vorschriften, nicht aber an die Uebereinstimmung oder auch Nichtübereinstimmung dieser Vorschriften mit der Natur des Schülers denken, ein Wort von *Pestalozzi* (Sämmtl. Werke, 9 B. S. 165):

»Die Bildung und Erziehung des Menschen ist *wesentlich als eine, dem innern Entfaltungstrieb der menschlichen Kräfte beiwohnende Mitwirkung anzusehen*. Der Einfluss der Bildung kann mit den ewigen Gesetzen des Wachsthums der menschlichen Kräfte in Uebereinstimmung gebracht werden. Die Erziehung soll mit demselben in Uebereinstimmung gebracht werden. Aber beide können auch mit demselben in Widerspruch gesetzt werden. Durch Uebereinstimmung des Bildungs- und Erziehungseinflusses mit den ewigen Gesetzen des menschlichen Wachsthums wird der Mensch allein wirklich gebildet und erzogen; durch den Widerspruch seiner Bildungs- und Erziehungsmittel mit diesen ewigen Gesetzen wird der Mensch verbildet und verzogen, eben wie die Pflanze durch die äussere Gewalt verkrüppelt wird. Der Widerspruch der Erziehung und der Bildungsmittel mit

den ewigen Gesetzen des Wachsthums der menschlichen Kräfte und mit der Reinheit und Unschuld des menschlichen Willens, durch welche diese Kräfte zum Ziel ihrer gemeinsamen Bestimmung vereinigt werden, ist äussere Gewalt gegen die ewigen Gesetze des menschlichen Organismus, die verheerend auf sie wirken, eben wie jede äussere Gewalt, die verheerend auf den Organismus einer Pflanze oder eines Thieres einwirkt und sie verkrüppelt.» —

An diese Worte eines Pädagogen reihen wir die eines Naturforschers, aus dem Prachtbuch, welches Dr. *Müller* in Halle geliefert hat, das schon darum als ein auf der Höhe der Wissenschaft stehendes Werk bezeichnet werden muss, weil ihr Verf. in ihm die *Idee der Entwicklung* durchführt. Es heisst: »Der Pflanzenstaat oder Entwurf einer Entwicklungsgeschichte des Pflanzenreichs. Eine allgemeine Botanik für Laien und Naturforscher. Mit Abbildungen in Tondruck und vielen in den Text eingedruckten Holzschnitten, meist nach Originalzeichnungen. Leipzig 1860, Förstner'sche Buchhandlung. (599 S. gr. 8.)

Die Anfangsworte der Einleitung bezeichnen die Idee, die dem Werke zu Grunde liegt:

»Nichts charakterisirt das ganze Dasein so glücklich, wie *der Gedanke der Entwicklung*. Sie ist das Leben selbst, der Geist des Weltalls. Aller Wechsel, mit ihm aller Reiz in Leben und Natur, beruht wesentlich in dieser Weltpsyché. Kein Wunder, dass selbst eine Wissenschaft erst lebensvoll wird, sofern sie ihre Gegenstände im Lichte der Entwicklung zu schauen beginnt. In der That ist sie dem Naturforscher, wenn ich mich so ausdrücken darf, das grosse Evangelium der Natur. Dieses zu erklären ist gleichsam seine grosse Prediger-Aufgabe, in welcher sich all sein Forschen und Denken concentrirt. Wohl gab es auch für ihn eine Zeit, wo er von diesem Gedanken noch nicht durchdrungen war, wo auch er, wie die grosse Menge noch heute, das ganze Dasein als ein starres, als ein Conglomerat von Einzelheiten betrachtete. Ein solches Zeitalter konnte nur ein sammelndes sein. Es musste ein anschauendes werden, wenn sich der Gedanke Bahn brach, der Entwicklung der Natur nachzuforschen. Ein solches Zeitalter ist das unsrige geworden. Entwicklungsgeschichte heisst gegenwärtig das Panier, um welches

sich alle Disciplinen der Naturforschung mit einem Thatendurst gesammelt haben, der Grosses verheisst. Er hat zu der Lehre vom Sein die Lehre vom Werden hinzugefügt.»

Aus dem Nachwort: »Eine Welt, die sich der Mensch als fertig gegeben dachte, eine Welt ohne Geschichte musste dem Geiste zu allen Zeiten wie ein todter Mechanismus erscheinen. Das ist durch das Studium der Entwicklungsgeschichte beseitigt, die in jedem kleinsten Dinge die Gesetze der ganzen Welt wieder spiegelt. Durch sie ist die Welt von einem todten Mechanismus zu einem lebendig wirkenden, alle verjüngende Kraft aus sich selbst schöpfenden Organismus erhoben worden» u. s. w. —

Die gesammte Menschheit untersteht einem grossen allgemeinen Gesetze, dem Gesetze der menschlichen Entwicklung. Dasselbe ist mit ihr geboren und gegeben. Jede einzelne *Nation* steht unter einem *besonderen* Gesetze der Entwicklung, welches jenem allgemeinen nicht widerspricht, dasselbe aber specialisirt. Jeder einzelne Mensch steht unter dem individualisirten Gepräge dieser Gesetze. In jedem scharf ausgeprägten Menschen entdecken wir daher eine nur ihm anhaftende Eigenthümlichkeit, in ihr aber das nationale Gepräge und den allgemein-menschlichen Charakter. So war *Schiller* z. B. ein edler Mensch, eine deutsche Natur und ausserdem — *Schiller*.

In dem unendlichen Process der Entwicklung betrachten unsre Geschichtsforscher das Wesen der Creatur, vor Allem der vernünftigen — die Weltgeschichte ist ihnen ein Process der Entwicklung der in die Menschheit niedergelegten Keime in unendlichem Fortschritt.

Die Betrachtung der geschichtlichen Entwicklung der Nationen liefert den Schlüssel zu all den Verschiedenheiten, den Culturstufen, dass man sie dann alle begreift, und als kostbares Resultat derselben entsteht die Toleranz, die Religion der Humanität, die Weltanschauung des über Engherzigkeit und Beschränkung hinausgehobenen freien Mannes.

Wer in der Weltgeschichte die Geschichte der Entwicklung der Menschheit, in der Geschichte der Wissenschaften die allmähliche Enthüllung der Wahrheit erblickt, kann consequenter Weise nicht anders urtheilen, als dass auch das Christenthum nicht ein ursprünglich vollkommenes, himmlisches, sondern ein

menschliches, *allmählich gewordenes und werdendes* Product der Entwicklung des Menschengenies sei. Es ist zugleich ein Lebenskeim mit dem Triebe und der Bestimmung, ein die ganze Menschheit durchdringendes Princip zu werden, das Princip des ewigen Fortschritts. . . .

[s. 74] »Leben heisst thätig sein, heisst, *sich entwickeln*. Ist unser Leben das Leben der Wahrheit (d. h. besteht es in Thätigkeit, in Schaffen, nicht in Genuss), dann können wir es nicht mehr verträumen, vergeuden, gedankenlos verpassen, sondern wir sind dann immer in der Schule, unser Leben bietet uns täglich neue Fragen, neue Räthsel, neue Aufgaben, viel neue Erfahrungen.» [Not: Dr. Hirsch, die Humanität als Religion. Trier 54, S. 21.]

Unendlich mannigfaltig ist die die Entwicklung des Menschen. Das eben macht das Leben schön — nichts ist naturwidriger als das Uniformiren und Nivelliren. . . . Was wäre die Erde, wenn man die Berge abtrüge und die Thäler damit füllte? Ein mathematischer Globus, der Tod durch lange Weile. Gepriesen sei daher die Verschiedenheit der Naturbegabung, die Mannigfaltigkeit der Entwicklung! Ein tief denkender Mann [*Heribert Rau* Beethoven II 1859 s. 180] sagt daher: »Je auffallendere und mannigfaltigere Abweichungen wir in der Denkungsart der Menschen bemerken, um so viel reicher werden wir an Ideen. Ein grosser Theil dieses geistigen Reichthums aber ginge unwiederbringlich für ein Zeitalter verloren, welches den Gedankengang der Menschen, ihr Wesen, ihre Charaktere nivelliren wollte. Wie viele Kräfte unsers Geistes fordern nicht in ihrer Entwicklung ausserordentliche Veranlassungen! Dort aber, wo Alles einen gemessenen Schritt halten müsste, dort würden diese Kräfte einschummern, oder doch nie zur Reife gelangen, Geister wie die eines Perikles, Alexander, Cäsar, Plato, Aristoteles, Friedrich, Lessing, Voltäre, Kant, Herder etc. hätten keinen Schauplatz mehr. Wo die Willkür der Handlungen wegfällt, fällt auch die Uebung der Verstandeskräfte, die freie selbstständige Entwicklung der Charaktere weg. Es muss überall Reibung und Kampf vorhanden sein; Kampf ist Leben, ohne Kampf ist Tod. Darum wohl uns, dass es Berge giebt und Thäler, in der geistigen und in der ma-

teriellen Welt: Alpen und Gletscher, Stürme und Orkane, Reibungen und Kämpfe.» —

»Der Hauptgrund zu den mancherlei herrschenden Unklarheiten und Verirrungen in Sachen der Bildung, der Erziehung und des Unterrichts, liegt in der falschen Ansicht über das Wesen der Entwicklung, die man sich zwar als ein Werden denkt, bei welchem aber kein *Mehrwerden* stattfinden soll; das Gewordene soll nicht bleiben als ein Plus, sondern nur als eine Fähigkeit, welche immer bloß als ein immer anderes und höheres Aufblitzen der stets einfach bleibenden Seele sich zeige. Dieses Vorurtheil über die Einfachheit der Seele hat aber den falschen Begriff von der geistigen Entwicklung erzeugt, und so lange man an diesem Vorurtheile festhält, wird man nie über die wahre Natur des Geistigen, somit aber auch nie über die richtige Entwicklung desselben und die wahre Methode in's Klare kommen. — Die Seele ist nicht einfach» [not: Dressler, Vierteljahrschrift von G. Neugeborn und E. Korodi. 1861, S. 117.]

[s. 76] Die in früheren Zeiten, oft bis in unsere Tage ausschliesslich als Schulweisheit geltende Methode suchte in religiöser Beziehung ein kirchliches System, eng und abgeschlossen in sich und abgeschlossen gegen jedes andere, an die Jugend zu bringen, den Glauben dafür zu erwecken, es als Gottes Werk darzustellen, auf dasselbe zu verpflichten oder selbst den göttlichen Zorn und ewige nie endende Strafen dem Versuch, davon abzuweichen, in sichere Aussicht zu stellen, das System als untrügliche Heilslehre in diesem und in jenem Leben darzustellen. Das System wurde mit dem Schein und Pomp der Heiligkeit umgeben, und alle Mittel, dasselbe zu glorificiren, wurden in Anwendung gebracht. So handelte jede officiell anerkannte Kirchengesellschaft, jeder Klerus. Dessen Stellung, Einfluss und Macht war abhängig von der Stärke des Glaubens an das System, das er als das allein wahre zu preisen nicht müde wurde. Dadurch erhielt dasselbe eine neue Stärke. Da derselbe nun wohl einsah, dass es um so tiefer und unverfügbarer in die Seelen der Menschen eindringen und sie beherrschen werde, je früher man dasselbe in die Herzen und Gemüther der Kinder einfropfte, so entstand die Gewohnheit, es den Schulkindern als das erste und oberste Stück des Gehorsams und der Pflicht gegen Staat

und Kirche, d. h. gegen menschliche und göttliche Autorität und Machtvollkommenheit darzustellen und einzuexerciren. Man ging so weit, die Erreichung selbst der bürgerlichen Rechte von der Zugehörigkeit zu einem der für legitim erklärten Systeme abhängig zu machen. Jeder Bürger musste diese Zugehörigkeit durch ein rechtsgültiges Zeugniß nachweisen.

Diese Einrichtung stellen wir unter den Begriff der Entwicklung und Entwicklungsfreiheit und messen sie an derselben.

Wie wir gesagt und nachgewiesen zu haben glauben, lässt dieselbe keine Grenze zu, ist ihrer Natur nach unendlich, setzt und verlangt die Möglichkeit nie endenden Fortschritts; jede als niemals zu überschreitende Schranke verfestete Einrichtung, es sei auf welchem Gebiete es wolle, gefährdet oder vernichtet daher das Wesen des menschlichen Geistes, das eben in unbeengter Entwicklungsfreiheit besteht, d. h. jedes als unabänderlich gesetzte System muss daher als schädlich und verderblich verworfen werden. Sei es an und für sich noch so vortrefflich; stehe es zu der Zeit, in der es von den vorzüglichsten Köpfen geschaffen wurde, auf der Höhe der Zeiculturn oder gehe es selbst über diese hinaus: es beengt die Individuen wie die ganze Nation....

Der erste Grundbegriff wirklicher Erziehung und Bildung... heisst, wie bekannt, Entwicklung. Er verwirft die *Systeme*, unterwirft sich nur den *Principien* oder ist vielmehr mit denselben Eins. Diese wollen wir auf die Jugend wirken lassen. Denn das haben wir von dem Klerus gelernt, dass, was im Leben vorhalten soll, in der Frühlingszeit des Lebens gegründet werden muss.

Personen und Stände, welche auf unabänderliche Systeme schwören und darin befangen bleiben, vergleicht *Fichte* (Reden, 2. Auflage, S. 172) mit dem Thiergeschlecht der Biber und Bienen, »das jetzt noch also baut, wie es vor Jahrtausenden gebaut und in diesem langen Zeitraum in der Kunst keine Fortschritte gemacht hat; ebenso werde es, meinen sie, auch mit dem Thiergeschlecht, Mensch genannt, sich verhalten. Nach ihnen geschieht nichts Neues unter der Sonne; denn sie haben unter und über der Sonne den Quell des ewigen Fortlebens ausgetilgt und lassen nur den immer wiederkehrenden Tod sich wiederholen....»

[s. 78] Der Begriff der Entwicklung... greift überall ein,

begegnet einem überall... Für den Staatenlenker, für den Kirchenmann, für den Lehrer giebt es keine wichtigere, folgenreichere Idee. Von einem glücklichen Staate rühmt man: er sei in rascher Entwicklung begriffen; für den Kirchenamen hat er die hohe und tiefe Bedeutung, dass er dadurch lernt, wie keine Wissenschaft, so auch keine Religion für abgeschlossen und fertig zu halten, dass er dadurch inne wird, dass er das Unternehmen, Andern seine religiöse Weltanschauung, seinen Glauben aufdrängen, Gewissensfreiheit nicht zugestehen, Andere wegen ihrer Ueberzeugungen für geringer achten, schmähen, verfolgen und zurücksetzen zu wollen, als ein Verbrechen erkennen lernt u. s. w.; für den Lehrer als Erzieher, dass, wie es überhaupt in Gottes Welt nichts Fertiges giebt, auch nichts für fertig und als für alle Zeiten abgeschlossen gehalten werden darf, weil eben Alles im *Werden* erhalten werden muss, dass er, sage ich, sich selbst niemals für fertig erachtet, sondern, wenn auch nicht körperlich, doch geistig in der Entwicklung begriffen bleibt, seine Anstalt — zum Schrecken der Schlendrianisten — in steter Entwicklung erhält, und dass er als Lehrer nach der höchsten Stufe des Menschenbildners, nach der Befähigung des entwickelnderziehenden Unterrichts, zu trachten niemals aufhört.

Wohl wäre hier noch zur Erläuterung ein Blick zu werfen auf die trostlosen Gesellen (Gegensätze erleuchten einander), die in dem Einpauken, Einbannen, Einkerkern, Eintrichtern, Einpfropfen, Vorsagen, Einlernen, Memoriren, ... Einzwingen, Beibringen, Vorkauen und mechanischen Vorglauben... und wie diese herrlichen, hochgepriesenen Eigenschaften weiter heissen, eine Virtuosität besitzen, und keine Vorstellung davon haben, dass das Beste, was ein Mensch besitzen kann, in ihm und aus ihm als sein Eigen- und Besitzthum, als das Product seiner Vernunft, zu entwickeln ist, und die, wenn der Schüler etwas von dem, was man durch Denken erkennen kann, nicht wissen, sofort zu dociren anfangen (bekanntlich die herkömmliche Eigenschaft unserer gelehrten Lehrer, die, selbst nach dem Urtheil unserer obersten Schulleiter, keiner speciellen Anleitung zur Lehrkunst bedürfen, wahrscheinlich, weil sie meinen, Gott gebe es den Seinen im Schlafe); aber Angesichts des Begriffs oder der Idee, die wir zu illustriren bemüht waren, wollen wir uns für

diesmal dieses leidigen Geschäfts entschlagen. Die Kategorie von Lehrern, zu welchen die genannten gehören, ist nicht zu belehren. Man müsste sie, sollte dieses geschehen, Alles, was sie bis dahin gelernt, gehört und getrieben haben, vergessen machen, müsste sie den Einflüssen, denen sie ausgesetzt, von welchen sie abhängig sind, entziehen können, man müsste die hochmüthige Demuth aus ihnen herausreissen, man müsste sie in ihrer Mütter Leib wieder hineinschieben können: dann ja dann, sonst aber nicht. Wäre es möglich, sie dahin zu bringen, dass sie dem Begriff der Entwicklung nachdächten, so einmal »ein Jahrer Zehn« tagtäglich (das deutsche Volk soll ja das Volk der Natur sein), und könnten sie wahrnehmen oder empfinden, was für Folgen die Beraubung oder Beschränkung der *Entwicklungsfreiheit* unter den Völkern der Erde angerichtet hat und noch anrichtet: ... dann wäre einige Hoffnung vorhanden. Aber wie will man Denen beikommen, die auf Worte schwören, denen man einredet, dass ihre Lehrer, deren Lehre und Richtung und sie mit über die *Salzmann, Pestalozzi, Dinter* und andere Naturalisten und Rationalisten hinausgeschritten seien und das Glück genössen, der »neuen Aera« auzugehören?

Was kann es helfen, wenn man ihnen sagt: Weltall-, Erd-, Menschen-, jedes Einzelnen Geschichte ist Entwicklungsgeschichte, alle Bildung ist Entwicklung, das Menschengeschlecht ist das Product einer ewigen Entwicklung, jeder Tag, jeder Monat, jede Jahreszeit, jedes Jahr, jedes Jahrhundert hat seine Entwicklungsgeschichte — der Erzieher hat keine wichtigere Aufgabe, als der Entwicklungsgeschichte des Menschen nachzusinnen, dem Werden zu lauschen — alle Thatfachen erhalten dadurch eine höhere Bedeutung, wenn man sie in die Idee der Entwicklung einfügt: sprecht diese und ähnliche Sätze zu einem Menschen, der sich an die Worte hält, die ihm von »Autoritäten« überliefert worden sind, Ihr prediget tauben Ohren; vielleicht nickt er, wenn Ihr ihm imponiret, mit dem Kopfe, um alsbald zu seiner Brüderschaft hinzuschleichen und Euch da, weil Ihr »nicht ächt biblisch« gesprochen, anzuschwärzen...

Ich schliesse mit einen kleinen Gedicht von *Fr. Rückert*:

»Alles ist im Keim enthalten, Alles Wachsthum ein Entfalten,
Leises Auseinanderrücken, Dass sich einzeln könne schmücken,

Was zusammen war geschoben; Wie am Stengel stets nach oben Blüth' um Blüthe rücket weiter, Sieh' es an und lern' so heiter,
Zu entwickeln, zu entfalten, Was im Herzen ist enthalten.»

b) Pedagogen skall psykologiskt pröva och metodisera kunskapsmaterialet.

1864! Jahrbuch für Lehrer. Frf. 1863 s. 314—315. *Eneroth har strukit för citatet.* Också har han tydligtvis alldeles samma mening i avseende å sin pedagogikprofessur: psykologiska och fysiologiska att nu ej ens nämna filosofiska specialuppgifter av vetenskaplig art anser E. ej böra vara dennes uppgift. Jfr *Hall E:s* ped.-prof. s. 91—95.

Die Volksschule *schafft* die zu behandelnden Stoffe und Materien *nicht*, sie *bekommt* sie: von dem Volke die *Sprache*, von der Menschheit die *Geschichte*, von dem entwickelten Menschengeist die *Mathematik*, von der Natur die *Geographie*, die *Astronomie*, die *Naturwissenschaften und ihre Gesetze*, von der Kirche die *Religion* u. s. w. Zwei Aufgaben entstehen daraus für die Schule: erstens, die Pflicht der *Prüfung* dieser Stoffe, ob sie sich für die Entwicklung und Bildung des werdenden Menschen eignen, ob sie nicht etwa zu den veralteten gehören, ob sie der Zeitcultur noch entsprechen...; zweitens: die kunstgemässe *Bearbeitung* dieser Stoffe, d. h. die *Methode*. In deren Handhabung besteht die Virtuosität des Lehrers... Die Vorbedingung zu ihrer [der *Lehrmeister*] erfolgreichen Thätigkeit ist die Kenntniss der Lehrstoffe, damit sie die richtige Auswahl und die richtige Stufen- und Reihenfolge treffen können; die eigentliche Thätigkeit besteht in der Bearbeitung, durch welche erst eine vollkommene Sachkenntniss erlangt wird. Was würde man nun zu einem Schuhmacher sagen, welcher die Leute zwingen wollte, die von ihm nach dem Musterschuh des 16. Jahrhunderts gefertigten Schuhe zu tragen, zu einem Aufseher der Zunft, der nur die also verfertigten für mustergültig erklären, und befehlen wollte, die angehenden Lehrlinge in die alten Weisen einzuführen und die Neuerer für Verführer zu erklären? Wäre offene Empörung gegen solche Zurückgebliebenheit und Tyrannei nicht am rechten Orte und zu rechter Zeit? u. s. w.

Eneroth o. a.: Uppfostran är = utveckling.

Naturens lagenliga utveckling och människans sedliga medvetande (»den inre rösten») äro grundstenar i gudsnärmandets naturtempel (jfr här t. ex. slutet av C. J. L. Almquists uttalanden). Hos t. ex. Pestalozzi, Schwarz, Niemeyer, Treschow o. a. finna vi »*uppfostrans*» formala princip vara just *utvecklingen* (jfr *Hall Eneroths* pedagogikprofessur; *Karl Schmidt* Geschichte der Pädagogik I—IV och d:o der Erziehung (av vilka båda böcker E. lånade den förra och ägde den senare); samt S:s Gymnasial-pädagogik). *David Stow* The Training System bygger helt på denna betydelse hos »uppfostran»; undervisning ingår endast under denna synvinkel. Att denna pedagogiska »träninglära» slagit an på Eneroth framgår bl. a. av att han gjort en hel del förstrykningar i boken.

»Den nye Luther», den även av Eneroth högt skattade transcendentalisten Parker, av vars skrifter Eneroth ägde en hel del i synnerhet på engelska, yttrade år 1841, att allt det är komplett värdefullt, som icke direkt eller indirekt strävar till det målet: människans fysiska eller andliga utveckling. Och 4/10 1849 inledde han en föreläsning på följande sätt: »Uppfostran är utvecklingen och utrustningen af människans förmögenheter.» I en predikan om människans höghet och skönhet säger han: »Menniskan är Guds juvel; han har skapat detta materiella universum såsom ett skrin att förvara sin skatt uti! Hela den materiella världen är danad till att tjena människans utveckling.» (Saml. skr. I första uppl.; II andra uppl. s. 177, 127; VIII s. 192). Även Emerson har motsvarande uttalanden.

Samma betydelse hos ordet uppfostran ingår flerstädes även i den av Eneroth kända uppsatsen av S. A. Hedlund Om grunderna för uppfostran, däri han säger bland annat: Det är »uppfostrans och undervisningens höga uppgift att utbilda de mänskliga förmögenheterna, såväl själens som kroppens, till styrka och harmoni... Psykologien borde blifva för pedagogiken hvad anatomien och fysiologien bör vara för gymnastiken» (ett uttalande att lägga märke till, om några skulle tro H:s intima vän och eko Eneroths gåvobrev avse fysiologi; — Sv. män. skr. s. 845). På samma sätt upptar Eneroth t. ex. i Folkskolan III *utvecklingen* av vår olika kropps- och själsanlag — i första rummet »våra religiösa och sedliga förmögenheter» — såsom enda syftet med undervisningen (uppl. 1 s. 24—25; 2 s. 15—16). Och liksom Hedlund (aa s. 774) yttrar sig om att de intellektuella förmögenheterna borde »harmoniskt *utvecklas*» så framgår det även av Eneroths Folkskolan att även han — naturligt nog, för resten — åsyftar samma sak; först med enhetsskolan hade tydligare framsteg märkts i jordbruket och trädgårdsskötseln samt hade förbildning getts till lantbruksskolor. Jfr aa 1867 s. 194, 196 och här s. 6—7. Uppfostringshistorien gäve lysande exempel på utvecklingens verklighet.

Allt arbetes väsentliga mål är uppfostran.

Den nya vetenskapligheten är religiös.

Kulturhistoria = folkuppfostrans och frihetens historia.

Läsning vid husliga härden 1861 s. 268—275. Ur Aftonbl. 1858 n:r 4, 5. Jfr E:s brev till Hedlund 17/1 1858 och dikten Tidsbetraktelse i Dikter s. 103—109. Industrien, freden och friheten äro den nya världens drottningar, säger Laboulaye i Europa och Amerika uppl. 3 s. 72. — Föreliggande och några andra artiklar av Eneroth höra till ett underförstått uttryck som kompletterar hans testamentes ord: »med särskild hänsyn till de uppväxandes uppfostran», nämligen: med någon hänsyn till de vuxnas uppfostran. Av denna art är ock en viktig del av andra professuralternativets gebit.

Industrien och folkuppfostran.

Hvilken är vår tids förnämsta uppgift, hvilket dess förnämsta intresse? Det är en fråga som väl litet hvar ställt till sig själf, men som litet hvar äfven på *sitt* vis besvarat. Af alla den innevarande tidens rörelser, som taga vår uppmärksamhet och våra krafter i anspråk, lyser den yttre odlingens arbete väl de flesta skarpast i ögonen, ja så skarpt att det finnes ett icke obetydligt antal män och deribland till och med så kallade »ytterst bildade», som vilja påstå att det numera icke är fråga om något annat än just denna yttre odling eller dessa »materiella» intressen, såsom de kallas.

För vår del kunna vi ej stanna så vid ytan. Den yttre odlingens arbete är väl numera bullersammare än det någonsin varit. Man är lätt utsatt för att bedöfas genom detta buller. Och så fort, så blixtnabbt det går — man hinner ej se det ena föremålet rätt i ögat, förrän en hel hop andra redan trängt sig fram. Icke underligt, om man under sådana förhållanden stannar vid denna yttre bullrande rörelse och för densamma hvarken hör eller ser något annat. Men för den, som ej i förtid blifvit inryckt i denna hvirfvel, eller den, som vant sig taga sakerna något djupare, framställa sig helt andra vyer af det närvarande.

Bland dem, som taga sakerna från denna sida, råder likväl icke alltid öfverensstämmelse. De flesta synas dock vara ense om att det är arbetet med samhällsfrågorna som utgör dagens djupaste intresse, och de sluta dertill af mångfaldiga drag.

Vi skola här ej längre uppehålla oss vid nyanser af åsigten

om hvad som utgör våra dagars förnämsta uppgift. Oss är det den djupaste öfvertygelse att under alla dessa bullrande yttre rörelser, allt detta våldsamma arbetande och äflande, det dock egentligen är *ett* intresse som är verksammare än alla andra och som just sätter alla dessa i rörelse eller åtminstone, dem omedvetet, går såsom den lifvande glöden på botten deraf. Och det är det *religiösa* intresset. Naturvetenskaperna — denna makt, som dock kanske är den allra allmännast erkända makten i våra dagar, den, inför hvilken både industriens, samhällsfrågornas och den metodiska tankens män buga sig, om äfven en god del af de senare göra det mer eller mindre motvilligt — hvad söka de och hvarthän syftar i grunden deras arbete, om ej... på verdens lag, *Gud*, samt naturens, verdens förklaring i och med detsamma. Och vetenskapen i allmänhet, hvad är det som karakteriserar den i våra dagar? Dess vanmakt? Nej, dess födslökamp i och för frambringandet af den nya religiösa sanning, hvilken såsom aning genombärfvar oss alla. Ja, låtom oss ej vara alltför kortsynta! Vårt för materialism så strängt och äfven i många fall rättvist beskyllda tidskifte, vårt idéfattiga och idéföraktande tidevarf... kanske har intet skifte varit i botten djupare trängande efter idén än just detta.

Men det kan ej nekas att den yttre odlingen, att de materiella intressena *synas* och äfven i viss mening *äro* dess förnämsta uppgift och dess förnämsta intressen. Det torde derföre icke vara obefogadt att något allvarligare granska särskilt denna fråga. Den blir oss dock aldrig rätt klar genom att så der naket uppställas och så der afbitet besvaras. Vi måste se både den frågans rot, d. v. s. se vår tid i jemförelse med den förflutna, och den punkt, hvarthän den frågans svar syftar, d. v. s. se, och med en opartisk *kärlek* se, hvilka resultat *kunna*, ja redan äro på väg att visa sig såsom frukter af denna »materiella» rörelse. Taga vi frågan på det viset, så torde svaret utfalla helt annorlunda. Alltså — för att med ens blotta vår tankegång — vi påstå att såsom all historia är folkuppfostrans och frihetens historia, så är äfven det närvarande yttre arbetets historia och våra dagars materiella rörelse i grunden icke endast en *materiel* rörelse, utan tillika äfven ett nytt uppslag i denna folkuppfostrans historia. Med andra ord: vi påstå att i all denna materiella rörelse arbetar äfven en högre afsigt än det blotta yttre välbefinnandets utveck-

ling, ja, att der af många kämpas på denna materiella väg *medvetet* för högre ändamål.

Ja, industrien — våra dagars på en gång prisade och belackade afgud — den är icke sitt eget mål. Må vara att en och annan industriidkare fattar den så för sig personligen. Industrien blir hvarken något högre eller lägre för det, lika litet som handlens stora verldsuppgift i sig sjelf förringas till ett litet lumpet krämarintresse eller i någon väsentlig mån tillintetgöres af den eller den s. k. brack-naturen. Skulle vår tid så fatta industrien, så vore den visserligen i och med detsamma dömd. Men ännu har ingen uttalat den satsen. Hade man allvar med en sådan tanke, funnes nog *mod* att uttala den — ty *hvad* har man ej i våra dagar mod till att uttala? Nej, man känner att industrien har en annan och högre uppgift än sig sjelf eller de kapitaler, som den inbringar, eller det välstånd, som derigenom på sätt och vis beredes. Det är till och med äfven den yngste, minst tankedristige ämnessvennen på det industriella gebitet klart, åtminstone i aningen, att han i och genom sitt arbete tjänar högre makter än penningens. Den entusiasm, som man allt oftare finner uttala sig hos dessa unga män för deras yrke — den har djupare rötter än mången torde ännu förmoda.

Skulle vi våga söka göra klart hvad som ligger på botten af denna deras entusiasm, så skulle vi vilja säga att det just är detta ännu dunkla, men i denna dunkelhet varma medvetandet af att de äro medarbetare i och för det nya samhälle, som industrien, i stor och samm mening tagen, är på väg att skapa.

För den, som hunnit ett stycke längre fram på arbetarebanan, och ännu mer för dem, som hunnit så långt att de hafva tillfälle att hvila ut ett och annat ögonblick och under denna hvila se tillbaka på det tillryggalagda skiftet, begrunda till hvad punkt deras arbete *fört* dem, *bör* föra och slutligen *skall* föra dem — för dem är denna glada känsla ej blott aningens. De *veta* hvad industrien är, de se dess mål klart och hafva derigenom sin bana för framtiden bestämd. Med andra ord: de veta hvilken makt dem drifver, och de veta äfven hvad denna makt af dem fordrar. De känna, för att säga ut ordet, att det är *folkuppfostran* som är målet för allt detta nya stegrade arbete, och det är *frihet* som i grunden åter är denna uppfostrans mål.

Hela historien bevisar i alla sina hufvuddrag att den allmänna verldsrörelsen har något annat och något högre mål än de särskilta tidernas lust. Till och med i alla sina förvirringar har människan ledts af en hand eller lefvande lag, som länkar allt till ett bestämdt, om än aldrig så länge doldt mål. För att ej gå längre tillbaka än till början af detta århundrade — det hördes, under alla de europeiska krigens åskor, röster, som sade att all bildning gick under i den missförstådda frihetens yra, att verlden skulle dränkas i blod, att hela den tidens rörelse var en den sjelfviska styrkans och den förvillade menniskoandens sjelfförgudning, att, med andra ord, striden var sitt eget mål. Och likväl, hvem ser icke nu att den striden var en genomgång, ett medel för den större eller mindre samhällshelsa, som vi nu åtnjuta.

Det förhåller sig på samma sätt med industrien. Det är en fredlig strid, med millioner offer förstås, men en strid, som, i likhet med alla andra stora epokbildande strider, skall föra människan genom dess närvarande plågodigra utveckling upp till ett högre stadium af den frihet, hvaraf vi njuta förkänslan såsom det enda egentligen tröstande och stärkande under det hetsiga arbetet.

Vår uppfostran är i allt vårt arbete dock det väsentliga målet. Med stigande arbetsstyrka och ökade materiella tillgångar växa äfven medlen för denna vår uppfostran. Här klagas väl i alla Europas länder — utom möjligen i påfvedömet och, vi höllo på att säga, påfvedömena — öfver undervisningsväsendets dåliga skick. Det finnes dock en klass af folk, som i stället för att klaga och reglementera, handlar och skapar. Det är den näringsidkande klassen. Vi förstå nemligen med ordet industri icke blott fabriksindustrien, utan alla de näringar och yrken, hvilka tillsammantagne utgöra ett folks industri. Redan vårt eget kära Sverge svarar på den fråga, som en och annan tviflare ställer till industrien: 'Nå, hvad gören j för edra arbetare, för edra barns framtid, j penningens och maskinarbetets och det materiella framåtskridandets män?'... »Vi göra teknologiska instituter och slöjdskolor, vi föra folkskolebildningens talan, vi väcka de gamla lärda skolorna till uppmärksamhet uppå hvad deras frid tillhör, i det vi påyrka barnens undervisning i de ämnen, hvilka röra denna yttre verld, med hvilken vi dagligen hafva att kämpa,

och — i det enskilda — vi bilda sjelfva skolor vid våra fabriker och på våra gods, vi bilda biblioteker och läsesalar för våra arbetare, vi bereda dem boningar, som mera öfverensstämma med våra behof af sundhet, aktning och skönhet», o. s. v. 'Ja väl', kan der invändas, 'men — edra arbetares själar, hur går det med dem under allt detta? Är den uppfostran, som j på detta vis bestån ert folk, verkligen en uppfostran och icke fast mer endast en dressyr af arbetare till er egen nyttas tjänst?' Vi tro att industriidkaren skulle lugnt kunna besvara frågan med tystnad. Han har lika litet som det gamla samhället åtagit sig att kläcka englar direkte ur den gamla samhällsstackens lägre regioner. Han väntar tåligt och med ödmjuk förtröstan uppå att utur den yttre bildning, som han genom sitt till en början yttre uppfostringsarbete framkallar, de ädlare skapelser skola framgå, som en gång skola vittna om att der lågo ädlare syften och en djupare afsigt dolda under hans arbete. Det är honom nog att uppfylla sin pligt såsom herrskare öfver sin arbetarepersonal och förvalta det pund, som blifvit honom anförtrodt till allas deras gemensamma förkofran. En kommande tid skall dömma huruvida *han* eller de *gångna* tidernas arbetsgifvare bäst uppfyllt sina pligter i mensklighetens tjänst.

Industriidkaren är alltså med öfverallt, der ett friskare arbete råder, det må nu vara på hvilket fält som helst. Han skänker detta friskare lif sitt deltagande, dock icke derföre blott att han är industriidkare, utan derföre att han är en man, som är gripen af den nya tidens idéer om *arbetet* såsom den nya tidens häfkraft. Det är nemligen falskt att antaga att det är industrien som skapat de s. k. nya idéerna. Det förhåller sig tvärtom. Industrien är sjelf ett uttryck af dessa nya idéer. Och industrien framdrifver alla dessa nya bildningar, icke såsom industri, men såsom ett redskap för dessa idéer, af hvilka hon sjelf emottagit sitt lif och sina krafter.

Vår samtid har gripit ett vida djupare tag in i naturens skattkamrar än mångt tidskifte före densamma gjort. Hvarje sådant upptagande af nya områden inom naturens riken har alltid af den gamla bildningens män betraktats såsom ett *ingrepp* och gjorts till föremål för tvifvel och mer eller mindre klagande och anklagande utgjutelser.

Den upplyste, af det nya arbetets högre syften och stundande resultat gripne industriidkaren går dock sin gång lugnt framåt. Hans lugn vill mången tyda såsom den förhärdade materialistens säkerhet. Hvarföre icke så gerna såsom ett bevis uppå det rena medvetandet utaf att hans sak är god? Vi hafva annars så många anledningar att göra *den* tydningen. Beträktom lagstiftningen! Från hvilken sida höja sig väl de flesta rösterna, när det gäller förverkligandet inom samhället af den mensklighet, som är det fortarbetande religiösa medvetandets frukt, om ej från den, der de näringsidkande klasserna befinna sig. Och ser man närmare till, så finner man att bland dessa klasser det ofta nog är industriidkaren, i det ordets nyare mening, som står i främsta ledet. Låtom oss besinna detta, innan vi dömma *industrien!* Låtom oss besinna att sådana uttryck af det industriella lifvet mer än väl bevisa och bevittna att det inom detsamma lefver och vakar ett högre medvetande än penningedyrkarens eller arbetspådrifvarens.

Många skulle möjligen vilja invända att dessa lifsrörelser hos de nämnda klasserna äro endast uttryck af den bildning, som de förvärfvat, oberoende af både klasser och yrke. Ja, vi hafva ofvan yttrat att det icke är industrien *såsom sådan* hvilken är drifkraften i all denna rörelse, utan att denna drifkraft kommer från en vida djupare härd. Men denna drifkraft har dock *industrien* i våra dagar såsom sitt verksammaste medel. Och derföre — med innerligt erkännande af denna högre makt såsom primus motor — vi måste dock uti industrien se den makt, som i vår tid är den skapande maktens förnämsta verkställande tjänsteande.

Betraktar man nemligen de s. k. tärande klasserna, hvilkas arbete egentligen endast är *förvaltning* af samhällets från föregångna generationer emottagna arf af lagar, reglementen o. s. v., så finner man att det är egentligen från dessa som klagan öfver det närvarandes riktning utgår, under det att deras skapande förmåga synes vara temligen uttömd och på långt när icke i harmoni med hvarken deras anspråk eller förebräelser. Det finnes utan tvifvel mycken ädelhet, mycken upphöjdhet hos individen på den sidan, men de tryckas, dessa män »på samhällets höjder», af sina privilegiers älskade bojor, och till och med blicken är ej alltid fri från dess förlamande inflytande. Jemför man deras organisationsarbete — och de äro samhällets officiella organisorer

dessa klasser — med industriens arbete, så, hvilken svaghet uppenbarar sig ej på de förres sida! Styrelserna hafva äfven insett det, och alltifrån det Necker kallades till finansminister af Ludvig XVI, finner man äfven hurusom regeringarne allt mer och mer rekrytera sig ur dessa klasser. Och att de göra det icke blott af tvingande behof, då den andra sidans krafter allt mera visa sig uttömda, utan äfven med *tro* uppå att framtiden och en ädel framtid genom dessa »nya» män beredes, det bevisar våra dagars historia med mångfaldiga exempel....

Ännu starkare framträder motsatsen mellan det *nya* skapande och det gamla privilegierade arbetets makt, om vi jemföra *kyrkan* och *industrien*. Det låter något skärande kanske att ställa dessa bägge makter så nära inpå hvarandra. Låter det icke som att sätta ihop »Gud och Mammon»? Ty kyrkan lefver ju för *Gud* — naturligtvis — och industrien för Mammon... det är klart det, om man skall tro en del af kyrkans män åtminstone. Men, hur det nu än må *låta*, betraktom dem i jemförelse med hvarandra, och ni skall finna hurusom, oväldigt sedt och sagdt, lifvet, ja — skall man förlåta oss det — det religiösa lifvet befrämjas af de arbetande klassernas nya samhälle oändligt vida mer än af kyrkan, öfverlemnad åt sig sjelf, att vi måste med glädje helsa det industriella samhället såsom framtidens makt äfven på det området. Hvad är det, hvem är det nemligen, som gifvit den engelska religiositeten dess nya friskare lif? Hvad, hvem, om icke industrien, d. v. s. de män, som, utgångna ur naturvetenskapernas och *arbetets* skola, med derunder förvärfvade nya friska begrepp om *friheten*, hafva uttalat och genomdrifvit den satsen att Gud vill och skall i frihet dyrkas, icke efter de gamla reglementena blott, utan efter hvars och ens, må vara något dunkla, ja till och med ibland förvillade, men dock varma, *fria* öfvertygelse! Sedan den satsen uttalades i de nämnda länderna, har religiositeten lefvat upp: *kyrkornas* lif är friskare i harmoni med arbetets lif deromkring.

Och se vi på skolan, hvar råder det friskaste lifvet? Männe i den gamla? Och hvar råder den mesta entusiasmen, den mesta värmen?... Folkskolan... hvilka hafva varit och äro dess förnämsta målsmän? Och hvad andan, kärleken i de bägge sidornas skolor beträffar... hvilka uppenbara en sannare religiös rikt-

ning, de, som drifva katekesens minneslexor, eller de, som genom undervisning om Guds skapade verk uppfostra den vaknande intelligensen till mottaglighet för dessa begrepp om Gud, som dock först i sammanhang med begreppen om världens lagar erhålla nödvändig fasthet och bestämdhet! Den *nya* skolan blir, ja *är* redan industriens eller det nya arbetets verk. Och vill man se sanningen, nog ser man då hurusom det är *kärleken* som tvingar till dessa nya bildningar, och ej blott det låga, lågt beräknande förståndet och nyttighetssinnet.

Vi skola ej vidare fullfölja dessa inledande betraktelser. Industriens förhållande till vetenskapen och till konsten är ett så rikt ämne att vi här ej våga inlåta oss på detsamma.

Ett blott vilja vi tillägga. Det skulle möjligen kunna falla en och annan in att, med anledning af dessa våra yttranden om industrien och dess verksamhet på den allmänna uppfostran, vilja beskylla oss för modernt afgudereri. Det händer nemligen att i mångas öron försvaret för den nya tidens materiella intressen låter såsom ett obetingadt, osjelfständigt instämmande i dagens högljuddaste visa. Vi anse oss derföre böra förklara det vi icke alls tro uppå att industrien skall *saliggöra* världen. Vi äro så långt derifrån att vi till och med vilja påstå att det är ingen sanning, som vår samtid klarare framhåller, är just den om industriens liksom hvarje annat yttre arbetes vanmakt i det hänseendet. Industrien verkar *sitt* verk. Förmäthenhet följer ofta de nya, de uppstigande makterna i spåren. Det är en gammal historia, och industrien har väl också icke varit utan sin goda del deraf, den också. Om den just gått så långt att den gjort sig skyldig till ofvannämnda stormodighet, derpå sakna vi väl för ögonblicket svart på vitt, men det är möjligt, eftersom vi höra många åtminstone uppträda mot industrien från den sidan. Antaget också att densamma till den grad »slagit öfver», såsom det heter, den är dock icke i och med detsamma alldeles *dömd*. Ynglingen, som drömmer om att eröfra, ja, lyckliggöra hela världen, kan nog vara en ädel yngling för det, och ofta nog blir han dock en vida bättre och ädlare *man* än den, som hvarken drömmer det ena eller det andra. Behöfves det emellertid att man — för att ställa sig i sin rätta dager med afseende på en uppfattning af industrien, dess kallelse och dess resultat — angifver, från

hvad synpunkt man ser industrien med afseende på människans *lycka*, ja till och med redan dess *jordiska* lycka, så, vi upprepa det ännu en gång, industrien saliggör icke världen. Västståndet är icke tillräcklig balsam för den lidande menskligheten. Penningen skänker icke i och för sig frihet. Upplysningen, kunskaperna — hur allmänt utbredda de än må vara — äro icke i och för sig äfven *hertats* ljus. Högre makter måste vara med i rörelsen. Och de äro det äfven. Skulle vi ej vara öfvertygade derom, så kunde vi ej göra något bättre än fly det europeiska samhället med allt dess ifriga arbete. Men de äro det, och, såsom vi vågat uttala det, industrien är medveten deraf. Den är dock i botten medveten deraf att det djupare och högre verk, den verkar, är ej blott tillfredsställandet af dess egna sjelfviska lust.

Hvad slutligen den så allmänna förebråelsen mot vår tid och dess »*industrialism*» beträffar, att den nemligen är fiendtlig mot andens »högre» sträfvanden, att den endast *tolererar vetenskapen*, att den understödjer *konsten* endast såvidt som denna tillfredsställer dess njutningslusta, och att den rent af tycks vilja förakta *den* art af konst, som dock är den unga varma, älskande människosjälens andedrägt, nemligen *poesien* — så låtom oss med ett par ord söka visa att det dock ej är så förfärligt illa stäldt som man vill låta påskina.

Det är en gammal erfarenhet att de gamla öfverflyglade lärarne gerna se felen i de ungas, i lärjungarnes *nya*, sjelfständiga försök att tränga sanning och skönhet närmare in på lifvet. Hur mången ung konstnär t. ex. har icke af sin gamle lärare blifvit förklarad för omöjlig till att hinna ett högre rum inom konstens verld, så fort han öfvergifvit den gamle mästarens manér! Med andra ord: det är det gamla samhället som klagat öfver det ungas materialism och försjunkande i lägre syften. Låtom oss icke genast kasta oss på våra knän och ropa: »Ja, vi halva svårligen oss förbrutit!» Låtom oss först gå till rätta med oss sjelfva och pröfva våra afsigter i botten! Är det verkligen så fullkomligt säkert att det unga arbetaresamhället endast *tolererar vetenskapen*, derföre att den ej har samma passion som föregående tider för filosofiska systemer och latinsk syntax? Är det så säkert att icke något varmt konstsinne uppenbarar sig i detta nya samhälle, derföre att det så rikligt betalar konstnärernas ar-

beten och hellre önskar sig konstverk, som vittna om natursanning än om en dunkelt romantisk eller anspråksfull antikhärmande fantasi? Är det så säkert att detta unga samhälle *föraktar* poesien, derföre att det vämjies vid den gamla tomma formalismen, som under sina granna trasor gömmer sitt moraliska elände? Eller är det icke fast mer ett bevis på dess verkliga kärlek för poesien att den föraktar det gamla klingklangen, som i oändlighet parafraaserar en bildning, hvilken vi redan lemnat långt bakom oss. Med ett ord: ligger icke felet till missförhållandena mera hos den *gamla* vetenskapen, bildande konsten och poesien sjelfva än hos den unga tiden? Vi frukta något sådant.

»Men är då detta unga industrialismens samhälle utan alla fel?» skall man fråga oss. Hvem är utan fel? Vi hafva redan talat om det unga samhällets förmätenhet, dess öfvermod i sin behandling af det gamla vid åtskilliga tillfällen, och vi äro icke utan fruktan att icke äfven dessa rader kunna tagas som ett bevis derpå. Ett annat fel skulle vi vilja förebrå detsamma med anledning af dess *brådska* i dess arbete, som ej tillåter det så som som sig vederbör blicka upp till himmelens stjernor, såsom det heter, och som förleder det att för dess rättmätiga arbete för bildningsljusets *utbredande* förbise eller uppoffra nog mycket af dess *intensitet*. Men — ynglingen har tider, då han ej rätt förmår hålla ihop harmoniskt. Och den rika ynglingen människoslägtet, han har råd på krafter nog för att misshushålla litet med dem. Det finnes dessutom i det hela taget blott *ett* fel här i världen, och det är — kärlekslöshet... och så länge vi hoppas uppå att det är kärlek på botten af de nya rörelserna, så länge anse vi oss ej böra misströsta om framtiden.

Personlighets-, icke statskyrko-»pædagogik».

En av de få gånger, Eneroth använder ordet pedagogik, begagnar han den gamla formen pedagogi. — — — — — Då han för det av honom efterlängtrade, ovanligt stora och ovanligt givande »folkskolemötet» i Örebro 1868 skrev »några uppslagssatser», betonade han följande. Nordisk tidskr. 1868; särtryck s. 33—34, 38—42; 22.

Ur statens och statskyrkans gemensamma organism måste »det nya lifvet eller framtiden... söka bryta sig ut till friare

verksamhet. På denna punkt förestå väldiga brytningar... Skolan verkar... för statens och kyrkans skuld [=skull], men för skolans, för uppfostrans, för den enskildes skuld [=skull] endast eller mest för så vidt som skolans, uppfostrans och den enskildes behof och syften uppgå i statens och kyrkans. Häraf en statskyrklig pädagogi, som icke gifver den egentliga, den rena pädagogien allt det utrymme, som den borde erhålla, för att blifva rätt verksam.»

Nu nödgas tyvärr »den folkliga anden mest lefva på gångna tiders traditionella förvärf. Deraf en folkskola, som inskränker sin verksamhet till... öfningar i katekes, samt i läsning, skrifning och räkning... Fosterlandets historia läses väl; men lärdomen består mest i inhemtandet af årtal och namn och väcker sålunda icke den nationella hänförelsen och sjelfkänslan. Den fosterländska sången och sagan komma der icke till lif. Allt blir statsdressyr, förståndig, beräknad, lagbestämd, afmätt och tom: men icke lefvande, icke lifvande. Folk lärarnes lif är ett tryckt, sorgbundet, trålsamt lif. Fosterlandskänslan bryter ej fram i glad hänförelse: kristendomen icke heller. Lärare som barn, alla lefva och lära de enligt reglementen. Folkskolans lif är rekrytexercis: dess »religionsöfning» tjenstpligtig (*officiel*) »conventikel»; den högre skolans rörelse är examensjägtande.

Det behöfves en ny anda, lefvande folklig anda i vår allmänna undervisning, om den skall kunna blifva nationellt uppfostrande.»...

»Den fria sjelfständiga personligheten är framtidens [ideal] på den af christendomen genomträngda grunden. Hvarken politik eller theologi förmå att bortskymma detta. Men för dess vidare förklaring, sedan Geijer och Grundtvig, Kierkegaard och Boström, hvar och en enligt sin fattning, frambesvurit det i sednare tider hos oss, behöfva vi kämpa med gemensamma krafter....

Jemnvigten mellan högskolan och de skolor, som dit leda, samt folkskolan... det är derom det gäller, säga framtidens män.»

Härom talar E. ivrigt t. ex. i »Folkskolan» I 1863 s. VI—VII samt Litt. och konst II 1876 s. 245—248. Jfr även Almquists och E:s uttalanden här i slutet av boken!

Eneroth om dressyr och lekmateriell.

Aftonbladet 20/12 1865. Eneroth hade där införd en lång artikel under rubriken Leksaker, vari han bland annat gör propaganda för aktieteckning i en fabrik för ökad tillverkning av sådana. Han begagnar tillfället tala pedagogik naturligtvis. Ett urval må göras. Jfr Eneroths brev till Topelius 6/2 1869, om huru läroverkens ledning lyckas fördärva även de i sig »klokaste», mest välbehöfliga samt själs- och kroppsutvecklande ämnen till motsatsen (avtryckt i *Hall E:s ped. prof.* s. 59). Där säger han att läroverkens f. d. elever redan gjorts så kraftlösa, att enda hoppet står till den ungdom som icke gått i läroverk.

— — — — — Hur mången fader eller moder har ej först i umgänget med det jollrande, det lekande barnet lärt sig både *dikta* sagor och *göra* bilder! Och likväl... med hvilken likgiltighet har man ej hittills behandlat uppköpet både af saga och bild och leksak i allmänhet:... Man har icke sjelf haft nog hög tanke om form och färg och den bildning som genom *ögat* kan inströmma i själen....

Men i dessa liksom så många andra afseenden börjar en ny anda småningom göra sig gällande. Den trånga, tröga slentrianen, underhållen af det i bokens och företrädesvis katekesens trældom fortgående skolsystemet, har börjat rubbas i sin alltför långvariga säkerhetssömn. Man har omsider börjat fatta, att barnet bildas lika mycket genom *ögat* som genom *örat*, och mera genom bilder än genom *lexor*, och man ropar numera allt allmännare på *åskådningsundervisning*.

Det var också hög tid, att bryta med skolan. Hade den fått mekaniskt fortgå i sin missriktning och sin missriktande verksamhet, hade sjelfva den glada *leken* satts i ett själlöst skolsystem, kalladt »pedagogisk gymnastik», och barnet ända upp till ungdomstidens gränsålder fått fördummas, förslöas, förtrögas, förslafvas i alla möjliga riktningar, hur skulle det väl gått med framtiden till slut!

Folket utanför skolan i förening med skolmän med hjerta och blick för barndomens och ungdomens behof är på god väg att för alltid bryta med det gamla artificiella systemet och bland spillrorna deraf bygga ett nytt, naturligt. — Bland de gladaste

tecknen till denna brytning är det nyvaknade intresset för *bättre leksaker*, bättre barnböcker, bättre bilder för barn...

Hvar och en som aldrig så litet tänkt sig in i frågorna om uppfostran och undervisning har insett, att barnet uppfostras genom *allt*, hvarmed det kommer i beröring och genom de första föremålen, hvarmed det får att syssla, kanske mest... Vi behöfva... lägga an uppå att gifva de föremål, hvarmed vi omgifva de under en... stor del af året instängda barnen, den prägeln af harmoni både i former och färger, som åt barnets egen själ kunna meddela denna harmoni, eller, med andra ord, uppfostra dess verksamaste sinne, detta åskådningssinne, som, utveckladt, en gång blifver skönhetssinne...

Barnet skall uppfostras till allvar genom *leken*, genom leksakerna. Och vi hafva sålunda äfven att se till, det dessa lekar och dessa leksaker innehålla sådana uppfostrande elementer. [Att bygga hus med byggnadsmaterialier rekommenderas.]

Det är på dessa grundsatser som de så kallade »*Kindergarten*», barnträdgårdarne, uppstått. Dessa hafva också ovilkorligen en framtid för sig. De grunda sig på sanning, på en sam uppfattning af uppfostrans och undervisningens ädla konst...

Borde icke... leksakerna vara åskådningssaker att leka med? De skola utan tvifvel alltmer blifva det, ju högre begreppen i fråga om uppfostran och undervisning utveckla sig...

[Leksaksfabriken] är ett nytt bevis på de många, ännu omätliga framsteg, som vår tid gjort och står i begrepp att göra, ett nytt uttryck af denna framtida, ännu inom åtskilliga gamla mörka skolkamrar missförstådda, industriens glada lust att få tjusa menskligheten i dess högsta intressen...

Ett par hundra arbetare och arbeterskor, mest gossar och flickor, skola då [i framtiden] finna... den vackraste sysselsättning der. Arbetande för skolans ändamål, både hemmets och den allmänna, skall den sjelf blifva en skola för arbete och på vissa timmar i veckan meddela de arbetande barnen undervisning i de vanliga skolämnena. Många af de allmänna skolornas barn, hvilka sakna hem samt tillfälle och medel till skolgång, skola i fabriken finna på en gång uppehälle, uppfostran och undervisning, allt i det de göra... leksaker åt alla andra barn. — En glad samtidsblick, ... skulle vi tro, eller hur?...

Mänsklig människoutveckling även åt kvinnor.

Tidskrift för hemmet 1867 s. 277—280. Av O. E.

Om kvinnans mensklighet och den så kallade humanistiska bildningen.

Det lär väl icke i våra dagar bära sig att komma fram med ett så omenskligt påstående som det, att kvinnan icke är mensklig så väl som mannen. Medeltiden, kyrkofäderna, *Johannes Damascenus*, *Chrysostomus*, samt *Antonius*, för dem må kvinnan ha varit en »*horreur*», en »*pest*», en »*djefvulens gadd*», en »*vidrig mask*», »*icke ett menskligt väsende, icke ens ett vild-djur, men djefvulen i egen person*», hennes röst »*en ormens hväsning*» o. s. v., och kyrkan må ännu i dag till en viss grad med »*den helige Augustinus*» påstå, att »*kvinnan icke kan lära, icke vittna, icke döma, ännu mindre råda och styra*».

Men det der må nu vara medeltidschristendom aldrig så mycket. Nu för tiden är icke blott kvinnans mensklighet i allmänhet, utan äfven hennes jemnbördighet med mannen såsom menniska erkänd, blir det åtminstone med hvarje dag alltmer.

Och likväl... ligger der icke i vårt allmänna skolväsende något som angifver, att medeltiden i detta fall, som i så många andra, ännu icke är öfvervunnen?

Vi syfta på det gamla lärda, ännu i dag gällande skolsystemets uppfattning af det menskliga, i dess förklaring och tillämpning af de s. k. »*humanistiska*» studierna.

Ty hvad är »*humanistiska studier*»? — Är det sådana studier, sådana kunskapsämnen, hvilkas öfning afse människan i allmänhet, det menskliga hos oss alla, män som kvinnor? — Man skulle väl vilja antaga något sådant. »*Kunskapen är medlet; människan sjelf, den i tanke och handling sjelfständiga människan är ändamålet*»... säga »*humanisterna*» ju sjelfva.

Ser man emellertid närmare efter, så finner man, att dessa humanister tillägga de klassiska språkens studium den egentliga humaniserande, (förmenskligande, till mensklighet uppfostrande) kraften.

Men i kvinnans kunskapsöfningar, i hennes själskrafters uppfostran, anses icke dessa språkstudier böra ingå.

Frågas då: hafva icke humanisterna i och med det samma förklarar kvinnan icke vara människa i samma grad och i samma mening som mannen?

Det torde blifva dem svårt, att besvara denna fråga nekande.

Men det är icke blott i fråga om de klassiska studiernas vikt för den menckliga utvecklingen, som man hittills visat sig sätta kvinnan lägre än mannen på det menckligas skala, — allt i öfverensstämmelse med Orientens och medeltidens uppfattning af kvinnans väsende. Det gäller äfven med afseende på flera andra kunskapsämnen. *Matematiken*, både den rena och tillämpade, *naturläran*, fysik, kemi, astronomi, *naturalhistorien*, zoologi, botanik, mineralogi, *tänkeläran* eller *filosofien*, logik, psykologi, metafysik, o. s. v. det är först i senare tider, som man trott sig böra medgifva kvinnan, att i någon mån få deltaga i dessa studier.

Intagne af den föreställningen, att språken, jemte religionen, hvarmed länge menades uteslutande dogmatiska utanlexor, äro de kunskapsämnen, som bäst befordra den menckliga utvecklingen, hafva humanisterna gjort de fransyska språköfningarne till det förnämste medlet för kvinnans högre bildning. Likasom man ansett att ynglingen skall bli bättre man, om också icke bättre människa, genom den klassiska litteraturens mer eller mindre mekaniska, etymologiska och syntaktiska läsning, så synes man ha föreställt sig att kvinnan skulle bli, om icke bättre människa, dock bättre kvinna, genom att lära litet fransyska glossor. Men i det man sålunda ansett kvinnans själs- och tankeuppfosttran böra ske på ett helt annat sätt än mannens, har man, enligt vårt förmenande, indirekt förklarar kvinnan icke vara människa i samma mening och i samma grad som mannen.

Och icke nog härmed. Man har till och med ansett kvinnan öfverträda sina gränser, åtminstone sådana dessa af humanisterna utstakats, om hon någongång egnat sig åt hvad som för mannen kallats och ännu kallas humanistiska studier. En kvinna, som studerat klassiska språk, har i och med detsamma ansetts »oqvinlig». Pojkar med så kallad klassisk bildning ha ansett sig ega en viss rätt, att dra på mun åt vördnadsvärda kvinnor, som af sannt menckligt intresse kommit att läsa en och annan »klassisk» författare, om också blott i öfversättning.

»Der de klassiska studierna upphöra, der vidtager barbariet», har man sagt med afseende på folkens bildning i allmänhet. Tillämpad på området för mannens och kvinnans bildning, betyder satsen: der kvinnans sfer börjar, der börjar ock barbariet. Man har väl icke uttalat satsen, men den ligger underförstådd i humanisternas lära om mencklighet och mencklig uppfosttran.

Och kvinnan är dock slägtets moder och uppfostrarinna!

Men då gossen vid åtta eller nio års ålder lärts att declinera mensa, har man i och med detsamma infört honom i den »högre» humanistiska verld, dit kvinnan ansetts icke böra följa honom.

Hvilken har nu orätt: kvinnan som börjat tänka: »*jag är människa och intet menckligt är för mig fremmande*», eller humanisterna som säga: det är mannen ensamt, som bör få den humanistiska uppfosttran, hvilken företrädesvis i och genom de klassiska språkens öfning meddelas och vinnes? — Hvem har orätt: de som säga, att den första allmänna menckliga uppfosttran bör vara lika för alla, för kvinnan som för mannen, eller de, som påstå, att kvinnan står åtskilliga grader under mannen i mencklighet, i det de utestänga henne från den humanistiska uppfosttran, som samhället består den manliga ungdomen?

Eller måne icke det orätta här vid lag beror derpå att humanisternas begrepp om mencklig uppfosttran är ett föräldradt »omensckligt» medeltidsbegrepp?

Ju menckligare verlden och den allmänna bildningen blifvit, desto mera hafva ock de klassiska språken blifvit ett lärddt fackstudium, hvilket väl såsom sådant bör efter fritt val göras tillgängligt för lärjungar af båda könen, men som upphört att anses för den menckliga uppfosttrans grund och kärna.

Med få ord: antingen är kvinnan människa i fullt samma grad som mannen eller icke. Men är hon det, då hvilar ock humanisternas närvarande skolsystem på en falsk grund.

Tiden stundar, då ett elementarskolesystem skall börja ordnas äfven hos oss för kvinnan. Det torde icke vara för mycket fordradt, att man dessförinnan borde hafva utredt för sig dessa begge frågor, dels huruvida de klassiska språkens lärande fortfarande bör anses såsom företrädesvis humanistiskt eller menckligt uppfostrande, dels ock huruvida och i hvad mån kvinnans

intelligens bör i hennes elementarundervisning behandlas lika med den manliga ungdomens.

I hvarje fall torde man få hoppas uppå, att det nya systemet för kvinnans elementarundervisning blir *menschligare*, än det gamla skolsystemet för den manliga ungdomens undervisning med dess mångläseri omsider blifvit det.

Eneroths donation till folkhögskolestudier.

Urkund i Stockholms högskolas arkiv. Om Eneroths vittsyftande planer i och för hela folkets lyftande genom individuell fostran jfr volymerna Folkskolan III (1867, 1868) och IV (1869). Eneroth hade ju stått nära Aftonbladet den tid detta verksamt främjade folkhögskolans införande i Sverige (1868). Stipendiet utdelas ännu i dag i orten.

Såsom en ringa gärd af tacksamhet för all den välvilja jag åtnjutit af Öfverstekammarjunkaren Herr Grefve Gustaf Trolle-Bonde och hans familj förklarar jag härmed min vilja vara att efter min död af min efterlemnade förmögenhet en summa af 2000 (Två tusende) kronor öfverlemnas till Westra Wingåkers kommunalnämnd för att bilda en fond, hvars ränta skall användas till ett stipendium. Detta stipendium, som skall kallas Olof Eneroths BondeStipendium, utdelas årligen af nämnde kommunalnämnd, under hvars förvaltning fonden står, till yngling eller jungfru från Säfstaholms, Wibyholms och Käsäters egendomar, och hvilka ämna besöka folkhögskola eller deremot svarande inrättning samt gjort sig förtjente af sådant understöd. Räntebeloppet kan allt efter omständigheterna lemnas såsom ett enda stipendium eller delas i tvenne. Årligen skall i allmänt läst folk-tidning tillkännagifvas, åt hvilken eller hvilka stipendiet utdelas.

Olof Eneroth

Stockholm den 16 Maj 1877

Att Doctor Olof Eneroth, hvilken vi personligen känna, med fri vilja och sundt förnuft förklarar ofvanstående vara sin vilja och sitt namn egenhändigt skrifvit intyga undertecknade på en gång närvarande vittnen.

G. Lindström

Professor

adr. Vetenskaps Akademien

Stockholm

H. Svensson

Allas harmoniska anlagsutveckling till religiositet, människokärlek, frihet, medborgerlighet, skandinavism och pangermanism. Folkhögskolor.

Olof Eneroth Om folkundervisningen i Sverge. I: Framtiden. Tidskrift för fosterländsk odling. 1:a årg. Sthlm 1868 s. 62 o. f.

Med hvarje dag visa sig allt tydligare tecken till lifvets och de uppvaknande lifsbehofvens seger öfver de gamla utnötta och ofrukbara teorierna. Allt högre höjas fordringarne på en uppfostran, som skall tillgodose *hela* menniskan hos det uppväxande släktet, icke blott dess minne, såsom det hittills för det mesta varit, utan *hela* dess både själs- och kroppsdaning, dess praktiska anlag såväl som dess teoretiska, dess förmåga att en gång uppfylla äfven medborgerliga värf. Rörelsen i detta fall är redan på god väg. Äfven i folkskolorna gymnastieras och exerceras, bedrifvas öfningar i trädgårdsodling och teckning o. s. v. — Den fosterländska och medborgerliga andans väckande börjar blifva föremål äfven för folkskolans verksamhet; och den nya andan i dessa skolor visar redan sin återverkan på hela det öfriga skolväsendet, på hela det medborgerliga och sociala lifvet...

Så stark som den politiska och sociala utvecklingen blifvit i riktning af medborgerlig frihet och sjelfstyrelse, och så starka fordringar... som den närvarande både allmänna och enskilda hushållningen i deras närvarande trångmål ställer på skolan att medverka till uppfostrandet af släkten, mäktiga af den förkofran, som grundlägger och bibehåller både allmän och enskild sjelfständighet, — har man större anledning än någonsin att hoppas uppå att timman skall slå, då de vilsna viljorna måste sluta sig tillsammans om den *skolreform* som *måste* blifva en nödvändig följd af alla de reformer, som under de sista femtio årens fredslugn förts till en lycklig lösning...

Staten har... att tillgodose sjelfva bildningens rot, d. v. s. folkundervisningen, och vårda dess högsta blom, med hvilket senare uttryck vi afse dess pligt att vårda och understödja vetenskap och konst i deras oegennyttiga sträfvanden. All den mellanliggande undervisningen bör staten endast hafva *att under-*

stödja, såvidt som det gifves fattigare föräldrar och målsmän, hvilka icke hafva råd att bekosta bättre begåfvade barns undervisning i de till examina och betyg och bestämnda fördelar förande studier.

Detta är den grundsats, enligt hvilken skolans sociala reform efter vårt förmenande bör genomföras. Staten kan ej hafva råd att sträcka sina uppoffringar längre, och dess ingripande bör icke heller sträcka sig längre, så framt icke de gamla sociala orättvisorna skola fortfara långt efter det att de sociala förhållanden, hvarpå de grundades, upphört att bestå. Må sålunda staten, för att endast anföra ett exempel, vårda sig om de klassiska språkens studium såsom hörande till den högre bildningens upprätthållande och förkofran, detta endast för såvidt som detta studium bedrifves oegennyttigt vetenskapligt utan afseende på derigenom möjligen åtkomlig befordran i yttre måtto... [Jfr Eneroths testamentes »lämplig sökande».]

Kyrkan, de kyrkliga institutionerna äro icke identiska med religionen, — denna sanning ingår nu alltmer i det allmänna medvetandet; och den redan hundraåriga striden i detta fall har fört till de allt bestämdare resultat, som tagit form i den allt medborgerligare uppfostran som äfven folkskolan bedrifver. Men problemet är ännu långt ifrån sin sjelfständiga lösning hos de flesta europeiska folk; och förr än det kommit derhän, är folkskolan, hur väl den för öfrigt än må tillgodoses, icke någon pålitlig garanti för ett folks uppfostran i den riktning, som kan möjliggöra ett förbund mellan fria sjelfstyrda folk.

Religionen är den rätta uppfostrans grundkraft. Utan densamma blir all uppfostran onatur, blir den förderflig missbildning, blir stympning och förvridning. Men sann religion kan ej tänkas utan frihet; och en kyrklighet, som är exklusivt konfessionel och uniformerande medelst tvångsbestämmelser, förer ifrån religion i stället för att befrämja religiositet.

— — — — — Skolans uppfostran till religiositet [skall] förnämligast bedrifvas i och med sannt religiösa lärares och lärarinnors personliga inverkan på barnen. Den skall ingå såsom ett lifselement i hela skolhållningen, men såsom fristående religionsundervisning endast meddelas *muntligen*.

Härmed beredes tid och utrymme för den medborgerliga

undervisningen i folkskolan, hvilken undervisning, rätt fattad, i sig sjelf är religiös...

Detta problem löst, och den harmoniska uppfostran af *själ och kropp* till Guds ära och brödrakärlekens förverkligande så inom samhällena som mellan samhällena inbördes kan blifva en möjlighet. Skolan skall då... med kraft kunna medverka till den kroppsuppfostran, som skall bereda nationerna till sjelfförsvar, icke till anfallskrig.

Kyrkans, de statskyrkliga institutionernas uppfostran stod tillsamman med statens uppfostran af stående arméer, af prester och embetsmän o. s. v. Den skilde mellan själ och kropp, så att den sista, såvidt det på skolan berodde, försummades till sin utveckling, och de i forna tider grundade orättvisorna i fråga om egendomens fördelning och möjlighet af ekonomisk utveckling sålunda måste fortfara. Den uppfostran åter, hvartill vår samtid och den närmaste framtiden har att förändra och upphöja denna gamla i mångfaldiga riktningar exklusiva och klassmessiga och på kärlekslösa fördomar grundade uppfostran, måste blifva en uppfostran af *allas alla mänskliga anlag till den allmänna människokärlekens tjänst på nationel grund*.

... [I Danmark] har den enskilda verksamheten redan framkallat omkring sjuttio skolor, som i många fall grunda sig på den uppfattning af skolreformationens problem häröfvan antyds. Norge har likaledes upprättat några dylika. Sverige skall helt visst icke dröja att följa exemplet, liksom det i andra fall, såsom t. ex. i fråga om det frivilliga skarpskytteväsendet, tagit första steget. Och med denna hastiga blick på sjelfverksamheten inom Skandinavien i den riktning, som förebådar ett frivilligt förbund mellan inom sig fria folk till förverkligande af kristendomens kärleksläror de särskilda folken imellan, helsa vi den om äfven aflägsna dag, då tyskar och skandinaver, nära släktingar såsom de äro enligt naturens ordning, och ovillkorligt drifna att närma sig hvarandra till gemensamt försvar för den germaniska bildningen gentimot östra Europas våldsbegär, skola med de öfriga det vestra och det södra Europas folk ingå sitt stora fria förbund under ledningen af män, dem endast den pröfvade karaktershögheten och den större förmågan göra till folkens ledare.

I en särskild grupp må nu återges vissa aktstycken, som i ett sammanhang belysa FLERTALET UTTRYCK I FÖRSTA ALTER-NATIVET.

Pedagogik på antropologisk grund.

Av filantropisternas skriftserie Allgemeine Revision des Gesammten Schul- und Erziehungswesens von einer Gesellschaft praktischer Erzieher (Hamburg 1785 o. f.) lånade Eneroth hem första bandet från Kungl. bibl. ^{27/2} 1866. Volymen var så långt före sin tid att en nutida läsare kunde tro den vara tryckt minst 100 år senare. Den pedagogiske skriftställaren Campes däri intagna plan för Sällskapets skriftserie och reformönskemål upptar t. ex. följande: 9. En fars dagbok över hans barns fortskridande i kroppslig och andlig utveckling etc.; 20. Kroppskrafternas utveckling. 23. Övning av sinnena, förståndet, förnuftet, fantasien, minnet, skarpsinnet, omdömet om gott och ont, rätt och orätt; 24. Innearbeten och lekar för lovstunderna, avpassade efter olika åldrar och vardera könet. 25. Avhjälpande av kroppsliga eller själsliga bristfälligheter. 26. För lasters motarbetande borde man skriva en bok med lättfattliga uppfostringsregler i form av berättelser med exempel på hurudan följden blir vid god resp. dålig uppfostran. (Jfr Salzmanns Myr- och Kräftböcker; han var e. o. medlem av föreningen). 27–40. Undervisningen i de olika ämnena, åt olika elevkategorier, i olika slags institut oner. 43. Mångläseriets och pluggets motarbetande genom att officiell examination sker endast å fackkunskaper och yrkesfärdigheter [jfr Almquists och Eneroths motsvarande krav å examina och den ursprungliga innebörden i uttrycket »fri» högskola]. 44. Uppfostrans och skolväsendets historia.

I bandet ingå följande avhandlingar 1) av prof. Bahrt i Halle om uppfostrans mål, 2) av f. d. informatorn Campe om hemuppfostran, 3–4) av rektor Stuve i Neuruppin; 3) Allmänaste uppfostringsgrundsatser härledda ur en rätt kännedom om människan med hänsyn till hennes a) bestämmelse till lycka, b) kroppsliga natur och själsliga natur samt förbindelsen mellan dessa, c) lycksalighet, d) hennes bestämmelse för och påverkan av samhället; 4) Allmänna grundsatsar rörande kroppsuppfostran.

Liksom i avseende å Beneke kan Eneroth delvis gilla filantropisters pedagogikprogram s. a. s. i världsligt-förnuftigt avseende men absolut icke i avseende å det översinnliga, »sambandet» med livets Gud. För honom liksom för Geijer och Fredrika Bremer var religionen vårt centrum och mål. Den skulle pedagogik, vetenskap, *allt* tjäna, icke fjärma ifrån. — Albr. v. Haller i Göttingen och Bern, 1708–1777, polyhistor, fysiolog, botanist, naturskald. — S. A. Tissot i Lausanne och Pavia, 1728–1797, epidemiograf, populär-medicinsk förf. — J. A. Unzer 1727–1799 fysiolog.

Stuve skriver bland annat följande (sid. 233 o. f.).

... Grundsätze der Erziehung...

Die Wichtigkeit und Nothwendigkeit und Kenntniss des Menschen für den Erzieher... Wie kann der Landmann seinen Acker gehörig bearbeiten, wenn er dessen Beschaffenheit nicht kennt? Wie kann der Gärtner einer Pflanze recht warten, pflegen und sie gehörig ziehen, wenn ihm ihre Art und Natur nicht recht bekannt ist?... Wie kann der Mensch den Menschen recht behandeln, ihn bilden und erziehen, wenn er ihn nicht kennt?...

Den Menschen kennen heisst, mit seiner körperlichen und geistigen Natur, Einrichtung und Kraft bekannt seyn; wissen, nach welchen Gesetzen sich dieselbe äussert und entwickelt; wissen, wozu der Mensch bestimmt ist, und wie er diese Bestimmung am besten erreichen kann...

[s. 239] Wer weiss nicht, dass der Geist, das, was diese äussere Hülle belebt und beseelt, auf vielfache Art in den Mechanismus des Körpers wirkt, so wie der Körper wieder auf ihn, oder vielmehr, wie der innre Mechanismus des Körpers die ganze Kraft und Wirksamkeit des Geistes modificirt. Der gordische Knoten, die Untersuchung über die Art der wechselseitigen Einwirkung des Körpers, auf den Geist, und des Geistes auf den Körper, ist noch nicht aufgelöst, so wie er es auch wohl nie seyn wird; aber man hat angefangen, einzusehen, dass es besser sey zu beobachten, was die Sache ist, als ergrübeln zu wollen, wie sie ist. Denkende Aerzte, namentlich und vorzüglich *Haller*, *Tissot* und *Unzer*, haben vortreflich geschrieben über die Lehre von den Nerven, als den Werken der Vorstellungskraft und über die mechanischen Gesetze, nach welchen sich dieselbe richtet; wie der Körper dabei mitwirkt und mitleidet. Sie haben allgemeine und unstreitige Beobachtungen und Erfahrungen zum Grunde gelegt, und daraus richtige Grundsätze und Folgerungen hergeleitet. Die Psychologen kommen endlich allmählich auch so weit, dass sie, Statt so vieler entbehrligen Grübeleien, zum Beispiel über die Möglichkeit einer materiellen Seele, über den Sitz der Seele u. s. w. lieber darauf denken, wie sie die durchgängige Abhängigkeit der Vorstellungskraft von den Organen, und die verschiedne Modifizierung jener durch diese beweisen...

Wir wissen, welche Unordnung der Vorstellungskraft geschwächte und zerrüttete Organe verursachen können, was hysterische und hypochondrische Zufälle aus dem Verstande und Willen des Menschen zu machen im Stande sind. Wir wissen ferner, was übermässige Anstrengung der Geisteskraft, zu anhaltendes Nachdenken, zu starke Empfindung und zu heftige Leidenschaften, in dem Körper für Veränderungen hervorbringen, und was hingegen die frohen Empfindungen und die angenehmen und gemässigten Leidenschaften ihm für ein Balsam sind...

[s. 241] Wir sind aber doch schon sehr glücklich, dass wir, um die Erscheinungen der Geisterwelt zu erklären... wissen, es ist eine Grundkraft der Seele, aus der alle ihre Wirkungen und Aeusserungen entspringen, und dass uns die Gesetze, zum Theil wenigstens, bekannt sind, nach denen diese Kraft in ihrer Wirksamkeit bestimmt wird...

[s. 242] Man hat auch nicht unterlassen, die durch die tiefste Untersuchung der Natur unsers geistigen Wesens herausgebrachten allgemeinen Grundsätze, auf die Ausübung anzuwenden, und Regeln für die Erweckung und Richtung des Seelenvermögens daraus herzuleiten. *Basedow, Resewiz, Sulzer, Campe, Trapp* und vor ihnen schon *Lokke* und *Rousseau* haben auf die allgemeinsten und reinsten Grundsätze der Seelenlehre die anwendbarsten Gesetze und Regeln der Erziehungs- und Lehrkunst gebaut...

[s. 246] Zuletzt muss er [=der Mensch] noch bei allem Vorrath von eingesammelten Erfahrungen und Kenntnissen über den Menschen, die ewige Grundwahrheit nie aus den Gedanken verlihren, dass jeder Mensch, jedes Kind ein einzelnes eigenthümliches Wesen ist, das man nicht anders kann kennen lernen, als wenn man es sehr sorgfältig beobachtet, und auf alle seine Aeusserungen aufmerksam ist...

Kann man wohl mit einem grossen, edlen Eifer und Enthusiasmus an der Bildung des Menschen arbeiten, wenn man nicht recht würdige, grosse Begriffe von der Vortrefflichkeit seiner Natur und der Erhabenheit seiner Bestimmung hat? Kann man in der Erziehung des Menschen weise zu Werke gehen, wenn man die Einrichtung seiner körperlichen und geistigen Natur nicht kennt? Wird man z. B. mit so viel Verstand und Eifer

für die Erhaltung und Beförderung der Gesundheit und der Körperstärke des Kindes wachen, wenn man mit dem Bau des Körpers nicht recht bekannt ist? Wer z. B. das unendlich zarte Gewebe der Lungen kennt, wird der nicht mit ungemeiner Sorgfalt dahin sehen, dass sein Zögling nicht etwa durch einen unzeitigen Trunk sein Leben verkürze? Wer da weiss, dass alle Glieder bei Kindern noch zart, ihre Knochen noch knorpelartig sind, wird der nicht jede Verrenkung und Beschädigung eifrigst verhüten? Die Kenntniss der Verdauung, des Blutumschlages, der unmerklichen Ausdünstung giebt uns mannigfache Regeln in der Anordnung und Bestimmung der Lebensart der Kinder...

[s. 248] Wer da weiss, wie die übertriebenen Anstrengungen des Geistes der Gesundheit nachtheilig werden können, der wird nicht gewissenlos aus unlaute Absichten die Vorstellungskraft des Kindes entkräften, und Leib und Seele zugleich schwächen.

Die Ueberzeugung dass die ächte Grundlage aller menschlichen Erkenntniss eignes, unmittelbares Anschauen seyn muss, lehrt uns den einzig richtigen Weg, die Seele mit Begriffen zu bereichern. Die Bekanntschaft mit den Gesetzen der Ideenverbindungen giebt uns für den Unterricht und die Erziehung die vortreflichsten Anweisungen.

Die Kenntniss der Art, wie die Seele zu allgemeinen Begriffen gelangt, führt, uns zu der richtigen Methode, ihr dabei behülflich zu seyn, und bewahrt uns vor der unverständigen Gewohnheit, Kinder von Dingen etwas vorzuschwatzen, die sie nicht denken und verstehen können. Der Unterricht in der Religion, Moral und Sprachlehre wird dadurch anziehend, und fruchtbar werden...

[s. 251] Wie wichtig ist ferner die Einsicht, dass Empfindungen allein die nächsten Triebfedern des Begehrens und Handelns sind, und dass deutliche und reine Vernunftvorstellungen in Empfindungen übergehen müssen, wenn sie uns zum Handeln bestimmen sollen! Wie wichtig ist der Einfluss dieses einzigen Grundsatzes der Seelenlehre in die vernünftige Behandlung der Kinder!

[s. 252] Die Lehre von der Freiheit ist die Grundsäule der ganzen Theorie der Willensbildung. Der Mensch bestimmt sich im Thun und Lassen nach den überwiegend stärkern, innern

oder äussern Empfindungen; sich anders zu bestimmen, ist seiner Natur widersprechend.

Was hieraus für wichtige Regeln für die Beurtheilung und Behandlung der Kinder folgen, lässt sich fast mit einem Blick übersehen.

Die Theorie von der Erweckung, Belebung, Leitung und Unterdrückung der Triebe und Leidenschaften ist eine reiche Quelle der nützlichsten Erziehungsregeln....

[s. 252] So wichtig ist also die Kenntniss der menschlichen Natur und der Grundgesetze des Empfindens, Denkens und Handelns, ich kann wohl sagen für jeden Menschen, vorzüglich aber für den Erzieher!...

[s. 255—258] *Ueber die Bestimmung des Menschen.*

Alles, was lebt und empfindet, ist bestimmt, glücklich zu seyn. Dass die Glückseligkeit der empfindenden Wesen des Schöpfers Zweck sey, lehrt uns die Einrichtung der ganzen Natur, lehren uns insbesondere und ganz unwidersprechlich die Anlagen, Kräfte und Triebe der mit Empfindung begabten Geschöpfe. Die reinsten Grundsätze der Vernunft und die klarsten Aussprüche der Bibel bestätigen noch diese Wahrheit....

Nichts ausser uns macht an und für sich glücklich....

Also ist *in uns selbst* die wesentliche Quelle von unserm Wohl und Weh; theils in sofern wir unsern eigenen Zustand so unmittelbar, ununterbrochen, lebhaft und stark empfinden, theils in sofern alles ausser uns nur dann für uns ein Gut ist, wann wir es zu geniessen und zu gebrauchen verstehn.

Welches ist denn nun der Zustand, welches die Beschaffenheit unserer selbst, wobei wir glücklich sind und seyn können? *Der Zustand einer verhältnissmässigen Ausbildung und Vervollkommnung der Anlagen und Kräfte unserer Natur, und die übereinstimmende Befriedigung unserer natürlichen Triebe;* denn hieraus erwächst unsere Vollkommenheit, und das Anschauen eigener Vollkommenheit macht Vergnügen, ist angenehm, wird Glückseligkeit....

Es erhellet von selbst, dass die einseitige Vervollkommnung der Körper- oder der Geisteskraft unmöglich der Bestimmung des Menschen angemessen seyn könne. Dass... auch die Geistesvollkommenheit weder erlangt, noch erhalten werden kann ohne

Vollkommenheit und Wohlseyn des Körpers, werden wir in der Folge sehen, wenn wir die Verbindung des Körpers und Geistes und ihre wechselseitige Abhängigkeit von einander betrachten werden. Aber auch die einseitige Ausbildung und Vervollkommnung eines und des andern Geistesvermögens, mit Vernachlässigung der übrigen, ist unserer Bestimmung nicht gemäss und macht uns nicht so glücklich, wie wir es werden können und sollen. Die Natur der Sache lehrt das von selbst, und die Erfahrung macht es noch auffallender und augenscheinlicher. Was ist die schärfste Sinneskraft werth, ohne verhältnissmässige Uebung des Vergleichungs- und Unterscheidungsvermögens? Was nützet die lebhafteste Einbildungskraft, das treueste Gedächtniss, ohne richtige Urtheilskraft? Was frommet das feurigste und erhitzteste Dichtungsvermögen, ohne geübte Vernunft? Was kann der denkendste Verstand, ohne Gedächtniss und Einbildungskraft leisten? Was hilft die vollkommenste Ausbildung der Denkkraft, ohne Regelmässigkeit der Empfindungen und Begierden? Wie unglücklich kann der Mensch durch eine zu hohe Spannung der innern Empfindung, durch unverhältnissmässige Stärke eines oder des andern Naturtriebes werden? Man hätte ein sehr weites, fruchtbares Feld, wenn man die grossen Nachtheile der einseitigen Geistes- und Charakterbildung ausführlich vor Augen legen wollte, und wenn man zeigen wollte, wie so gewöhnlich und so häufig bei der Erziehung in dieser Rücksicht Fehler begangen werden....

Da könnte man zeigen, wie bald das Gedächtniss zu sehr und zu ausschliessend geübt wird, bald das Abstraktionsvermögen zu stark angespannt wird, wie man bald die innre Empfindung zu lebhaft macht, bald sie zu wenig erregt, hier abstrakte Grübler, dort schwachköpfige Empfindler bildet, wie man bald zu maschinenmässig, bald zu rännirend erzieht u. s. w....

[s. 262] So verschieden aber auch alle diese äussern und gesellschaftlichen Verhältnisse bei verschiedenen Menschen seyn mögen... so haben doch alle Menschen Eine Natur mit einander gemein. Ihr Körper ist in Ansehung seiner wesentlichen Beschaffenheit nach Einem Muster gebaut und eingerichtet, ihre Seele hat Einerlei Grundgesetze, nach denen sie empfindet, denkt, begehrt, will und handelt. Aus dieser allgemeinen mensch-

lichen Natur und wesentlichen Einrichtung folgen gewisse ganz allgemeine und unveränderliche Grundgesetze der Menschenbildung und Erziehung.

Wir können aber auch die Sache von einer andern Seite betrachten. Zur Glückseligkeit hat uns alle der Schöpfer bestimmt, also hat er uns allen auch dazu die Anlagen, Kräfte und Triebe gegeben, und die ihrer Natur und Einrichtung gemässe Entwicklung und Ausbildung derselben muss also der unfehlbare Weg seyn, zu dem Ziele unserer Bestimmung zu gelangen. Die Kenntniss der menschlichen Natur ist daher dem, der selbst glücklich werden und andere zur Glückseligkeit führen will, unentbehrlich. Aus ihr müssen die Grundsätze und Regeln hergeleitet werden, die uns über unser Thun und Lassen erleuchten, die uns insonderheit den Weg zeigen, in der Behandlung des jungen, noch ungebildeten und unentwickelten Menschen. Sie ist die Erkenntnisquelle der allgemeinen Erziehungsregeln....

[s. 265] Zur gründlichen Kenntniss und Einsicht der Erziehungsregeln gehört... nothwendig Kenntniss des Menschen.

Von der körperlichen Natur des Menschen.

Der menschliche Körper... ist dazu eingerichtet durch seinen eigenen Mechanismus, sich zu ernähren, zu wachsen, sich zu bewegen, und fortzupflanzen. Er dient ausserdem noch, in seinen feinsten Werkzeugen, der mit ihm verbundenen Vorstellungskraft zu einem unentbehrlichen Mittel, ihre Thätigkeit zu äussern, zu empfinden, zu denken und zu handeln....

[s. 275] *Von der geistigen Natur des Menschen.*

Vorstellungskraft und Streben nach freier Wirksamkeit derselben ist das Wesen und die Natur der Seele....

[s. 276] Die Vorstellungskraft der Menschen so wenig als die der Thiere, wäre einer Ausbildung und Vervollkommnung fähig, wenn die Begriffe unmittelbar nach ihrem Entstehn wieder in ihr verschwänden und keine Spur zurükließen. So ist es aber nicht....

[s. 282] In Ansehung der Erinnerung ist insonderheit das Gesetz wichtig, dass die ganze Vorstellung durch einen ihrer Theile in die Seele zurückgerufen wird. So entsteht die Verge-

sellschaftung der Ideen, indem immer die eine die andre herbeiführt. Ueberhaupt ist die *Phantasie* geschäftig nach den Gesetzen der Aehnlichkeit, Gleichzeitigkeit und Ordnung der Ideen, nach den Wirkungen des Nervenspiels, und nach der innern Wirksamkeit und dem freien Willen der Seele. Auf der Ideenassociation beruht vorzüglich die Erwartung ähnlicher Fälle oder die analogische *Schlussart*....

[s. 288] *Von der Verbindung der Seele und des Körpers.*

Die Seele oder Vorstellungskraft kann nicht anders wirksam seyn, als vermittelt ihrer Organe, oder des Gehirns und der Nerven.

Durch die Organe wird sie daher auch auf unendlich mannichfaltige Art bestimmt und verändert. Aus physiologischen Beobachtungen und Grundsätzen werden wir zwar nie den Grund der Verschiedenheit der Vorstellungskräfte verschiedener Arten und Individuen einsehen können, aber jene Sätze sind aus allgemein bekannten Erfahrungssätzen bestätigt, und die Philosophen beweisen sie aus den abgezogensten Begriffen und richtigsten Grundsätzen. Wir bemerken Tag täglich, dass die Schwächung der Nerven eine Schwächung der ganzen Seelenkraft, des Empfindungs- Erinnerungs- Denkungs- und Begehrungsvermögens zur Folge hat, dass eine Zerrüttung des Nervensystems die Wirksamkeit des Geistes zerrüttet, und dass, wenn der nehmliche Mensch seinen ganzen Körper und sein Nervensystem stärkt, er alsdenn freier und leichter empfindet, freier und anhaltender nachzudenken im Stande ist, und regelmässiger Begierden hat. Bei den Vorstellungen, die die Seele durch die äussern Sinne erhält, ist der Einfluss der Beschaffenheit der Sinneswerkzeuge so auffallend, dass man die Sache Niemanden beweisen darf.

Jeder weiss, dass wenn z. B. der Seh- oder Gehörnerve auf irgend eine Art verletzt wird, alsdenn die Seele entweder gar keine, oder zu schwache oder unregelmässige Vorstellungen durch diese Sinne erhält. Auf die innern Empfindungen, auf das Gedächtniss, die Vernunft und den Willen ist der Einfluss des Körperzustandes eben so unverkennbar. Was hypochondrische und hysterische Zufälle aus dem Menschen machen können, wie der übermässige Genuss hitziger Getränke, die Vorstellungs-

kraft verwirrt und betäubt, was der Biss eines tollen Hundes und der Saft des Schierlings für schreckliche Wirkungen auf den Verstand haben, lehren uns traurige Beispiele nur allzuoft. Die Erfahrung, dass Blödsinn, Wahnsinn, und andre Mängel und Unordnungen der Vorstellungskraft in gewissen Familien Erbübel sind, und daher in einer fehlerhaften Beschaffenheit des Nervensystems liegen müssen, ist nicht zu bezweifeln...

[s. 290] Ich will aus dem allen nur noch die unleugbare Schlussfolge ziehn, dass wenn von einer Unordnung und Fehlerhaftigkeit in den Nerven eine Fehlerhaftigkeit und Unordnung in der Seele entstehet, die Ordnung und Vollkommenheit der Thätigkeit dieser nicht ohne Ordnung und Vollkommenheit jener stattfinden könne, und dass erstere in letzteren auf gewisse Weise gegründet seyn und davon abhängen müsse. In der Unregelmässigkeit wird uns die Sache einleuchtender und auffallender, insonderheit wenn sie plötzlich geschieht...

[s. 292] So ausgemacht nun aber die Wahrheit ist, dass die Seele in allen ihren Wirkungen der Organe bedarf und von ihnen abhängt, so unerklärlich ist uns doch die Art der Verbindung des Körpers und Geistes...

[s. 293] Die Gesetze, nach welchen der Zustand der Organe die Seelenkraft bestimmt und verändert, sind uns... nur dem ganz Allgemeinen nach bekannt, dass nemlich... die Seele desto freier und regelmässiger wirkt, je gesunder der Körper ist, je vollkommener insonderheit ihre Organe sind, dass eine Schwäche des Körpers, und vorzüglich der Nerven, die Wirkksamkeit der Seele schwächt, und eine Zerrüttung der ersten eine Zerrüttung der andern unfehlbar nach sich zieht. So allgemein diese Gesetze auch sind, so wichtig ist doch ihre Kenntniss zur richtigen Beurtheilung des Seelenzustandes unsrer selbst und andrer, und zur Ueberzeugung von der Wichtigkeit einer vernünftigen Lebensordnung.

Es ist zum Erstaunen, wie verkehrt man häufig in Beurtheilung und Behandlung der Menschen überhaupt, und insonderheit in Ansehung der Kinder, aus Mangel an gründlicher und anschaulicher Erkenntniss der Abhängigkeit der Seele vom Körper zu Werke geht. Dies ist der Grund, warum ich diesen wichtigen Gegenstand hier verhandelt habe.

Swederus: allmänvetande med »andlighet».

G. Swederus Nyaste Bonde-Praktika, Omgjord efter den Gamla Andra Uppl., Sthlm 1833. Skriftställaren fil. hedersdoktor Georg Swederus (1796—1888) stiftade Svenska industriföreningen samt utgav många böcker och artiklar, bl. a. om fattigväsendet. Bondepraktikans tredje uppl. utkom 1836. Avd. om kroppen och dess hälsa uppta blott så pass mycket som varje små- eller folkskoleelev numera känner till. — Jfr »E:s pedagog. tanke-miljö» s. 85, 91.

Inledning... Allt, hwad menniskan gör, måste hafwa en wiss andlighet med sig; och jag har welat wisa huruledes detta är ett behof, som låter känna sig inom ens hjerta wid alla tillfällen, äfwen wid alldagliga göromål och förehafwanden...

[Vi måste nödvändigt] hafwa en sådan känning i själen att wi, bland lefwnets omsorger, alltid emellanåt drifwas att ihågkomma det högre lifwet. Till detsamma har jag funnit all kunskap böra hänföras, och äfwenså allt wårt förhållande...

[s. 1] *Om den yttre Naturen.* ... [s. 30]... Alla här nämnda krafter, som wi betraktat serskildt, verka i många fall på ett sådant sätt att den ena har något gemensamt med den andra, så att man tydligen ser en slägtskap emellan dem. Askämnet eller *elektriciteterne* hafwa en dragning inom sig och till hwarandra, och meddela samma dragning åt de saker, hos hwilka deras närwaro röjer sig. Då de båda olika elektriska ämnena råka hwarandra, förenas de ofta medelst en gnista, eller således med *eld*, och *wärme* uppkommer wid denna förening. Äfwen *magneten* drager andra magneter och jern till sig, samt då den genom serskildta handgrepp förökas till en wiss grad, drager den också trädstickor och andra kroppar till sig. Jorden drager alla sorter saker inåt sig; eller de falla till henne, genom en werkan af tyngdkraften.

Här se wi således att dessa krafter och egenskaper, *tyngdkraften*, *magnetiska kraften*, de båda *elektricitets-arterne*, *ljus* och *wärme*, förewisa en mängd likheter i deras werkningssätt, som berättiga till den stora tanken att alla dessa krafter äro endast olika werkningssätt hos en och samma grundkraft, och denna grundkraft måste wäl omedelbart utgå från allmagten, som med sådana nästan omärkliga medel ger lagar åt naturen

och derigenom ännu i hvarje ögonblick fortfar att förnya skapelsens omätligt väldiga *Warde!*

[s. 31] *Om Menniskans kroppsliga beskaffenhet.* Menniskans kropp utgör en så konstigt sammansatt machin att det wäl lönar mödan att få någon kunskap derom. Vår själ har genom den en mängd sätt att komma i förbindelse med naturen, och äfwenledes en mängd sätt att kunna meddela sig till andra förnuftiga warelser...

[s. 40] Så konstrikt hopfogad förtjenar kroppen wäl att wärdas och aktas, i stället för att mången, i dum tanklöshet, förstör dess sammansättning genom öfwerdåd wid ansträngning, eller bortfräter dess must och märg genom sanslöst missbruk af de begär som åtfölja sinnena, men som endast äro ämnade till uppehållelse och icke till förderf.

[s. 40] *Om Gud och om människans själ...* [s. 41] En potates som gror i källaren eller i mörkt rum får hwit grodd; finnes en glugg på rummet så drager sig grodden deråt om den ock finnes på flera alnars afstånd...

Så som wexten längtar efter ljus, längtar själen efter källan för allt ljus, den källa från hwilken solarnes ljus först alstrades. Böjes vår kosa understundom tillbaka från Gud, som är denna gemensamma ljusets källa, så finne wi inom oss en känsla utaf behof att åter wända oss till den från hwilken allt ljus och all godhet kommer. Förr lemna oss icke samwetet i fred, wi måste hylla vårt ursprung, den första grunden till vår warelse och som med sin beskärmande allmagt låter sitt ljus ännu lysa öfwer werlden, märkbart för våra ögon då det uppenbarar sig såsom solens ljus, förnimmeligt för hjerta och själ då det uppenbarar sig i dess verksamhet inom oss under arten af medwetande om ondt och godt, rätt och orätt.

Wi wete således att för allt, både det synliga och det som wi endast kunna fatta med tanken, är grunden gemensam; att begripa denna grund, denna allmagt, det är icke människan gifwet. Det är otänkbart att en warelse, skapad af Gud, skulle fullt förstå Guds wäsende och magt. Det kan i ewighet endast han sjelf. Men då han nedlagt en warm ifwer och längtan hos människan att uppsöka och lära känna sin Fader och Skapare, har han just derigenom satt oss i tillstånd att åtminstone kunna

närma oss till honom, för att bli allt mera delaktige af hans himmelska ljus. Frågar du, o! Menniska! »Hwilken är den wäg på hwilken wi kunna närma oss till honom?» så får du utur den Heliga Skriften detta swar, som innefattar på en gång grunden för all kunskap och rättesnöret för alla lefnadsföretag, detta ord: *Gud är kärleken...*

[s. 43] Hos människan är denna böjelse endast inskränkt och matt, men den finnes dock nedlagd hos alla och är Guds andas werkan inom oss. Det är således i vårt eget hjerta som wi skola uppsöka detta ljus och genom lydnad för dess ledning ytterligare utveckla dess kraft inom oss...

[s. 43, 44] »Till hwilket ändamål hafwa wi hitkommit i werlden?... Att wi hwar och en i sin ringa mån söka lefwa eller wara så emot hwarandra som den Gudomliga kärleken wisar sig wara emot oss, beskyddande och hjälpande, samt att i allo arbeta på det godas tillwext. Genom den sinnesro, som åtföljer ett sådant lefnadsätt, njuta wi då också den lycka hwar till wi alla känna en åtrå...

[s. 47] Vår lefnad, betraktad såsom en förberedelse till detta högre lif, måste hafwa ett serskildt och hufwudsakligt ändamål, det att wi efter all vår förmåga må öfwerlemna oss åt den gudomliga kärlekens ledning, så att vår själs och icke vår kropps begärelser få bli de rådande... och då själen efter pröfwo- och utvecklingstiden är mognad att lemna sin murknade bostad, lyfter hon sig glad ur förgängelsens hem till det lif hwars wäsende är ensamt kärlek...

[s. 267; *Gudsfruktan och Dygd*]. Wi kunna genom undergifwet och ödmjukt lyssnande till Guds röst i vårt samwete *bereda Herranom wäg*, underlätta Guds wiljas utgång igenom oss, så att wi den ena gången genom åtlydnad för det kärleksrika samwetsbudet liksom owilkorligt ledas endast till det som rätt är eller ingen förnärmar, och den andra gången af vårt eget frommare werkande inhemta en ömmare wana, att med större lätthet låta den Gudomliga wiljans drift inom oss bli uppenbar.

Så stiger människan småningom allt mer ifrån den mindre och medelbara bestämmelsen för jordlifwet och sitt enskilda bestånd deri; så uppöfwar hon sig allt mer i den allmännare

rigtningen till medverkan för det helas bestånd; och det för-
mår hon endast genom den största själsstorheten — *ett ödmjukt*
sinne, genom hvilket Guds röst, ande och wilja bli uppenbara
inom menniskonaturen.

Bönen. Ett serskildt sätt, att åstadkomma en sådan ömse-
sidig verkan af Guds kärlek till oss, och vår kärlek till honom,
har också den allsmäktige nedlagt såsom en förmåga hos oss.
Detta sätt, att ur vårt inre uppfatta Guds röst till oss, och
att, genom ödmjukhet komma i en tydligare förening med Gud,
har han gifwit människan ett medfödt naturligt begrepp om,
men också derom, under sitt *Försonarekall*, serskildt underwi-
sat människan. Denna owärderliga förmåga är *Bönen*.

Låt, dödlige! ditt öga förirra sig i den gränslösa rymden,
och låt ödmjukheten, själens öga, återvända i ditt inre, och
njut der i ditt hjerta denna dubbla verksamhet, som låter Guds
kärlek genomandas din warelse, under det att du sjelf höjer dig
till uppfattning af denna nåd. Då har du haft samtal med
Gud; då har du känt *Bönen*...

[s. 273; *Uppfostran*] Nu ega wi skäl att tro födelsestun-
den vara lycklig för hwarje barn, som wid sitt inträde i werl-
den emottages af rättsinniga och goda föräldrar, sjelf medför
anlag till helsa, så wäl inom kroppen som själen, och kan hop-
pas en kärleksfull, det är: christlig uppfostern. Alla andra för-
hoppningsgrunder äro tomma; och det är således rent af dumt
att genom annat än naturliga medel söka verka något till för-
mån för de kärkomna små...

[s. 295] Det är icke meningen, att här säga huru man skall
bära sig åt för att bli frisk då man är sjuk; det är bättre att
laga så, att man icke blir sjuk...

[s. 301] Då man genom ordentlighet och förståndig werk-
samhet hushållat med sin helsa, så att den ostörd lemna kraf-
ter och mod i själ och kropp, då har man en den lyckligaste
känning af lifwets värde. Då uppvärms hjertat så lätt och war-
aktigt af uppsåtet för likars wäl; då har man så mycket skäl
att erkänna Allmaktens godhet, så naturlig öfwergång till er-
kännsamhet för hwad han gifwit oss, så lätt insigt om hwad wi
äre skyldige att göra för att, efter Guds ändamål, inrätta vår
lefnad, antingen wi derwid behöfwe uppoffra oss sjelfwe eller

icke. Det högre ändamålet, odödligheten, och vår gernings oför-
wanskliga följder blifwa en belöning, mera belönande än den
alltför tomma båtnd man tror sig winna genom det djuriska
mod, som intet ändamål har för sin wågsamhet eller sin upp-
offring...

[s. 303] *Man winner icke hälften så mycket med att upp-
repa underwisningar för barnet, emot hwad man winner då
man fått dem att först längta efter att få weta något...*

[s. 304] Du hör här afhandlas på en gång *barns* uppfödande
och uppfostern, samt fullwuxna människors skyldighet emot
sin helsa, och den uppfostern som de sjelfwe skola fortfara
att gifwa sig under fortsättningen af deras lefnad. Det är icke
utan afsigt, som alla dessa saker här förekomma på samma
gång; ty kroppens helsa och själens, hafwa ett så nära samband,
att man sällan kan skada den ena utan att den andra deraf
lider; — och likasom de gamla äro skyldige att waka öfwer de
yngres förbättring och biträda dem deri, lika nödwändigt är
det för oss, som äro äldre, att waka öfwer oss sjelfwa och
vår egen förbättring, så att hwarken kroppslig eller andlig
swaghet må bli ett hinder för vår förkofran i det goda, detta
slutliga syftemål för vår lefnad...

[s. 325; *Avslutning*] Du har nu i denna bok genomgått
en liten del af de oändligt många saker som äro märkwärda
för människans sinne. Du har läst om solen, stjernorna (eller
de oräkneliga solar som äro outgrundligt långt bort i rymden)
och om jorden, samt huru alla dessa, som wi kalla himlakroppar,
hafwa deras rörelse i wissa beständigt lika förhållanden, hwari
Skaparens allmaktshand regerar dem. Du har sett huru jorden
liksom har ett eget lif genom de naturkrafter som på henne
finnas märkbara för människoförståndet; huru luften och watten
samfäldt äro de närmaste ämnen på hwilka dessa natur-
krafter allmännast verka för att bibehålla lifwet hos wexter,
djur och människor; — du har genomgått den naturliga men-
niskans sätt att föreställa sig Gud och människans själ, sett
beskrifwas huru konstigt människans kropp är danad för att
här på jorden vara ett verktyg för själens befallningar.

Du har... sett hwilka medel wi ega att genom omwårdnad
om vår helsa och hwarandras uppfostern bereda oss den sällhet

Gud oss ämnat, och slutligen i korthet betraktat människans misstag genom öfvermodet att anse sig wisare och mera gällande i Guds Nåd än andra...

[s. 327] Huru skulle, efter uppmärksamt betraktande af allt detta, kunna uppkomma en glömska utaf det andliga lifwet, som ju i allt wisar sig af Gud wara tillämnadt att bli hufwudsak? Du igenfinner en yttring af denna andlighet, så wäl i de mäktiga naturkrafterne som i din omdömesförmåga och själens alla öfriga slag af verksamhet.

Endast för inskränkta syftemål och för lifstiden är vår kropp ämnad att medverka, wigtig under denna tid, men förgänglig emedan han sedermera icke behöfves. Det bör således bli dig lätt att inse det anden, och allt hwad honom tillhör, måste wara det wigtigaste, emedan syftemålet för dess tillvaro är oändligt och ewigt. Att kroppen och allt hwad den tillhör är wigtigt, finna wi så wäl dagligen, att wi derom icke behöfwa påminnas. Men under det wi hafwa vår omtanka rigtad på detta wigtiga ändamål, höfves det oss, för vår egen lyckas skull, att derunder alltid hafwa i minnet den gräns, der kroppens behof förswinna och der själen frigöres från allt det beroende som kroppen här i jordlifwet åstadkommit. Kom således ihåg, wid alla dina företag, det slutliga mål dit wi alla stundligen närma oss. Att detta mål är döden, tro wi på sätt och wis, men han är dock icke vårt *mål*, utan han är vårt *medel* att öfvergå ifrån det tillstånd af förberedelse och pröfning, hwari wi hållits...

I stort antal kunde härmed befyndade uttalanden företes i synnerhet från 1840—1860-talen och det ej minst från reformerat reformerta, unitariska och transcendentalistiska kretsar. En väldig ström av deras skrifter gick i översättning eller i original över vårt land; Eneroth ägde o. läste många samt omnämde och bedömde åtskilliga. Att han stod dem nära framgår även av det här s. 85—86 återgivna brevet av Fr. Bremer, vars skrifter i viktiga hänseenden äro i religionsfilosofiskt, socialt och pedagogiskt hänseende befyndade med dem. Hon gillade dem ej i allo, och det gjorde nog ej heller Eneroth — när han talade med henne. Över huvud höll han med den han sist talade med eller läste, n. b. om hjärtats kompassnål dallrade åt samma himmelska polstjärna som Eneroths (jfr här s. 8: »otillräckliga krafter»). — Eneroth ägde Swederus' bearbetade övers. av S. Smiles Menniskans egna kraft, Rätta vägen till utmärkelse och rikedom, 1867, och den har befruktat hans pedag. författarskap.

Hwasser: »Menniska», förädlingskraft, humanitet, bestämmelse. »Lämplig», Viljelivets o. vetenskapens religiositet. Frid. »Andlig hälsa». »Kulturhistoria». Folkets breda lager.

a) Om vår tids ungdom. Ups. 1842. Urval härnedan från sid. 9, 12—16; 18; 20—23; 25—30; 34—36; 41—42; 45—48; 53; 55—56.

Medicine prof. Hwasser tar till utgångspunkt citat och referat av tysken Reils framställning om den »kulturhistoriska» (jfr E:s gåvobrevs »kulturhistoria») verkan av Jenners upptäckt, att kokpor skydda mot människokoppor. Efter denna upptäckt upphörde den sjukdomen nämligen att föröda 1/6 å 1/4 av människosläktet i varje generation, och det uppväxande släktet blir flertaligare, kraftigare och mera förädladt.

»Tiden är varm ända till feberhetta, en djup oro skakar dess innersta, man vill framåt utan att rätt veta hvarthän, man anar framtiden med hopp eller bäfvan och vill erövra den; hvila och ostörd njutning betraktas af få för lifvets högsta mål, och det är för de sansade icke lätt att inom samhället bevara fridens milda lycka. Alla säga: »vi lefva i en tid af brytning»; och det är sannt, ty den kraft, som genombryter det gamla och skall förvandla det till nytt, är starkare än förr...

... Då folken fått emottaga den största skänk, som dem någonsin kan förunnas, skänken af en större och friskare ungdomskraft, är det väl förmätet att anse... att det slägte, som nu är culturens och civilisationens vårdare, skall... förvandlas, föryngras och förädlas, så att det erhåller kraft att utföra det stora verket af mensklighetens nyfödelse?»

[Om den föreställning, som i människans innersta upprätthåller tron på en högre styrelse, förlorat sin lefvande kraft, vore det väl ett af tidens bedröfligare tecken.]... »Detta unga slägte [har]... fått af Försynen den förbindelse sig ålagd, att till en andlig förädlingskraft utbilda den helsans rika gåfva, som fallit på dess lott. — Hvem är den lägsinte, hvilken känslan af denna förbindelse icke lyfter upp ifrån jorden?» Här efter vidtaga Hwassers egna uttalanden.

»Jag kan ej undgå att anse henne [= denna min föreställning] vara af den största vikt, ej mindre för bedömandet af vår tid och för insigten i dess väsendtliga betydelse, än för det practiska ingripandet deri, genom den storartade verksamhet, som kallas uppfostran.»....

»Måhända mer än någon... föregående hänvisar [vår tid] människan på mensklighetens högsta grundkraft, på den magt, som gifvit och upprätthåller dess bestämmelse, och borde lära henne att det endast är genom trohet och undergifvenhet för denna högre magt, som hon sjelf kan blifva mächtig... Fåfångt hoppas man det vår tid, mer än någon annan, skall vederlägga historiens stora, ovedersägliga factum, att det är genom sin inre sanning och värde och ej genom mängden af sina personliga yttringar, som människokraften erhåller magt till något annat än blott förstöring. Man måste begripa tiden såsom evighetens uppenbarelse, annars förstår man den ej; och den vörndnad för den förra, som utgår ur tron på det timligas sjelfherrlighet, är icke annat än hedendom och lögn...

Det storartade i vår tid har ... först och främst sin grund i det större och mer än förr utvidgade välde, som nu tillkommer människan, öfver den henne omgifvande yttre världen. Hon äger ej allenast en djupare insigt uti betydelsen af de krafter, hvilka tillhöra denna yttre verld och är således befriad ifrån den vidskepliga fruktan för dem, som åtföljer okunnigheten, utan hon har äfven förmåga att i vida högre grad än förr beherrska dem och tvinga dem till lydnad och undergifvenhet under sin vilja. Hon förmår äfven hos sin omgivning genom vård framkalla en större rikedom af lif, än någonsin förr, och har derigenom förökad, i vissa afseenden, i flerdubbelt mått, tillgångarna och medlen för sitt eget uppehälle, sin trefnad, sin timliga lycka. Detta är utan tvifvel stort, både såsom villkor för människoslägtets bestånd och förkofran och såsom frukt af dess andliga kraftutveckling och samhällets stigande civilisation. Men om denna fördelaktigare yttre ställning jemte dess än ytterligare utvidgning och fullkomning, betraktas såsom mål, såsom i sig innehållande mensklighetens högsta bestämmelse, blir derigenom mensklighetens idé fördunklad och vårt släktes yttre lycka ett medel för dess inre förnedring. Det egentligen storartade uti denna yttre ställning ligger deremot deruti att den är ett medel till människans egen förädling, till framkallande och utveckling af det mensklighetens innersta lif, som förmår segra öfver ej blott yttre utan äfven inre reaktionskrafter, och genom hvilket den sanna humaniteten kan erhålla verklighet, blifva den högsta

herrskekraften på jorden och en världen regenererande uppenbarelse af lifvets gudomliga ursprung. Den fördelaktigare yttre ställning, hvaråt människan i vår tid verkligen kan fröjda sig, innehåller således en fordran till menskligheten att vara värdig sin utvidgade magt och förvalta den så, att den motsvarar och befordrar dess egen bestämmelse. Det är ock endast med villkor, att denna fordran erkännes och efter yttersta förmåga uppfylles, som det förvärfvade väldet öfver den yttre världen kan åstadkomma någon verklig äfven blott timlig lycka, ty om detta villkor uteblifver, måste ej allenast inre förnedring utan äfven yttre elände blifva följder deraf.»

... De »som äro tvungne att arbeta i sitt anletes svett och hos hvilka tidens andliga character redan till en stor del undergrävt tålmodets och vörndnads inre grund, [känna sig] upprörda af hatets och hämndens demoner, som drifva dem att vända eröfningen intåt och kullstörta det samhälle, som skyddar icke allas utan blott någras lycka. En inbördes fiendtlighet emellan samhällets olika classer har härigenom uppkommit, hvilken ingen med något slags djupare insigt i tidens character och förhållanden kan för sig fördölja, och den förstörande strid, hvarmed den hotar, kan icke undvikas utan genom den i tron på mensklighetens högre bestämmelse grundade äkta humanitetens återställda magt. En förvildning af samhällets lägre classer är en nödvändig följd af uppskattandet af den yttre ställningens lycka såsom människans högsta mål, och det är dock utspridandet af denna låga verldäsigt äfven till dessa lägre folkclasser, som af många anses såsom det tillförlitligaste medlet deremot.»

»De starkare och derigenom friare och sjelfständigare ibland de unge ... lifvas af en högre och ädlare kraft, som upphöjer dem till trohet emot den sanningens och helighetens ande, som utgör mensklighetens grundkraft och upprätthåller dess verkliga bestämmelse. Det är i denna trohet, som den verkligt fria och starka ungdomskraften uttalar sig, och de personliga yttringarne deraf äro icke så få, man vanligen föreställer sig, ehuru mängden af dem som äro af motsatt art, gör att man måste leta derefter.»

Hwasser skärskådar så tre »åsikter af lifvet eller naturen i allmänhet» (s. 20 o. f.). Två förneka naturens eller livets helig-

het: den antropologiska, enligt vilken förvandling eller nyfödelse sker» i följd af trons och det uppenbarade ordets magt eller [också]... af förnuftets och vetenskapens» och den fysiologiska, enligt vilken livet blott är »den till productivitet eller bildungstrieb stegrade materiella kraften». Den biologiska däremot »uppfattar lifvet såsom skapelse, omedelbar uppenbarelse af Gudomlig verksamhet, absolut vardande. Den... har, ehuru dunkel och outvecklad den varit och ännu är, dock väl aldrig varit alldeles främmande för människans åskådning hvarken af sig sjelf eller af den yttre världen, men den har egentligen lefvat dels såsom anande känsla dels såsom mythisk föreställning. I den vetenskapliga betraktelsen har den visat sig minst, och har der förmått göra sig gällande endast i afseende på riktningen af vissa forskningsarter. Dess förnämsta vetenskapliga utvecklingsform är onekligen den Linneiska åskådningen af blomningsacten. Uti denna innehålles nämligen generationens positiva begrepp och enligt detta begrepp är lifvet omedelbart uttryck af Guds skapande verksamhet, heligt och herrskande öfver sin product, organismens materiella substrat... Att af den biologiska åsigten af blomningen göra på ungdomen en direct anthropologisk tillämpning är således icke möjligt utan anticipation af vetenskapliga resultat, hvilka ännu ligga fjerran ifrån de rådande meningarne och genom hvilka utan tvifvel skall uppkomma en utvidgad åskådning af det, som inom tid och rum framträder såsom det evigas och gudomligas mest omedelbara uppenbarelse, eller det verkligt andliga och dess absoluta magt öfver det materiella. Men denna anticipation kan vågas, och i kraft deraf äfven det påstående, att människans ungdomsutveckling är en uppenbarelse af livets positiva kraft och heliga grund ej blott inom den kroppsliga sidan af hennes varelse utan äfven omedelbart inom den andliga... Utom det att... det kroppsligas hämmande öfvervigt är ett phænomen af en i sjelfva verket svag utvecklingskraft, som inrymmer en så stor sphær af personligheten åt passionernas magt, och i de mångfaldiga individuella förhållanden och yttre inflytelser, hvaraf denna magt framkallas och befordras. Det är dock i ytterst få fall som ungdomens andliga utveckling träder fram såsom verklig, det heligas magt ursprungligen förkunnande ingivelse, utan dess vanligaste högsta form

är den af en till centralkraft inom medvetandet stegrad receptivitet för det heligas fordran, en kärleksfull längtan derefter och ett enthusiastiskt omfattande af de människokraftens sträfvanden, hvilken i hyllningen af det heliga hafva sin rot och grund... Ungdomens andliga character framträder egentligen genom... sinnlighet, frisinnighet och högsinhet... De passioner, som rota sig i det kroppsliga, äro i följd af den stegrade sinnligheten hos ynglingen starkare än i andra åldrar, och de frestelser som framkalla dem, hafva derföre hos honom en större magt. Men äfven det andligas välde, när detta ej är alldeles kufvad, genomgriper ur samma skäl känslan djupare än i andra åldrar, och det är derföre som qvalet af det onda och brottsliga är hos ynglingen framför andra så djupt och bittert, och ångern öfver hängifvenheten deråt så verklig och stark. Det är ock derföre som hans inre, vanligen och då det andligas högre magt ej fullständigt tillegnat sig honom och utrustat honom med trohetens segrande kraft, är genomgripet af en oupphörlig strid och, ett fält för omvexlande välden, beständigt skakas af en djup och qväljande oro, som hindrar både friden, glädjen och hoppet att der fatta ett djupt och säkert rotfäste. Den passion, som i synnerhet i ungdomen utgör sinnlighetens centralkraft, är den som har sin grund i slägtets magt och sammanhänger med den starkaste af alla kroppsliga naturdrifter. Men det är uti ingen af människans åldrar, som medvetandet af motsatsen emellan kärlek och begär är så lefvande, starkt och tydligt som då, och i följd deraf själens innersta så upprördt af omvexlingen emellan de saligaste njutningar och de djupaste lidanden. Men så väl den förras helgande seger, som det sednares förnedrande och förvildande välde, uppkomma egentligen då med så afgjord öfvervigt, att characteren oftast blir deraf för hela det återstående lifvet beroende. Den starka ungdomliga sinnligheten är således i och för sig ej något ondt utan tvärtom en verklig lycka, ett medel för livets uppenbarelse, för så väl dess eget framträdande i skönhetens gestalt som för utspridandet af dess himmelska glans öfver den yttre förgängliga världen. Den är väl den mäktigaste anledning till syndafallets oupphörliga förnyelse, till uppkomsten af det lägres välde öfver det högre, till förnedringen af det verkligt menskliga, men å andra sidan är det

dock just genom denna stegrade sinnlighet, som det andligas verkliga seger öfver det kroppsliga kan bemedlas, och det sednares förnedrande krafter blifva fullkomligt undergifna andens magt....

.... [Inåt framträder frisinnigheten] såsom emancipationsbegär ifrån de traditionella föreställningarna om det heliga och andliga. Genom denna riktning, hvars magt nästan hvarje ädlare personlighet fått erfara, försättes människan i frestelse och strid, och utgången deraf bestämmer vanligen för lifvet hennes verkliga värde och förmåga att med trohet sluta sig intill mensklighetens högre gemensamma verksamhet. Hon måste genomgå tviflets skärseld och, endast med villkor att hon derutur utgår renad och utrustad med den andliga visshetens och trohetens nyfödda kraft, blir hon verkligt fri och stark att uthärda i den strid med världen och tiden, som är henne förelagd....

[Förenämnda högsinnthet utgöres] af vördnad, kärlek och hopp. Vördnaden är det omedelbara uttrycket deraf, att det högre verkligheten fattat ynglingens själ och ingifvit den en ur individualitetens skrankor sträfvande lyftning. Utan denna vördnad förmå hvarken kärleken eller hoppet framträda i den fria och ädla utveckling, som omfattar det gemensamma menskliga, utan kufvade af det individuellas reaction blifva de underlydande denna och stundom förnedrade till tjenare åt de till öfvermagt stegrade passionerna. Ynglingen vördar, emedan det evigas absoluta magt genomträngt hans själ och han måste i kraft af denna vördnad, ju tydligare han förmår uppfatta dess inre grund, äfven utsträcka den till allt, som inom menskligheten, historien och samhället utgör omedelbar uppenbarelse af dess föremål. Detta inträffar beklagligen icke alltid. Endast hos de starkaste och fullständigast utvecklade personligheter kan förmågan att uppfatta naturens och mensklighetens, lifvets och försynens ursprungliga enhet, vara tänkbar..... *Kärleken* har sin grund uti uppfattandet af mensklighetens bestämmelse och af nödvändigheten af dennas fordran. Den som genomtränges deraf, måste älska menskligheten högre än sig sjelf och han kan icke anse det fordrade offret af sin egen timliga varelse med sorg, emedan kärleken har hos honom utvecklat ett högre lif än individualitetens....

— — — — — Öfverlemnandet till ungdomen af den traditionella culturens andliga grundkrafter har skett i en sådan form och på ett sådant sätt, att deras levande inflytelse till större delen gått förlorad. De hafva nämligen blifvit meddelade i form af abstracta, af tviflet djupt anfrätta begrepp, och då de sjelfva ej varit genomträngda af vördnadens och kärlekens inre lif, hafva de icke heller förmått hos den ungdom, som emottagit dem, framkalla något sådant. Då det nu med större kraft än förr utvecklade ungdomslifvet kommit med ett så beskaffadt traditionellt bildningselement i beröring, har följden deraf blifvit den, att det sednares positiva innehåll blifvit föremål för hat, då deremot det förras enthusiasm omfattat just det negativa deri eller tviflet och utbildat detta till nästan fullständig förnekelse af det heligas rätt och magt....

Det länge rådande uppfostringssystemets grundtanke, att människan genom kunskapen kan blifva herre öfver världen och sitt eget öde, måste hos alla dem, som deraf öfvervåldigas, framkalla en sådan sjelfkloket och upprätthålla dess magt öfver tänkesättet. Men denna sjelfkloket kan besegras, och den kraft, som mäktigast kämpar deremot, är i sjelfva verket ungdomslifvet sjelft, ty det allvar, hvarmed det vill mensklighetens förvandling, skall omsider leda det till hyllning af den högre magt, inför hvilken den trotsiga sjelfkloketen ej kan bestå....

[Många ynglingar finnas] hvilka djupt och allvarligt uppfatta framtidens fordran och väl derigenom vinna kraft i striden med det närvarande ögonblickets både frestelser och bestryck, men som dock föga bekymra sig om någon annan framtid än sin egen.... Det är lågt och ungdomens ädelhet alldeles ovärdigt, att göra den enskilda lyckan till ändamål och den duglighet och bildning, staten gör till villkor för dess ernående, till medel, och älska detta sednare endast för det egennyttiga ändamålets skull. Ynglingen kan ej betrakta samhällets vård af culturens heliga eld blott såsom en anstalt för honom, att dervid tända sin lampa för att sedan lysa sig sjelf till sängs, utan att begå en djup inre förbrytelse emot det heliga i menskligheten....

[Med en viss annan grupp ynglingar gjorde jag icke bekantskap i min ungdom,] utan lyckan deraf har blifvit beskärd åt ett sednare skifte af min lefnad. Jag skattar denna lycka såsom

den högsta, hvilken fallit på min lott. Mitt eget käraste hopp har derigenom vunnit en bekräftelse, som gör att det numera svårligen kan åter blifva vacklande. Genom dessa ynglingar har jag trott mig förnimma rösten af den framtidens och hoppets höge genius, som lofvar icke enskild lycka utan mensklighetens förvandling till en trogen uppenbarelse af den evige andens helgande magt och dess frälsande seger öfver ödet, tiden och verlden. Jag menar nämligen de ynglingar, hos hvilka vördnaden för det verkligt högre segrat öfver den enskilda varelsens både större och ringare anspråk och derigenom upplyfter deras kärlek och hopp till mensklighetens gemensamma bestämmelse, så att de anse dennas fordran såsom sin varelses högsta lag och egna sig deråt med fröjd, ehuru de ej otydligt ana att den gäller allt hvad de kunna kalla för sitt, äfven lifvet. Deras hjertan svälla af ett hopp, som är mensklighetens och således så stort att individualiteten ej kan rymma det inom sig sjelf. . . . . Jag har sett denna bättre ungdomscharacter träda fram icke blott i känslans hyllning af sanning och rätt eller i ett ihärdigt studium, som föga kunnat hafva någon annan anledning, än det oegennyttiga sökande efter sanning, som utgör vetenskapens lif, utan jag har äfven sett den i förhållanden af frestelse vara trogen sig sjelf och, då det för lifvet gällt valet emellan skyldighet och fördel, för den förra frivilligt uppoffra den sednare. . . .

Jag har genom [sådana ynglingar] fått se en skymt af den mäktiga kraft, hvilken i strid med tiden och lögnen nu småningom utvecklar sig ur mensklighetens inre och hvars seger skall bereda frid, ädelhet och lycka åt kommande slägter. Ett af de mest säkra resultat af mensklighetens historia är det, att det icke någonsin varit mängden eller massan, som i längden kommit till ett bestående välde, utan den fåtaliga minoritet, som troget vidmagthåller sanningens och rättvisans heliga fordran, är den, som oupphörligt slutligen vinner och behåller segern, icke åt sig sjelf utan åt den högre magt, hvars tjenare den är, och detta ofta i samma mån, som den vid sitt första framträdande mötes af förtryck och förföljelse af den närvarande dagens råddande meningar. Fatta därför mod, unge man! känner Du så sanningens heliga kraft i Ditt inre, att Du förgäter Dig sjelf och icke mer är Du utan det högre menskliga, som fordrar

Dig till offer, glöm då verlden och dess frestande löften, förakta hopens lof och de mäktiges belöningar, gunsten, priset och lyckan, och öfverlemna Dig utan klagan åt den heliga eld, som lågar i Ditt inre och som ej skall slockna för än den förtärt Dig. Blif trogen och god! och Försynen skall göra — icke Dig eller Ditt namn — utan Din verksamhet stor, evärdlig och väl-signelserik. . . .

De menniskokrafter, . . . hvarigenom Försynen verkar till mensklighetens upprätthållande, fortgång och utveckling, äro de, som med allvarlig och kraftfull kärlek lyda hans bud och, vetande att han lagt vårt slägte ett mål före, som icke kan uppnås utan genom denna trohetens lydnad, skatta kallelsen, som ifrån detta höga gemensamma ändamål utgår, såsom sin varelses högsta absoluta lag. På historiens brokiga tafla bortskymmas dessa djupare krafter i allmänhet af det falska skimret af förstöringsprocessens strider, och blifva af dessa mången gång personligen krossade, men den magt, som verkar genom dem, är odödlig och går segrande fram genom tiderna. . . .

[Man bör] erinra sig den gamla, sköna berättelsen om profeten, som förlorade hoppet och sade till engeln: »att han burit nit om Gud, men förföljaren hade dödat alla den Eviges profeter, och han, som flyende var ensam kvar, hade endast döden öfrigt till mål både för sin väntan och sitt hopp». Då visade honom engeln bilden af mensklighetens historia. — Han visade den förfärliga stormen, som sönderbröt allt, men icke var der Gud, och jordbäfningen skakade berget, men Gud var icke heller der, och icke heller i den härjande elden, som derefter utbröt. Men sedan kom den milda, välljudande vinden — och der var Gud! — Hafva vi sjelfve icke upplefvat större delen af allt detta? Vi hafve erfarit, att den ifrån himmelen utsträckta frälsarehanden icke var i stormen eller i jordbäfningen, och lika litet hafve vi att söka den i den passionernas glödande eld, som hotande genomlåg tankens verd. . . . Den har genom rika gåfvor af helsa och lif blifvit mer än någon annan ungdom utrustad med gifvarens kraft, och denna kraft innebär den nödvändiga bestämmelsen att äfven i tanke och tro, i ord och gerning, förkunna hans sanning och lag.»

b) *Om Sveriges Framtid*. Tal vid den till minne af H. M. Konung Carl XIV Johans tjugufemåriga regering af Upsala Academi firad högtid hållet den 12 Maj 1843, Ups. u. å.

Då man i Uppsala 12/5 1843 firade minnet av Karl XIV Johans uppstigande på tronen hänvisade Hwasser till konungens uppmaning till »frid». I detta festtal liksom i den förra uppsatsen, vilka Eneroth senare förvisso läst, gör Hwasser ett flertal uttalanden som blevo tydligt vägledande för Eneroth. — Det bibelställe Hwasser citerar å sid. 4 (se nedan) är Job 12:8. Detta liksom så många andra citat och uttalanden i Hwassers och till stor del även i Eneroths alstring visar hän på den partiellt hedniska och judiska och med kristendomen delvis befryndade vishetslära, som ingår t. ex. i de bibelböcker som troddes vara skrivna av Moses, Job, David, Salomo och Syrak. Av denna, till vilken *törhända* en mängd hänvisningar komma att inflyta i slutet av boken Eneroths pedagogikprofessur, voro den tyska naturfilosofien och den svenska fosforismen tydligen starkt influerade, och trots flera avståndstaganden och trots all naturvetenskaplighet har Eneroth kvar en stark påverkan av t. ex. dessas religiösa och panteistiska föreställningar. Det sanningsbegrepp som Hwasser, B. E. Malmström och Eneroth (denne t. ex. i företalet till *Pomologi II*) ideligen påyrkar och förkunnar, är lika mycket himmelskt-gammaltestamentligt-paulinskt-petriskt som det är vetenskapligt. Därigenom skiljer sig Hwasser från t. ex. Berzelius, och det är tydligtvis bland andra moderna vetenskapsmän just denne, som H. åsyftar med orden om vetenskapens hycklande fiender (E:s vän Malmström torde åsyfta den gudsförnekande eller gudsförglömmande vetenskapen med sitt ordande om »sår» och om »reactionen mot den högre, vetenskapliga uppfostran»). Eneroth hyllar Hwasser men liksom sin senare vän Siljeström »godkänner» E. dock Berzelius på den grund att han visade »naturvetenskapens självbe-sinning» mitt i denna vetenskaps beundransvärda segertåg. Jfr Strandbergs minnestal över H. i Sv. Akademien 20/12 1862, då Malmström var dennas »direktör» och då Emelie Flygare-Carlén erhöll stora skådepenningen i guld »med särskildt afseende å det natursanna och fosterländska i hennes taflor.»

.....Ett folk i verksam fridstjänst, säger Hwasser sid. 2, bör »eröfra sitt eget land, eller, såsom det heldre torde böra uttryckas, genom vården och förädlingen af livvets alstringskraft hos det land det bebor, förvärfva sig rättigheten att herrska deröfver. Endast i samma mån som denna skyldighet uppfylles, kan ett folk komma till besittning af det nödvändiga villkoret för sitt sanna välstånd och vinna helsans verkliga kraft....

[s. 3] Den kärleksfulla värd ett folk utöfvar öfver sitt hem-

lands organiska lif, är ett nödvändigt villkor, icke blott för dess yttre välstånd, utan äfven för utvecklingen af dess eget men-skliga inre, för framträdandet hos detsamma af humanitetens san-na karakter och förädlingskraft. Vårdarekallet af naturen tillhör väsendtligen människans bestämmelse, och hon kan således icke fullständigt uppfatta den sednares fordran och vara den trogen, om hon försummar det förra, missförstår dess betydelse och föraktar dess skyldigheter. Det är i följd deraf en i men-sklighetens väsende djupt rotad nödvändig lag, att ett folk, som vanvårdar sitt land och underlåter att hos detsamma framkalla ett ädlare och rikare lif, sjelft blir kvarhållet i råhetens fjjettrar och oförmöget att uppnå någon högre och verklig cul-tur, vare sig uti intellectuellt eller moraliskt afseende....

[s. 4] »Tala vid jorden och hon skall lära dig» är ett gudomligt bud, hvars åtlydnad människan icke ostraffadt kan försumma. Men huru skall ett folk tala till naturen att det må vinna under-visning af henne? Om det vänder sig emot denna sin lärarinna med inkräktarens blott vinst beräknande eröfringsbegär och vill utkräfvu hennes gåfvor såsom rof, blir hennes röst stum och hennes anlete beslöjadt; men inom det inkräktande folkets eget inre har hon i dess okufvade drifter bundsförvandter, som väl småningom vexe ut till fruktansvärda hämnare af hennes kränk-ta frid. Då åter människan går naturen till möte, med den varma kärlek, det sanna nit, som omedelbart henne ingifvas af den djupa känslan deraf, att vårdarekallet af lifvet har nödvändigt sammanhang med hennes bestämmelse, då är det som naturen ej blott för henne verkligt öppnar sin rika hand och frikostigt skänker henne medlen för hennes varelses bestånd, utan äfven avslöjar sitt sköna anlete och inviger henne i livvets uppenbar-else af sitt heliga inre, samt undervisar henne i vishet och tålomod, i vörndnad och förtröstan. Det är ock hufvudsakligen genom denna undervisning, som människan kan lära sig att rätt förstå, högakta och värda den sida af samhället, som med na-turen står i omedelbar vevselverkan, och hvilken det tillhör att genom ihärdiga mödor utföra det stora verket af den sednares förädling; eller den i egentlig mening såkallade arbetande klas-sen. Numera bör det väl vara icke blott för hvar och en tänkande begripligt, utan äfven af de flesta fullständigt begripet

och insedt, att de förstöringskrafter, som uppkomma inom samhället sjelft, genom den arbetande klassens vanvård och förvildning, äro dess fruktansvärdaste fiender, och att den blott utifrån hotande inkräktningmagten, må den vara huru väldig som helst, är ett ringa ting i jemförelse med dem. Det har nemligen varit dessa, som i alla skiften af vårt släktes historia, hufvudsakligen undergräfat samhället och beredt den förstöringens afgrund, uti hvilken stater och välden under tidernas lopp slutligen nedstörtat. Att sanningen häraf allt djupare och djupare uppfattas af det allmänna tänkesättet och alltmer erhåller öfvertygelsens segrande kraft, utgör en af de förnämsta triumfer, den fortskridande bildningen i vår tid vunnit, och, vare det sagdt till detta tidevarfs verkliga ära, de arbetandes rätt och fordran blifva nu mer än någonsin förr allmänligt och allvarligt behjertade. Att den arbetande måste erkännas såsom verklig människa och följaktligen såsom fri samt således ej mer får vara slaf, såsom det med få undantag var händelsen hos forntidens folk, är den rättvisa och sannt menskliga grundsats, hvilken vår tid framför de förflutna åtminstone i orden hyllat. Men om denna grundsats uppfattas blott till hälften, blir den falsk och leder till ett mål, som är alldeles motsatt det, hvilket man erkänt såsom det dermed verkliga åsyftade. Den arbetande klassens fordran är nemligen vida större än att den genom den såkallade medborgerliga frihetens yttre ställning skulle kunna anses tillfredsställd. Den gäller fastmer den djupa aktning och den kärleksfulla vård, som hafva sin grund i det religionens och mensklighetens heliga bud, som anbefaller människorna ett inbördes broderligt sinnelag och gemensam samverkan för den sanna och högre gemensamma bestämmelsen. Utan insigt uti den arbetande klassens betydelse för detta mensklighetens högre mål, utan aktning för dess deraf beroende tunga skyldigheter och utan tacksamhet för dess mödor, är den medborgerliga frihetens skänk snarare ett hån än en välgörning...

[7] Hela vår statsförfattning [är] i högre mått måhända än någon annan... djupt genomträngd af aktning för de arbetandes värde och rätt, och derigenom har den Svenske odalmannen inom samfundslifvet en vig och betydelse, som den arbetande i andra länder saknar. Honom tillkommer ock derföre en betyd-

lig del af den ära, som ger glans åt våra häfder, och, hvad som är vida mer, han har ifrån ålder varit och skall troligen äfven i framtiden förblifva vår starkaste konservativa kraft, en upprätthållare af vår frid och verkliga frihet. Men ehuru vi således i honom äge en aktningvärd förkunnare af arbetets magt och ära, måste vi dock beklagligen erkänna det någon djupare insigt uti betydelsen af lifvets och naturens vård ännu icke införlifvat sig med vår såkallade högre bildning. Vi söke sällan en sådan insigt och ännu mindre förstå vi att uppskatta rikedomerna af dess innehåll. Om vi nödgas medgifva, att naturens vård och de arbeten den fordrar äro nödvändiga för vårt yttre bestånd, förmå vi dock ännu icke värdera deras betydelse för utvecklingen af vårt inre till verklig förädling och bildning, i följd hvaraf vi ej heller kunne omfatta dem med sann högaktning och kärlek...

[8] Det är icke veklingen, som den i sin vildhet trotsiga Svenska naturen kallar till sitt möte och gifver löfte om framgång och seger. Om hon skall underkasta sig vårdarens hand, fordrar hon af honom det högsta mått af klokhets, mod och ihärdighet...

Men det är ej blott med naturen, som ett folk, hvilket med fullt allvar vill arbeta för utvecklingen af sin inre bildningskraft, måste söka frid, utan äfven med menskligheten. Ifrån den eviga kraft, som genomtränger hela vårt släkte... utgår den nödvändiga lag, som både för den enskilde och för folken innehåller bestämmelsens heliga fordran. Det är åter endast genom trohet emot denna fordran, som människan vinner befrielse, upplyfter sig till oberoende af ödet och utöfvar det evigas herravälde öfver äfven den yttre världens hämmande krafter. Derigenom blir hon det evigas omedelbara uppenbarelse på jorden...

[16—20] Det är... människornas goda, det heligas magt och fordran troget hyllande, vilja, som utgör [fridens] rikets enda evärdliga grund... Tron på det heliga ger människan kraft, att utveckla sitt väsendtliga inre och derigenom begripa sin varrelsens högsta och egentliga ändamål, sin bestämmelse att blifva himmelenes tjenare och såsom sådan göra jorden till fridens verkliga hem; och denna heliga tro uttrycker sig inom tänkesättet genom de andliga krafter, hvilka hos människoviljan upp-

rätthålla riktningen till det goda och som heta: vördnad och kärlek. Menniskornas åsikter kunna fördunklas på mångfaldigt sätt och begreppen förvirras, men så länge ännu vördnaden och kärleken bibehålla väldet öfver deras vilja, har religionen hos dem verklighet och de blifva delaktige af hennes skyddande och upprätthållande kraft. Men om viljan fullkomligt affaller ifrån dessa högre andliga magter, och blir af dem alldeles oberoende, försvinner mensklighetens egentliga grunddrag ifrån själens anlete och naturens lägre, förnedrande och förtryckande drifter få välde öfver hennes inre. När åter ett sådant affall blir allmänt, förändrar sig mensklighetens betydelse och ställning. Hon utgör icke mer fridens gudomliga rike på jorden, utan i stället centralområdet för härjningen och striden; hon är icke mer naturens fridsälle vårdare, utan den store fridsförstöraren, som grumlar den spegelklara ytan af lifvets flod och hos den timliga varelsen i allmänhet utplånar uttrycken af ändamål, öfverensstämmelse och vishet. . . . Det är . . . utvecklingen af det heligas tro till fullständigt välde öfver människans medvetande, som ensam förtjenar bildningens vördnadsvärda namn. Allt som lösrycker sig ifrån eller inskränker detta välde, det må värderas och beprisas under hvilken benämning som helst, såsom hyfsning eller skicklighet, kunskap eller konst, är missbildning, lögnaktigt till sin grund och förderfligt till sina verkningar. Under fortgången af sin utveckling, afviker dock menskligheten den ena tiden efter den andra, på dessa missbildningens irrvägar, ifrån sin bestämmelses rätta bana och både släkten och hela folkslag hafva, genom sina olyckor och sin undergång, fått umgälla det aldrig uteblifvande straffet för denna otrohet. Det utvidgade välde öfver det lägre och timliga, hvilket människan genom den stigande bildningen förvärfvar, förleder henne att deråt egna en kärlek, som vid jorden och tiden fångslar hennes till det högre och eviga sträfvande ande; och genom de mångfaldiga kunskapernas tillväxande massor, tränger det yttre med öfvermagt in i hennes själ och drager en dunkel och kall töckenslöja öfver det, som der lefver såsom ljusets verkliga medelpunkt. . . . Genom den inbördes striden af alla dessa fiendtliga magter försvinna både friden, ljuset och kraften ifrån människans inre värld, och hennes egna tankar fly med förfäran därifrån bort,

emedan der ej annat finnes än tvifvel och oro, mörker och vanmagt. Det är under sådana förhållanden, som hos ädlare och starkare personligheter sanningens eviga längtan vaknar med öfvermagt öfver alla andra önsknningar, och försöker att inom alla föreställningens och begreppets områden kämpande angripa lögnens rike, för att derigenom vinna sanningens vissa och klara åskådning, den återställda öfvertygelsens himmelska lycka. Denna ur tänkesättets innersta utgående strid med lögnen och förvillelsen, kallas vetenskap, och det är af denna, som vår tid har sin djupaste och ädlaste betydelse, ty det är hufvudsakligen uti vetenskapen och dess sträfvande, som det heliga nu, mer än i något förflutet tidehvarf, har verkligt lif; och det är egentligen af dess kämpande krafter, som man kan hoppas, att fridens rike på jorden ännu skall kunna beredas. Men striden är hård och upprör mensklighetens innersta i den grad, att icke blott tankar och meningar genomgripas af en oupphörligt vexlande förvirring, utan en darrning sprider sig derifrån ut, hvaraf sjelfva samhällets grundvalar svigta. Ett af de väldigaste förhållanden i denna vetenskapens strid är åter det, att flere af hennes mäktigaste fiender sjelfve bära hennes färger och, med det nya hyckleriets föreställningskonst, bekänna sig till hennes namn. Vetenskapen utgår ur tron på sanningens helighet, och om denna tro upphör, måste hennes lif slockna. Men för att uppnå sitt mål, måste hon genomgå tviflets skärseld och sätta alla människans föreställningar, äfven de högsta, i fråga, betvifla och pröfva dem. Detta är oundvikligt, om äfven inom begreppens område sanningens seger skall kunna vinnas, och fromheten misstager sig mycket och uppfattar ofullständigt det heligas fordran, om hon deraf såras och således försöker att med yttre hämmande åtgärder tillbakahålla vetenskapens gång. Men om åter tviflet blir segrande och öfvergår till förnekelse, och ännu mer, om passionerna genomgripa tankens verksamhet, och derigenom högmodet får intaga vördnadens plats och hatet kärlekens, samt dessa framhållas för folken såsom föremål för deras dyrkan, då har vetenskapen sjelf fallit och är icke mer värdig sitt namn. . . . . Flera tecken hafva i vår tid framträdt, som häntyda på en sådan, genom sjelfva vetenskapens affall uppkommen, djupare missbildning och hotande synas förebåda dess förfärliga följder. . . .

[23] Vi hafve att kämpa icke blott med det gamla hatets mångfaldiga magter, utan äfven ej mindre med råheten och dess hån, än med trögheten och håglösheten, ej mindre med svagheten, som tror sig stark, och inskränktheten, som tror sig skarpsynt, än med egennytan och sjelfkloket, det ovisa nitet och det ytliga men oroliga förändringsbegäret; med ett ord, med alla dessa små rörelsekrakter, som likt gäsningens väderbubblor, oupphörligt pösa upp inom tänkesättet, då det icke genomtränges och beherrskas af culturens och fridens verkliga grundkrakter. Dessa strider kunna utkämpas med framgång och till seger endast af män, som älska sanningen och rättvisan högre än sig sjelfva och för dem således kunna lida det yttersta och uppoffra allt; män, som kunna strida emot hatet, utan att sjelfve hata, och fördraga med tålmod både smälek och förföljelse, då dessa träffa blott dem sjelfva och icke den öfver deras enskilda interessen upphöjda sak, som är föremålet för deras högsta kärlek. Finnes det sådana män ibland oss, vore ock deras antal litet och deras krakter skenbart små, kunne vi ännu hoppas, ty Försynens så ofta gifna och bekräftade löften innehålla, att de verkligt trognes magt dock är den största på jorden!»....

c) I »Skålar och föredrag i Carl-Johans-förbundet» finnas en mängd uttalanden av Hwasser, vilka tydligen påverkat E. Med ett stort antal uttryck hos E. kan man t. ex. jämföra Hw:s tal där 1856 t. ex. s. 48: om »en högre, de ädlare själskrakternas ansträngda verksamhet framkallande, bildning» [Fastän H. var medicinare var det ju helt annat än huvudsakligen eller blott kroppsvård] samt s. 49: Vi hafva »fått kallelsen, att till civilisationens correctif och förädling utveckla en positif kulturkraft»; Skandinaviens brödrafolk hoppas Hwasser skola en gång »blifva ett ursprungligt utvecklingsorgan för en ny och högre kulturkraft, som förädlande och fridalstrande skall sprida sig öfver verlden» (aa s. 49). Jfr här E. s. 221, 46—47. *Törhända ägde E. dock ej denna årgång. Men väl 1858 års. I den hade Hwasser en avhandling »Om Landtbrukets förhållande till civilisationen och bildningen.» Han kallar den »Ett kulturhistoriskt försök», och läsaren skall däri ej finna en tanke som pekar åt arkeologi l. fornkonst, utan den tvåsidiga tankegång, som ligger i Geijers (och Eneroths) »odlings»- eller »kultur»-begrepp (jfr dikten Odlaren sår...) och som riksdagsmannen Per Sahlström 1833 uttryckt så: »Odling åt den, som odlar jorden, och han skall i sinom tid odla den till både enskild och allmän fördel.» Påverkan eller parallellitet märkes bl. a. i följande*

avseenden, vilka alltså äro »kulturhistoriska» enligt Hwassers (och även enligt E:s) mening (Efter angivandet av hänseendet uppges här pagina först i H:s Skålar 1858, sedan hos E.): om engelska trädgårdskonstnärer och naturförädlingskonst samt om landskyrkogårdars (och hemtrakters) prydnad, — allt för folkets estetisk-sedlig-religiösa uppfostran (H. s. 152 och 166; E. här s. 62 och Dikter s. 89—90); om människans förpliktelse mot sin förvaltningsdomän och medskapelse naturen (113 o. f., E:s Dikter s. 141—159); om offervillig människokärlek mot de fattiga och ringa (165—166; E:s dikt »En aftonvandring» här i slutet av boken samt hans mer eller mindre anonyma filantropistucken i Tdskr. f. hemmet); om halvbildades högmot gent emot det lägre folket (127; här s. 51); om husbönders insatser för sina underhavas bildning (131; här s. 51—52).

Såsom Hwasser fördömde dem som han menade vilja göra medicin- o. a. vetenskaper till ett hantverk och bortse från den dessa uppbärande idealismen och den allt genomsyrande gudstron, så ville E. genom »sambandet» höja pedagogiken till en idealitetsburen uppfostran (utveckling). Kanske E. fått en lugnare tillvaro vid tidens klitråg, om han ej lärt känna Hwasser?! E. ristade hans — liksom sin beundrade Fr. Bremers — runa. Sina våldsamma utfall öfver vissa slags akademier och professorer kan E. ha lärt av Hwasser.

Ur H:s »Skål» 1858 må hit hämtas lite från s. 134, 139 om vad E. i gåvobrevet kallar »andlig helsa».

»Glädjen... är det renaste uttrycket af själens helsa, den fullständigaste andliga uppenbarelsen af livets harmoni. »Freude, treibt die Räder In der grossen Weltenuhr», säger Schiller, och dessa ord innehålla sanning, ehuru i omvänd ordning, ty glädjen är icke orsak utan verkan, den inom medvetandet franträdande uppenbarelsen af den livets eviga kraft, som genomtränger verldarna, bestämmer och upprätthåller ordningen i deras verksamhet. Den är en himlaburen skänk, som bör vårdas med vördnad och kärlek, ty den är en mäktig förädlingskraft... Glädjen motverkar mäktigt de starkare och våldigare passionerna, och befördrar utvecklingen af människokärlek och fördragsamhet...

En bättre och humanitetens verkliga character djupare framkallande uppfostran af det egentligen jordbrukande arbetsfolket är nu ett af de största problemer, som försynen förelagt civilisationens vårdare. Det är endast uti den välartade folkcharacter, hvilken kan blifva frukt af en sådan folkuppfostran, som den högre och verkliga culturen kan få ett nationelt rotfäste.»

»Samband». Harmonisk bildning, kraftökning,
 »hälsa», sedlighet. Uppfostran och jämlikhet.
 Naturvetenskap och materialism.

Rector Eberhard (vid realläroverket i Koburg): Aufruf zur Bildung. Ingår dels i Osterprogramm der Realschule in Coburg 1864, dels i A. Diesterweg 1865! Jahrbuch für Lehrer und Schulfreunde. Frf. a. M. 1864 s. 87—121. Den senare editionen följes här, enär Eneroth ägde den. — Förf. börjar med att citera undertiteln på Schleiermachers religionstal för »de bildade ibland religionens föraktare» och påvisar dels den diffusa eller oriktiga användningen av ordet bildning, dels skolmäns behov av klarhet rörande bildningsbegreppet. Detta behov vore stort, enär de ha till uppgift att förbereda ungdomen, »framtidshoppet», för »upptagande, omvårdnad och ökning av bildningens klenod». Sid. 102 o. f. refereras och delvis bemötas klagomål över tidens ytlighet, råhet o. a. lyten i avseende å konst, vetenskap, demokrati, musik, poesi, teater, litteratur, materialism, uppfostran, »das heranwachsende Geschlecht» (s. 104; här s. 3).

Eneroth har i margen strukit korta streck på sid. 113, 117, 119, 120 vid de meningar, som i föreliggande avtryck återges i andra, första och andra-tredje meningarna från sid. 113, 117, 119 och i det sammanhang därefter som börjar med: »So führen» och slutar med »zu Ehren Gottes». Denna sista förstrykning avser tydligtvis åtminstone en av de betydelse, som för Eneroth ineliggas i det uttryck »Sambandet», varmed han börjar gåvobrevets uttalande om första professuralternativet: det översinnliga, livet, »anden i naturen». Eneroth har sålunda förstrukt bevis för naturforskningens och naturinlevdelsens gudstjänstnatur, för den av religiositet fyllda idealism, som liksom hela skapelsen prisar sin Skapare i st. f. att såsom materialismen glömma eller förneka honom. Jfr Linnés religiösa naturkänsla; Oersted Anden i naturen, Sthlm u. å. s. 176—187; Elias Fries Botaniska utflygter, passim; Eneroth Dikter s. 11—14, 38—42, 141—159; Hall Eneroths pedagogikprofessur s. 54, 58, 72—73; 80—84; 106.

De religiösa strängarnas musik vid naturiakttagelsen hör ej till naturvetenskapen, säger ju förf. Det är detsamma som yttrats av Linné, Elias Fries o. a. av Eneroth beundrade naturforskare. Det är också samma tankegång bakom Hedlunds pedagogik och Eneroths testamente — naturlagarna må vara hur sanningsfyllda och naturvetenskapliga de vilja och kunna. Härom jfr Eneroths dikt En aftonvandring!

Om Lessings Natan yttrar D. bl. a. följ. (s. 175): Als letzten religiös-sittlichen Grundsatz hatten wir im Nathan den erkannt, dass *ächte Humanität, wahre Menschlichkeit d. h. die gesunde Entfaltung alles dessen, was von Gott in der Natur des Menschen angelegt ist, und als das Höchste zu erstreben bleibt, dass sie allein die ächte Frucht und das vollgültige Zeugnis wahrer Religiosität bilde und zu ehren sei, wo man sie findet.*

Was ist Bildung? Wer ist ein Gebildeter? Wie nimmt sich unsere Zeit aus im Lichte des Bildungsideals?...

...[s. 89] Es wird... als charakteristisch für das Wesen der Bildung die Beweglichkeit sich herausstellen, eine fortdauernde Sichtung, Klärung, Erweiterung und Vertiefung des erworbenen Gutes, so dass die Bildung eben darin einen gemeinsamen Charakter mit allem Lebendigen trägt...

Das Lebendige behauptet sein Dasein nur in einem dauern-den, aus innerster Quelle fließenden Kampfe; es beruht auf der Fortdauer des Umsatzes der Stoffe und gebiert sich jeden Augenblick auf's Neue, bis endlich dazu die innere Kraft erlahmt und die letzte Thätigkeit des Lebendigen eintritt, das Sterben, welches ebenso den nothwendigen Schluss des organischen Daseins bildet, wie das Geborenwerden den Beginn. So soll auch die Bildung kein todter Schatz sein, der einem Konsense gleich in der Truhe liegt, sondern ein sich stets neu gebärendes Lebendiges...

[s. 91] Nur durch Wissenserwerb kann Bildung errungen werden, die stets nicht eine freie Gabe des Glücks oder der Geburt, sondern der verdiente Lohn mühsamen Strebens ist. Und dennoch macht die eigentliche Gelehrsamkeit oder Gelahrtheit, die — ohne ihrem hohen Werthe zu nahe zu treten — doch vielfach nur ein Wissen von dem ist, was Andere gewusst haben, so wenig den Kern der Bildung aus, dass gar manche Grundgelehrte nicht zu den Gebildeten gerechnet werden können, weil ihr Wissen ein todes ist, ein äusserliches Gedächtnis- und Verstandeswerk, das zur Veredlung der ganzen Persönlichkeit nur wenig beiträgt. Und umgekehrt gibt es hochgebildete Männer in den verschiedensten Lebenskreisen, die auf den Ruhm der Gelehrsamkeit keinen Anspruch haben. Und wie viele Frauen wären namhaft zu machen, die, im Schmuck edelster Bildung strahlend, von eigentlicher Gelehrsamkeit weit entfernt bleiben? Es darf somit die Gelehrsamkeit allein sicher nicht als ausreichendes oder auch nur unentbehrliches Merkmal der Bildung erachtet werden. Viel gewichtiger schon ist ein durch wissenschaftliches Streben errungener »wissenschaftlicher Sinn«, dessen Vorhandensein gewöhnlich auf eine hohe Stufe von Bildung deutet. Denn in ihm liegt ein charakteristisches Merkmal aller edleren Bildung,

die dauernde Richtung auf das Höhere und Ideale, in der wir das Wesen der Bildung erkennen werden. Dennoch ist, wie sich aus dem ergibt, was wir eben gesagt, auch ohne wissenschaftlichen Sinn in vielen Männern und Frauen die schönste Bildung verwirklicht. Dass aber selbst wissenschaftlicher Sinn und wissenschaftliche Bildung mit grosser Verwilderung des Charakters und der Person Hand in Hand gehen können, lehren viele Beispiele, wie das eines Baco von Verulam. . . .

[s. 93] Das herrliche Volk der Hellenen hat eine Höhe der Bildung erreicht, die ohne Beispiel ist. . . .

[s. 95] Der einzelne Mensch galt für sich selbst gar nichts. Er hatte nur Bedeutung als Bürger und inwiefern er dem Gemeinwesen nützlich war. Während das Christenthum den Individuen einen selbstständigen, unvergänglichen Werth — als Bürger im Reiche Gottes zu ewigem Leben berufen — beilegt, so dass die irdische Existenz fast nur als Prüfungs- und Leidenszeit gegen die ewige Seligkeit erscheint, wird in der heidnischen Zeit das Individuum vom Staate absorbiert; im Kampf für das Vaterland zu sterben, gilt bei uns als ein pflichtgebotenes Opfer, bei den Griechen war es des Sterblichen höchstes Glück. . . .

[s. 97] Der Gebildete soll fähig sein, seine Stellung im Raum und in der Zeit, in der Natur und in der Geschichte, in Familie und Staat klar zu überschauen und zu beurtheilen. . . .

[s. 98] Wir verlangen vom Gebildeten eine mit Geschmeidigkeit des Geistes gepaarte sittliche Festigkeit, die ihn durch unerschütterliche, vernünftige Maximen stets über der einzelnen Erscheinung hält, während den Ungebildeten jeder neu herantretende Fall als ein nie dagewesener ganz hinnimmt und unterjocht. Das ist die Mutter edler Sitte und weisen Masshaltens und jener Liebenswürdigkeit im Verkehre mit den Menschen, in welcher der Einzelne sich seinem Nebenmenschen mit wahrer Liebe hingibt, ohne je sich selbst zu verlieren. Aber der wahre Kern und die wahre Blüthe der Bildung liegt in der Richtung der ganzen Persönlichkeit auf das Höhere und Ideale, das den Geist und mit ihm den Leib jugendlich frisch erhält, in der Strenge und Gewissenhaftigkeit, der die Vervollkommnung der Persönlichkeit heiligste Pflicht ist, die jedem Werke, das geschaffen wird, dem grössten wie dem kleinsten, diejenige Vollkommenheit zu geben

strebt, welche unter den obwaltenden Verhältnissen eben erreichbar ist, gleichviel ob Viele, ob Wenige, ob Niemand davon Notiz nimmt. . . .

Unsere Jugend zu dieser Bildung heranzuziehen und für sie zu gewinnen, ist die Aufgabe der Erziehung in Haus und Schule, und besonders ist es die Aufgabe der sogenannten höheren Schulen, der Gymnasien und Realschulen, die auf gesonderten Wegen, wie sie geboten sind durch die Verschiedenheit der Berufsklassen, demselben Ziele zustreben. Dieses Ziel ist nicht Abrichtung für ein spezielles Geschäft und für einträglichen Broderwerb; die Schüler sollen durch die Schulerziehung tüchtig gemacht werden zur erfolgreichen Ergreifung jedes besonderen Berufs. Wirkt die Schule auch zunächst durch Lehre und Erkenntniss, so ist diese doch nicht Selbstzweck. Was erreicht werden soll, ist Erhöhung der Kraft, Veredelung der Gesinnung, Vervollkommnung der ganzen Persönlichkeit. Mit dem Erwerb von Kenntnissen wird der geistige Horizont erweitert und die Geisteskraft gestärkt. . . .

[s. 99] Die Schule will ihre Zöglinge zu jener freudigen Arbeitsamkeit heranbilden, die, weit über das aufgegebenes Pensum hinausführend, in frei gewählter Thätigkeit sich bewährt, die in der Arbeit ihre Lust und im Wechsel der Arbeit die Erholung von der Anstrengung sucht. Die Schule will in die Gemüther jene Gewissenhaftigkeit pflanzen, die fleissig und treu dem Höchsten nachstrebt, nicht aus äusserem Zwang, sondern aus innerer Lust und unwiderstehlichem Trieb; sie will jenen Muth der Wahrhaftigkeit gründen, den der gebildete Mensch immer und überall bewahren soll, am glänzendsten, freilich auch am schwierigsten, sich selbst gegenüber. Die Schule will der Seele Schwung geben, will sie mit Idealen erfüllen, deren verjüngende Macht auch noch unter den schweren Enttäuschungen des späteren Lebens die Probe hält. . . .

In dem entwickelten Begriffe der Bildung haben wir allerdings ein Musterbild hingestellt, welches vollständig zu erreichen keinem Sterblichen vergönnt ist, das aber nichts destoweniger das Ziel alles Strebens bleiben muss. . . .

[s. 100] Jeder soll nach Art und Mass seiner Begabung jenem höchsten Ziele zustreben; kann er die Bildung nicht in ihrer Universalität erreichen, so concentrirt er seine Kraft auf das

Erreichbare und strebe nicht — verschwenderisch mit Kraft und Zeit — nach einer Bildungsform, die ihm versagt ist. . .

[s. 101] Von noch grösserer und tiefer eingreifender Bedeutung für die Form, in welcher die Bildung sich verwirklicht, ist die Zeit mit ihrem Geist. So sind z. B. die Naturwissenschaften für das ganze praktische Leben und die Geistesrichtung der Gegenwart zu einer wahrhaften Macht und zu einem Bildungsmoment geworden, das nur ein geistig Blinder ignoriren kann. . .

Wir dürfen es nie vergessen, dass jene herrlichen Blüten altclassischer Bildung, die wir nicht genug bewundern können, auf einem Boden erwachsen und gediehen sind, in dem die Hälfte des Volkes rechtlos und verachtet den Dünger bildete. Da trat das Christenthum mit seiner weltumgestaltenden Macht in die Geschichte ein und verkündete in dem Satze: »Vor Gott sind alle Menschen gleich«, jener unterdrückten Hälfte die Freiheit und Gleichheit der Berechtigung; indem es jedem Individuum eine gleiche und ewige Bedeutung gab, das irdische Leben an ein ewiges Dasein und eine höhere Ordnung der Dinge knüpfte, verlieh es dem ganzen Leben eine andere Physiognomie und einen anderen Inhalt und erfüllte das Geschlecht mit Ideen, deren belebende Macht die Wiederkehr der Erscheinung beseitigt, dass Kulturvölker, wie die Griechen und Römer, in sich verfault und verrottet ganz absterben und von der Bühne der Weltgeschichte verschwinden. Unser ganzes Leben ist getränkt mit christlichen Ideen, die Niemand abweisen kann. . .

[s. 112] Gerade das Wesen des Naturforschers als solchen ist dem Materialismus als System entschieden abhold und feindlich; er hält sich an die Welt der sinnlichen Erscheinung und erforscht ihre Gesetzmässigkeit; alle jene Fragen über die der Materialismus abspricht, liegen ihm aus dem Wege und sind ihm transcendent; in seiner naturforscherischen Thätigkeit wird ihm täglich nahegelegt, wie vortrefflich die von den alten Akademikern empfohlene »Rückhaltung des Urtheils« in Dingen sei, die nicht sinnlich erkannt und erfasst werden können. . .

[s. 113] Für die wissenschaftliche Forschung gibt es nur ein Ziel: das ist die Wahrheit. . . Der Naturforscher. . . steht im Dienste der Wahrheit und fürchtet nicht, dass er darum einst der Vernichtung preisgegeben oder gar auf den Weg gewiesen

werde, der »mit guten Vorsätzen gepflastert ist«, wohl aber ist er und zwar mit Recht überzeugt, dass diejenigen der Religion den schlimmsten Dienst erweisen, die glauben und erklären, sie habe in der Wahrheit eine Gegnerin. Eine grössere Gotteslästerung ist niemals ausgesprochen worden. Hier ist der Punkt, an dem die Quelle für alle jene unseligen Fehden sprudelt, die zwischen Glauben und Wissenschaft geführt worden sind. Frommer Glaube hat Sätze, die mit der Religion in gar keiner Verbindung stehen, mit dem Heiligenschein der Unfehlbarkeit umgeben und zu Glaubensartikeln gemacht, lediglich darum, weil sie nebenbei in der Bibel gefunden werden. . .

[s. 114] Mit jedem Fortschritt der Erkenntniss wuchsen im Geiste des Menschen die Dimensionen der Erde, des Sonnensystems und des Weltalls. . .

[s. 117] Ist mit dieser Erweiterung unserer Vorstellung von der Ausdehnung des Weltalls in Raum und Zeit die Erhabenheit des göttlichen Wesens in den Augen der Menschheit gemehrt oder gemindert, die fromme Stimmung erhöht oder geschwächt worden? Wir gestehn, dass uns die Behauptung eines Widerstreits jener Sätze gegen das Wesen der Religion völlig unfassbar ist. Und obendrein sind sie der Ausdruck der Wissenschaft auf ihrem jetzigen Standpunkt, somit für uns relative Wahrheit. Die Wahrheit aber kann der Religion nie feindlich sein, wenn der erhabene Stifter derselben selbst gesagt hat: »Ich bin der Weg und die Wahrheit.«

[s. 119] Der Mensch unserer Zeit, ein geborener Junker, findet es unverantwortlich, dass. . . sein Leib aus denselben Elementen gebildet ist, als der aller sauerstoffathmenden Geschöpfe. Allerdings würde es den Herren bequem sein, wenn ihnen erspart wäre, durch eigenes Streben sich über die Thiere zu stellen. Ob's besser wäre, das ist die Frage. Wenigstens Andere sehen gerade in dieser Fügung ein heiliges Vorrecht, das dem Menschen erlaubt, durch eigenes Ringen eine niedere Stellung zu verlassen und auf einen Standpunkt sich aufzuschwingen, der ihn durch eine unausfüllbare Kluft von der ganzen Thierwelt sondert. Wahrhaft beglückend und veredelnd sind für den Sterblichen nicht die Güter, die er geschenkt erhalten, sondern die, die er mit Schweiss bezahlt hat. . .

Noch leichter zu erkennen ist's, welche Stellung die Naturwissenschaft zu der Frage nach dem Heiligsten und Erhabensten, was das Menschenherz erfüllen kann, zur Frage nach dem Wesen der Gottheit nimmt. Als denkender Mensch wird auch der Naturforscher sich hierin zu einer festen und klaren Ueberzeugung durchzuarbeiten streben; aber auf dem Gebiete seiner Wissenschaft selbst liegt diese Frage nicht. Dennoch werden in Tausenden von Fällen auf dem Pfade seiner Forschung die religiösen Saiten in seiner Brust ungesucht anklingen; es wird sich ihm die Ueberzeugung aufdrängen, dass hinter und in der Welt der sinnlichen Erscheinungen eine Geistesmacht steht, die die Welt zu dem macht, was sie ist. Wenn der grosse Geometer Laplace erweist, dass unter den möglichen Formen der Anordnung unseres Sonnensystems diejenige Form verwirklicht ist, welche allein eine ewige Dauer desselben verbürgt, so wird der Forscher zunächst nur sagen: Weil die Anordnung diese bestimmte ist, so ist die Dauer des Systems gesichert. Aber unwillkürlich schlägt die Betrachtung in eine teleologische um und ergibt das Resultat: Diese Anordnung ist gewählt, *damit* die Dauer eine ewige sei. Wenn der Physiolog bei der Untersuchung des Auges zunächst nur behauptet: Weil das Auge diese bestimmte Einrichtung hat, so sieht es mit der verwirklichten Vollkommenheit. Aber indem er den wundervollen Bau in staunender Andacht betrachtet, tritt ihm auch hier der Satz entgegen: Damit das Auge möhlichst vollkommen sehe, ist ihm diese bestimmte Einrichtung gegeben worden. In dem »damit« ist die Absicht ausgesprochen, und eine Absicht liegt nur in einem denkenden Geiste. So führen tausend Erwägungen den sinnenden Forscher auf einen grossen Werkmeister zurück, und es bewährt sich ihm der alte Satz: Oberflächliche Naturkenntniss führt von Gott ab, gründlichere zu ihm zurück. Jeder Sieg in der Erforschung der Natur ist ein ungesuchter Sieg »zu Ehren Gottes«... Indem der Naturforscher die durchgreifende und ausnahmslose Gesetzmässigkeit im Gange der Welt sucht und zu finden trachtet, dient er am wenigsten dem Geiste, »der stets verneint«. Denn die Naturgesetze — was sind sie anders als der Odem Gottes, der die Erscheinungswelt ordnend, bewegend, belebend und erhaltend durchzieht?

Med frågorna här s. 255 jfr E:s spörsmål vid sin »brytning» (här s. 5); Dikter s. 70; Hall E:s ped.-prof. s. 42.

Härmed övergå vi till en fjärde underavdelning, en grupp uttalanden om DET KROPPSLIGA.

»Fysisk natur» och »kroppslig helsa».

»Sambandet mellan människans sedliga och fysiska natur»?

Frågetecknet härovan har sin motivering däri, att det icke tydligt framgår av testamentets formulering, huruvida även anförda »Samband» skall beaktas i professorsn »lära om sambandet.» Det enda E—th tydligt anger i första alternativets första hälft är nämligen blott sambandet mellan dessa å ena sidan och naturlagarna å den andra. Under inga omständigheter kan en föreläsning-professur för alltid byggas blott på ett sådant detaljproblem och därom även tryckas minst tio föreläsningar under varje treårsperiod. Ännu mindre kan den fattige Eneroth, 1865—1869 å 1870, då han synes ha beslutat sig för en professoronation, eller i alla fall 1876, då han efter mångårig kraftlöshet underskrev den nu föreliggande testamentsordalydelsen, ha ens drömt något sådant som att hans sammanskrapade styvvar, ökade till en permanent professorslön, skulle kunna intill tidernas ände få användas huvudsakligen för ett problem, åt vilket han i sin hela digra alstring — utom i nedan i texten återgivna uttalande — synes offrat blott en rad på och det blott i så allmänna ordalag att »sambandet» ej ens tydligt anges. Det är i sista raden av följande citat ur Folkskolan III, där, han säger på avd. Naturlära, att vi behöva »nödvändigt särskild undervisning om den yttre naturen, dess lagar och krafter, om vår egen menckliga natur, vår kropp och vår själ och de mångfaldiga krafter som deruti och deruppå verka» (uppl. I s. 68; II s. 36—37).

Att ej heller Eneroths läromästare Niemeyer (jfr avtryck här) i professorsn arbetsuppgifter åsyftar någon sorts huvudsaklig eller framträdande, än mindre överdövande eller alltbehärskande ställning åt det kroppsliga eller åt vad Eneroths gåvobrev (eventuellt) kallar sambandet mellan menniskans sedliga och fysiska natur framgår därav att N. avfärdar kroppsvården på tre sidor och att han blott i en § (Didaktik § 97) påpekar att det förefinns betydliga fördelar av att »fästa uppmärksamheten . . . på de yttranden af vårt andliga väsende, som äro i nära sammanhang med kroppens förändringar». Då boken upptar 180 sidor, förstår man proportionen i Niemeyer-Grenanders uppskattning av pedagogiken och psykologiens betydelse och behandling å ena sidan samt det kroppsliga och nu speciellt »sambandet mellan menniskans sedliga och kroppsliga natur» å andra sidan. Samma proportion kan Eneroths intresse för dem ha haft; det är emellertid möjligt att 1830—1860-talens uppsving för naturvetenskaperna gett den kroppsliga underbyggnaden ett *något* större beaktande. T. ex. hans sätt att till Topelius, Hedlund o. a. sina intima vänner tala så got

som alltid om det själsligas och så gott som aldrig om det kroppsligas uppfostran ger emellertid vid handen att E:s intresse för det förra alltjämt är så mycket större än för det senare, att de ej kunna nämnas på samma dag. Man läse t. ex. hans fyra volymer om Folkskolan ca 700 sidor! Där finns ej mer om det kroppsliga och om sambandet mellan vår sedliga och fysiska natur å ena sidan och pedagogiken-psykologien i övrigt än vad Niemeyers-Grenanders antydda proportion (1805) ger vid handen. Ja proportionen är för det kroppsliga ringare än så: medan Eneroth tryckt ungefär 800 sidor om själsuppfostran, har han (om upprepningar frånräknas) skrivit cirka 8—10 sidor om kroppen och dess tillbörliga undersökning, vård och uppfostran — ett ämne, varom han ej ägde en enda bok (bland sina 250 à 300 böcker).

Man beakte ock att titeln å Niemeyers föreläsningar är densamma som å den finländska pedagogik- och didaktikprofessur, som var förebild för Eneroth, varemot han icke någonsin antyder att den i av högskolestyrelsens drivande kraft professor G. von Düben utsända agitations- och penninginsamlingshäftet, »Stockholms högskola» (4 uppsatser ur St. D. 1870) påyrkade professuren i antropologi skulle bekostas av E:s fond, varemot denna tydligtvis skulle användas för en i samma häfte påyrkad pedagogikprofessur. Den senare hade man begärt eller föreslagit i Sverige under 120 år; den förra är så vitt jag vet, nämnd där för första gången. Att prof. v. Düben, som varit professor i fysiologi, icke tänkte sig att man för detta ämne kunde ur Eneroths gåvobrev framläsa en professur däri framgår av att han såsom medlem av högskolans styrelse är med om att i första femårsberättelsen uppge denna fonds professur gälla »svensk kulturhistoria m. m.», vilket »m. m.» här tydligtvis betyder »med allsidig omfattning». Omfattningen är för Eneroth allsidig i både professurerna, men *enhetligheten* är det som drages fram därur i båda, och den är det mänskligas uppfostran eller utveckling i första alternativet och dess svenska historia i det andra.

Såsom vi skola finna, är det mera ett allmänt framhållande av att ifrågavarande samband finns och sålunda bör beaktas, än ett grundväsentligt eller centralt problem, kring vilket hela uppfostrings- eller utvecklingsproblemet skulle röra sig. Medan han talar om detta samband på några få ställen, talar han på hundratals ställen om viljans religiösa skolning (t. ex. Jakobs brottning med Gud), självständiga uppgifter och världshistoriska mission i och för Gudsrikets tillkommelse eller änglahälsningens förverkligande etc. Eneroths programskrift om vådorna av det gamla skolsystemet är en enda apo-teos till den mer eller mindre självständigt och personligt utvecklade viljan, och det i enlighet med f. d. krigsmännen Fichtes och Fröbels framställningar. För övrigt är det att märka, att ju E. icke estimerar några som helst teoretiska utredningar som ej direkt påtagligt och aktivt leda till praktiskt gagneliga insatser.

När det härnedan talas om nödvändigheten av kunskap om kroppen, hälsovård och det djuriskas tämjande, är det blott ett led med bland de många i E:s resonemang om uppfostrans och folkskolans tillbörliga *allsidighet*. Det sker på avdelningen Om folkskolans ändamål (några andra skolor än enhetsskolan gillar E. ej). Dess första och högsta mål är att »befrämja gudsfruktan och allt hvad derutaf följer, såsom kärlek till medmänniskorna, goda seder, redlighet och trohet i allt görande och låtande... Det är *hela* människan det gäller, icke blott den eller den sidan af vår natur. Ju mera själ, desto mera och desto bättre arbete; och ju bättre uppfostran, desto bättre själ. Gud har icke gifvit oss *någon* förmåga för att vi skulle låta den blifva obrukad eller ouppfostrad.» Detta från Folksk. III 1867 s. 7—9. S. 74, 75: Man lär nu alltmer inse lagarna för lifvet, både människans eget samt djurens och växternas... För hvarje förbättring... tackar och prisar man gud.

Vi gå att citera det mesta och viktigaste av vad Eneroth yttrar om det kroppsliga, varvid må betonas att vissa avtryck resp. avtryck och utredningar om detta och flertalet andra viktiga spörsmål finnas i Arsböcker n:r 25 respektive *Hall* E:s pedagogikprofessur. Urval göres ur E:s Om folkskolan. III 1867 s. 8, 24—26, 34—40, 42; jfr 1868 s. 7, 16—17, 23—28. Den hälsolära Eneroth anbefaller för folkskolan (aa s. 40—42 resp. 26—28) avser mest att genom naturkunskap borttaga vidskepelse, åderlätning, badskräck och huskurer. — Jfr rektor Ekendals Tidskr. f. folkskolelärare 1849 s. 170 om dåtilldags förefintliga sundhetsläror; jfr E:s vän Siljeströms uppsats om folkhälsan i Läsning vid husliga härden 1861 s. 306 o. f. (i vilken årgång ock E:s artikel om Industrien och folkuppfostran var intagen och som E. sålunda torde ägt).

Icke vore det väl bestämdt med våra öfriga färdigheter och förmögenheter, om vi saknade verkliga, på kunskap grundade begrepp om vår *kropp* och om våra pligter mot densamma samt vår skyldighet att tämja det djuriska hos oss?...

[Allmän undervisning bör ges i] sådana kunskapsämnen och öfningar som visserligen närmast afse vår *kropp*s utveckling till helsa, styrka och smidighet, men som i och med detsamma bidra till hägens och viljans uppfostran...

Det är gifvet, att liksom de olika förmögenheterna hos människan hänga ihop och samverka, så ingripa äfven de särskilda kunskapsämnena och färdigheterna i hvarandra, så att man icke i sjelfva undervisningen och uppfostran kan vid alla tillfällen helt och hållet skilja dem från hvarandra. Så till exempel tjena ordnade *lekar* och *kroppsofningar* på en gång till utveckling af

kroppslig helsa och styrka och till *viljans* uppfostran samt till *sinnelagets* lifvande. Ja, i många fall inverka de medelbarligen äfven på *själsförmögenheterna*. *Sången* verkar än på *känslan*, än på *viljan*, än väcker den fosterlandskärleken, än är den uttryck för den religiösa andakten, än gör den sinnet endast mottagligare för det som är skönt. — Så ock med förstånds-förmögenheterna. Den som *tänker klart* och riktat sig med kunskap har derigenom i och med detsamma lättare för att *vilja rätt* och skall sålunda också lättare beherrska sin kropp än den som tänker oredigt och är okunnig...

Finnes någon, — han må vara i hvilka vilkor eller hvilken ställning som helst, — som icke, om han i ungdomen försummat eller blifvit tvungen att försumma de kroppsöfningar, hvilka gifvit smidighet och styrka, känner stora brister och får erfara stora försakelser deraf?... Hur mången har icke vid äldre år skadat sig till lif eller lem, som, om han blott fått öfva sina lemmar, medan han var ung, väl kunde undgått den olyckan? Ja, hvad betyda alla lifvets förmåner, hvad betyda kunskaper och rikedomar och magt och alla slags yttre fördelar, om en oöfvad och ohärdad och sjuk kropp icke tillåter att tillgodogöra oss dem?... Huru föga motsvarar icke en man sitt namn af *man*, om han icke äger så pass öfvad styrka, att han hvilken stund som helst kan träda upp till fosterlandets och den egna härdens försvar? Och huru vanlottad och vanslägtad är icke den moder, den qvinna, som icke kan taga i och med kraft stå för hus och hem, om mannen faller ifrån eller måste ut att strida, när det gäller?

Ack, det är blott fördom och begreppsförvirring, som gjort, att man icke alltid så uppfostrat sina barn...

Visst och sannt är..., att det finnes vissa allmänna förmögenheter, som hvar och en af oss bör söka öfva redan i ungdomen för att sedan kunna använda dem i lifvet, och att det på samma gång finnas många *allmänna* pligter, hvilka vi såsom menniskor och medborgare böra lära oss redan i barndomen att utöfva... Alltså böra gymnastik och militäröfningar införas i alla skolor. Hvarje pojke skall vid sitt afsked från skolan redan vara flink och färdig till rekryt, förberedd att gå i ledet på socknens exercisplats...

Smidig och stark, med en kropp, som lyder viljan och som

sålunda är lättare att beherrska, skall äfven Sveriges ungdom framstå såsom ett mönster af kraftfull ungdom. Och såsom det i vårt lands klimat med dess långa vintrar, der man annars så lätt kan förfalla till däsighet och tröghet och der kroppen alltså lätt kan ta öfverhand öfver själen och bli den ett fångelse i stället för ett lydigt verktyg, såsom det alltså hos oss är viktigare att öfva och stålsätta kroppen än i länder med gynnsammare klimat året om, så skola ock verkningarne deraf här hos oss visa sig så mycket tydligare...

Såsom kroppens helsa äfven i viss mån är själens, i det att själen verkar bättre ju mera öfvade de kroppsliga verktygen äro, så skola äfven kroppsöfningarne framkalla många stora välsignelserika verkningar på hela vårt folks sjäslif och i synnerhet på en af de viktigaste yttringarne deraf, nemligen *viljan*. Ni vet, man talar om stål i viljan, om en spänstig vilja, om en ihärdig vilja o. s. v. Men hvar och en har alltid någon erfarenhet om, att utan stål och spänstighet och ihärdighet i kroppen och i dess delar, så kommer man icke långt med en god vilja, om också denna är det första nödvändiga. — Gymnastiköfningarne äro således äfven en *själsöfning* och en öfning som väsendtligt bidrager till den *sedliga* uppfostran. Låtom oss därför vara ense derom att läse- och gymnastiköfningar gemensamt böra främja själsverksamhetens rätta utveckling...

Man har ingen kännedom om naturens lagar, och man vill icke tro att sådana finnas, kan därför icke heller tro att sådana böra lydas, utan följer hellre sina gamla oriktiga föreställningar och ofta olycksbringande vanor. Detta allt beror nu på bristande uppfostran; och icke blott den ouppfostrade viljan, utan äfven det ouppfostrade förståndet eller okunnigheten har del däri.

Äfven i detta fall skulle folkskolan kunna komma med sin upplysning. *Läran om människans kropp och allmän helsolära* skulle der i någon mån kunna ingå och bör göra det. Redan det första kapitlet i Berlins *Läsebok i naturläran*, hvilket första kapitel handlar om människans kropp, skulle, om det rätt tillämpades vid undervisningen äfven med afseende på helsolära och sedelära, kunna göra mycket godt.

Följer så en avdelning yttranden om »NATURLAGARNA», »SAMBANDET», NATURINLEVELSE, GUDSKÄNNEDOM, GUDSGEMENSKAP, FILANTROPISK MÄNNISKOKÄRLEK. Motsatsen materialism.

Botanisk grundval för bildande uppfostran.

Elias Fries Botaniska utflygter, I 1843 passim: Förord; s. 3—6; 10—21; 24—40; 306—311; 328; II 1852 s. 16—17; 22—24; 29; 37—40; 299—300; 342—343. Jfr *Hall Eneroths* ped.-prof. s. 20, 54.

Eneroth åhörde F:s alla föreläsningar under tre år; jfr brev i UUB. Jfr *Hall E:s* ped. prof. s. 20, 49, 54—55. Jfr här avtrycken från Niemeyer, Geijer och Hwasser (Emollit... översättes i G:s slutord). Om naturinlevelse i st. f. teologi under barnåren jfr E:s uppsats om trostväng Framtiden 1869. Om Nemesis divina enligt Linné handlade F:s inbjudan till fil. prom. 1848 och den stödes på bl. a. 11 bibelställen (aa. II s. 308—309). Troligen läste E. den och hörde F:s tal s. å. om Sambandet emellan Linnés religiösa åsigt och hans vetenskapliga. (Även Nemesis ingår i sambandet?)

Naturvetenskapernes förhållande till all vishets begynnelse, religionen, är en ofta omtvistad fråga. Man har både ansett naturen för den säkraste religions-urkund — och dess studier såsom rakt ledande till atheism. Lika litet som någon annan blott mensklig kunskapskälla förmå de tända det klarare ljus, som Kristendomen sprider öfver världen, fast de herrligast förklaras i dess sken; men ävenså falskt är, att de leda till atheism: tvärtom blir från deras synpunkt Guds-förnekelse alltid en galenskap. . . . . »Naturvetenskaperne äro långt från att hafva inträdt i sin rätt, att utgöra en väsendtlig del, icke endast i hvad man kallar lärdom, utan ock af den allmänna medborgerliga bildningen.» . . .

— Förvisar man dem blott till borgerliga lifvets lägre yrken, går det högre, ideella under och dem gifves en ensidig, materialistisk riktning: likt en slafvinna, den man förnedrar, vill man blott begagna dem som medel, utan att erkänna deras värde i sig. Men ostraffad oskärar man aldrig det högre och heliga; deruti ligger förklaringen, hvarför ofta tidsandan i naturen endast ser en verksamhet af blinda naturkrafter . . .; förbiser det helas högre plan och harmoniska anordning af ett lefvande förnuft utom tingen, som omöjliga kan förbises af någon, som verkligen anar det sanna; (ty ju mer man lär, desto bristfälligare

finner man vår kunskap deruti vara). — Anser man dessa läror förderfliga för en högre humanistisk bildning, så måste man ock befordra deras motvigt, en verklig vetenskaplig insigt i naturvetenskaperna — eller ock icke klaga om tidsandan skulle antaga en mot den förra fiendtlig stämning. Är humanistisk det samma, som det rent menskliga, kan väl intet studium vara mera humanistiskt än naturens; den är hela mensklighetens skola, till's man dimitteras till evighetens universitet. . . .

Aristoteles började sin bildningsbana med att springa kring berg och backar, att plocka blommor; fast den tidens vise ansågo honom förspilla sin lärotid och på spe räknade honom till Rhizotomerne, så utgick från denna naturens skola Vetenskapernes blifvande Fader. — Ej mindre ärorikt är i dess anor, att *Theophrastus Eresius*, den lärjungen som Aristoteles mest älskade, egnade hela sitt långa, stilla lif åt blommorna, men — hvad ännu mera är — af sina samtida allmänt hyllades, som den ädlaste personlighet. . . . De anförde namn torde vara exempel nog på naturforskningens kraft, att på en gång utveckla både förståndet och förädla hjertat; och detta i förening är ju all bildnings högsta individuella mål. . . .

När den biologiska forskningen efter Aristoteles förföll, urartade äfven kulturen, i Grekiska folklifvet till Epikurism, som bortkastade allt ideelt och öfversinligt; i Egyptiska hofluften åter till Neo-Platonism, hvilken så länge sökte tingens eviga urbilder, att den förlorade den verkliga världen ur sigte; var så upptagen med distinction och klassifikation af Englar och Öfver-Englar, Dæmoner och Andar, att den förgat naturens. Här se vi de båda ensidiga riktningar, som i alla tider varit kulturens villovägar, så väl den, som endast hyllar det sinliga, som blott det öfversinliga, fast endast själens och kroppens harmoni äro lifvets, det ideellas och materiellas vetenskapens hälsa. Äfvenledes se vi deruti den af alla tider bestyrkta erfarenheten, att den sanna vetenskapliga andan, som måste näras af sin egen lifsluft, i längden alltid urartar både i hof- och folklifvet. . . . Med intresset för naturforskning aftynade äfven Arabiska bildningen. . . . Hvarje lands materiella odling börjas med den yttre naturens förädling, hvarje folks intellectuella genom klarare insigt i naturvetenskaperna; när naturen i båda fallen vanvårdas,

förvildas kulturen. Känslolöshet för den lefvande naturens lidande och misshandling är ett uttryck af individuell råhet; ett folks sinne för hortikultur och naturens förskönande är en thermometer på dess Estetiska bildning...

Naturalhistorien... tillhör... de Historiska disciplinerna, hvilkas uppgift är att uppfatta lifvet och handlingen. Geografien är den grund, hvaruppå de hvila, liksom Theologien på den religiösa tron: de utgå från det enskilda, utvecklingen leder först till ideer, deras karakter är resignation under högre lagar, som de hvarken kunna leda eller beräkna; deras närmaste ändamål en skyddande vård öfver menniskans och den organiska naturens lif... De biologiske disciplinerna äro i bildningens vigtskäl en nödvändig motvigt emot de Mathematiska, som ensidigt uppfattade kunna leda till mekanisk uppfattning af Universum. Ty dessa, för att vara sin idé trogne, måste vara rent *rationalistiske*, afse materien och dess krafter, de biologiske *supranaturalistiske*, betrakta lifvet och dess olika manifestationer. Lifvet är, åtminstone från Naturalhistorisk synpunkt, något högre, ofvanfrån gifvit, öfversinligt i den mening att det till sitt sanna väsende icke blott af våra sinnen icke fattas, utan äfven icke kan eftergöras, beherrskas eller beräknas...

Alla kunskapsarter äro, som man säger, grenar af samma stam — eller, från Botanisk synpunkt riktigare, just olika organer i en stam, hvars grenar äro deras praktiska tillämpning i kyrkan, staten, familjen. Derfor äro vetenskaperna för dessa, hvad stammen är för trädets krona. Religionen nemligen är stammens märke, hvars radier likt märkestrålarne i det naturliga trädet böra genomtränga dess samtliga delar. Litteraturen i allmänhet är vedlagret, som ger fasthet och styrka åt det hela, den mogna veden motsvarar den gamla klassiska, hvitveden (svallen) den nyare, som årligen afsätter ett nytt lager. Naturvetenskaperna äro safvan, som allt jemt tillförer nya näringsafters både till stammen och grenarna och de filosofiske barken, som omkläder, begränsar det hela, samt återför och fördelar näringsafterna... När safvan afstannar, upphör trädets tillväxt...

Då Naturvetenskaperna utgöra en så vigtig, integrerande del af hela bildningen, är omöjligt för oss inse, hvarföre icke de skulle vara ett bildningsmedel, fullt jemförligt med de öfrige...

Det har blifvit en stereotyp, att kalla företrädesvis de grammatikaliske öfningarna »en själens Gymnastik.» Naturvetenskaperna äro Gymnastik både för själ och kropp. Men naturvetenskapernas egentliga vigt ligger i många andra företräden. Fast deruti att de uppmuntra och tvinga till den *sjelverksamhet* i studier, öfver hvars brist klagas i vår tids bildning. Vidare utbilda de den vigtiga, egna *iakttagelse-förmågan*, ögats och själens skarpsynthet i förening, att på en gång uppfatta det gemensamma och egendomliga i hvarje föremål d. v. s. det väsendliga... I likhet med allt som af en inre ädlare naturdrift utvecklas, fordrar utbildandet af denna kärlek för naturen väl alfvarlig ansträngning, men medför tillika så mycken *lefnadsfriskhet*, *ökad kraft* och andelig hälsa, att egentligen endast den tid behöfver användas, som eljest skulle förspillas på andra nöjen, sinnets nödvändiga hvilostunder. Hvarje lifligare yngling skall alltid riktigt hänledd i naturalhistorien finna den ädlaste rekreation. Och då man snart lär sig inse, att lifvet icke låter sig beherrskas utan genom undergifvenhet för dess högre lagar, så leda de tillika till sann *resignation*. Detta beroende af något högre långt ifrån att missleda eller slappa den egna kraften, som hvarje själfvisk ensidig förståndskultur, och, äfven den ädlaste men förtidiga, Estetiska utbildning, tvertom stegrar den genom medvetandet af detta högres samverkan. Och just af denna gemenskap med religionen, förklaras deras kraft att *förädla hjertat*, hvarför det är en urgammal anmärkning att de som mest lefvat i naturen alltid tillika äro de frommaste, kärleksrikaste, försonligaste karakterer, så att det Ovidianska *emollit mores nec simit esse feros*, ehuru ofta upprepadt, är så sant och träffande, att vi icke kunnat afstå från att äfven afskrifva detsamma. Näst religionen, till hvilken de naturligast sluta sig, som verkan till orsak, se vi för vår del intet vigtigare...

Saknar man några positiva grunder, hvarföre icke naturvetenskaperna skulle vara något lämpligt bildningsmedel, så hafva de obotfärdiga desto flera förhinder emot dem... Kanske man anser det grundlägga en vådlig Aristokrati, om jemlikheten i okunnighet skulle upphöra... Man förebrår dem den materiella nytta de medföra; om just detta skall vara något fel, så ligger det utom deras egentligare mål, som är sökande af san-

ning och allt högre upplysning, men att förebrå dem om de med sin insigt deruti tillika gagna samhället och den lidande menskligheten är lindrigast sagt Fariseiskt. — Man förebrår dem befodra materialism och egoism, men till fullo kan bevisas att materialismen varit aldri störst i de tider då de varit mest okände och voro alla egoister Naturforskare, blomstrade visserligen ingen vetenskap mera... Lägo minsta skymt af sanning i allt detta, skulle vi kunna uppgifva ett säkert homoeopathiskt motgift, *sann naturforskning*, ty af allt vetande har den näst religionen bäst bevisat sin kraft att uppamma just mod till försakelse och sjelfuppoffring för ett högre ändamål, så att i sednare sekler ingen vetenskap räknar flera martyrer under alla zoner — och fordras icke detta mod hos nästan hvarenda dess idkare, då ingen vetenskap lemnar så ringa utsigter till lycka i befordringsväg. Man förebrår naturforskarna att de hafva föga sinne för sällskapslifvets nöjen, men de finna inom sig en rikare värld än kortens och i den stilla naturen alltid ett läröräkare sällskap än i de bullrande nöjenas hvirvel. Slutligen öfverflyttar man sin egen sinnesstämning emot naturvetenskaperna till dessa och tillägger dem fiendtlighet emot de öfrige bildningsmedlen;... Den Josef, som dess bröder af fruktan att han skulle vexa dem öfver hufvudet sålde som slaf till Egypten, blef en dag hela släktens stöd.

Den äldre bildningens kämpar befinna sig för närvarande ofta i aldeles samma ställning, som medeltidens Riddare efter krutets och den nyare krigskonstens uppfinning. All deras tunga klassiska rustning skyddar dem icke mer, de angripas med vapen ur Naturetenskapernes rustkamrar, mot hvilka, om än förrostande, de inga försvarsmedel ega; deras egna nå icke deras motståndare. De ropa derföre att naturvetenskaperna leda till materialism, atheism o. s. v. aldeles som de ädle Riddarne, at krutet var en gudlös, djefvulsk uppfinning... Hvarje fenomen och synnerligast lifvet utgår från en högre för honom oförklarlig kraft. Således kan endast ett grundligt studium af naturen hela den skada, som uppkommit af ett halft vetande. Historien har redan bevis på att sådana sinnessjukdomar, som hvarje tid lider af, endast kunna botas genom naturvetenskaperna. Förgäfves arbetade kyrkofäderne..., de upplystaste både i kyrkan och

staten, att utrota medeltidens grofva vantrö, vidskeppelse och hexerier, (ännu i femtonde seklet sökte Päfliga bullor för svärmeriet sätta gräns) men för det Ljus naturvetenskaperna tände i 17:de seklet försvunno de som en dimma. »Ingen dogmatism förmår skingra någon slags vantrö, utan dertill fordras demonstrativ empirism, den genom imagination bedragna sinligheten måste genom en säker sinlig erfarenhet återföras.» Den otro, fåkunnighet och indifferentism, som hotar vår tid, har på långt när icke så djupa rötter; den är väl ännu mest ett skum, som jäser på ytan. Det var egentligen de fysiske vetenskaperna, som utrotade den äldre (som i allt såg öfversinligt), det är de biologiskes bestämelse att besegra den nyare vantron (som i allt endast ser det materiella). Den som i Skriften icke ser annat än vanligt människoverk, det hjerta som sjelf fränstötter dess helande kraft, kan icke derigenom betingas; men införas de i lifvets verkstad, det ingen människotanka kan fatta eller konst kan eftergöra eller efter sina beräkningar leda, måste äfven de med de Egyptiske trollkarlarna erkänna: detta är Guds finger. Och är blott känslan för det religiösa väckt, tron på högre än naturkrafter eller på Guds uppenbarelse i naturen befastad, så blir sinnet öppet för hyllandet af Guds uppenbarelse i tiden; när forntidens »Vise hade sett hans stjerna i Österlanden, kommo de att tillbedja honom.» Religionens första utbredning fordrade under, i våra dagar behövas icke dessa, då naturens under ligga öppna för hvar och en som vill se. De som tvärtom tro dem leda till atheism m. m. hafva till motståndare Apostelen Paulus. (Romar. 1. 20) — men ändå frukta en del Protestanter mer att låta ungdomen läsa i naturens bok än Katholska Kyrkan i Biblen... Under de flestas, om icke allas, utbildning inträffar en kritisk period, då denna barndomstro skakas, för att ånyo lefvande gjord stärkande genomströmma hela deras väsende. Visserligen beror tillfrisknandet till full andelig hälsa på den inre lifskraften, men ingen vis förkastar ett bepröfvadt läkemedel för krisens underlättande och i vår enskilda öfvertygelse är Naturalhistorien i detta fall (om våra sanguiniske förhoppningar skulle ogillas hoppas vi tillgift för vår kärleks skull) i psykiskt hänseende, hvad skyddskopporna i fysiskt...

I hvad mån naturvetenskaperna äro bildande beror likväl till hufvudsaklig del, liksom allt annat vetande, på methoden för deras inhämtande och studium... Botaniken är i allt afseende den lämpligaste utgångspunkt... Hufvudsaken vid all undervisning deruti är att inplanta kärlek för naturen, intresse för lifvet, äfven i den ofullkomligaste form; vördnad för dess lagar och ännu mera för dess Herre. Sjelfva den besvärliga terminologien, som abstract framställd är så själlös, blir i hög grad bildande och lärorik om den morfologiskt framställes, som lifvets olika utvecklingsgrader, som exempel på ändamålsenligheten af naturens sätt, att framskrida i sin enkla utbildning... [Man] erinre sig att vetenskapens väsende är att concret uppstå och så vidt den ej hvilat på egen erfarenhet blott är en fördom i ordets egentligaste bemärkelse...

En del hjertan vidgas mest vid naturens rikt dukade bord... En annan klass hänföres mer af dess stora landskapstaflor, af lundarnes och källornes sus, af vindens och blommornes lek, af smultron och näktergalens sång. En tredje finner en högre njutning af dess närmare kännedom i sina detaljer, mäter den, beräknar den, undersöker den till sin sammansättning, lär känna och så vidt möjligt beherrska dess krafter. Det gifves dock högre krafter, som hvarken låta beräkna sig eller beherrska sig, nemligen allt hvad som står i samband med lifvet, derför glädja sig andra företrädesvis af betraktelsen af detta i sina fenomen, af alla dess sköna mångskiftande former, uti hvilka det ser lika många olika uttryck deraf, af insigt i de ideer den eviga visheten i lefvande naturen symboliserar... Iduns äpplen kunde sägas ännu vexas på naturvetenskapernes träd... Emellan konstens och den organiska naturens alster förblifver alltid den genomgripande skillnad, oaktadt allt hvad snillet framsökt för att upphöja sina egna skapelser, att de förra ju nogare och på ju närmare håll (såsom under förstoring) de beskådas, desto flera bristfälligheter upptäckas; då naturens ju längre de studeras, desto outtömligare finner man den konstrikhet och visdom, långt utöfver hvad man kan se och fatta, som i den återspeglas eller att öfver de förra blott hvilat en yttre glans, då i de sednare innebor en lefvande »själ.» Men hvilka otaliga grader åtskilja icke denna ifrån plantans medvetlösa till människans

ensamt fullt medvetna och derför till ännu skönare utveckling mogna. Bland naturalhistoriens delar är derför *Botaniken* den enklaste och efter vanliga måttstocken på tingens värden den ringaste; »dess lopp är bäckens i dalen, obemärkt af annat än den friskare grönskan och blommorna vid dess bräddar.» Zoologien har redan en större och rikare bana; den är flodens, som hvimlar af otaliga skaror af varelser med känsel och frivillig rörelse. Denna är en alldeles oumgängelig länk mellan den lägre naturläran och den högsta, *Anthropologien*, denna gränsskillnad eller snarare föreningslänk mellan tvenne världar, medelpunkten för alla mänskliga vetandets strömmar; dess djup är som världshafvets, hvars alla under intet mänskligt öga i tiden skådar.

... De enskilda naturalstren... äro... den eviga vishetens tankar... Den naturforskare, som med uppmärksam klar blick under hela sitt lif på berg och i dal inandats naturens egen världluft, känner både dess alster och pulsslåg säkrare än de, som i sin instängda kammarluft genom spekulerande eller dissikerande sökt begränsa de förra eller utsätta lagarna för de sednare, fast de deröfver kunna vida konstmässigare docera. Det är för oss åtminstone sorgligt att se, när de förra deraf förledde, misskännande sitt sköna kall som den Eviges präster i naturen söka och förkunna de i denna uppenbarade enkla sanningar, efter dessa vilja construera det hela, som ligger öfver deras synkrets, eller begifva sig på den mekaniska förklarings bana, hvarunder det oändliga genom ett taskspeleri införes, eller ock blott söka bevis för egna förut uppgjorda abstractioner. Hela vetenskapens historia vittnar ju, att det är den passiva naturforskningen den har att tacka för sina verkliga framsteg... Lifvet ses lika litet genom mikroskop, som det väges på någon vikt eller omslutes af några algebraiska formler. Dessa vetenskapers ledstjerner äro högre, lefvande ideer, som just afse continuousiteten, som lika klart kunna inses, fast de ej matematiskt demonstreras. De måste sökas; om vi ej fruktade misstyding, skulle vi äfven säga, de måste uppenbaras... Det var... sökande som Asarne återfunno *Allfaders uråldriga taflor bland gräset* på Idavallen... Nämde ideer innesluta det oändliga...

Den rena kärleken till det gudomliga i naturen, som är naturalhistoriens lifskraft, kan endast i denna ålder [barnaåren]

inplantas... Hafva de [de växande] beträtt detta religionens första trappsteg, skola de icke blott söka uppstiga till dess helgedom, utan ock dem derigenom tillfalla oförgänglige skatter för hela lifvet. Hela denna yttre verld, vid hvilken vi här äro fängslade, får en ädlare betydelse, ett beständigt solsken hvilat öfver hela naturen för den med den samma förtrogne och skapelseboken ligger för honom städse uppslagen, innehållande mera vishet och poësi, än ännu alla skalder och tänkare hunnit utskrifva. Flora blir en skyddande genius, som förhindrar lidelsernes stormar förhärja lifvets vår... Är det medfödda natursimmet en gång förloradt, förblir dess eden för alltid stängd, det kan väl dikta en idyll, men icke som hvarje sann naturforskare omleva en sådan: är hufvudet förut uppfyllt af konstigare och spetsfundigare läror, så synes det högsta för enkelt, det största för obetydligt — om icke i dikten!... Det är en af god auktoritet länad anmärkning, att endast då själsodling är fullständig och djup, om alla sinneskrafterne tagas i anspråk och ingen vinner på de öfrigas bekostnad. Blott för sig betraktade, churu som hvarje annat alfabet endast villkor för högre kunskaps förvärfvande, kan kännedomen af några blommor, eller af Orion och morgonstjernan, för gossen vara fullt ut så bildande och upplyftande som några andra runors, fullt ut så god som den lärdomen att känna en mängd föremåls namn på grekiska och latin, utom att känna sjelfva föremålet...

Det är de Biologiske naturvetenskapernes högre bestämmelse att kämpa emot och — så visst som samningen är evig — besegra dessa [bildningens inre fiender] just genom sin milda, försonande, optimistiska karakter: de äro för menskligheten, hvad skolan för lärdomen. Vår tids ensidiga riktning ligger i dessas brist i allmänna bildningen; voro de en magt i denna skulle dagens frågor i helt annan dager skådas. Och detta, mensklighetens sanna upplysning och förädling icke blott i fysiskt, utan äfven i moraliskt och intellektuellt, är deras högsta egentliga syfte. Uppoffra de detta mål för några andra bifsigter, så skola de snart blifva sköflade och förnedrade. Att i allt söka högre fullkomlighet är en religiös pligt, särskilt gäller detta om naturen som Skaparen öfverlätit människan att beherrska som sitt kungadöme. Hennes första pligt är väl derföre lära känna och vårda sitt rike...

Naturens betraktande är... för den andligen friska ett djupt, religiöst behof. Derföre var naturdyrkan naturmemiskans barnomsreligion, alla religionsfilosofemer från släktets ynglinga-ålder börja med Kosmogonier och i kristna tron hör ju skapelsen till dess första artikel. Intet ämne kan ligga det till besinning vaknade förnuftet närmare än kännedomen af sig sjelf och de oss omgifvande tingen (och omöjligen kan man känna sig sjelf utan i sitt förhållande till dessa, derföre äro de historiske vetenskaperne sidorne af den pyramid, hvars spets Anthropologien är), utforskandet af deras lagar, sökandet efter all tings högsta upphof, — och de som icke uti skapelsen se den osynliga skaparen äro utan ursäkt. Först genom närmare insigt i naturen störtades det *blinda ödets* tyranni, redan af de mera klarseende bland hedningarne (såsom Anaxagoras), ty i naturen det mest lagbundna och laglydiga rike bland alla, sker intet af slump, utan efter eviga lagar, efter högre afsigter; hvarje afsteg derifrån åtföljer sitt straff, hvilket förklarar hvarföre naturforskare såsom medborgare alltid varit så strängt laglydige och läran om Nemesis varit bland dem en folketro. Mildare är dock denna lära förklarad som en högre försyn i den lefvande naturen; det enskilda går endast under för en högre metamorfos; i naturens tempel predikas icke blott hvarje stund det ändligas förgänglighet, der firas äfven hvarje vår pånyttfödelsens jubelfest... Dess betraktande väcker och närar endast en varmare kärlek, en djupare religiös aning, som hänvisa på behofvet att fatta uppenbarelser i sin helhet... Likt det skrifna ordet är naturens bok i sin rikedom outtömlig, hvar och en som söker, finner deruti hvad som bäst passar för sig: barnet frid, ynglingen skönhet och mångfald, mannen outtömlige ämnen för sin verksamhet; älderdomen en högre vishet och ett högre hopp. På goda grunder kan man derföre kalla naturens rike en förgård till nådens; ty värr! de fleste äro tillfredsstälde af det förras sinliga njutning och yttre fägring, som är dess förgängliga del, men anade de blott, hvilken utsäglich vishet, »huru mycket skönt i hvarje åder af skapelsen och lifvet sig förräder,» skulle de alfvarligare söka »källan, den evigt klara.»...

Den naturforskning, som icke är religiös, fridstiftande mellan människan och naturen, måste liksom hvar religion, som ej

är fridstiftande emellan Gud och människan, hylla egoismen och förstörelsens princip. I den dubbla betydelsen af orden: kultur och paradis, antydes att det jordiska och andliga framskridandet äro oskiljaktige, ja enligt naturens lagar måste det förras tillväxt föregå det sednares blomning....

Upphöjande af det vilda, med hat mot odlingens inflytande, bland Botanisterne afleder vetenskapen så lätt från mensklighetens stora mål, alldeles som Rousseau, genom förgudande af memmiskans naturtillstånd, som förderflig bedömde hela menskliga kulturen....

Kulturens intresse fordrar, att hvarje naturalsters utbredning må utsträckas så vidt möjligt är, men hvar och en ordnas inom afsigtsmässiga gränser af den högre intelligensen. Endast derigenom uppstår den största rikdom och mångfald af lif på jorden. Som kroppens och själens hälsa äro oskiljaktigt förenade, så är ock den ideella och materiella kulturens framskridande. Endast inskränktheten kan uteslutande hylla endera som för menskligheten viktig; det vore ensidigt om Botanisten ville strängt afsöndra sig, svärmande i blomsterverlden, till ett overksamt contemplativt lif, föraktande sitt samband med menskligheten. Prisa vi endast naturens vildhet, äro vi ej olika vilden, som sätter friheten uti, att göra hvad honom lyster.

Endast människan sjelf kan besegra hvarje klimats olägenheter ända till allt lefvandes gräns. At skilda zoner gaf naturen skilda alster; ingenstädes saknar människan, om hon rätt fattar dem, medel för sin utbildning. Genom sin vård kan hon vida längre än den vilda naturen utvidga naturalstrens trefnad. I sin högsta potens tager menskligheten hela naturen i sin vård; uppnåddes detta mål försvunno vildheten, d. v. s. det tillfälliga, från jorden. Äfven öknarne gläder oss i en långt, långt aflägsen framtid tänka oss hvimlande af lifvets fullhet; en segerstod ärorikare än de störste verldsstormares. Ett folks skönaste eröfring är den af sitt land och sig sjelf. Mennisko-anden, hunnen målet för sin perfectibilitet, äro alla jordytans alster underdånige; då är frid på jorden och människan en god vilje. Men för att göra naturen rättsliga fri, d. v. s. besegra vildheten, måste den länge gå i naturens skola och derunder ur sjelfviskhetens bojar frigöra sig sjelf.... [Följer så urval ur del II.]

Lifvet med sin vexlande fröjd och smärta är naturens lyrik; men naturen i sin lugna, oafbrutna, oändliga utveckling är skapelsens Epos. Ett med Berzelii [mycket] närförvandt snille var Newtons, fast den sednare fann det oändliga i det oändligen stora, i verldssystemer och de gränslösa rymderna, Berzelius åter i det oändligen lilla, uti atomerna, bland hvilka »han såg de under i naturen, dem aldrig visheten förnam». Vi hafva lånat detta uttryck ur Kellgrens svanesång, ty den nya skapelse, han diktade, har genom Berzelius till en del som verklighet trädtt i dagen, emedan i allt, som ligger öfver hvarje tids erfarenhet, det skönaste vi förmå dikta, alltid tillika förblifver det sannaste. Derföre var ock Berzelius, — han, som bättre än någon annan kände *materiens* lagar, — han, som i jordens innandömen upptäckte de fördolda krafter, hvilka ännu i dag höja den Skandinaviska jorden ur hafvet — ja! som, mer klarseende än någon clairvoyant, kunde förflytta sig tillbaka till hvilken verldsålder, hvilken skapelsedag han behagade, för att skåda i naturens verkstad, huru ur chaos jordens grundfästen murades — han, säger jag, var ingen *materialist*; vi äro lycklige att ega hans egenhändiga vittnesbörd, att han allt mer och mer skyggade tillbaka från denna tröstlösa lära; ty hans snilleblick sökte och förnam äfven i den liflösa naturen endast den Makt, hvars mantel den yttre naturen är, men hvars vishet ej fattas af ändlig tanka, och hvars välde sträcker sig längre än mensklig forskning när....

[F. anser] att icke blott jorden sig sjelf lemnad, långt ifrån att aftyna, småningom tilltager i naturlig fruktbarhet, förmår frambringa allt ädlare och ädlare växtarter, utan ock att naturalstren sjelfva derunder framgå till allt högre och högre utveckling — eller med andra ord, att i hela naturen blifvit nedlagd en förmåga till perfectibilitet....

Med hvarje stigande utveckling beredas nya hjälpmedel för en ännu högre, alldeles som vi se förhållandet vara med den menskliga kulturen. När det ofullkomligare i detta hänseende uppfyllt sin bestämmelse, måste det, efter naturens eviga lag, lemna plats för det ädlare och fullkomligare.... Vi få icke föreställa oss skapelsen som ett drama, afslutadt hvarken i en eller flera akter; det Gudomliga *Varde* genljuder ännu lika allsmäktigt genom verlds-alltet, hvaraf förädlade naturalster uppstå på

jorden, liksom i rymderna nya verldar gro. Skapelsen är således efter vår uppfattning ännu oupphörligen fortgående efter eviga, oföränderliga lagar; den vanliga föreställningen, att naturkrafterna skulle verkat efter andra lagar i urtiden, än under den närvarande, upphäver för oss begreppet af Guds allvishet och sannfärdighet, ty de äro den Eviges tjenstandar, ändliga uppenbarelser af den Oändlige.... *Hvarje enskildt naturalster afspeglar under sin utveckling hela slägtets...*

[Det är satt] utom allt tvifvel, att samma art under obestämd tidsrymd kan tillvara i en lägre, utbildad form; att den sedermera, under förändrade yttre förhållanden, kan utvecklas till en högre från en lägre helt afvikande bildning, hvaraf fjärlarnes uppkomst ur maskar (larver) lemna en bild....

Skapelsen blir ett sammanhängande helt, med anlag att efter en allvis förutstakad verldsplan stiga till allt högre och högre utveckling under de på jorden successivt inträdande olika fysiska förhållanden och genom den mångfald af nya hjälpmedel som lifvet sjelft bereder (ty endast lifvet skapar)....

Djurrikets utbildning, som gått parallelt med växtriket, lemna ännu flera viktiga stöd för naturens perfectibilitet; men då dess historia utförligare framställes i Bucklands, Mantells och andra på Svenska utgifna skrifter, vore utan ändamål att här ånyo upprepa kända förhållanden.... Samma utveckling, som hvarje individ genomgår, måste ock i stort hela släktet genomgått; hvad som icke är förnedrande för alla enskilda, kan omöjligt vara förnedrande för hela släktet. Vi må icke söka vårt släktes höghet uti några förnämna ur-anor, från hvilka vi vanligtats, utan i den hos oss nedlagda förmågan, att i all evighet framgå till allt högre fullkomlighet. Antager man icke denna vårt släktes perfectibilitet, så uppstår den af flere på fullt allvar framkastade frågan: skall ej en dag, då vi allt hittills sett under hvarje ny epok af jordens och naturens historia allt fullkomligare nya naturalster uppstå, ännu en gång ett fullkomligare släkte uppträda, som rycker spiran öfver naturen från menniskan, och vårt släkte bortdö eller intaga en underordnad plats i den synliga skapelsen?... Genom sin intellectuella utbildning står menniskan öfver hela den öfriga sinliga naturen, börjande en ny länk för andelig utveckling. Det är *inom sig* hon bär

fröet till den framskridande utbildning, vi sett i hela den yttre naturen. I hela ändligheten finnes intet oföränderligt, intet oförgängligt, från verldssystemer till de enklaste atomer; men endast det som redan uppfyllt sin bestämmelse och saknar förmåga af ytterligare utveckling går under, såsom de äldste utdöde vidunderne och de föräldrade individerne. Men det tröstande, upplyftande i vår verldsåsigt är, att under den allmänna förgängelsen det enskilda endast går under, för att bereda väg till det fullkomligare eller sjelf uppträda i ädlare och skönare gestalter, efter den Eviges från evighet utstakade verldsplan. Så förbida vi efter Hans löfte, i tidernes fullbordan, nya himlar och ny jord, deruti fullkomligheten bor.

[*Sambandet.*] För det till sjelfmedvetande vaknade förnuftet ligga inga föremål närmare till forskning och begrundande än dess eget väsende och den omgifvande yttre naturen. Båda stå i så oskiljaktigt samband, att man icke kan fatta den ena, utan att känna den andra. Snart förnimmer den uppmärksamme forskaren, att en ständig vevverkan, en sträng lagbundenhet, en orubblig verldsordning genomströmmar det hela; att slumpen, det blinda ödets tyranni, ingenstädes herrskar, utan att allt ledes af en högre osynlig hand och efter eviga, oföränderliga, heliga lagar. Hvarje affall från dessa åtföljes af sitt straff. Har i den fysiska verlden hvarje orsak sin bestämda verkan, så ledes man lätt till den tro, att inom den moraliska hvarje handling har sina bestämda följder, straff eller belöning — eller med andra ord, att samma lagbundenhet eger rum inom den moraliska som fysiska verlden. Detta torde förklara, hvarföre läran om en hämnande Nemesis är mensklighetens äldsta folkstro; hvarföre bland vetenskapsmän Naturforskare företrädesvis hyllat den samma och många bland dessa med Svedenborg slutat sin bana med Theosofisk tankeforskning....

I naturen sökte han [= Linné] spåren af Guds allmagt och vishet; i häfden fann han bevisen för Guds rättfärdighet och helighet. Därföre fäste han sig... hufvudsakligast vid den moraliska och religiösa halten af tilldragelserna. Linné... ville... utbilda sitt *rena natursinne* för det enkla, samma, för menskligheten fruktbringande....

Detta o. f. t. o. m. sid. 295 avhandlar »NATURLAGAR», SAMBAND», NATURINLEVELSE och MATERIALISM.

Mot materialismen: »sambandet», livskraften, viljefriheten, sanningsbegreppet och samvetet.

Pontus Wikner Undersökningar angående den materialistiska världsåskådningen med särskildt afseende på Dr L. Büchners »Kraft och materia». Sthlm 1870 s. 165—167; 184—187; 317, 319—320; 331—332; 270—273. — Wikner yttrar s. 16: »Min mening är att, om möjligt, hindra en och annan bland Sveriges tänkande och efter själfständighet förstående ungdom att antaga en åsigt, hvilken för honom kunde blifva en öfverväldigande frestelse att blifva materialist ej blott till förståndet — hvilket jag skulle anse för en olycka — utan äfven till hjerta, håg och vilja — hvilket jag skulle anse såsom ett brott.» Läs aa s. 12—15 (om materialism och moral); 68—82, 124—137 (om naturlagar, Gud, nödvändighet, frihet, Laplaces Gudshypotes, Guds världsregering; jfr E:s uttryck Verldslagstiftning, i »Tidsbetraktelse»); 150—165 (människans uppkomst; utveckling ur ett lägre; fullkomlighet; nytt inslag i varje utvecklingsform; naturvetenskapens självbesinning). — Om sanningens och den inre röstens primat talar Eneroth ofta (jfr hans vän B. E. Malmströms härliga, av E. i Sånge och visor för hemmet och skolan omtryckta dikt Till de unga). Filosofens morgondrömmar av W. hade Eneroths varma gillande (Litt. o. konst II: slutet). — — — — Eneroth om den andliga livskraften jfr hans brev till Topelius 6/2 1869, avtryckt i *Hall* E:s pedagogikprofessur s. 59.

Eneroths o. a. religiösa om än kanske fritänkande humanitetsidealisters ståndpunkt betecknas ganska väl genom Stockholms Dagblads recension över andra sv. uppl. av Backmans översätn. av Örstedes Anden i naturen 9/12 1869: »ett verkligt apropos att läsa och begrunda bredvid Büchners nyss på svenska utkomna, af en grof materialistisk anda stinkande, skrift om kraft och materia [not: Wi skola med det första utförligt yttra oss om detta materialismens intåg i Sverige], så mycket mer, som Buchner bewärdigar Örsted med flera citationer, och någon mindre kunnig derigenom kunde förledas att tro på någon själsfrändskap mellan dessa författare. Särskildt som motgift mot Buchner rekommendera wi Örstedes skrift.»

Blott få mera utpräglade materialister hade Eneroth tillgängliga. Büchners Kraft och Stoff ägde han men skar upp blott början och slutet, företal och ett par kapitel, summa 117 sidor (men icke de övriga 230 sidorna); han hade kanske fått nog av detta arbete som av E:s frände Hans Forssell nedgjordes i Svensk Literaturtidskrift (*Hall* E:s ped. prof. s. 20). Büchners bok om människans bestämelse hade Eneroth däremot uppskuren. Han läste i dem vintern 1855—1856, men anteckningar och förstrykningar vilka eljest ej sällan förekomma, saknas. I självbiografien nämner han, att han läst Buchner vid nämnda tid, så ock dennes motståndare Frauenstädt

(»Der Materialismus»; 208 små sidor). Likaså ägde och läste han då Schopenhauers Ueber den Willen in der Natur — ett konglomerat av allt mellan himmel och jord (135 sidor). Men det är blott jämförelsevis tunna böcker. Då han kallar sin läsning under en del av denna vinter för filosofisk, så är det sålunda föga fråga om skolfilosofi, den han ju hatade, utan om religions- och naturfilosofi och det i jämförelsevis ringa utsträckning. Annars talar han ej därom annat än då han längre fram i samma levnadsteckning inför en avdelning självbekännelser och mera allmänt yttrar att han varit fäst vid mänskliga livsfrågor och därför studerat arbeten »af religionsfilosofiskt och historiskt innehåll». Han nämner sålunda där i den sammanfattande översikten och självkaraktistiken varken filosofi eller moral- eller naturfilosofi särskilt men väl religionsfilosofi. Och denna sistnämnda innebär för E. i allt väsentligt blott sammansmältning av tro och vetande, religion och kosmologi till ett: uppfostran (utveckling). Jfr *Hall* Eneroths pedagogikprofessur s. 129.

Vi finna... mycket naturligt och riktigt, att naturvetenskapen, som icke har att göra med annat än naturen, inom hvars område också faller en sida af menniskovarelsens första uppkomst, beskriver denna uppkomst såsom en naturtilldragelse, hvilket hon också är; talar om, huruledes efter vissa förberedande, tilläfventyrs under millioner år försiggående, tilldragelser, omsider de materiella och fysiska vilkor voro uppfyllda, hvilka borde föregå framträdandet af en på menskligt sätt gestaltad organism, och efter hvilka en sådan organisms inträdande icke längre kunde uteblifva, såvida icke ett otillätligt tomrum skulle insmyga sig i verldsutvecklingens kontinuerliga serie. Naturvetenskapen är härvid i sin fulla rätt, och intet sansadt, vare sig filosofiskt eller theologiskt intresse, skall någonsin förvägra honom denna rätt. Men naturvetenskapen är icke längre i sin fulla rätt, när han för denna förklaring gör anspråk på, att hon skall vara uttömmande, hvilket hon icke kan vara, då hon icke talar ett ord om de utom själfva utvecklingsserien, i den tidlösa existensen, fallande vilkor, hvilka vi nyss visat vara för all utveckling oundgängliga. Naturvetenskapen, eller — då vetenskapen aldrig bör uppbära skulden för sina idkares felsteg — jag säger heldre naturforskaren, begår då samma fel som den, hvilken påstår sig hafva förklarat fullständigt tillvaron af den röda färgen, dermed att han tilläfventyrs börjar med den violetta, observerar förhållandet mellan denna och indigo, mellan denna och blått, mellan

denna och grönt o. s. v., af dessa förhållanden gör sig en allmän regel för färgseriens sätt att fortgå i den angifna riktningen, och sedan på grund af denna regel kan uppvisa, att, när man passerat området af gult och orange, så måste sedan vidtaga just en färg af sådan art som den röda, men vid allt detta icke talar ett ord om det obrutna ljuset eller till och med påstår, att det är en chimère. Naturforskaren bör derföre tillåta, att en betraktelse, hvilken icke genom sjelfva sin uppgift är förbunden att stanna inom naturens och tidsexistensens gränser, i den första människovarelsens uppkomst äfven fäster sig vid den andra sidan, som icke är en natursida, och hvilken vi i det föregående bevisat vara oundgänglig, såvida en utveckling öfverhufvud skall vara möjlig... Menniskans första uppkomst innebär visserligen icke införandet af någon ny materia, men det betyder införandet af en ny form och i denna form visserligen också ett nytt innehåll; och hvarken det nya i formen eller det nya innehållet låter sig förklaras, utan att man tager sin tillflykt till den tidlösa eller eviga existensen, inom hvilken Gud blir det yttersta och egentligaste subjektet för denna såväl som alla andra fullkomlighet sättande handlingar...

Den naturliga människan är naturens ändamål, nämligen försåvidt detta ändamål är ett inom naturen sjelf fallande föremål... Kan det... visas, att det finnes något ännu sjelfständigare än den naturliga människan, och till hvilket derjemte naturen står i förhållande af nödvändigt sammanhang; så är detta då i sin ordning den naturliga människans ändamål och dermed äfven hela naturens... Vi kalla detta väsen Gud och säga derföre med skriften, att icke blott *af* honom och *genom* honom utan äfven *till* honom äro allting, d. v. s. allting har i honom sitt högsta ändamål...

Kan det uppvisas, att människan icke hel och hållen faller inom naturens gränser utan att hon tillika är ett andligt och tidlöst väsen; så äger hon också i sin andliga och tidlösa existens en större sjelfständighet än den, hvilken kan tillkomma henne såsom ett med rummet delbart och med tiden föränderligt väsen; och då man derjemte måste förutsätta, att hennes natursida med hennes eviga varelse står i nödvändigt sammanhang, så blir följd den, att den naturliga människan måste

erkännas äga sitt ändamål i den eviga, likavisst som denna sedan kan sägas äga sitt ändamål i Gud...

[317] Lifskraft... är ett begrepp, som, enligt D:r B., väl lat mycken oreda och dolt mycken okunnighet i naturvetenskapen...

Äro nu lifsytringarne sådana, att de — f. ex. i en mänsklig organism — sammanstämma till ett enda helt, så att vi säga dem vara yttringar af *ett* lif och icke af två eller flera; så an taga vi rimligtvis, att denna enhet i lifsytringarne... är en nödvändighet, och att den vore fullkomligt oförklarlig, om det icke funnes en enhet äfven der, hvarifrån lifsytringarne såsom ur sin källa framgå. Ty allt förverkligande måste framgå ur någon kraft...

— — — — — Endast en enhet kan sätta eller frambringa en enhet, och endast en enhet, som sjelf är kraft, kan vara den grund, ur hvilken en verklighet öfverhufvud framgår, och ur hvilken den särskilda verkligheten framgår, som heter enhet och sammanhang mellan andra enheter. Hvarheltst denna slags verklighet förefinnes, der måste då också såsom dess grund och källa poneras en enhet, som är kraft. I hvarje organism finns derföre ovilkorligen en enhet, som är kraft, och som är grunden dertill, att inom den organismen allt sammanstämmas till ett systematiskt helt. Men då detta systematiska hela också är lefvande och äfven dess lifsytringar sammanstämma till ett enda lif, så måste den enda i organismen verkande hufvudkraften ovilkorligen vara att anse såsom grund särskildt till detta, och så till vida är hon lifskraft. Från lifsfenomenens verklighet sluta vi således till närvaron af kraft; från deras samstämmighet sluta vi till närvaron af kraft; från deras samstämmighet sluta vi till närvaron af en hufvudkraft, som — visserligen komparativt — beherrskar de öfriga; och från fenomenens karakter att uttrycka lif sluta vi, att den nämnda hufvudkraften, då hon har lifsytringar till följd, med rätta bör kallas lifskraft...

[Materialismen omöjliggör konsekvent] all ovilkorlig praktisk myndighet, omöjliggör hvarje bud af obetingad giltighet. Sanningsbudet är lika litet ovilkorligt som något annat bud. Och ej heller finns det någon möjlighet för människan att blifva ansvarig i sin ställning till det praktiska budet, ty hon har ingen fri-

het. Följde materialisten konsekvent sin egen teori, så skulle han stanna i en fullständig praktisk indifferentism. Och lika olycklig skulle han blifva på det theoretiska området. Ty det skulle, som vi hafva sett, ifall han hade rätt i sina påståenden, blifva fullkomligt omöjligt att rädda äfven de i verlden nedlagda theoretiska lagarne. Ur verlden skulle all nödvändighet försvinna och med den all lagbundenhet i företeelserna; och vetenskapen skulle då icke vidare hafva någonting att uträtta. Slutligen skulle också för subjektet sjelft all personlig öfvertygelse försvinna, ty subjektet skulle icke ens kunna vara visst på sig sjelft från det ena ögonblicket till det andra. Så skulle människan vara dömd till en fullständig indifferentism i theoretiskt och praktiskt afseende: hennes eget tänkande skulle dömma henne att från sitt medvetande utplåna hvarje bestämdt tänkande, hvarje personlig föresats, och hon skulle vara förbunden att ur sin existens utstryka allt det, som utgjorde hennes afgjorda företräde framför den materiella verlden. Så har den materialistiske men tillika sanningssälskande... tänkarens från början gjorda underskattande af det personligas och andligas företräde framför det opersonliga och materiella i konsekvenserna af hans system kommit tillbaka såsom en fordran, att han måtte tillintetgöra det personliga hos sig sjelf. Vill han icke ställa sig denna fordran till efter rättelse, så är han icke den besvurna sanningen trogen; vill han det åter, då måste han utplåna sitt menskliga medvetande och dermed äfven sin kärlek till sanningen...

Samvetsfriden... innebär en konkret och omedelbar uppfattning af subjektets harmoni i förhållande till en ovillkorligt bjudande makt; och såsom hon sålunda är en erfarenhet af denna harmoni, så är hon ock en erfarenhet af den makt, till hvilken denna harmoni utgör ett förhållande, och hvilken... icke kan vara en i tiden fallande företeelse. Just därför att den i och med samvetsfriden erfarna makten är en ovillkorligt bjudande makt och är en verklighet af fulländad sjelfständighet, ... är det möjligt, att en människa med fullt berättigad segerfröjd kan gå i döden, t. ex. för sitt fosterlands frihet... Det är... öfverhufvud endast derigenom, att vi i våra erfarenheter hafva att göra med eviga och från tidsförhållandenas osjelfständighet frigjorda ting, som det för oss blir möjligt att höja oss till den

sublima enthusiasm, hvilken icke blott talar och resonerar om det sanna och goda och rätta utan förmår att för detsamma offra allt, till och med lif och blod, och hvilken allena vi hafva att tacka för alla genomgripande framsteg i verldshistorien. Det är till och med denna på det eviga riktade erfarenhet som för *materialisten* gör det möjligt att hänföras af sanningens höga renhet och att, under förhoppning att han tjenar sanningen, med segerkänslor fördraga, att man hånar hans lära eller till och med nedsätter hans moraliska person. Huru skulle han under allt detta stå upprätt, om han icke visste, att han åtminstone *ville* ställa sig sanningens bud till efter rättelse? Och huru skulle detta kunna göra honom stark, om han icke vore viss derom, att sanningen ägde rätt att kräva ovillkorlig lydnad? Och huru skulle sanningen kunna göra detta, om hon icke vore en makt af fulländad sjelfständighet? Och huru skulle hon vara detta, om hon vore vare sig en blott abstraktion eller ett vexlande och föränderligt föremål, d. v. s. om hon blott vore en verklighet i tiden? Den sanning, som ovillkorligt befäller och hvars befallningars efterlevande ger styrka att trotsa lifvets och dödens vidrigheter, måste vara en på samma gång konkret och oföränderlig, fölaktligen tidlös verklighet. Det förhåller sig visserligen så, att den sanning, till hvars försvar vetenskapsmannen uppträder och för hvilken han kan offra sin tid, sitt arbete, sitt anseende och sitt lif, för honom i det eller det fallet kan gestalta sig till en abstraktion, ett i ord uttaladt omdöme eller ett sammanhängande helt af sådana: men det är samnerligen icke för dessa gnistor af sanningen, som han vill gå i döden eller äger rätt att det vilja, utan det är för sanningen sjelf, hvars heliga eld genomskimrar dem alla. För denna makt böjer äfven materialisten sitt knä, så visst som han är uppriktig; men i och med detsamma har han böjt knä för en makt, som är en makt till verkligheten och icke blott till namnet, och som i verkligheten och icke blott till namnet är en evig makt...

Bland det myckna av 1) Geijer och 2) Fr. Bremer, man bör läsa för båda professoralternativens klargörande, må här nämnas blott 1) *Människans historia*; *Om Historiens nytta*; *Thorild*; — 2) *Presidentens döttrar*; *Hertha*; *Brev*; *Hemmen i den nya verlden*.

Naturinlevelse — gudsgemenskap — filantropi.

Nordiska museets arkiv Ignellska saml. Anonym dikt i original av Eneroth. — Vid strofen 5 har förf. i noter utsatt namnen på de där uppräknade växterna. — Stroferna 1—5, 10—13 ingå i E:s posthuma Dikter. Genom stymningen brister det i »poesiens logik». Så har även annan social filantropi-poesi och d:o prosa undertryckts — trots sitt Jesucentriska, Johanneiska, unitariska, transcendentalistiska kärleksprogram. Av det »samband» med naturens och vår Gud, eller av »sambandet mellan naturlagarna och människans sedliga... natur» vilket testamentet talar om, skulle praktisk människokärlek vara ett av de mest markanta följderna. Jfr Matt. 5:48; 25:35—36; Luk. 10:36—37; Joh. 15; Rom. 8:22; 1 Kor. 12—13 kap; 1 Joh. 1:6, 7; 3:10—11; Jak. 1:25, 27. — Strof 15 har förf. strukt över: »Hur långsamt frihetsverket Hos oss må gå sin gång, Hur mången än i lättja Må älska mörkrets twång. Det går dock, skrider säkert, Okufflig är dess makt, Det har mig lifvets genius och tystna'ns ande sagt.» — 1858 är poemet daterat.

En aftonvandring.

Pastoral (överkorsat)

1. Det var en sommarafton, En lördags aftonstund. Jag gick mig ut på bygden, Gick ut i skog och lund. Jag gick mig öfver ängar Wid sång af vind och bi, Gick öfver rika gården Med klint och vallmo i.	I kyrkan ringde helgsmål, Der hviskade hvar strå; Det suckade i skogen, — Och tyst war det ändå.
2. Jag kom helt trött från staden Dess äflan, qualm och damm. Jag ville andas friskhet Och gick så vägen fram. På ödets lek jag tänkte, På nöd och rikedom. Så kom jag ut på bygden, Just när den stod i blom.	4. Hur den musiken grep mig Med ungdomsminnets makt! Det war så längesedan Jag deruppå gaf akt. Det tycktes mig som nu först Mig sjelf jag återfann, Se'n jag i nöd och tvifvel Re'n såsom barn förswann.
3. Hvad landtlig frid will säga Jag erfor än en gång. Från hagar hördes skällklang Och dertill fogelsång.	5. I flammor af backtimjan Ängsbacken blygt sig prydt. Med ögontröst och stjernört War blomsterbrämet sydt. Kring hjessen stodo brudbröd, Prestkragar ring vid ring. Bland säf och vass och fräken Smög än derneromkring.

6. Men... rucklen der på höjden... — Farväl med helgsmålsfrid! — Hwar finns en punkt i werlden, Der jag ej väcks till strid! — De rucklen der som rodna Af skam i quällsols glöd... Hur många bland dem kräla Af smuts i knot och nöd.	Så tyst, så tyst låg jorden, Att hjertat hördes slå. Och dock — i djupsta tystnad Det är ej tyst ändå.
7. Och der i brynet lyser En herrgård dock i prakt. I parker är den bäddad, Och popplar stå på vakt. — Du hedersman derborta Om ej af smak, af flärd, — Hvad tror du väl att torparn Är på det hela wärd?.	11. Jag glömde lotteriet, Som kallas ödets lek. Jag glömde allt elände Och egennyttans swek. Jag lyddes och jag lyddes Och lyddes om igen, Tills tystnaden der talte Allt om en Osedd wän.
8. Du hör hvar lördagsafton Kanske, hur klockan går I kyrkkupoln derborta, Och tror, du den förstår. Kanske du hvarje söndag Till sjelfva kyrkan far. — Men vet du väl, hur tjenarn I rucklen der det har!...	12. Och allt hvad den mig sade Ej klart jag längre minns. Men wisst och samnt det är dock, Att den der wännen finns Och finns den ej utom oss Den finns inom vårt bröst, Blott ödmjukt wi förstode Att lyssna till dess röst.
9. Så gick då fridens stämning Så hastigt som den kom. Jag ville wända åter... Men — wände icke om. Den war så ljufelig quällen, Den war så huld så warm. Jag stannade.. jag lyddes... — Och borta war all harm.	13. Så slutade min wandring. — Dock än är allt ej sagdt. Ty huru fick väl tystna'n Helt plötsligt sådan makt?... War det ej helgsmålsklockan, Som gjorde mest likwäl?... — Det klockan war, som ringer I djupet af vår själ.
10. Naturens tonspel tystnat, Och kyrkans likaså. Blott skärnan hördes knarra I gräset då och då.	14. Och så jag återwände Lugn som män kan förstå. Dagg bildades i gräset Och i min själ också. Så lugn jag återwände Förbi båd' torp och slott. Jag kunde mer ej harnas Jag kunde hoppas blott.

Parallell mellan E:s natur- och barnförädling.

Olof Eneroth. Fruktträds Plantering och Vård. Aftryckt ur tidsskriften: Läsning för Folket. Sthlm 1860. Häftet utgör en av E:s många folkskrifter, sålunda en motsvarighet till C. J. L. Almquist's, Nils Liljas och Fredrika Bremers små folkupplysningsskrifter och till vad Eneroth ålade sina professurinnehavare att utge (tio under varje treårsperiod). I avtrycket här nedan framgår visserligen icke direkt något om pedagogik men av en stor mängd uttalanden av E. liksom av Comenius framgår tydligt parallellen mellan trädgårdsskötseln och barn- och lärarebildningen. Det är icke den teoretiske botanikern utan den teoretiskt-praktiske, skickligt-praktiske trädgårdsodlaren som talar i detta häfte alldeles som han det gör i sitt stora arbete Svensk pomologi (ur vilken utdrag i mängd härom kunde göras, illustrerande huru — ända till ordalagen — ingående parallellen är mellan människo- och växtförädlingen, varemot han ju i vissa sammanhang (jfr här: breven) har fula ord om enbart teoretisk botanik och annan »ren, d. v. s. tom» vetenskap). På samma sätt är det icke för någon sorts huvudsakligen eller enbart teoretisk människokunskap etc. Eneroth donerar sin fond utan för en på sådan kunskap grundad lära om hur en rätt barn- och ungdomspedagogik bör vara beskaffad (i det den bör befruktas av »sambandet» mellan den yttre naturen och människan samt direkt åsyfta andlig och kroppslig hälsa, varvid andlig hälsa innebär tusenfalt mer och älvständigare kraftutveckling i religionens och kulturens tjänst (i åtlydnad av »den inre rösten») än den animaliskt betonade kraftkänsla som tämligen automatiskt följer av kroppslig hälsa. — Urval här: från sid. 28—31.

Man måste . . . gå in på, att växterna icke blott behöfwa vård, utan en kärleksfull vård. Man måste, rent ut sagdt, *hålla af sina växter, för att de skola lyckas för oss*, d. v. s. trifwas och gifwa oss trefnad. Håller man nemligen af dem rätt, så öfverlemnar man icke deras lif och fortkomst åt slumpen, låter sig icke af wälmening lockas att företaga än ett och än ett annat, utan man söker på allvar göra sig reda för, hwad de kära växterna behöfwa. Man söker sålunda att skaffa sig alla möjliga upplysningar om dem, ger noga akt på hwarje minsta förändring de undergå, lägger ihop alla sina gjorda iakttagelser och bereder sig sålunda kunskap och erfarenhet, för att rätt kunna vårda dem. Det uppstår sålunda ett slags samlif emellan oss och våra växter. Och kommer då någon oförutsedd händelse, någon häftig frost eller någon stark storm t. ex. och på ett eller annat sätt skadar dem, så knotar man icke, så förlorar man icke

tålamodet, talar icke om otur med växterna och dylikt enfaldigt tal, utan man skyndar genast att sköta om dem ännu mer och bota den skada de lidit. På det sättet skall man alltid »*lyckas*» med växterna. Ty den makt, som gifwer växten, vårdar på det sättet växterna genom oss och vårdar sig på samma gång om oss sjelfwa, då den i vårt förhållande till växterna låter oss lära tålamod, ihärdighet och förtröstan.

Detta skall man nu kanske tycka vara för mycket sagdt. Hwem ser icke, skall man kanske säga, att både aspen och granen der utanför stugan växa ganska bra, utan att man bryr sig så särdeles mycket om dem. Men det förhåller sig icke alldeles så med träden i våra trädgårdar, som med skogens träd. Wi kalla nemligen icke utan skäl fruktträden för ädla träd, för förädlade träd. De äro icke wilda och endast förflyttade från sin naturliga växtplats. De äro af oss uppdragna. De hafwa derigenom liksom fått en helt annan, en ömtåligare, en wekare natur, och de både behöfwa och fordra en deremot swarande särskilt vård. Släpp t. ex. en i bur född och uppfostrad fogel på fri hand, sedan han blifwit wan wid all möjlig omvårdnad, och man skall få se, hur han ej kan lefwa i det fria såsom de andra wilda foglarne. Det är på samma sätt med de odlade växterna. De äro i sitt nuwarande skick skapelser af människans sedan århundraden tillbaka fortsatta odlings- och förädlingsarbete. Och det som wi människor på det sättet frambragt, det måste wi äfwen med ständigt fortsatt nit, såsom samwetsgranna förwaltare af ärfda och anförtrödda gåfwor, widmakthålla och än ytterligare förädla.

Ty släppa wi af, så försämras och förwildas lätteligen snart igen de stackars osjelfständiga växtwarelserna, hwilkas förädling ju beror på vår goda wilja. Wi stå sålunda i ett närmare förhållande till dem än till de wilda träden i skogen. Och om wi, såsom wi wäl weta, äfwen måste vårda oss om skogens träd, liksom om allt som wi erhållit att till vår nytta och glädje vårda och förwalta, så måste wi göra det ännu mycket mera om trädgårdens träd, då dessa liksom höra oss mycket mera till och tillika skänka oss ännu mycket mera både nytta och glädje.

Eller will man t. ex. säga, att rågen och kornet och hwetet och hafran wäxa ganska bra, utan att man särskilt just håller af dem, — så låtom oss se till, om det verkligen förhåller sig så, att de lyckas för oss, utan att wi wårda oss om dem med en synnerlig omsorg. För hwem lyckas nemligen växternas odling bäst? *Jo, för den, som älskar sitt yrke*, såsom det heter, och derföre förwårdfwar nödiga kunskaper samt med trohet och nit använder dessa kunskaper till jordens och växternas rätta behandling. Kanske skall man härpå åter swara, att det endast är egennytan, som drifwer åkerbrukaren och trädgårdsmannen till att så der ifrigt sköta sitt yrke, att så der omtänksamt wårda sig om sin jord och sina skördar. Men tänker man litet närmare på saken, så skall man utan twifwel lätt nog finna, att i det, som för oss ofta nog ser ut som egennytta, ingå många wida ädlare bewekelsegrunder, såsom pligtkänsla och känslan af ansvar för det som till hwarjehanda ändamål blifwit oss anförtrödt och ålagdt.

Och alltså, will man lyckas med sina växter, det må nu wara träd eller blomster eller hwad annan sorts växt som helst, — så måste man hålla af dem, för att lyckan skall wara med. Och håller man af dem, då lär man också lätt nog förstå, hwad som de lärda böckerna länge sökt lära oss, det nemligen, att växterna äro lefwande warelser, och att deras lif och trefnad beror på vår upplysta omtanke och wård. Och hafwa wi kommit derhän, då gå wi aldrig tillwäga efter slump och godtycke, aldrig med wårdslöshet och aldraminst med wåld. Wi weta då, att för wäxtens lif gifwas wissa lagar, liksom för allt annat lif, och att det är till vår egen skada som wi af tanklöshet förbise eller bryta emot dessa lagar.

Ur Pomologi I 1864 s. 186: »Fruktodlaren... känner de medel *han* har i sin makt, att bestämma öfver frukternas godhet; — afledning af syran, jordmonens beredning, en riktig plantering, en riktig formbildning och beskärning, en riktig fruktgallring, en riktig afpassning af skördetiden, en riktig behandling efter skörden o. s. v.»

Om »SAMBAND» läs t. ex. aa s. 184—186; Fr. Bremers *Hemmen i den nya verlden passim*; Brev III s. 419—420, 431—435; IV s. 199—203; *Tdskr. f. hemmet* 1866 s. 216—223; *Oersted Anden i naturen*; *Parker Saml. skr. t. ex. VII s. 310—316.* (Jfr här s. 301: Anm. 2).

Enhetsskolans naturenliga naturinlevelse (i sht trädgårdsskötsel) som bör avhandlas i och få ett motstycke i pedagogikprofessorns människokultur.

O. Eneroth Om Skolträdgårdar. Sthlm 1862. Urval här från början och slutet. — Nyss hade häftet varit tryckt i C. G. Starbäckes folkliga kulturbild Svenska Arbetaren och kom delwis att ingå i E:s Folkskolan III. Med och under tal om trädgårdar passar pedagogikseloten nämligen på att ge en mängd extra hälsopiller i form av agitation för uppfostran, bottenskolan samt gåvobrevets tankegång (jfr här s. 13—14; 19—20; 51—52). Där inneligger dels ett exempel på hans testamentes ord om »sambandet mellan naturlagarne och människans... natur», dels en komplettering till dettas uttryck med särskild hänsyn till det uppvexande slägtets uppfostran (i det att här tydligtvis även antydes någon hänsyn till vuxnas »uppfostran»).

»Bland de många vackra dragen i vår tids karakter är utan twifvel ett af de vackraste att finna i det stegrade deltagande, som allt mer och mer egnas folkets eller de företrädeswis s. k. arbetande klassernas upplysning och uppfostran. De stora och viktiga frågorna om ungdomens religiösa och fysiska utveckling hafva i våra dagar blifvit *allmänna* frågor, hafva blifvit föremål ej blott för yrkesmännens och föräldrars omsorger, utan fattat hela samhället. För icke så många år sedan ännu voro landets tänkare och förnämsta män delade i sina åsigtar i dessa frågor. Man hade svårt att komma öfverens om, huru mycket eller, rättare, huru litet man skulle bestå det arbetande, det mindre väl lottade folket i fråga om deras förmögenhetens utbildning. Den stora allmänheten åhörde med större eller mindre likgiltighet de strider som derom fördes. Följden blef att mycket litet gjordes från det allmännas sida i detta hänseende, i jemförelse med hwad som redan då bort och kunnat göras. Men frågan ledde sitt ursprung ur tidens första och viktigaste behof. De enstaka män, som under alla möjliga motsägelser och motstånd förde de nya idéernas talan, vunno, i början småningom, men under de sista tjugu åren allt flera anhängare; och nu se vi snart nationen som en man stå upp och fordra lika rätt till upplysning och uppfostran för *alla* klasser, en lika rätt till wård af allas anlag och allas krafter. Det är en ny ande af nationellt lif och nationellt sjelfmedvetande som börjar bryta igenom århundradens fördomar, en anda, som manar hvar och en att genom en rätt uppfostran af sina krafter förwårkfa andligt oberoende, för att såmedelst blifva skicklig till att deltaga i arbetet och kampen för nationens oberoende, på samma gång som hvar och en känner sig ovilkorligen, oemotståndligen drifven... att wårda och utbilda sina fysiska krafter så, att dessa må kunna upprätthålla honom i detta

arbete och sålunda göra honom äfven kroppsligen nog stark och öfvad för att försvara sig, sitt hem och sitt fädernesland...

Den allmänna meningen... har otvetydigt gifvit tillkänna, att ej blott barnets minne utan äfven dess åskådningsförmåga och *förstånd* skola uppfostras. Den har utdömt denna gamla obarmhertiga skolmetod, i hvilken man icke frågar efter barnakrafternas harmoniska eller jemnt fördelade, och enligt barnets så väl fysiska som andliga natur afpassade öfning och utbildning. Den har otvetydigt gifvit tillkänna, att skolan ej längre bör få göra barnen till både fysiska och moraliska krymplingar genom att proppa in dem hundradetals i små osunda kyffen och der göra minnesarbetet till en plåga och till ett förderf på *alla* de öfriga krafternas bekostnad... Följer nu, att ordna både skola och metod så, att den bättre uppfostran som åsyftas kan bibringas...

Skolan bör vara den ljusaste, den snyggaste lokal både utan- och innanför i församlingen. Den bör, om vi så våga uttrycka oss, vara ett *tempel*, värdigt den oerhördt viktiga kallelse, hvartill den är bestämd...

Huru skola barnens fysiska krafter kunna vårdas i skolan — utan en *skolgård*, utan en lekplats så beskaffad, att barnen hvilken årstid som helst der kunna öfvas i de kroppsliga lekar, hvilka... äro de första och de enda medlen för de yngsta skolbarnens rätta fysiska uppfostran, förutan hvilken hvarje annan art af uppfostran måste komma till korta? Skolan måste dock rätta sig efter *barnens* natur, och barnens natur ej efter mer eller mindre falska teorier...

Det ligger i barnets natur en afgjord böjelse att syssla med jorden och växterna. Det gifves väl få ibland oss, som icke, vi må vara stadsbarn eller landtbygdens barn, börjat »praktisera» såsom — trädgårdsarbetare. Hvilken större och renare glädje hade vi som barn än den, då vi sågo vår första ärt gro? Hur många gånger vände vi ej på den mellan stenarne, tills vi slutligen sågo groddämnet bryta fram. [Jfr här sid. 5; E:s Dikter s. 161 o. f.]

Denna drift är nu för viktig för att ej uppmärksammas, för att mördas genom utanläsning från morgon till qväll är ut och är in. Barnen måste redan i skolan få denna sin drift ledd och uppfostrad. Folkets barn måste redan under de tidigaste åren läras, att vår viktigaste näringskälla och dermed en af de förnämsta grunderna för vårt oberoende och sjelfbestånd ligger i jorden och i dess rätta vård och dess rätta brukande. Lärdomens, flärdens och stadslifvets likgiltighet för detta det första och enklaste men dock viktigaste arbetet, som vårt folk har att utföra, måste bekämpas, öfvervinnas... Det är en gammal klagan, att vår allmoge icke har det snyggt och trefligt kring sina stugor. Många äro de godsegare, som i sina bygder sökt åstadkomma en förbättring i detta hänseende, väl vetande, att om de lyckades i sina bemödanden, många goda verkningar

deraf skulle komma äfven dem sjelfva och deras egna gårdar tillgodo. Många hafva, som sagdt, försökt. Men huru många hafva väl lyckats? — Det går vanligen ej så lätt, att ingifva ett redan uppvuxet slägte nya begrepp, nya åsigtter, nya vanor, nya seder. Isynnerhet icke i ett sådant fall som detta, der vanan är så mäktig och den öfverklagade ovanan så mycket beror på ekonomiska förhållanden. Man måste här vid lag börja med *barnen*, — med barnen af begge könen, och med flickorna först och främst; ty hemmets vård och hemmets trefnad bero dock mest af dem. — Skolan kan härvid utträtta mycket, om den nämligen ställes så, att barnen der kunna få lära och öfva hvad de i detta fall behöfva; med andra ord, om man vid skolorna vill för detta ändamål anlägga trädgårdar och sätta värden och pryddandet af skolhusets omgifning i förbindelse dermed. Skulle det äfven komma att gå långsamt att på detta sätt söka framkalla ny sed; — det kan dock gå, om man rätt *vill*. På de ställen, der man redan slagit in på denna bana, hafva också redan goda verkningar visat sig... [Jfr *Anund Hammar* Tankar om Svenska Barn; 1758]

Hufvudsaken... är *uppfostran*. Må man derfor akta sig, till en början åtminstone, att för småsakerna glömma hufvudsaken. Äfven i de minsta »detaljer»... måste uppfostran vara det mål, hvartill man först och sist syftar. Och för att vinna det syftet, äro icke de vidlyftiga bestämmelserna i allt smått, icke böckerna, icke lexorna det som är det viktigaste, utan det lärarens personliga värme, nit och skicklighet. I annat fall skulle man endast hafva infört ett nytt *ämne* i skolan, och skolan är redan så tillräckligt försedd med »ämnena», att det endast skulle vara att göra dess svåra uppgift ännu svårare, om saken ej från början och alltid uppfattades såsom en uppfostringsfråga...

I *Cygnæi förslag till folkskoleväsendets ordnande i Finland*, — ett förslag, om hvilket vi skulle önska att hvar och en för folkets uppfostran nitälskande ville taga kännedom, — är därför äfven trädgårdsodlingen framhållen, såsom den der vid folkskolan och seminariet bör sättas i förbindelse med skolans verksamhet; och hafva vi ej alltför mycket misstagit oss vid tydningen af tidens tecken, så är *folkskoleundervisningens ordnande och bedrivande, så att ej blott mekanisk skicklighet i läsning, skrifning, räkning och utanlexors upprepande der förvärfvas, utan äfven sjelfva den medborgerliga uppfostran i vissa fall der grundlägges*, svaret på många af de frågor, som sysselsätta samtiden med afseende på dess kanske viktigaste uppgift, folkundervisningen. Undervisningen i trädgårds-skötsel är visserligen blott *en* och, på sätt och vis, en ringa sida af detta svar; men för vår del finna vi ingen praktisk verksamhet för barnen vid skolan, som är lättare tillgänglig, mera naturligt och i många hänseenden mera välsignelsebringande än den.»

Några Enerothska kärnord, kompletterande de förra avdelningarna.

Jfr även t. ex. avtrycken etc. i *Hall E:s pedagogikprofessur* och i *Hall Eneroths pedagogik*, *Arsböcker* n:r 25. Med I, II etc. härnedan menas E:s *Folkskolan I* etc. Med III åsyftas 1867 års upplaga. De redan angivna o. a. dygder säger E. ha utdanats i t. ex. lärarna Walkers i Ludgo och O. Erikssons i Bjurkärns skolor, dem han ingående skildrar och högeligen prisar: I s. 25—39; *Svenska Arbetaren* 1863 n:r 13. Sådan uppfostringshistoria är för E. den främsta »kulturhistoria». — Obs. E:s ord här s. 128: Det är ingenting som plågar mig så i denna världen som indifferentismen för de stora sedliga och religiösa sanningarna och intressena.

[Litt. I: 30, 48] *En djup likgiltighet [har] gripit samtiden för alla sådana idéer, af hvilka ej någon omedelbar tillämpning på det närvarande lifvet kan göras...* Tidens lösen har blifvit: »*from sounds to things!*» Man vill verka »*i sak*».

[III: 28] En själ, hvare det religiösa lifvet råder och hvare de sedliga dygderna herrska, ... är mera värd än hvad helst annat här i världen.

[I: 70, 50] Mycket godt, verkligt godt ... lefver inom nationen, — anlag, krafter, viljor, som blott behöfva några solstrimmor af kärlek, stöd, bildning för att utbildas till lefvande kapitaler, fulla af framtid. ... Vi böra alla vara prester, när det gäller den allmänna förädlingens arbete.

[IV s. 1] På botten af ... *alla frågor ligger ... uppfostringsfrågan...* Ty hela lifvet, den enskildes så väl som det allmänna, är ju *uppfostran*. ... [Jag upprepar] denna sanning, som, hur gammal den är, dock väl icke nog ofta kan upprepas.

[Sv. Mån.-skr. s. 321] Individens högsta möjliga förädling är statens och kyrkans högsta möjliga ändamål. ... [Om staten eller kyrkan i sitt uppfostrings- och undervisningssystem icke rätta sig efter den satsen, missbruka de] den makt som dem under tidernas gång blifvit mer eller mindre medvetet tillerkänd.

[III: 175, 176] Man måste hela barndomstiden igenom dagligen erhålla den uppfostran och den undervisning, som förmildrar och upplyser och tändar kärlek för det sanna, rätta och goda; och detta förmår ... endast en god skola. ... Alla måste vi ... hoppas på sanningens, rättvisans och kärlekens seger här i världen. Ty dessa magter äro dock i längden oimotståndliga, der de få utveckla sig och det få de i och genom en god skola. De från en sådan skola hemkommande barnen måste ... med deras nyväckta glädtighet och kärleksfullhet verka välgörande på hårda föräldrars sinnen.

[IV: 10] Det är på en rätt uppfostran som förmågan af allmänt försvar, af verksamt och lyckligt deltagande såväl i vårt kommunala

som i vårt inre politiska lif, af religiös och sedlig och social och borgerlig utveckling mer än på något annat beror. Detta känner man på alla håll, instinktmässigt eller medvetet, och så ropar man från alla håll på allmän folkundervisning, på en bättre allmän uppfostran.

[IV: VI] Först när man sett medborgarne täfla i bemödandena att uppfylla sina viktigaste skyldigheter såsom sådana, ... äfven i fråga om den allmänna undervisningens ordnande i enlighet med allas pligt och rätt, — först då kan man vara fullt förvissad om att den seger, som vanns [i och med den nya riksdagsordningen], var en den medborgerliga rätts- och pligtkänslans seger. ...

[I: 42] För att icke hela samhällsutvecklingen skall från början förryckas, ... [måste kulturutvecklingen] grunda sig på en sannare fattad, på en varmare omhuldad, på en med allt större insigt i utvecklingens sammanhang bedrifven allmän undervisning och uppfostran.

[IV: 38] Ingen misshushållning är mera olycksbringande än den som vanvårdar de andliga krafternas kapital, de intellectuella och sedliga energierna. Det förhåller sig med den närvarande statshushållningen som med hushållningen på vissa större herregods, der man kostar mycket på flården vid gården, på drifhus med främmande växter, på stallar med präktiga hästar och vagnar, på en hel mängd betjening i granna kläder, på välförsedda vinkällare, på biblioteker som icke läsas, på gästrum, som under större delen af året stå tomma, men der godsarnes intelligens icke tillgodoses, men deras fysiska krafter och de naturliga tillgångarne fastmer sugas så mycket som möjligt utan afseende på framtidens kraf.

[Följande citat tillhör jämväl nästa huvudavdelning: om högskolan.]

[I: 42 o. f.] Kyrka och högskola, religion och lärdom måste suga lifskraft i och genom det lefvande sammanhang, som genomgår hela samhällsbyggnaden, hela samhällsutvecklingen. Förbises detta, uppstår der ett svalg mellan dessa samhällets högre verkstäder och de lägre, lemnar man, i sin sjelftillräcklighet på höjderna, de lägre samhällsverkstädernas rörelser åt sig sjelfva, eller tillgodoser man dem icke tillräckligt, så skall allt sluta med en förstöring af det hela, ... med en lärdom, som endast rör sig i ofrukbara grillfängerier, tills den slutligen förflyktigar sig i intet, och med en anarki i samhällskrafternas spel såsom slutspelet i ett folks drama. ...

Det folk, som ej betraktar folkskolan såsom sin ögonsten, såsom sitt verktyg, hvarigenom folket skall lära sig att *se*, att emottaga ljus, förstår ej sin uppgift och blir derigenom förr eller sednare hemfallet åt den förvirring och den opplösning, som alltid och i alla förhållanden måste blifva en följd af ett dylikt grund-missförstånd. ...

Därefter må beröras uttrycken PROFESSUR och LÄMPLIG.

C. J. L. Almquist om universitetsreformer.

Om svenska uppfostringsväsendet, Sthlm 1840 s. 157, 158. A. avhandlar högskolans och folkskolans tillbörliga förhållande till varandra samt professorers föreläsningsskyldighet.

Jfr däri kap. Om folkskolan (avtr. i Årsböcker nr 32 s. 34—41). Förebildligt för E.; jfr t. ex. följ.: Framtiden »ligger på människornas sida... Tidehvarfvets största och mest ideala tanke är folkuppfost-
ran... Högskolan föder af sig folkskolan, d. v. s. de tusentals särskilda bildningsanstalter, som fatta och upptaga millionerna. Härigenom först går ljuset, liksom värmen, att blifva allmänt. Hela det folket har då blifvet taget i besittning af Gud.»

— — — — — »Gåtan visar sig här densamma som öfverallt. Det är ingenting annat än ungdomen, som besitter lust och förmåga att gifva impuls till pånyttfödelse. Man klandrar den för sådan nävishet, och det har man alltid gjort; men efteråt tackar man och erkänner fördelen af lif framför stagnation och förruttelse. Hvad gaf första stöten till palingenesien i Upsala efter 1809, åtminstone i ett visst fack? Professorer? nej. Adjunkter? nej. Docenter? nej. Magistrar? nej, icke det en gång. Det var blott ett par kuriösa studenter, fulla af hopp och framtid, som vågade sig på något så djerft.

Huru är det nu? Alldeles på samma sätt. Några ynglingar, hvars namn de »gamla vordne» knappt veta, än mindre värda sig om att utsäga — om ej i förening med en fördömande glosa — de gifva nu impulsen till pånyttfödelse. Huru klokt för dem sjelfve och huru nyttigt för universitetet skulle det icke vara, om »de äldre» någon gång ville begripa fördelen af att göra gemensam sak med palingenesisterne? Detta är hvad Geijer ensam bland alla sina kamrater slutligen förstått...

Hvad Geijer gjort, har sin största inflytelse, likasom sin största märkvärdighet, deruti, att en professor gjort det. Det lefvande inom universitetet, det som vill någonting, har derigenom vunnit en sanktion. Man finner, att det går an att vara människa, efter Geijer tagit sig för att vara det. Alla de i sig sjelf goda och förnuftiga önsknningar, som man förut ohörda kunde afvisa med skällsordet Umtriebe, radikalism, slarf, nyhetskram, dumheter, käbbel o. s. v., våga nu åtminstone ana den nåden att få blifva hörda inman de afvisas.» [Jfr Hertha.]

Eneroth: Teori och praktik. Fromt sanningsökande. OM den folkliga barnuppfostran stödes av högskolan, bör denna rikligt doteras!

Om trädgårdsodling och park-konst såsom läroämnen vid det högre landtbruks-läroverket. Anteckningar under en vistelse vid Landtbruks-institutet i Eldena 1855. I: *Olof Eneroth* Trädgårdsodling [I] Sthlm 1857 s. 21—24. Jfr hans där (och sedan i Dikter) intagna uppsats Om människans sedliga förhållande till naturen, vilken är påverkad av Elias Fries och synes i huvudsak varit ett resultat av E:s studier vid Eldena och i Storbritannien samt torde legat till grund för en del av hans undervisning vid Sv. Trädgårdsföreningens elevskola 1856—1857 och senare. Jfr här s. 6, 8 samt likheterna mellan flera uttalanden i denna hans uppsats i Dikter s. 144, 145 och »Esseldes» ur Cornhill Magazine om Cuviers ungdom i Tdskr. f. hemmet 1860 s. 141, 146. Om »samband» mellan den yttre naturen och oss, jfr den sistnämnda s. 144—145; åtminstone för Eneroth har det jämväl en översinnlig och pedagogisk innebörd: Man skall undfly tveklugenhet, söka sanningen även med moder-naste medel, söka Gud, enheten, sambandet, utvecklingen, friden.

Då läroverket ej har till ändamål att bilda lärlingar, utan endast »elever», hvilka med »akademisk frihet» här vistas och lära, kunde det praktiska studiet här ej drifvas såsom ett handverk, hvaraf eleven en gång skulle komma att begagna sig, utan endast såsom en gren af det högre landtbruket, i hvilket eleven, såsom blifvande förvaltare af ett sådant, borde söka förvärfva tillräckliga kunskaper, för att medelst dem kunna inse en egen-doms behofver och huru densamma bör handhafvas...

Hvad som syntes mig gifva institutet dess karakter, var kanske just det, att man, med klar insigt af det innerliga samband, hvari landtbrukets alla serskilda hjälpvetenskaper och alla de på dessa vetenskaper grundade byrken stå till hvarandra, ställt alla dessa studier i ett närmare sammanhang, samt införlifvat alla dess binäringar såsom organiska lemmar i det hela, både detta och delarne till styrka och förkofran. Institutets alla lärare arbetade i samma riktning: undervisade på theoretisk-praktisk väg i landtbruket, betraktadt på en gång såsom ett yrke, hvilket omfattar en mängd andra yrken, och en vetenskap, hvilken grundar sig på åtskilliga elementarkunskaper, och hvars framgång beror på den sunda harmoniska uppfattningen af teoriens och

praktikens levande sammanhang. Den gamla skefva uppfattningen af förhållandet mellan teori och praktik, enligt hvilken de ej skulle hafva något att göra med hvarandra, — den förderfliga fiendtligheten mellan vetenskapen och yrket, grundad i det sig sjelf förtärande isolerings-sinne, som länge hållit alla de närbeslägtade vetenskaper och yrken, af hvilka landtbruket beror, skilda från hvarandra och derigenom förhindrat dem att vederbörligen gagna hvarandra, — dessa det gryende bättre praktiska och vetenskapliga lifvets svåraste fiender torde här öfvervunnits. Den andra öfverdriften, hvartill man på den reaktionära vägen i detta fall lätt slår öfver, nemligen vetenskapens neddragande till en blott tjensteande under yrket eller dess idkande endast och allenast med afseende på de omedelbara praktiska resultaterna, torde man ej heller finna här, åtminstone för det närvarande.... [Eleverna uppfostrades under stigande klarhet i uppfattningen af det allmängiltiga sammanhanget mellan vetenskapen och yrket och dettas särskilda grenar.]

Trädgårdsodlingen... var här upptagen icke blott såsom en tjenande syster i hushållet, utan såsom en outhärlig afdelning af skolan. Icke blott vexternas natur inhemtas här i detalj och med större noggrannhet, till största nytta för vextbehandlingen äfven i stort, utan äfven naturens behandling göres här till föremål för det högre sinne, som dock aldrig utan men för människans harmoniska utveckling undertryckes, och som, isynnerhet under den närvarande, om äfven rättmätiga reaktionsandan mot den förra generationens förnäma »romantik», ej blott i allmänhet, utan äfven i behandlingen af äfven de mest praktiska läror, så väl behöfver hållas vaket, för att ej våra dagars landtbrukare alltför lätt må hemfalla åt den motsatta ytterligheten....

I Göt. Hand. Tidn. 20/2 1865 hade Eneroth intagen en artikel *Om vår tids kultur och växtverlden*. (Jfr här s. 23—28). En del därav lät han åtminstone i sak tämligen oförändrad ingå i förordet till del II av Svensk Pomologi (1866). Hans forsknings- och sanningssprogram kan ju förefalla vara mycket modernt; också var »Sanning» hans ofta upprepade krav. Vi böra emellertid beakta att E. strider ej blott mot fosforistisk okunnighet om naturen utan även mot materialismen. I sin gudsförnekelse eller i Guds undanskjutande kom denna med sådant, som ej kunde »bevisas med fakta». Det

ödmjuka arbetet vill E. främja, och det karakteriserar han liksom Geijer, Fr. Bremer, unitarierna o. a. så, att det är det med *fromhet* förbundna, åt *Gud spjände* sanningssökandet (vetenskapligheten). Jfr hans dikter Religionen, Vetenskapen, Geijer etc.

Vår tids uppgift i fråga om vetenskap synes numera temligen klar. Naturfilosofien har spelat ut, katederfilosofien likaledes — för en tid åtminstone. Det gäller numera framförallt och nästan endast att gå hvarje sak på lifvet, att *undersöka*, att med egna ögon och egen forskning se, pröfva och erfara, att tänka *sjelf* och icke komma fram med annat än det som kan bevisas med »fakta». Schematisering, konstruerande — duger icke. Det mötes med ovilkorlig misstro. Man har för länge sedan vaknat med s. k. bondånger öfver ofruktbart drömmeri. Man vill endast arbete, icke ord, icke fraser, icke blott hypoteser; man vill *sak*, och man har kommit till en afgjord öfvertygelse om att den väg hvar på man *i sak* kan verka är det ödmjuka *arbetets*, föremålet må vara naturen eller historien. Detta är, synes oss, ena sidan af vår tids karakter i fråga om vetenskapen.

Den andra sidan rör vetenskapens *tillämpning*. Man vill numera *icke blott* sanningen för sanningens skull, konsten för konstens skull; — man vill allt det där *äfven* för *människans* skull, för *alla* människors skull. Man vill icke längre veta af någon gradering af ljuset för olika människoklasser. Vetenskapen, konsten — deras ljus skall vara lika allmänt tillgängligt som solljuset. Man vill icke längre veta af *en* vetenskap för snillena och en annan för den stora massan. Vetenskapens värld, som ansetts för synnerligen aristokratisk, har demokratiserats mer än någonsin förr.

Detta, att vetenskapen skall vara till äfven för människan och hennes jordiska lif, har man med andra ord äfven kallat vetenskapens nyttighet: — ett ord, som väckt en viss förargelse här och der. Erkännas måste ock att reaktionen mot det sist gångna tidsskiftets uppfattning af vetenskapens och konstens arbete, såsom helt och hållet fritt och verkaende, i flera än en mening, på fri hand, ofta slagit öfver till en motsatt ytterlighet. Men sedan ytterligheterna sett hvarandra i ansiktet skämmas de, och man kommer sålunda alltmer öfverens om, att allt arbete, hvad helst det än må gälla, må först och främst, och alltid,

vara ett sedligt arbete, ett religiöst arbete, och att, när arbetet så bedrifves, det aldrig kan blifva ofruktbart, aldrig gifva onda frukter. Med andra ord: man erkänner vetenskapens och konstens arbete såsom ett *fritt* arbete för sanningens och skönhetens egen skuld, men man gifver ock en rättmätig plats åt det arbete, som *tillämpar* vetenskapens och konstens förvärf...

»Praktiken», som det heter, har gått *sin* väg; och vetenskapen *sin*. Man har haft naturvetenskap, men icke *kulturvetenskap*... Atminstone har man aldrig så som nu sökt göra sig reda för grunderna för sitt kulturarbete... Det stora svalget mellan den rena vetenskapen, isolerad som den nog mycket varit på sina höjder, och praktiken, isolerad som denna också varit ner i dalarnes fåror, — detta svalg måste fyllas. Och det fylles också dagligen alltmer.

Efter representationsreformens godkännande publicerade E. en artikelserie »Efter segern» i Aftonbladet 12, 13, 20, 23/1 1866; de två förstnämnda uppsatserna »Om folkskolan såsom en hela nationens första skola»; de båda sista »Om fria akademier eller om ordnandet af inrättningarne för den vetenskapliga verksamheten». Det var alltså en tydligt talande sammanställning av vad Eneroth ansåg vara de viktigaste önskemålen under den nya, efterlängtrade frihets-eran. Avtryck här från 20 och 23/1.

... »Om kyrkan och om medicinen och juridiken hafva sina fakulteter, hvarföre skola flera andra stora praktiska verksamhetsområden sakna lärostolar eller grupper af lärostolar för *deras* vetenskapliga grundläggning?... Sådana frågor ställer nu »den nya tiden» till de gamla universiteterna»...

Lifliga och varma äro de sträfvanden, som i fråga om allmän uppfostran och undervisning och mensklig bildnings utbredning i våra dagar och i vårt land gifva sig tillkänna. Alla goda krafter, statsmakternas, kommunernas, associationernas, de enskildes äro i sjelfva verket satta i rörelse. God vilja råder öfverallt hela samhället igenom. Klasser, yrken, kön, alla tillerkännas de rätt till gemenskap i det stora bildningsarfvetets tillgodogörande. Intet slägte har väl så som vårt visat sig uppfordradt till allsidigt arbete för detta ändamål. Och får detta arbete fredligt fortgå i de nya inre förhållanden, som med den så lyckligt genomförda representationsförändringen öppnat sig, så skall utan tvifvel de sednare årtiondena af vårt århundrade

blifva vittne till ett bildningsarbete, hvarom föregående tider svårligen haft en aning. Men för att icke alltför mycket krafter skola fruktlöst förspillas, på det att icke omvägarne må blifva allt för långa, — är samverkan oundgängligen nödvändig och likaledes uppställandet af ett bestämdt mål.

Men för att detta skall kunna ske, måste nationen *ordna* dessa sina sträfvanden. Association måste bildas, som samlar alla de goda krafterna i sin verksamhet. Möten måste hållas öfver hela landet för opinions bildande och utveckling äfven i dessa stora frågor.

Men *ledare* för detta associationsarbete, för dessa möten måste finnas. Och dessa ledare... skulle de icke i en sådan institution som nu vår i Stockholm föreslagna finna sitt yppersta stöd? Och därför... hvad synes mera viktigt än att hela nationen med lif och värme omfattade det väckta förslaget och med rikligaste uppoffringar sökte bringa det till verkställighet! Det gäller i sanning icke blott några föreläsningar för Stockholmsboerna. Det gäller hela nationens utveckling. Någon herrligare uppfyllelse af de löften, som hvar och en väl ställt till sig sjelf med anledning af den stora seger, som folkviljan i dessa dagar tillkämpat sig, skulle väl icke kunna tänkas än den, att nationen i samband dermed uppstode som *en* man för att göra den inre utvecklingen, — och deri ingår den vetenskapliga verksamhetens stärkande och ordnande i första rummet. — till en verklighet, göra den ordnad och kraftig i den riktning, som allmän och sann mensklig förädling föreskrifver.

ANM. 1. På ett flertal ställen i breven har Eneroth tillåtit sig utfall öfver akademier och i synnerhet öfver enskilda personer. Då breven naturligtvis bort i regel återges in extenso, ha utfallen icke kunnat här uteslutas, men naturligtvis skulle utgivaren helst sett att han ej behövt ge offentlighet åt dessa. Varje läsare känner ju, hur ohöjlt subjektiva de Enerothska värdesättningarna äro, och värdesätter dem naturligtvis i enlighet därmed. I andra källor kunna de finna motsatta och bättre, dvs. objektivt grundade omdömen om ifrågavarande institutioner och personer.

ANM. 2. Enär ett väntat anslag till tryckningskostnader uteblivit i sista stund, ha de senaste avdelningarna blifvit minst i st. I., såsom ämnat var, mest rikhaltiga. En mängd avskrifter och hänvisningar stå till eventuellt intresserades förfogande.

OLOF ENEROTH (Jfr s. 84; s. 21 rad 13 n.)
(Jfr Fr. Bremers Brev IV s. 252; 1/2 1863.)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Förord	2
Inledning: Olof Eneroths gåvobrev till — i första rummet — Stockholms fria högskola	3
I. <i>Självkaraktiserande uttalanden av Eneroth</i>	4
A) Självbiografi (1869).....	4
B) 23 brev till S. A. Hedlund 1857—1868.....	12
C) Ett brev till Viktor Rydberg 1863	48
D) Tre " " f. d. sem. rektor O. E. L. Dahm 1861—1862.....	49
E) Sju " " O. P. Sturzenbecker 1863—1867.....	59
[Ett " " bibliotekarien J. A. Ahlstrand s. 128]	
F) Eneroth karakteriserar sig genom att karakterisera Ole Vig ...	73
G) " " " " " " " " Laboulaye.	77
H) " " om ungdomens idealitet och föryngringskälla	83
I) Anonymt självporträtt. Antydning om pedagogikdonation	84

II. <i>Eneroth karakteriserad av samtida</i>	84
A) Av Fredrika Bremer, 1854	85
B) Av Viktor Rydberg, 1865	87
C) Av E. S:n, Malmö, 1868	88
D) Av Sophie Leijonhufvud, 1871.....	89
E) Citat ur omdömen i N. D. A., Ped. Tdskr., Stockholmsposten.	90
III. <i>Enerothska och andras därmed befryndade uttalanden, som dels kretsas kring, dels koncentrera sig på olika uttryck i föreskrifterna rörande första professuralternativet</i>	91
Inledning. N. G. Kjellberg om de växandes kroppsliga och själsliga ohälsa.....	91
A) Uttalanden huvudsakligen om "människan", "sambandet", "sedlig natur" och "andlig hälsa"	93
1) Z. J. Cleve om "människans sedliga [= andliga] natur".....	94
2) F. B. Schwerin om "människan", krafthushållning, "andlig hälsa", förädling, samhörighet, fullkomlighet. Naturinlevelse grundlägger gudskänedom.....	98
3) E. G. Geijer om inbillningsgåvan, "sedlig natur", "andlig hälsa". Med en inledning om vissa likheter mellan Eneroth och Geijer	104
4) B. v. Beskow om "sambandet" och "andlig hälsa".....	113
5) Dressler om det mänskliga; förnuftsutveckling; allnaturens lagenlighet; åskådning; "kulturhistoria".....	120
6) Eneroth: ett opinionsbrev och en uppsats om "andlig hälsa", frihet, "friskhet" (med anledning av den väntade riksdagsdebatten om propositionen rörande representationsreform).	127
7) Eneroth om "andlig hälsa": fosterländsk glädje i st. f. skoltråk	135
B) Uttalanden om "det uppväxande släktets uppfostran" (= utveckling)	145
1) A. H. Niemeyers pedagogiska vetenskap	145
2) F. H. C. Schwarz om "människan", "uppfostran" (= utveckling) och "kulturhistoria"	160
3) C. J. L. Almquist om det mänskliga emot de lärda.....	163
4) O. E. L. Dahm a) om pedagogisk vetenskap; b) bildningen är religion, världsmakt, Fredkulla	175
5) O. v. Feilitzten om tillbörlig hem- och skolpedagogik	181
6) A. Diesterweg om utveckling och frihet till utveckling (samt om "kulturhistoria"). Utvecklingen är "Naturens stora evangelium", forskningens och förkunnandets centraluppgift.	187
7) Diesterweg: Pedagogien skall psykologiskt pröva och metodisera det från alla håll erhållna lärostoffet	200
8) Eneroth o. a.: Uppfostran är = utveckling	201
9) Eneroth: Allt arbetes väsentliga mål är uppfostran. Den	

	Sid.
nya vetenskapligheten är religiös. "Kulturbistoria" är folk- uppfostrans och frihetens historia	202
10) Eneroth: personlighets-, icke statskyrko-"pædagogik"	211
11) Eneroth om dressyr och lekmateriell.....	213
12) Eneroth: mänsklig människoutveckling även åt kvinnor ...	215
13) Eneroths donation för folkhögskolestudier	218
14) Eneroth: Allas harmoniska anlagsutveckling till religiositet, människokärlek, frihet, medborgerlighet, skandinavism och pangermanism. Folkhögskolor	219
C) Flertalet uttryck i första alternativet behandlade i ett sam- manhang	222
1) Stuve: Pedagogik på antropologisk grund	222
2) G. Swederus: allmänvetande som "har andlighet med sig".	231
3) Hwasser: "Människans" förädlingskrafts bestämmelseenliga "uppfostran" l. "kultur" till humanitet, frid l. "andlig helsa". Viljelivets o. vetenskapens religiositet. Folkets breda lager.	237
4) Eberhard: "Samband". Harmonisk bildning, kraftökning, "helsa", sedlighet. "Uppfostran" och jämlikhet. Naturveten- skap och materialism	254
D) Uttalanden av Eneroth om "fysisk natur" och "kroppslig helsa". "Sambandet mellan människans sedliga och fysiska natur"? ...	261
E) Yttranden om "naturlagarna" samt om "sambandet" mellan dem och oss. Naturinlevelse förbereder gudskännedom och, eventuellt, närer gudsgemenskap. Därur framgår i sin tur fi- lantropisk människokärlek.	266
1) El. Fries: <i>Natur</i> historisk (i synnerhet botanisk) grundval för <i>kultur</i> historisk, dvs. människobildande, uppfostran med perfektibiliteten såsom mål, kraftkälla och vägledning (Alltså: uppfostran = utveckling)	266
2) Pontus Wikner uppställer mot materialismen: "sambandet", livskraften, viljefriheten, sanningsbegreppet och samvetet...	280
3) Eneroth: Naturinlevelse föder gudsgemenskap; med denna följer filantropisk människokärlek ..	286
4) Eneroth: Parallell mellan natur- och barnförädling	288
5) Enhetskolans naturenliga naturinlevelse (i synnerhet träd- gårdsskötsel) som bör avhandlas i och få ett motstycke i peda- gogikprofessorns vetenskapligt grundade människo-"kultur".	291
F) Ett urval Enerothska kärnord till olika avd.	294
G) Om "professur" och "lämplig".	295
1) C. J. L. Almquist om universitetsreformer	296
2) [O. E. L. Dahm om professur i pedagogik [177—180].	
3) Eneroth: Teori och praktik. Fromt sanningsökande. OM enhetskolan och dess landsgagneliga strävanden vinna hos högskolan ett ypperligt stöd av teoretisk och praktisk art, så bör högskolan rikligt doteras!	297